

AGRIA

Irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat
Megjelenik: negyedévente

Főszerkesztő: KÖDÖBÖCZ GÁBOR

Főmunkatársak: ANGA MÁRIA
BARABÁS ZOLTÁN
BERTHA ZOLTÁN
SERFŐZŐ SIMON
SZAKOLCZAY LAJOS

Nyelvi lektor: BOZSIK GABRIELLA
Szerkesztőségi titkár: HEGYI ZSANETT
Tipográfiai szerkesztő: TÖMÖSKÖZI PÉTER
Arculattervező és képszerkesztő: HERCZEG ISTVÁN
Elektronikus levelezés: IFJ. KÖDÖBÖCZ GÁBOR
Lapmenedzser: BÉRCZESSY ANDRÁS

Kiadó: Eger Megyei Jogú Város Önkormányzata
A kiadásért felelős: HOMA JÁNOS, a Kulturális Bizottság elnöke

Szerkesztőség: Eszterházy Károly Főiskola
3300 Eger, Eszterházy tér 1.
Tel.: (36) 520-450/2064
Fogadóóra: hétfő 10.00–12.00
www.agriafolyoirat.hu
agria@agriafolyoirat.hu

Terjeszti a LAPKER RT. és az alternatív terjesztők.

Előfizethető: postán és e-mailen.

Előfizetési díj 1 évre: 1200 Ft.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Nyomdai munkák: B.V.B. Nyomda és Kiadó Kft., 3300 Eger, Fadrusz u. 4.

A lapot az Eszterházy Károly Főiskola és az EKMK
különbféle szolgáltatásokkal sokrétűen támogatja.

HU ISSN 1789-4379

Tartalomjegyzék

<i>Konczek József</i>	
Varga András, unokák meg madarak	11

ARTériák

<i>Kiss Benedek</i>	
Nem vagyok jó Jób	13
<i>András Zoltán</i>	
Fekete bojtár	14
Hajnali fohász	14
Emlékezés egy régi sanzonra	15
Jöhetsz már	16
<i>Anga Mária</i>	
Neked tudnod kell	17
Emlék	18
<i>Bak Zsuzsanna</i>	
Nem az én utam	19
Tánc	19
<i>Fátyol Zoltán</i>	
Veszítve	20
<i>Vitéz Ferenc</i>	
Szikra dobbant, Debrecen	21
Égtájak	22
Dedikáció	22
<i>Szűk Balázs</i>	
Lilla halotti levele Vitézhez	23
Hazám, Árkádia!	24

Dialógus

Szembenézés és tisztánlátás	
<i>Szokolczay Lajos beszélgetése Oláh Jánossal</i>	25

Miskolci mozaik

<i>Serfőző Simon</i>	
Kifűthetetlen haza	39
Csak ezek a nagy vizek	40
Ha látnátok	41

<i>Finta Éva</i>	
Marie könyve (<i>Marie arca után, Marie ujjai</i>)	42
<i>Fecske Csaba</i>	
Megkéssett vallomás	45
Tengerparton	46
Virágok	46
Tolvajok	47
Szélcsend	47
<i>Csorba Piroska</i>	
Édesapám	48
<i>Györgyei Géza</i>	
Elhagyott harcmező	49
<i>Bereti Gábor</i>	
Már tudom	53
Engem az idő fogva tart	54
Csak hallgatnom szabad	55
<i>Cseh Károly</i>	
Tavaszi éj	56
Nagyheti lista	56
2010 nagyszombatján	56
Átutazó	56
Visszaigézés	56
Pogány áldozat	57
Egri este	57
Időjóslo	57
Déli-szaki	57
Őszbehívó	57
<i>Katona Kálmán</i>	
Ébredés előtt	58
Ma éppen őzet	58
<i>Korpa Tamás</i>	
a Mein Mund cseppkőoszlop néma marad	59
<i>Kabai Zoltán</i>	
40	60
Polifoam	61
<i>Bán Olivér</i>	
Halfejek	62

Szabó Bogár Imre	
Béla emlékei (<i>avagy kísérlet a valóság megközelítésére</i>)	65
Bihari Sándor	
Pablo	81
Debrecen	82
Uram hogysis van?	82
Szerződés	83
Ecce Homo	83

Műhely

Bakonyi István	
Serföző Simon pályakezdése	84

ARTériák

Sarusi Mihály	
Él-a-Körös (-Maros, -Tisza). <i>A Vagabudkorzó VII. könyvéből</i>	91

Váradai palackposta

Gittai István	
Váratlan látogató	107
Egy íróportré margójára	107
Virtuália	107
Szomszédság	108
Június	108
Lótusz	108
Látószög	108
Tündelevény	109
Goron Sándor	
mint álom mélye	110
apokrif ének az régi időkből	110
dal	111
napi beszéd	111
Lipcsei Márta	
A küzdelem terén (<i>tükörszonett</i>)	112
Fekete rigó	113

<i>Tüzes Bálint</i>	
Metamorfózis	114
Téli imádság	114
Bágyadt fényben	114
Utószó	114
Kápolna	114
Törtvonal	114
Mindenszentek	115
Ellentét	115
Tavaszi fohász	115
Novemberi vers	115
Forrás a hegyen	116
<i>Pataki István</i>	
anyanyelv	117
Husselinen (<i>az első magyar köztéri szobor</i>)	117
gyönyörű lángunk	117
Veszejtené Vesszy Amely úrhölgy emlékverses füzetéből	118
vénülő költő busongója	118
menü Amelynél	119
biztatás manuális kreativitásra	119
a költő bizonygatja hogy nem antiszemita és rasszista	119

Műhely

<i>Cseke Péter</i>	
Létértelmezések pireneusi magaslatán	
<i>A nyolcvan éve született Szabó Gyula tér- és időszemlélete</i>	120
<i>Bertha Zoltán</i>	
„Mindenki átmenti magát, de ki menti át az összmagyar nemzetet”? <i>Nyelvi, etnikai, politikai humor Páskándi Géza Szekusok című nagyregényében</i>	128

Laudatio

<i>Pécsi Györgyi</i>	
Páskándi Géza emléktáblája előtt	135
<i>Ködöböcz Gábor</i>	
Tehetség, tudás, tisztesség. <i>A Partiumi Író Tábor Egyesület 2010. évi irodalmi díjával kitüntetett Bertha Zoltán köszöntése</i>	137

ARTÉRIÁK

Posta Marianna

A tékozló fiú felismerései	140
Vidámpark	141
Mnémoszüné első emléke	141
Sírfelirat	141

Jagos István Róbert

Elringatott	142
Egyszer, ha meghalok...	142
Mint egykor	143
Óvatosan	143

Bozók Ferenc

Tátikák	144
Szőke	144
Kozmoszhal	144
Téli tó	145
Sanzon	145

Karádi Márton

Anna néni és én	146
Egy kiállítás tárgyai	146

Korányi Mátyás

A városban	147
Apámnál	147
Álom	147

Műhely

Lukáts János

„Idillek az Ipoly körül” <i>Szabó Lőrinc versemlékei Balassagyarmatról</i>	148
---	-----

Ekszpanzió Egerben

EKSZPANZIÓ XXII.

Nemzetözi kortárs művészeti találkozó(k)	154
--	-----

Németh Péter Mikola

„ARCMASZK” – A kettősségben-lét szindrómája	157
Filmkészítő pályázat!	160

Műhely

Papp Tibor

Gondolatszikrák a vizuális irodalomról 162

ARTériák

Szenti Ernő

Most is és mindörökké 167

Társkereső 167

Értékekbe zárt jövő 168

Visszavonultan élő csönd 168

Oláh András

kiszámoló 169

Szindbád új szerepben 169

Antal Attila

A belső Levédia 170

Kisvárosi hőség 170

Ismerős régi hang 171

Ádám Tamás

Akasztott képek 172

Semmi sem lüktetett 172

Szabadkéz

Mátyus Aliz

Lévy-Strauss halála ürügyén 173

ARTériák

Bene Zoltán

Kristóf 176

Műhely

Nyilasy Balázs

Arany János románcballadái 181

ARTériák

Balázs Tibor

Karthágó-szuvenír 190

Könyvjelző

- Busku Anita Andrea**
Sóhajtása örök; kívülről fakad, s befelé halad
Gittai István: Sóhajobeliszk: Új versek 194
- Kusper Judit**
Sodródó olvasás
Bene Zoltán: Üledék 201
- Oláh András**
„Ahány emlék, annyi fényforrás”
Széljegyzetek Szent Ernő verseskötetéhez 205
- Balázs Beáta**
„a hang enyém a szó Övé”
Fecske Csaba: Akinek arcát viselem 208
- Farkas Gábor**
Nehezebb idő
Csender Levente Fordított zuhanás című kötetéről 213
- G. Komoróczy Emőke**
Via dolorosa– egy profán szenvedéstörténet napjainkban
Osváth László József: Önarckép – általad, 2005;
Csobánci bazalt küvé, 2009 216
- Verók Attila**
„Nekem a művészeti szépség olyan, mint másnak a kenyér”
Iszlám művészet. Magyar műgyűjtő világhírű gyűjteménye a Manor House-ban. Londoni beszélgetések dr. Unger Ödön pesti polgárral. Írta és összeállította: Martin József 222

ARTÉRIÁK

- Kis Pál István**
Szomorkás szelíden 227
A lugas alatt 227
Áll még a diófa 228
- Gacsályi József**
Ballada Ninivében 229
- Farkas Gábor**
Megírja ha megírja más 230

Műhely

Sz. Tóth Gyula

A látóhatár végéig, s azon túl...

Az Apokrif-kötet mint értelmezések kézikönyve

231

ARTériák

Gál Elemér

Lovasok a temetőben

244

Műhely

Lőkös Péter

Paul Leypolt krónikájának egri vonatkozása

248

ARTériák

Standovár Ágota

Paplan ok

254

Pulóver

254

korrektúra

255

fakír vagyok

255

Tóth Irén

Tűztánc

256

Kitakar – betakar

256

Koncsek József

Varga András, unokák meg madarak

*Tari István Magunkat foltozva című filmjéhez,
melyben a medence legdélebbre lakó magyarjáról
és Székelykeve településéről beszél*

1.
Térdig ér a báránybundánk,
kapaszkodjunk, emberek,
se helyünk, se hejehujánk,
harangfüttyök lengjenek.

Zsombékból a béka-béke,
ángolnás a szisszenés,
zsompor-tompor, móka féke,
zsombékülés, - békülés.

Emitt, fennebb, Ipoly kompján,
Zsámbékon meg Nádorban
toporogna tíz toportyán,
ha a lelkem fából van.

Varga András szakállában
ezüstpotykák nyüzsögnek,
fennről svenkelt szegett állam
beillenék tükörnek.

2.
Látszik a táj békanyálnak,
Varga András lyukon át
kamerámba mélyre láthat,
seggen csúsznak unokák.

Jaj, ez a táj, jaj, ez a nyál,
jaj, ez a zöld, jaj, a táj,
lapos dombok, kicsi szánon
lecsusszanó unokák,

jaj, ez a tél, jaj, ez a dél,
jaj, hogy elhagy mindenek
riadalma, hirtelenné:
hírlő nádak és erek –

3.
Varga András körömhegyén
cigaretta – sárga tűz.
S fonott kosár, csűr meg cserény
körülvész, ha ülve tűrsz,

ha a szemed sugarában
csak a tréfa szigonyoz,
macska-karmon gyászruhámba
kapaszkodik a gonosz.

4.
Mászik rám az iszap súlya,
kapaszkodjunk, emberek,
vállunkról a loncsos bunda
bárányvérbe hentereg.

Vontatónkon padon ülve
látogatni indulunk,
szól a szánkón tulkok tülke,
szittyós szél a hímporunk.

Deszkapadon vagy Zsámbékon
látszik a mi templomunk,
kifordított fonadékon
zsámBÉKÜLŐ tomporunk.

Deszkapadon vagy zsombékon
 Ipolytól a Tiszáig,
 jaj, az érzék izgulékony,
 szánkón a szó szikrázik.

5.
 Székelykevéen, Ipolyvecén,
 Helebán meg Damásdon
 költ, a ruca káka tövén,
 s Húsvét lesz a Karácsony.

Deszkapadon vagy zsombékon
 Tiszától az Ipolyig,
 Székelykevéen vagy Zsámbékon,
 Óbecsén a templomig -

Csuklya, csáklya, ütök-átok,
 szék meg szák meg hitviták:
 én egy fényharangot látok,
 s Varga András idelát.

6.
 Varga András ül a tájban,
 kucsmájára süt a nap,
 jégtükörben unokája,
 magyarok meg madarak.

Délvidékről idelátni,
 jégablakból süt a nap,
 Varga András unokái
 magyarok és madarak.

Vagyunk indi-indiánok?
 Birgebundás vízi nép?
 Hinarak meg zöld liánok,
 szik meg szák meg szólni még?

7.
 (Deszkapadon vagy zsombékon
 Tiszától az Ipolyig,
 Székelykevéen vagy Zsámbékon
 bennünk tüzes víz folyik.)

Kiss Benedek

Nem vagyok jó Jób

Én Istenem, életre hívtál,
s annak bizony most ára van.
Essem eléd nyomorultan,
vagy kössem föl előbb magam.

Félek, nem tudom, mire szántál,
de önkezűleg kell betöltenem.
Édes az élet, ám nyomorom kántál,
hogymeg kell tagadnom kényesen.

Téged tudlak, nem tagadlak,
de nem vagyok jó Jób – lázadok.
S így telnek el évezredek,
így telnek újabb századok.

Ki vagy Te, ki kedvedre forgatsz,
mint szélvész a törékeny kórót?
Híved vagyok, én azt hiszem,
pedig tudom, veszett bolondod.

Nyomorítsz, hogy szeresselek,
vagy szeresselek, bár nyomorítsz?
Ekkora Gordiuszi csomóval
hogymeg élhessen bárki is?

Pedig görögnek napjaim, mint
megbicskázott görögdinnyék.
Csupa lecsurgó lé az asztal,
csupa iszap a Föld s az ég.

András Zoltán

Fekete bojtár

Sinka Istvánra emlékezve

Feketül a bojtár
Kölesér mentibe,
kormos varjúfelhők
kárognak felette.
Kifakuló szikes
felszítta a Napot,
közepibe a bú
öles fészket rakott.

Vándorol a falka,
évek csörgedeznek,
kórés szekerekkel
tova elzörögnek.
Göcsörtös ujjak közt
a gond gyönggyé válik,
csutka ceruzából
„viola sugárzik”.

Verődik a lélek,
kigyúl, másszor ázik,
felfeszül a sorsra
húrja szakadtáig.

Lehamvadt az égről
kék csillag sugára,
fonnyadoz a Holdnak
nagy sárga virága.
Avasul a csend is
Fosztott nyárfaágon,
Hej, szakállas élet,
„bújj át a halálon”.

Hajnali fohász

A felhők rongyokban lógnak,
a Hold mintha ótvaros lenne.
Csikorognak a csontok,
csikorog az Idő,
vagy szű perceg benne.
Az álom bóklászik valahol,
nyitva hagyva ablakot,
szemem becsukni elfeledte.
Be kéne venni valamit,
recsegtetni rádiót,
pörgetni lapokat,
olvasni ötszázig, ezerig
– számok unt sora
tunya segedelme –.
Vagy... tán
párnába gyötört szavakkal,
imádkozni kéne?

Bölcsőkori Isten,
Nézz be még egy percre.

Emlékezés egy régi sanzonra

Verlaine szívében kialudt a nyár...

Szélnyútte húrokon
a zsongás elfakul,
didergő ágról
holt levél:
az ősz pernyéje hull.
Zörgő avaron
az öröm bújdosik,
aszó csermely csak itt-ott
csillantja még a fodrait.

Vénül a sorsidő
az ősz tusája most se más:
máló rozsdá gyérülő haján,
tömött göröngyön varjúrianás.

Gubbaszt a bú
a tikkadt alkonyon,
siráma konok, konok,
és monoton.

Jöhetsz már

*„Nem félek a haláltól.
Megállok vele szemben.
De amikor lesújt rám,
Isten, ölelj meg engem.”
(Gyurkovics Tibor)*

A semmiből jössz?
Semmi nincsen,
végtelen lét csupán
a végtelenben.

Ott álltál, midőn
a vérben rúgkapáltam,
anyám véreben nyűszöngve,
lilára váltan.
Tán csenevész voltomat szánva,
bukdácsolni hagytál
e rút vagy szép világban.
Hollószárnyon felettem kerengve,
hányszor itt feledtél lengve-lebegve.
Derűm deres lett,
s borult világom
mint varjú ül egy csonka ágon.

Ha jönnöd kell,
ne rongygúnyában, borostásan,
mesék díszében jöjj,
akár glóriásan.
Lám mi nagyképű lettem,
míg e tereken ténferegtem.
De kívülem magam tiszteled
e tiszttel
ki egylényegű vagy
a halállal és
a hittel...
S ha kezem kezekben rezzen,
súgd fülemben:
sújtó súlyod most eloldom,
bátran, fiam,
csak féfimódon!
És sóhajkönnyen,
ahogy lebben a lepke,
szárnyalj vélem
az istenszakállú végtelenbe.

Anga Mária

Neked tudnod kell

Éjszakát tündökölnék az álmok,
sorsom hajszálereiben lüktet a szél, a pacsirtahang,
menekülnék távoli harangzúgásba.

Neked tudnod kell, hogy én merre járok,
ismerned kell az egyetlen, őszi tájat,
ahol a hegyek felől induló madarak is megpihennek,
és a verejtékszagú esők egekben fürdetik a délutánokat.

A félelmek esténként belezuhannak a tó vizébe,
örvénné szelídülnek, Holdat sugaraznak éjszaka.

Neked tudnod kell, hogy én merre járok,
mikor nem találok vissza az egyetlen helyre,
mert hiába keresem a nászi ágyat,
a harmattal belepert rejteket,
ahol nélkülünk megvakul minden bogár,
és elveszítik szíromszíneiket a virágok is.

Tudom, biztosan tudom, nem tévedtem el,
hozzád indultam. Nemsokára megérkezem.

Emlék

Mintha csak délután lenne,
valamilyen évszak egyetlen délutánja,
elrejtettük otthoni titkainkat,
vítükörökbe zártuk a szobákat,
hogy minél messzebbre juthassunk,
minden helytől elszakadva.

A szántóföldek arcra borultak,
mint a sirató asszonyok:
sorsunkat jövendölték.

Az ismerős madarak Napot
gurítottak elénk a rétre,
hogy ne emlékezzünk a vihartól
összekapaszkodott fák idejére.

Bak Zsuzsanna

Nem az én utam

Nem az én utam
A tiéd volt megint
Szakadással teli
Mintha tépték volna

Nem az én szívem
A tiéd volt megtörve
Valaki eltörte
Mintha nem is volna

Nem az én bűnöm
A mindekettőnk bűne
Hogy éjékbe merülve
Mintha mindegy volna

Hagytuk elvadulni
Hagytuk elaludni
Éjékbe merülve
Mintha mindegy volna

Tánc

Háttal a Napnak,
A Holdnak is háttal,
Mint aki látna, de
Sehova se néz.

Válla a válladat
Fogja magába.
Úgy tekereg, mintha
Isteni kéz fonta

Volna csak össze.
Karjait táncba
Susogja a szél.

Belehal a táncba.

Kibogozná, de
Már elfelejtette,
Csak elfut az Isten,
Ha szerelmet lát.

Fátyol Zoltán

Veszítve

Ma vesztettem
és vesztés vagyok egészen
maradéktalan úr vesz körül
mint azokat akiknek éjféle
árnyék a cipője és a fényre lépni
félnek a kitesztva élők
lassan foszló seregét

ma vesztettem és mintha
mindennek vesztése volnék

a hegyeknek és a földnek
a levegő is elvesztett valamit
bennem hullámaik megdermedtek
szemeimben és meggyűrődve
tükrén maradtak és vesztése
vagyok a vizeknek adósságukat
megkettőzi vesztésem

ma nem nyújtottam ki a kezem
senki felé sem magányom senkiével
sem közös egészen egyedül
szenvedem ezt a kint
ma nem érintett meg senki
és semmi sem lépte át
szokványos mozdulataim körét

ma vesztettem
vereségem teljes
maradéktalan úr vesz körül

Vitéz Ferenc

Szikra dobbant, Debrecen

(Kiss Tamás emlékének ajánlom)

Szikra dobbant
szép erekben,
felforrósodott a vér.

Csóvaszárnyú
mély egekben
Főnix arca naphoz ér.

Síró asszony-
templomoknak
bölcs harangja messze hív.

Hűségünknek
röpte roppan:
beleszakadna a szív.

Madársárkány
álmot érzett,
s hozzáremegett a fény.

Fészket rakott
az erénynek
ez a titkos égi lény.

Főnix arany
templomában
szinte átperzsel a csönd.

Hinni kezdünk
a csodában,
s imánk szava szikra gyöngy.

Madársóhaj
esőt ébreszt:
álmainkra dús köd ül,

s ez az égő
madarének
legszebb a lángok közül.

Por takarja
álmainkat,
s úsznánk ezüst fellegen.

Főnix szárnya
Napba ringat –
látlak innen, Debrecen!

Égtájak

Nyugati szél és
keleti erő,
északi csöndhöz
déli eső.

Kezem a naphoz,
talpam a mélyhez:
törékeny szál a
mindenséghez.

Dedikáció

Sorok Szabó Magda emlékére

„Ajándékomat megbecsüld!” –
Madaradat az égre küldd,
lángot harapjon, s nagy hitet
szegezzen föl a semminek!

Előtted ajtók nyíljanak,
ne várd meg azt, hogy hívjanak!
Szíved csücskében ott a kulcs:
tanító büszkeség a múlt.

Tanulj meg járni és szállni,
elégni és tisztán állni
magad és Teremtőd elé –
szeresd, ami az Istené.

Ne törd össze a tükröket
szemedben! – Egyszer jól jöhet
még a fény, és fölrepülhetsz,
ajándékom, ha megbecsülded.

Szűk Balázs

Lilla halotti levele Vitézhez

Felejts el egészen, Mihály
Hisz én még itt se tudlak
Felejteni szótlán
E setét verembe,
Immár nyomodba érve.
Ki előtt tólt szívvel térdepeltem,
Hozzád vitt most, hogy éléd hintsen.
Csendes árnyékban hál az éj s halál,
Tán ma már hívó karod sírba vár.
„Ég-föld között függök utoljára”,
Várom jöttöd, lelkem égi társa.
Mikor versedet zokogás áldá,
Térdeplő lángban ereszkedsz alá,
Ide a sötét esperes kertbe,
Öregasszony fénytelen szemébe.
Azóta bánom s tehetek róla,
Hogy szíved komor vadként vonzóda
Miattam, Kincsem, én Professzorom,
S nem lehet már arcod jó fátyolom.
Nem lettem forró napod, angyalod,
Örökös éjszaka reád jutott.

Bár kínjaid kezedbe én vertem,
Alászálltig gyűrűdet őriztem.
Itt lenn rám borul dalaid lapja,
Mint szemfedő, s megtört nevem kapja
Ajándékait. Búcsúleveled
Takaróm, mely utazik teveled.
Ölem friss rózsája nem nyílt neked,
Lettem rideg madár, jaj, helyetted.
Gyermeket tőled hiába várnék,
Befedte éltem felhőnyi árnyék.
És minden túlsó szó mondhatatlan,
És minden szerelem darabokban.
Szemfedőm szép levél! Holt szívem él!
Ennyi fájdalomtól szökést remél.
Síromig gördül e setét szekér:
Ami hasonló, egyszer összeér.
Felejts el engem, akkor is ha fáj,
Csokonai, híres Vitéz Mihály.

Hazám, Árkádia!

Ha élvén jövök hozzád,
Sötét zuhanó ország,
Ki Vitézzé tettél holtan,
Bár boldog alig voltam,
Vajon köztetek is egy
Meghallgat-e még,
Hogy mit ér,
Ha ver a magyar vér
E foszlott dolmány alatt,
Miből lent csak panasz fakadt.
A nagyvilág azóta is
„Fel se vész és füstbe hagy”,
S te csak gyötrődész alant hallgatag.
Ilyen a hadi élet itt,
Lám az ég forgása is,
S bókol-e, ki azóta vitézzé lett?
Boldog-e sok napfényes tett?
Durva herosok: mind dalolni restel,
Merre arany-világ, hol Lillim kedvel?
De e rész mérföldre már,
Mint elysiumi sziget,
Ha ölel feneketlen vizet—
Sós csókba forr. Kár,
Hogy hímpora már tovatűnt,
S marasztalt kútnyi bünt.
Add Lillim könnyű kezét,
Égesd el Vitéz bús könnyét,
Te boldog-szomorú ország,
Ha egyszer visszajövök hozzád.

2004.

Szembenézés és tisztánlátás

Beszélgetés Oláh Jánossal

Negyvenegy-néhány évvel ezelőtt, a hatvanas évek vége felé találkoztunk először. Pontosabban: láttam Oláh Jánost – talán Kovács István és Utassy József társaságában – a Kolozsvár felé zakatoló vonaton. Annyira tiszteltem, az Elérhetetlen föld akkor már folyóirat-publikációkban izmosodott, hogy nem mertem megszólítani. Azóta sok víz lefolyt a Dunán (hát még az Olton), magam is itt-ott labdába rúgván egymáshoz öregedtünk. Szólitgatni is merem, ha kell, szidni is, és dicsérni ugyancsak. Ahhoz a nemzedékhez tartozik, amelynek tagjai még érezték a föld szagát, látták – maguk is csatasorba állván – nincstelen robotosait. Ebből a hatalmas, a népi írók műveit szintén meghatározó élményből gazdagodván – az esztétikum mellett nem kis súllyal ott szerepelt az erkölcs – Oláh „sült realista” is lehetett volna, csak a föld, a munka, a kétkezi szorgosság krónikása. Több lett – modern író. Versben, szépprózában, drámában izzó szavai, ha majd a modernség fogalma átértékeltetik, annak a rétegnek is sokat fognak mondani, amelynek tagjai ma még csupán a magánélet hajcihőjét tartják esztétikum-forrásnak.

– A gyerekkor (Nagyberki, Soroksár) *tündérsziget*, de egyúttal a küzdelem – az önálló arc s magatartásforma – kialakításának a terepe is. Műveidből ítélve, jóllehet virgonc gyerek voltál, téged nem is annyira a játék kerített hatalmába – egyáltalán játszottatok-e? –, hanem a *munka*, az ősök életrendjéhez – a kiskovács is akkor kovács, ha ráver a vasra – való viszonyulás. Szépségek voltak, de voltak-e gyerekkorodnak borzalmi is?

– Rögtön egy kettős kérdéssel kezded. Maradjunk először az utolsó felvetés mellett, a borzalmak tájékán. Hogy válaszolni tudjak, először is tisztázni kéne, legalább a magam számára, mit is sorolnék én a *borzalom* szó jelentéstartományába, mit érzek borzalomnak. A borzalmat megérteni – gondolom én – igencsak bajosan lehet, ha lehet egyáltalán. A borzalom számomra érzés, olyan érzés, amely valahol az erkölcsön kívülség és a költői képzelet találkozási pontján képződik meg. Objektív, isteni szempontból minden történés természetes, a természet rendje, azaz Isten szándéka szerint való. A borzalom a mi emberi szempontunk következménye. Nyilván voltak olyan történések s a valósan megélt történetek mellett olyan hallott történetek is, amelyeket gyermekként hajlamos voltam sajátjaimként megélni, amelyek a borzalom érzését váltották ki belőlem. Mint mondom, olvastad a könyveimet, így hát te is tudod, mivel sokat megírtam belőlük. Teljes leltárral nem szolgálhatok, ez a leltár, ha képes volnék elkészíteni egyáltalán, beláthatatlan

terjedelmű volna, de néhány látszólag jelentéktelen esemény megemlítésétől elindulva megpróbálok eljutni a gyerekkort lezáró alapvető borzalmakig.

A hernyókkal kezdeném, amelyek a nagyberki ház és udvar fölé boruló tengernyi diófa lombkoronájából potyogtak az udvar keményre taposott földjére. Mutatóujjnyi óriás hernyók voltak ezek, valóságos őslény-szörnyetegek, testüket fluoreszkáló, világoszöld rinocéroszbőr borította, amelyből gombostűszerű érzékelő és védekező szőrszálak meredeztek, a szőrszálak hegyén élénksárga, mérgező bogycskákat riogatták az illetéktelen támadókat. A tyúkuk sem merték megtámadni őket. Ha véletlenül egyre-egyre az udvaron átvágtatva mezítláb rátapostál, és a kibuggyanó sötétzöld vérral kevert bélsár hidegen felszökött az ujjaid között, az volt maga a borzalom. Hiába mostál lábat, az őseletnek, őshalálnak ez a nyálkás-jeges érintése napokig égette gyógyíthatatlanul a bőrödöt. Ártatlan, semmi kis borzalom volt ez, de a halálfélelem közelébe sodort. Sötét, hernyóvér tóban fuldokoltam, égő erdőben loholtam szívszakadva. Sokat álmodtam, küzdöttem a halállal, sokkal többet, mint most öregkoromban, amikor karnyújtásnyira van tőlem.

A Közel-Visszatérés világát, hogy kérdésed első részére is megpróbáljak válaszolni, én nem nevezném tündérszigetnek. Sokkal inkább szkeptikus, realista szemlélet jellemzi, sem mint idilli. Talán az okoz némi érzécsalóást, hogy mindent a gyermek szemével látunk, fülével hallunk, orrával szagolunk, nyelvvel ízlelünk, ujaival tapintunk, képzeletével egészítünk ki, ösztönével nevezünk nevén, a gyermek érzékeiben pedig sokkal elemibben van jelen a születés előtti világ univerzális távlataira való rácsodálkozás részegült boldogsága, a születés csodájának és kínjának borzongató tapasztalata, mint a sok-sok kényszerű alkalmazkodás, az intellektuális, tudati kontroll által megnyomorított felnőttében.

A *Visszatérés* utolsó jelenetében az orosz sortűz hajszál híján leteríti az emlékezőt, aki a veszély múltán megpróbál körülnézni, de látását még a golyók freccsentette vakolatdarabkák kicsalta könnyek homályosítják el, színezik ki, nagyítják föl, mintha a valósággal való szembenézés csak az álom kódén keresztül volna lehetséges. Ebben a valós téren túli térben látja lebegni a lába előtt heverő átlőtt vizesvödört, hallja a golyó ütötte fekete lyuk körül pattogzó zománc percegését, ahogyan összekeveredik a hernyótalpak távolodó zümmögésével. Ez a pillanat a gyermekkor vége, a becsukódó kaput a borzalom lakatja zárja le. A könyvben sok a képzelet szülte jelenet, de ez a záró kép teljes egészében megtörtént jelenet rekonstrukciója. Olyan személyes élmény volt ez, amely teljesen megváltoztatta nézőpontomat, más lett körülöttem a világ. A borzalmi is, a csodái is, a brutalitása is, a szépsége is, minden tulajdonsága, ami addig természetes volt, megváltozott, különössé vált.

Az első orosz támadás utáni viszonylagos fegyvernyugvás idején apámmal kerékpáron bejártuk a várost. Jártunk a Corvin közben, a Köztársaság téren. A Corvin

közben egy kiégett tank előtt megálltunk. Fölmásztam a tank lánctalpaira, behajoltam a fedelét vesztett lótoronyba. Azon nyomban megcsapta orromat a frissen sült, pörköldött, megégett emberhús édeskés-keserű illata, a tank belsejét uraló félhomályból lassan-lassan a pulikutyányira zsugorodott hullák sziluettjei is kibontakoztak. Hányingerrel küszködve kászálódtam le a kormos páncélpadkáról. Ők lettek volna, akiknek a golyóitól majdnem meghaltam, vagy csak lehettek volna? Felködlött bennem a kielégített bosszú érzete, de ezt az érzést rögtön elnyomta a sajnálaté, igazán azonban egyik sem tudott hatalmába keríteni. A sült emberhús szagán, s a nyomában feltoluló hányingeren kívül semmi mással nem voltam képes törődni, nemcsak a hazaúton, hetekig ez töltötte be egész lényemet, blokkolta le minden érzékemet.

Írtam erről egy elbeszélést, amelynek kézzel lejegyzett első vázlata, mert először mindent kézzel írok, azóta is valamelyik kallódó félben lévő mappa mélyén várja, hogy végleges formába öntsem. Igen, a történet, a bennem lappangó, szorongás várja, hogy üzenetté váljon, és megszabadulhassunk egymástól, de minden más körülmény az elfojtás irányába szorít.

A közvetlen élmények mellett, azokkal csaknem egyenrangúként éltem meg sok hallomásból ismert történetet. Percekkel azelőtt, hogy csodával határos módon a tököli bázisról a főváros felé nyomuló tankok sortüzéből kimenekültem, egyik iskolatársamat, aki néhányad magával a mozi lépcsőzugába próbált visszahúzódni, homlokon találta egy robbanógolyó. Szétfröccsenő agyveleje a lépcsőre, a küszöbre s a vele egy kupacba húzódott társak arcára, ruhájára kenődött. Mondom, nem voltam jelen, amikor az eset megtörtént, de a jelenlévők közül többen is elmesélték, a helyszínen hetekig látni lehetett a vérnyomokat s az agyvelő zsiros foltjait. Álomban, félálomban nemegyszer végigéltem az ő halálát, éreztem, hogyan robban szét az agyvelőm. Amikor kiderült, hogy mindez csak álom, képzelődés, sértetlen vagyok, nem éreztem elégtételt, sem boldogságot, inkább szégyenkezést, hogy sokakkal ellentétben én megúsztam. Ekkoriban értettem meg először, mit jelent magyarnak lenni. Ezek az emlékek olyan stigmát égettek az emlékezetembe, amelyet semmilyen agymosás nem volt képes kitörölni, pedig volt részem jó egynehányban.

Ugyanilyen áttételes, szemtanúk elbeszéléséből megismert borzalom volt az *Intéző háza* című elbeszélésem magja is. Nem éltem meg, csak hallomásból ismertem a zsilettpengével felhasogatott talpú paraszt tragédiáját, de évtizedekig kísértett, mintha nekem kellett volna átélnem minden szenvedését, megaláztatását.

– **És a játék tomboló gyönyöre is áthatotta ezt a gyerekkort, habár a külső körülmények mind az elfojtására szövetkeztek.**

– Borzalmas kor volt, de a gyerek a bombatölcsérek között, az elhányt robbanógolyókkal is képes játszani, közöttük is megtalálja a tündérszigetet. Ahhoz azonban, hogy a játék bódult öröme megérintse az embert, spontán gyerekközösségek kel-

lenek. Legalábbis én ezt tapasztaltam. Akkoriban még sok gyerek volt a falvakban, módunk volt szabadon csapatba verődve bebarangolni, megismerni s birtokba venni a világot.

– **A csülkőzés a falusi esték elbódító izgalmaihoz tartozott.**

– A csülkőzés vagy másként, ha jól tudom, ez az igazi neve, a csürkőzés régi somogyi népi játék. Több ilyen régi játékot is játszottunk. A hagyomány még nem lúgózódott ki egészen a közösségek életéből. Nem tudtunk róla, de törvényt adott és mértéket szabott gyerekközösségeinknek, amelyek egyébként hajlamosak e belső iránytű nélkül – nem egy irodalmi mű szól erről – a kriminalisztika rémségeibe is elmerülni.

– **A tanulás, az iskolába járás örömről mondjal valamit! A kiválásban – tudom, a gyerek ösztönösen él, ilyenén nem gondolkodik – segített-e a betű?**

– Nem akartam kiválni. Eggyé akartam volna válni sokkal inkább, azzal a számomra utolsó sejtjéig elfogadott közeggel, amelyben éltem. Kapáltam, kaszáltam, a kovácműhelyben segítettem. *Földem* című versemben mindezt a tőlem telhető legteljesebb pontossággal és érzékletességgel megírtam. Érdekes, hogy ezt a versemet egyetlen folyóirat sem közölte, ha jól emlékszem, még a *Somogy* is visszautasította. A körülötte képződött ellenszenv miatt aztán a versesköteteimből is kimaradt. A *Nagyítófény* című válogatott verseskötetemben jelent meg 1990-ben mintegy huszonöt év lappangás után. Azóta itt tölti száműzetését. Kelemen Lajos barátom a somogyi költők antológiájának összeállításakor most figyelt föl rá újra. Ennek különösen örültem, mert az embernek szűkebb pátriájában talán még nehezebb megértesre találnia, mint idegenben.

Igen, hamar megbarátkoztam a betűvel, de gyermekként nem estem rögtön a bűvöletébe. Én nem írtam már alsós koromban verseket, különösen nem olyanokat, amelyekre máig emlékeznék, mint pályatársaim közül a legtöbben. Mindig sok verset olvastam. Kedves költőimmal, egy-egy kötetükkel heteket, hónapokat töltöttem el. Rengeteg versfoszlány ragadt meg a fejemben. A költészetet tekintve mindenévő voltam. A nagy, bódult olvasások úgy hetedikes korom táján kezdődtek, s a középiskolás meg az egyetemi éveket szinte teljesen betöltötték, és szinte kizárólag regényekhez, filozófiai művekhez kötődtek. Érdekes, semmi olyan olvasmány nem ragadta meg a figyelmemet, amely a kortársaim többségét lenyűgözte, sem a *Micimackó*, sem a *Piszkos Fred*, sem a hozzájuk hasonló, a gimnáziumi ökörködések hangulatát idéző művek nem érdekelték. Móricz Zsigmond, Veres Péter, Sinka István, Tamási Áron, Illyés Gyula, Kodolányi János Kassák Lajos, Németh László prózája, a külföldiek közül Balzac, Tolsztoj, Dosztojevszkij, Proust, Joyce, Reymont, Thomas Mann, Camus, Steinbeck, Faulkner regényei merülnek föl elsősre az emlékezetemből. Csak azért említettem neveket, hogy érzékeltessem, milyen jellegű irodalomhoz vonzódtam, és vonzódom ma is, mondjuk így, a szó erejére hagyatko-

zó, az élettapasztalat sodrában született realista vagy mitikus-költői próza jelentette számomra a példát.

Egyébként az iskolába járás számomra csupán az első négy évben szerzett örömet. Ötödiktől kezdve valóságos vesszőfutás volt. Hiába voltam jó tanuló, ezt senki nem méltányolta, mintha inkább idegesítette volna a környezetemet, diáktársaimat, egy-két kivételtől eltekintve a tanárim többségét is. Kivételként a matematika- és a magyartanáromat nevezhetem meg. A középiskola befogadóbb közeg volt, de igazi szellemi támaszt ekkor sem a tanárim körében találtam, hanem az iskola könyvtárosa, Varga Magda és férje, Varga Domokos személyében. Igaz, ekkor már mintatanuló sem voltam, csak a reáltárgyakból volt jelesem, magyarból például közepesre érettségiztem.

– Sokoldalú alkotó vagy, egészen fiatal korodban – bár verssel indultál – több műfajban is letetted a névjegyedet. Aki csak a „népi”, de nem „népies” hangú költészetet ismeri, el sem tudná képzelni, hogy a magyar színháznak is – ha tudják, ha nem – unikumot jelentő *Kenyérpusztítókat* te írtad. Amíg híres versed, a csapatot indító-összefogó *Elérhetetlen föld* csaknem bukolikus hangulatban (ugyanakkor az ősök tartásához igazodva) a nemzedék számára *nincs-élet* reménytelenségét emelte fókuszába, háromszereplős színpadi játékod – Beckett *Godot-ra várva* című abszurdja már létezett, de a szintén Nobel-díjat kapott Khao-Hszing csien *A buszmegállója* aligha – az abszurdba csomagolt börtön-lét csimborasszója. Az Egyetemi Színpadról elhangzott zseniális *kiáltásnak* – noha Ruszt József melletted állt, s évtizedekkel később Bucz Hunor is bemutatta az *Európai vőlegényt* (Tér Színház) – miért nincs folytatása?

– Nem rajtam múlik. Lassan azért talán már rajtam is. Hiszen, ha nincs hívás, nincs inspiráció, akkor írhatnék az asztalfióknak. Igaz, akkor az csak rejtett színpadi vagy hangjáték lenne, mint a kezdetekben például, amikor a *Szarka város* vagy a *Fordulópont* című verseimet írtam, amelyeket jelzetlenül ugyan, de több hangra és kórusra vannak hangolva.

Az elbeszéléseimbe rejtett szituációk is megállnák a helyüket színpadon és filmvásznon egyaránt, ha az általam megfogalmazott problémák, konfliktusok iránt volna fogékonysága a színházi és a filmes világnak. Egyébként azt még megemlíteném, hogy Szobolits Béla *Makacs álmok* című dokumentum-filmjátékának elkészítésében érintőlegesen annak idején részt is vállaltam. Igen kis mértékben ugyan, mert a film természeténél fogva igazi forgatókönyv írására nem volt lehetőség. Ezért bátran dicsérhetem ezt a méltatlanul elfelejtett filmet, amely a rendszerváltást megelőző pillanatokat mutatja be egy falusi színjátszó kör életén keresztül.

Visszatérve a színi kalandokhoz, nem voltak nagy számúak. Az Egyetemi Színpad és a Térszínház bemutatói között harminc év telt el. Valamikor a hetvenes években Bényei József szeretne volna bemutatni *Az európai vőlegény* első változatát *A mi*

lányunk címen, de Siklós Olga és Szabó Magda közös erővel leállították a próbákat. Az egyetlen színpadi műhely, amely ebben az időszakban bizonyos folyamatossággal számított rám, a Sumonyi Zoltán vezette Rádiószínház volt. Három hangjátékot szólaltatta meg: az *Utazást*, *Az embert* és az utolsó Árpád-házi királyról szóló *Kis Károlyt*.

Természetesen örülnék neki, ha némi színházi, vagy rádiós jelenlét jutna az írásaimnak, de ha nem jut, azt is el kell fogadnom, elég százalmas volna, ha most öregkoromban kezdenék házalni divatjuk múlt portékáimmal, amikor a komoly szó már senkit sem érdekel, a humor is csak akkor, ha annak semmi tétje nincsen.

– **Keserű vagy, minthogy neved nem forog a különféle kánon-ringlispilekkel, mintha tudatosan veszni hagynád értékeidet. Ha a látás- és gondolkodásmódjánál fogva ugyancsak remekművű *Közelt* (és a valójában hozzátartozó, vele egy *Visszatérést*) egyik kiadó sem jelenteti meg, gondolván az élet földszagú színessége helyett az olvasónak a véghetlen „buszozások” színtelenségeire van szüksége, miért nem adod ki magad? (Határ Győző a *Közelt*-ről: az író „szabadon hömpölygő önéletrajzi tudatkrónikájában a parasztdialektus bátor alkalmazása valóságos telitalálat”).** Állítom, súlya alatt az eddig nagyon zöldellő (mesterséges fény által virító) palmafák is egy kissé összezsugorodnának.

– Nem vagyok keserű, nem vagyok sértődött, elég öreg vagyok már ahhoz, hogy némi humoros közönnyel vegyem tudomásul, nincs rám szükség, amit írtam, senkit nem érdekel legalábbis azok közül nem, akik a mai irodalmi és színházi világot igazgatják. Az ő döntésük, cinkos sunyításuk következtében megjelent műveim is parkoló pályán vannak. Ez azért annyira nem izgat.

Sokkal inkább, hogy nem jutott idő és készletet a bennem rejlő művek megírására. Nem nekik, nem is magamnak tartozom ezekkel az írásokkal, hanem azoknak, akiknek az emlékezetét ezek a művek megőrizhették volna. Arra, hogy nem magáníró vagyok – annak ellenére nem, hogy csak magamnak írok –, akkor jöttem rá, amikor *Az Örvényes partján* című novelláskötetem megjelenése alkalmából tartott író-olvasó találkozók egyikén egy Baranya megyei kis faluba is elvetődtünk, és ott felolvastam az imént már említett *Az intéző háza* című novellámat. Meg kell jegyezni, vakmerőség volt belevágnom ebbe a testvérek között is legalább félórás produkcióba, bántam is aztán, mint a kutya, amelyik hetet kölykezik, de már nem volt visszaút. Öt-tíz percnyi türelmetlen hadarás után megéreztem, a gyér számú közönség soraiból felém sugárzó figyelmet, ami arra ösztönzött, mérsékeljem a hadarómat, kivárjam, amíg a szavak, a mondatok célba érnek, s csak utána fogjak bele az újabb kimondásába. A felolvasás után odajött hozzám egy asszony, és megkérdezte, honnan ismerem én az ő szüleinek a történetét, sehogy se akarta hinni, hogy más-honnan merítettem a témát. Aztán megkérdezte, megjelent-e nyomtatásban a novella. Igen, mondtam, és megmutattam neki a könyvet. Megvénne, mondta, mert a

gyerekei neki nem hiszik el, hogy ez történt a nagypjkkal, azt hiszik ez csak mese, de talán, mondta, ha nyomtatásban is látják leírva mindezt, hisznek neki.

Kizárólag a hozzá hasonló olvasók miatt sajnálom, hogy keveset írtam meg a rám bízott történetekből. Miért nem adom ki a Magyar Napló kiadónál a könyveimet, miért nem indítok egy saját életműsorozatot, kérdezed. Tulajdonképpen jogos a kérdés, de nem könnyű rá válaszolni. Eleinte talán volt bennem bizonyos álszerénység, de már nincs. Ellenben van számtalan egyéb hátráltató tényező. Kiadóként értettem meg a mondás igazságát, amely szerint a suszternek mindig lyukas a cipője. Igen, folyamatosan mások írásainak a gondozásával kell foglalkoznom, a saját írásaim útját nem érek rá egyengetni. Ezt a belső ellenállást azonban mára legyőztem magamban. Azt gondolom, éppen eleget segítettem másoknak ahhoz, hogy most már a saját írásaim sorsával is lelkiismeret-furdalás nélkül foglalkozhassak. Csakhogy a helyzet nem ilyen egyszerű. Kiadóként, tőkehiányos kiadóként szinte kizárólag támogatásból tudunk megjelentetni könyveket. A kiadónál sorban állnak a pályázatra váró címek, már eléjük furakodnom is nehéz. Amikor aztán mégis beadunk egy-egy címet, mint például az újabb novellákkal kiegészített *Az Örvényes partját* legutóbb, és mondjuk erre a hét-nyolcszáz oldalas könyvre kapunk háromszázötven-ezer forintot, a teljes honorárium nélküli költség egyharmadát, vissza kell táncolnunk. Marad a néhány új novella vagy valami más kényszermegoldás. Mivel nincs szabad pénzünk, jórészt a Nemzeti Kulturális Alap meg a *Magyar Könyv Alapítvány* kuratóriumi döntéseinek technikai kivitelezésére szorítkozik a kiadói munka. Szuverén, saját elképzeléseit megvalósítani képes műhely működtetéséhez évente több tízmillió szabad keretre volna szükség, ez pedig nem áll rendelkezésünkre.

– **Képzőművészei indíttatásod – ez a készséged gyermekeidben teljesedett ki – segített-e a plasztikus fogalmazásban? Ha akarod, ha nem, Sarkadi Imrénének éppúgy rokona vagy, mint a zseniális – sajnós, a szakma által igencsak elfelejtett – Szabó Istvánnak. Amit a *Vérszerződés* novelláiban művelsz – több más mellett ezt a szótlanul hagyott könyvedet is újraolvastam –, az a legnagyobb látomásaival is fölér. A fejsze ott villan meg – a golgotai úttól nem is menekülhet a gazdája –, ahol a feje tetejére állított világ miatt az embernek már csak az Istennel van elszámolni valója.**

– A festészet kétdimenziós világban létezik, a harmadikat csak érzékeltetni próbálja a látvány anatómiája által, afféle szemet becsapó nemes csalással. Mármint az a festészet, amely a látvány megidézésével foglalkozik. Ezért, akit a festészet hagyományos, az ábrázolást kísérő évezredes világa érdekel, többet lát, mint aki csak elfogadja azt, amit a környezet eléje sodor. Újabbban azért is csökevényesedik a látáskultúra, mert a képek által befogadott világ másodlagos képekből áll, a filmfelvevő gépek sematizált jelei meg vannak fosztva a valódi látvány millió zavaró tényezőjétől, a jól közvetíthetőség szintjére butított képek pedig mentesek mindazoktól a két-

ségektől, amelyekkel elsődlegesen érzékelő résztvevőnek szembe kell néznie. A mai embernek, aki a világról alkotott ismereteinek többségét a televízió előtt ülve szerzi be, fogalma sincs arról, a természeti környezet megidézése mennyi rekonstrukciós problémát vet föl. Leegyszerűsített úton próbál érzékelni mindent. Gyerekkoromban nem volt televízió. A látványt a természet mutatta meg nekünk, azt kellett megértenünk. Én mivel festészeti stúdiumokat is folytattam, mindig megpróbáltam elemezve érzékelni a látványt. Így kitágult a látómező. Bonyolult értelmezési tartománnyá vált. Máig sajnálom, hogy ennek a problémának a festői aspektusait nem volt módomban ecsettel a kézben vallatóra fogni. Igen, ez lehet írói fogyatékoság is, hogy én ebből a nézőpontból indultam ki, de nem ragadtam meg ennél. A mozgás, az illatok, a hangok, az ízek, az érintések által képviselt érzékelési tartományok ugyanúgy vonzottak, mint a látás világa. Talán azért is lettem hűtlen a festészethez, mert az úgynevezett kiegészítő érzeteket én nem éreztem mellékeseknek, az érzékelés sok ismeretlenes egyenletének komplexitását híven, a maga bonyolultságában próbáltam közvetíteni a léttudatunk egyensúlyát biztosítani hivatott idegrendszer irányába, és úgy éreztem, erre semelyik más közeg nem alkalmas, csupán a nyelv.

Lehet, túl sokat beszéltem a technikáról, pedig – pestiesen szólva – a lényeg a lényeg. Azaz a hogyanról való értekezés mellébeszélés. Mivel azonban az én írásaim nem, vagy csak igen kis mértékben fikciós, képzelet szülte írások, sokkal inkább a saját, a családi és a népi emlékezet szilánkjainak restaurált változatai, számomra a restaurálás módját meghatározó technikai eljárások jelentik a lényegét. Ha hiányosak, elvész a történet archaikus igazsága, ami pedig számomra mindennél fontosabb. Ezt szeretném minden írásomban megközelíteni. Az etikai szempontot, a közösségi és az individuális konfliktusok irányultságát a kiválasztás mozzanata határozza meg. A kiválasztás pedig nem egyedül az én személyes akaratomtól függ. Ami a múlt népnyelvi zsongásából eljutott hozzám, és amit ebből újfogalmazni szeretnék, azt nem egyedül én választottam ki a ránk zúduló történések áramából, a döntés a szűkebb – családi, falusi, városi – közösség és a tágabb nyelvi közösség emlékezetének és a világot behálózó eszmeáramlatoknak a metszéspontján születik.

Természetesen ez nem jelenti azt, hogy az író elháríthatja magától a személyes felelősséget. Mint ahogy az olvasó sem. Ővék a végső etikai kontroll. Milyen az igazi érzés, a hiteles történet, az elfogulatlan látásmód, melyek az igazi szavak, író és olvasó közösen döntenek el. Minden írónak és minden olvasónak a saját lelkiismeretére van bízva, hogy mit ír meg, és mit olvas el. Az író felelőssége talán egy hajszállal nagyobb, mint az olvasóé, de csak egy hajszállal.

Gondoljunk bele, a sok alpári televízióműsor a sok gátlástalan, kultúra alatti szereplővel sose kerülne képernyőre, ha a nézők milliói nem támogatnák érdeklődésükkel. Ugyanez az egymásrautaltság jellemzi az irodalmat és közönségét is annyi különbséggel, hogy azért itt az írónak valamivel nagyobb a szabadsága. Ezzel a kér-

déssel azonban itt nem szeretnék behatóbban foglalkozni. Tiszteletben tartom, ha a mai magyar költészeti közvélemény az elmúlt ötven év magyar érzelmi kultúrája legfőbb katartikus élményének azt tartja, hova rondít a költő verebe, mondjuk, hogy egyéb katartikus témát ne említsek, s az erről írott „szövegeket” tartja a mai magyar költészet csúcsteljesítményének. Akik ezt a véleményt kialakították, életben tartják, középiskolai, egyetemi katedrákon hirdetik, számoljanak el a saját lelkiismeretükkel.

A celeb-regények más világ. Ennek értékrendjét nem az egyetemi katedrák birtoklói teremtik, a tömegtájékoztató cinikus manipulátorainak véleménye, és az alantas ösztöneire hallgató olvasók hamis összekacsintása jelöli ki. Az még csak-csak érthető, hogy korunk hősei, a celebek, jó pénzért megírják vagy megíratják regényeiket, de hogy ezeket a válogatott ostobaságokat látszólag értelmes emberek tömegesen vásárolják, tehát pénzt adnak érte, és ne adj isten, el is olvassák, számomra teljességgel érthetetlen.

Ne haragudj, hogy ennyire eltávolodtam a feltett kérdéstől, nem akartam megkerülni, de vannak olyan kérdések, amelyek megértéséhez a kerülőutak közelebb visznek, mint az azonnali válaszadási kényszer.

A *Nincs Isten* című novellámat említetted, és igazán megtisztelő módon látomásról beszéltél velem kapcsolatban, pedig ennek a történetnek is minden mozzanata földhözragadt sültrealizmus, hogy Veres Péter szavait idézzem. Egyes-egyedül a látatás technikája emeli ki, ha kiemeli egyáltalán valami ebből az értelmezési térből. Nem mintha a Veres Péter-i „sültrealizmust”, hiszen írásom egyik eredő pontja talán éppen ez, bármiféle egyéb írói értelmezési kísérletnél alábbvalónak tartanám. Annyi történt csupán, ami mindig is történik az irodalmi párbeszéd folyamatában részt venni kívánó, a feladathoz szakmai alázattal közelíteni próbáló szereplők közötti mester-tanítvány viszony esetében, hogy az ugyanarra a problémára hangolódott idegrendszer – akarja, nem akarja – valahogyan mindig mindent másképpen lát.

– Korszerűtlen volna látásmódod? A nemzetről és népéről – a nyomorultakról – nem kell beszélni, hiszen a világ – globalizált habfürdőben – majd csak kiforogja magát? Az értékveszejtés – az *elkövetők* tudatosságához nem fér kétség – bűn-e?

– A probléma nem a globalizált habfürdőben képződött meg, a semmitmondás piederstálra emelése aczéli találmány, a kommunista vérfürdő árnyékában született, a mai élvezetkor csak tovább dajkálja, de ki tudja, mennyi vér kavargó a – nemegyszer mérgezett – vegyszerrel illatosított habok alatt. Ha belegendolsz, az akkori kánon fikarcnyit sem változott, még óvatos, részleges felülvizsgálatára, módosítására sem történt kísérlet. Márai és Wass Albert műveinek elismertetése is külső erőknél köszönhető, nem az irodalmi élet forogta ki magából. Élő, még alkotó írók esetében

az aczéli címkékhez való görcsös ragaszkodás a jellemző. Egyébként is ettől a *kánon* szótól kiütést kapok, az irodalom megerőszkolásának szándékát érzem benne. Az irodalmi folyamatban kikristályosodnak bizonyos értékrendszerek, ezekre kellene figyelniük a kritikusoknak, irodalomtörténészeknek, nem pedig durva agresszióval és tudatlansággal – hiszen a félresöpört műveket el sem olvassák – a saját és az őket fizető politikai érdekcsoportok szája íze szerinti kánon fabrikálásával.

Az új, induló tehetségek nagy részénél is a közfigyelem szinte kizárólag azokra irányul, akik kerülnek a magyar társadalom valódi problémáit, akik olyan viccesek, piszik meg olyan intímek. A magyar nemzeti kataklizmákról, szüleink, nagyszüleink, dédszüleink, szépszüleink örökségéről, tragédiáiról nem, csak viccesnek feltüntetett kalandjairól kell beszélni. Ha mégis megpróbálok a teljességet kimondani, beléd fojtják a szót. Természetesen ellen kell szegülni az árnak, ellen kellene, de egyre nehezebb.

A hollywoodi jelszó állítólag ez volt: If you have a message, go to the post! Azaz, ha üzeneted van, menj a postára! A művész ne üzenjen, ne mondjon semmit, szórakoztasson! E szólás születésekor még volt távolságtartás a habkönnyű limonádé meg a felelősségteljes művészet között. Mára, legalábbis szűkebb pátriánkban, ez a távolságtartás megszűnt. Az úgynevezett komoly irodalom csak annyiban különbözik a limonádé irodalomtól, hogy nehézkes, németes mondatszörnyszülemények gyártásával leplezi a mélyén rejlő semmit, vagy éppen olcsó viccek pufogatásával, angломán- könnyed szpíker dumával teszi ugyanezt. Ha ezt nevezed korszerűségnek, akkor én minden erőmmel arra törekszem, hogy korszerűtlen legyek.

Kérdezed, az értékveszejtés bűn-e. Akik ránk akarják erőltetni, a saját érdekük szerint cselekszenek. Gondolom az irodalomban rejlő magyar nemzeti értékek megsemmisítését nem tartják bűnnek. A nacionalizmus elleni harcként élük meg, talán valóságos felszabadító háborúnak. Nem is sajnálják sem a pénzt, sem a paripát, sem a fegyvert. Miféle erőkről beszélünk? A többek közül itt most csak kettőt neveznék meg: egyrészt a globálisnak nevezett anglo-amerikai pénz-nacionalizmus agressziójával kell szembenéznünk, másrészt a Magyarország szétrablásában részt vevő nemzetek rejtett büntudat táplálta kegyetlenségével. A bűnt mi követjük el, ha ellenállás nélkül megadjuk magunkat. Ha homokba dugjuk a fejünket, ha meghunyászkodunk, egyaránt elveszünk. Egyetlen lehetőség a szembenézés és a tisztánlátás. Valamint a fölismert feladatoknak és az egymásra utaltság kényszerének vállalása. Ez egyszerre irodalmi és nemzeti program is kellene, hogy legyen, minthogy nemzet és irodalom egymás nélkül bajosan létezhet.

Sajnos, a mai politika meghatározó szereplőinek többsége azt hiszi, az irodalmi konfliktusokat el kell kerülni. A nemzet visszaszerezheti életerejét az irodalom képviselte önismeret és öntudat rehabilitációja nélkül is.

– **Többször említetted, hogy életműved nem alakulhatott volna ki, ha nem**

érezted volna magad mögött a család támaszát? Nehéz volt – a politika sarlója ahol tudott, ott szorgalmasan sarabolt – a *harcos* évtizedekben embernek maradni?

– Igen, nehéz volt. Ugyanakkor könnyű is. Valahogyan nem érzékelttem döntéseim egzisztenciális súlyát. Pándi Pál is, Király István is karriert ajánlott, egyik a média, a másik az egyetem világában, de amikor kiderült, mit kérnek ezért, lazán nemet mondtam. Aztán kisebb sarzsíknak is. Így kerültem ki mindenféle értelmiségi pályáról. Szegények voltunk, néha a villanyszámlát se tudtuk kifizetni, három gyermeket neveltünk, de feleségem soha nem tett szemrehányást „könnyelmű” döntéseim miatt, mindig támogatót, és mellettem állt, igen, így azért tulajdonképpen könnyű volt kimaradnom mindenféle árulásból.

Meg aztán nem próbálkoztak azzal se, hogy besúgónak beszervezzenek, mint például szegény Werbőczy Anti barátunkat, akit elképesztő fondorlatokkal próbáltak behálózni mindaddig, amíg hererák okozta halála meg nem szabadította a szorongatásuktól. Az ő verseit is újra el kéne olvasni.

Aztán könnyű volt azért is, mert voltak példaképnek tekinthető idősebb pályatársak, akiknek figyelme, biztatása többet jelentett mindenféle kommunista karriernél. Veres Péter, Illyés Gyula, Tatay Sándor, Weöres Sándor, Varga Domonkos, Juhász Ferenc, Nagy László nevét mindenképpen meg kell említenem, de nemcsak ők, sokan voltak, akiknek biztatása a nyomasztó politikai légkör ellenére is szabad égboltot képzeltetett az emberrel a zűrzavaros és nyomorító hétköznapi megpróbáltatások fölél.

És igen, voltak a hatalmon lévők közül is néhányan – elsősorban Illés Endre, igaz, ő is Nagy László közbenjárására –, akik mellém álltak úgy is, hogy semmiféle ellenszolgáltatást nem kértek cserébe.

– *Élet és Irodalom* fűzhető-e egyazon kalárisba? Az árulás csak ott árulás, ahol szemlesütve követik el?

– Most, itt nem egészen értem, mire gondolsz. Nagybetűvel gondolod az *Élet és Irodalmat*? Nem akarok foglalkozni e Bölöni György, Jovánovics Miklós rendezte gyászos, 56 szellemét elemesztő irodalmi rémdrámával. Egyébként később, Varga Domokos, Nagy László s aztán Bella Pista szerkesztősködése idején én is közöltem néhány verset benne. Manapság persze más a helyzet. Vannak egyéb utak is. Akinek szimpatikus a Bölöni-Jovánovics által képviselt keményvonalhoz visszatérő szemlélet, akár íróként, akár olvasóként azonosuljon vele.

– A sport – ezzel nem vagy egyedül – mindannyiunknak tartást adott. Megtanított a küzdelemre, a tisztességes – mert igaz körülmények között született – vereség elviselésére is. A belőle nyert – karaktere révén egyre erősödő – akaratérő képes-e csodákra? A sport lehet-e támaszunk?

– Igen, támasz lehet, de azért ne fetisizáljuk, nem mindenható.

Versenyzőként ritkán csalódtam benne. Tényleg sok mindenre megtanított, amire egyébként talán semmilyen más tevékenység sem képes. A sportban, a sport által leképezett küzdelemben van valamiféle őslét-modell, amelynek légkörét a maga brutális természeti közegében már nincs alkalmunk megtapasztalni, ugyanakkor az általa megszerzhető tapasztalatokra elengedhetetlen szükségünk van. Kilépve azonban az amatőr sport közegéből itt is eltorzul sok minden.

Edzőként az élsport sűrűjébe beleszöppenne meg kellett tapasztalnom, hogy ez a világ éppoly igazságtalan, mint az élet többi területe, a tehetséget a felkészülési lehetőségek megvonásával, bírói csalásokkal és egyéb intrikákkal itt is vakvágányra lehet futtatni, ha a hatalmon lévők érdeke ezt kívánja, akárcsak az irodalomban vagy az élet bármely területén.

Nem tagadom, hogy amikor a *Magyar Napló* élére kerülve a lap megtartásáért élet-halál harcot kellett vívnom, sportbéli tapasztalataim, nem is annyira a versenyzői, mint inkább az edzői tapasztalatok, sokat segítettek, de legtöbbit mégis az a fölismerés, hogy harcom nem magánharc, hogy bár a hatalommal bírók többsége a legreménytelenebb pillanatokban elfordult tőlem, mindig voltak szövetségesek annak ellenére, hogy tudták, ez a szövetség hátrányukra válik.

– A magyar irodalomnak van-e jövőképe? Örülünk kell-e az elszakított nemzetrészek egymásra találásának? A népi irodalom – egyáltalán, ha van még ilyen? – segítheti-e a rossz lélekállapotban lévő nép (népességcsökkenés stb.) kivezetését az évtizedek óta egyre sötétedő alagútból?

– Három kérdés egyszerre! Régimódi cowboyként – igaz, csupán félig töltött, de mégis – hatlövetű *koltból* tüzelsz. Annak idején nagybátyám, a törpe Laci bácsi szekrénye dugig volt cowboyregényekkel, én is olvastam jó párat belőlük, úgyhogy ne bízd el magad. Megpróbálok visszalőni. Tehát kezdjük az elején: Van-e a magyar irodalomnak jövőképe? Nincs, de jó volna, ha lenne, mondom én. Ha a kánon középpontjában álló, jó esetben semmitmondó, de többnyire értékfosztó „művek” üzenetével szembesülök, azt kell mondanom, nincs. Azonban ha a nemzeti lelkiismeret kérdése iránt fogékony alkotók írásaira gondolok – visszafelé most nem akarok mutogatni, kezdem tehát a pályatársaimmal, nevezetesen a kilencek közül azokkal, akiket magamhoz a legközelebb állónak érzek – mint például Kiss Benedek, Mezey Katalin, Utassy József, Kovács István verseire, regényeire, meséire, esszéire, biztatóbbnak látom a helyzetet. Aztán említhetném Farkas Árpád, Király László, Nagy Zoltán Mihály, Vári FABIÁN László, Kontra Ferenc, Majoros Sándor nevét. A fiatalabbak közül Nagy Gábort, Szentmártoni Jánost, Csender Leventét, Iancu Laurát például. Vagy éppen az első regényével most jelentkezett Berta Zsoltot. Kihagyós névsor ez, de hát azért idéztem, hogy jelezzem, van mire hivatkozni.

Arra szerettem volna mindössze felhívni a figyelmet, hogy nem agresszív ká-

nonalkotásra volna ma szükség, olyanra, mint amilyenre Szegedy-Maszák Mihály meg Veres András százmillió nagyságrendű támogatással a háta mögött felhatalmazva érezte magát, hanem figyelmes olvasásra és értelmezésre, hogy a valódi irodalmi üzenetek összefüggései mentén alakuljon ki a magyar irodalom autentikus, belső kohéziója által meghatározott értékrend. Az érték és a rend alázatos szolgálata kellene, hogy kijelölje a mai magyar kritika és irodalomtörténet-írás tájékozódási pontjait.

A nemzeti egymásra találás eszméje nem mai keletű, egylényegű a kilencvenéves szétszakítatással. Bizonyos szinteken ez az igény az elmúlt évtizedekben többször is megfogalmazódott. Kovács István inspirációja révén, irodalmi szinten a hetvenes években például általunk is egy Kárpát-medencei magyar irodalmi antológia létrehozásának tervében. Igen, örömmel veszem tudomásul, hogy az általunk képviselt gondolat több mint harminc év elmúltával végre a politikai képviselet szintjére jutott. Várjuk ki azonban, hogy e politikai szándéknyilatkozatnak mi lesz a gyakorlati fedezete. A megnyomorított, ezerszer kifosztott magyarság boldogulása csakis együtt, az összefogás eszméjének jegyében képzelhető el. Ha a magyar identitás, a magyar mítosz égboltja alatt újra egybegyűlnek a Kárpát-medence meg a világ ezer égtája iránt szétszóródott, de génjeikben, emlékezetükben – ha már nyelvükben nem is mindig – összetartozó magyarok, és egyet akarva megpróbálják egybe forrasztani s egységként újra építeni szétszabdalt világukat etnikai, szellemi és anyagi értelemben egyaránt, akkor beszélhetünk majd nemzeti egymásra találásról, s netalántán az ebből fakadó újjászületésről.

Czine Mihály megállapítását, amely szerint a népi irodalom nem stílus, hanem „érzület” kérdése, többször idéztem. Most sem tudok mást mondani. Czinének igaza van, amíg a magyar nép s az általa megjelenített néplélek, népi „érzület” létezik, nem irtható ki annak irodalmi vetülete és az azt újraélesztő impulzusok megfogalmazására vállalkozó irodalmi irányzat sem. A *Poets and Writers* című magazin Billy Collinst, az egyik legnépszerűbb és talán legjelentősebb amerikai költőt a nép költőjeként ajánlotta a közelmúltban olvasói figyelmébe. Az amerikai irodalmi közvélemény kifinomult hallással kutatja a népi hangot, az amerikai lélek közös rezonanciáját. Akkor mi miért próbálunk minden népi hangot a kánonon kívülre, a senki földjére száműzni, és csupán a disszonanciákra figyelni?

Attól, hogy a magyar irodalmi népiség újra helyet kapna, és pedig vezető helyet a magyar irodalmi értékrendben, természetesen nem oldódna meg minden nemzeti problémánk. Nem születne meg egy csapásra minden abortuszra ítélt magzat, nem olvadna semmivé az államadósság, nem nyernék vissza autonómiájukat az elszakított magyar közösségek, de ha a magyar irodalmi tudat végleg elfojtja a népiség hangját, a fenti problémák megoldásának lehetőségét is elveti magától.

– **A Magyar Naplónak van-e jövője? Lehet-e kovász abban a – sokak által**

nem igényelt – kenyérben, amely végső soron az életet jelenti? A fiatalság folytatás?

– Ez az, amit végképp nem tudok. Ha a magyar népiség eszméje nem hal meg, a *Napló* is életben marad, mint ennek az eszmének az egyik sajátos, elfogultságoktól, tévképzetektől mindig is tartózkodó, de elkötelezett képviselője, akkor is, ha én személy szerint már nem veszek részt az életben tartás idegőrlő napi teendőiben. Egyik volt osztálytársam, aki a Képzőművészeti Főiskolán tanított, mondta nekem, amikor a fiatalok törekvései iránt érdeklődtem, hogy ott nyalják ők is a madzagot, ahol méz van rajta. Igen, tudom, a többség ott toporog, a teljes vagy a részleges áruulás kapujában a mézre várva, de hát voltak eddig is számosan, akik belső készítésüket fontosabbnak tartották, mint a pillanatnyi érvényesülést. Azért én szeretném, hogy a nemzeti eszme, a népiség iránt elkötelezett fiataloknak nem kellene mindenáron egzisztenciális hátrányt elszenvedniük a jövőben azokkal a társaikkal szemben, akik a mellébeszélést vagy éppen a nyílt hazudozást választják. Én személy szerint már nem remélek, nem is igénylek kárpótlást, de az ő jövőjükért, amely a magyar irodalom jövőjét is jelenti, aggódom.

Szakolczay Lajos

Serfőző Simon

Kifűthetetlen haza

Hiába álltam a dúvad szelektől
tántorgó kerítés elé,
a sárcaplató tyúkként káráló
szárkúphoz, s kiabáltam
meg integettem a napnak
karomszakadtából, mielőtt
elutazom innen, gyújtana
az égen nagyobb lángot,
ne hagyja vacogni a hideget,
dideregni a fagyot, amely
csipkedte a nyiszlett kórót,
a csokornyai bokrot. De csak
ködölt sárga foltként a
telefonkarók, szántások fölött.
Loholt köztük behúzott nyakkal
a vonatom. Fáztak végig
az egyenes sínek, deres
villanydrótok, a város utcáin
a boltajtók. Vághattam a gyújtóst,
éjfélig tüzelhettem, még az
asztalfiókból is ömlött a hideg.
Kifűthetetlen ez a lakás,
ez az átfázott haza nélküle, akinek
halálhíre a kapuban várt.
A fák földig rettentek, a csend
fölöttem akkorát dörrent.
Bulgáriából szívemig fölrengtek
a hegyek. Felhőkből lengtek
a Bakonyalján gyászfekete
lobogók. Felvonított a magasban
csikasz csillag, halál kuvikolt.
S egész éjjel az elhajtott,
megőrölt fogú lovait hallottam
förtelmesen nyeríteni érte
a másvilágon.

1978 – 2010.

Csak ezek a nagy vizek

Falum régi temetője,
a mentetlen földeken úszhatsz
az árban!
Együtt a hullámokon sodródó
háztetőnyi egekkel, uszadékfákkal.
Két gát között úszhatnak
a halottak magukat mentve.
Hisz másuk sincs,
csak a vízből kísértetként
fölmeredő keresztetek.

Nem vittek magukkal füstös tanyát,
fejük alatt fél határt a Sinke-domb mögül.
Hacsak nem a kispárnát,
amelyen a levegőt
utoljára még kilehelték a tüdejükből.

Otthon maradt minden,
ami az övék volt
amin ültek, amin ettek,
amin át látták a lósörények vágatását
föl a kövesútra.
Otthon maradt
az ágynyikorgás is a sarokban.

Azóta nem fáj a karjuk,
amivel akár az ásott kutat is
Kihúzták a mélyből,
hogy megtisztítani iszaptól, sártól,
kifordítsák, mint a búzás zsákokot.

Azóta nem fáj a lábuk sem,
amellyel hegytetőről hegytetőre léptek:
fel a háborús Alpokba,
vakok vezette vakvilágba
le a Kárpátokon új halálba.
S itthon, amikor szállt alá alkonyatkor,
a barázdába beleszántották a Napot.

Csak ezek a nagy vizek ne lennének.
Ne kellene félni,
hogyan a földek után, amiket elvett
a bugris erőszak,
elvigyen házat, ólat az ár.
Mert akkor, mint a kereket
miért hajtották a vérüket?
Életük mire ment rá?

Ha látnátok

Mintha állnék közétek
végvári legények,
szegődöm vén hangyavár
bátor védőjének.

Döröghetnek az egek,
szállhat felhők füstje,
földre engem terít
esők kartácstüze.

Villámok csapkodhatnak,
villogó kardélek,
sásbuzogánnyal rontok
a vad ellenségnek.

Ej, ha mostan látnátok
egri jó vitézek,
hősiességből példát
énrólam vennétek.

Finta Éva

Marie könyve

(részlet)

„Az ember sohasem azt veszi észre, amit már elvégzett, csak az lebeg szeme előtt, amit még tennie kell (...)”

(Marya Sklodowska)

Marie arca után

Vivaldit hallgatok.

Ragyognak a pillanatok és a virtuális fehér lap
Számítógépemen.

Marie Curie-Sklodowska alakja fölött

Elszáll egy szürke madár.

Halott arcok a láthatár küszöbén.

Magára marad az úr, az ember

A művészet, a tudomány

S magára marad a kiteljesedésben hiányos
Szív.

Magára a gondolat remegése:

Igaz-e, nem

Amit végtelen türelem akar örökkön örökké

Igaz-e, ami annak ígéri magát

Szűz-e a lány szive is

Nocsak, barátaim

Ebben az eltékozolt kufárokodásban

Igaz-e a szép

S szép marad-é az igaz?

Kérdezem, pedig tudom, minden igaz.

A végtelen felé lebeg egy pille anyag, valami fátylas suhanás

S elviszi arcunkat, testünk árnyéka a falon is elhanyaglik

De nem hanyatlanak a gondolatok, amikre lasszót köt az írás.

Nem hanyatlanak a megmunkált gondolatok

A véglegesig feltartóztatott szerénységben sem hanyatlik

Az örök érdem s a nagyság.

Mert bajban van minden

Mi megtagadja mindezeket

Elárulja, eladja jövőjét-múltját-jelenét

Eladja az időt
Eladja lelkét a semmibe hullásnak
Pedig a fenn fátylazó időmúlásban végtelenig marad minden
Ott szállnak a szobrosan merev végletekben a megtett utak
Ott szállnak a hűségek és elhatározások
Ott a kitartás mellett
Az égi örömök mellett
Távol a földitől talán
Mégis földhöz kötötte
Hiszen minden égi itt születik csak.
Marie is úgy tűnik át Curievé Skoldowskából
Mint a hold bal oldala után villan a jobb
A láthatatlan után a látható
S mindkettő ugyanaz, csak a kép más.
Más a kép, de az éber tartalom
Másíthatatlan.
A hold túlsó felén is a hold található
Öreg arcunkban is benne van gyermekarcunk
Mint ahogyan az ifjú, a legszebb, az egykori ott van
Sablonok nélkül, mégis egységesen.
Valami túléli az időt
Túléli viselőjét
Túléli talán a túlélést is
Mert egyszer, amikor majd anyagtalan lebegnek névtelen illatokban névtelen arcok
S az örök feketék áthajlanak kékbe, lilába, fénybe
Zöld szivárgású sárgába, vörös szivárgású sárgába
Barna szivárgású vörösbe
Mikor minden áthajlik valami másba
S a valami más is áthajlik emebbe
Így hajladozva összeölelkezik a mindenség
Egyetlenegynek képzelve magát megérzi egyetlen belső remegését
Egyetlen ritmusát, melynek élethangjai vannak.
És sosem lesz vége
Vivaldi hegedűjére pattanva szárnyal át az egyetlen lélek a csillagokon
Pihenőt sem tart
Sosem áll meg
Gravitációk játszanak vele majd
Labdázódván, miként a gyermekek.

Sárospatak, 2009. július 30.

Marie ujjai

Azok a lengyel puha ujjak
Azok a szláv kezek
Egykor fehér pillangók
Minden munkában jártasak
Mindenben szorgalmasak

Laboratóriumi cselédek, hamupipókék
Szerelembe is beletanulók
Gyermek ölelésébe is beletanulók
Örök munkáskezek
Sebzettek a szurokérc több tonnájának feldolgozásától
Fagyástól, hőtől kimartak
Égett, uránnal, rádiummal sebzett kezek, ujjvégek
Elvásott, beszakadozott, elszarusodott bőrrel, körömmel
Mégis minden könyörületre alkalmasak
És ápolók is, háborúban edződve
Akár a lélek
Munkaeszközzé alakulva
A hőkölést sosem tudó kezek...
Hogyan is lesznek az embernek ilyen világteremtő ujjai
Mint Paganininek, Liszt Ferencnek
Előállítva a láthatatlan valamit a titok sötétjéből
A halál mélyéről felhozott reménységgel
Mintha lenne virág.
Mintha lenne fény
Az univerzumban titkosan élő fekete lyukakba rejtőzve
Sötét galaxisokba fúródva elővarázsolódnak
Kínos munkával, nem bűvészi könnyedséggel
A csodateremtés itt lassan alakul
Élet kell hozzá, az egész
Ember kell hozzá, az egész
Sors kell hozzá, az egész
S kell hozzá tágas lélek
Akár két országnyi is
Világnyi is, ha lehet
Amiben elférnek az ujjak nyomán keletkezett
Polcra rakható évtizedek
A kékeszölden ragyogók
Melyek besugároznak bennünket is
Egy titkos fényvel
Egy apró, porszemnyi anyag fényével
Mely ott szunnyadt több tonna szurokércben.

Fecske Csaba

Megkéssett vallomás

Miskolc én már hozzád tartozom
a Széchenyi utca csillogó kirakatai
örzik riadt arcomat a lustálkodó levegő
cigarettaim füstjét köddé vált lányok
és fiúk alakját te kéjsóvár ribanc magad alá gyúrtél
éretlen kamaszként és én hősnak éreztem magam
hódítónak pedig csak kiszolgáltató voltam
mint sebesült katona cipeltem kétségbeesve
kitépett gyökereimet sivár utcáid
fömlített lélegzetemet álmaidat
jóllehet egyből megkaptál hosszú volt
hozzád az út negyven év után ide tartozom
lábamra tekerednek utcáid nem eresztenek
hunyott szemmel is tudom hol járunk
ha buszon ha villamoson ülök
már elkorhadt az Avason a pad ahol
először csókolóztam elmosta az idő
a kedves arcot is város én már hozzád tartozom
tragikusan és végleg mint falhoz csapott
állat vére a vakolathoz

Tengerparton

mosolyt viselt az arcán
a tavalyi nyarat a bőrén
mint a fogfájás hirtelen nyilallt
belém nyár volt nagyon az ég
minden kékje a tengerbe zúdult
a parton gubbaszkodó sziklák
vakító fehér némasága
mintha az időt akarta volna
megkerülni egy füstös lebujsban
sört ittam a lánynak zöld szeme volt
temérdek haja a szélben boldogan énekelt

Virágok

látta Anna néni és látta Mancsi néni
a dáliáknak már nincs sok hátra
ősz volt eszelős szél rázta
a megrökönyödött kertet amit szemében
egy rigó menekített tova mégis
ebek harmincadjára jutott Anna néni
kezében riadtan zörgött az önmagát lapozó
imakönyv maszatos szemüvegére ragadt
menekülés közben az októberi nap Mancsi néni
jobb híján a krizantémokban reménykedett
azok szívósak csaknem mindig kibírják
mindenszentekig nagyanyám papírvirágainak
nem ártott a fagy csak az eső
szegény Péter bátyám szegény nagyapa
az elázott papírvirágokkal is jól elvannak
mint most már Anna néni és Mancsi néni is

Tolvajok

szállodában voltunk kísértetek
egy holdtalan éjszakán a lehet
és a nem lehet között mutálva
két szív túlhevített edénye
szerelem ő-s-alkímiája
reménytelen örök kísérletek

pogánymód mindig a hús ünnepe
hiába a teljesség vágya hiába
a képtelenségek tudománya
érezlek érzet láthatatlan kéz
a bőrünket finoman lehántja
a gyönyörre a fájdalom lehel

ó melleid pneumatikája
mintha egy őszvégi kertben rózsák
bennünk a sebek s a lélek a lélek
verítékezik kiüt a sója rajtunk
létünk transzcendens virága
ó mulandó örökkévalóság

izgató pihék titkos hajlatok
öled mitikus nyílása sebhely
hófúttá mező lesz a fekhely
hová a vágynak terített almot
egymást éhező testem és tested
s bűnhődni az ész ácsolt keresztet

Szélcsend

a Széchenyi utcán baktatok
halszemű kirakatok előtt
álmos hajnali ráncok arcomon
lábaim melyek tiltakozva visznek

valaha izmosak erősek voltak
most céljuknak épphogy megfelelnek
sietős fény dukkózva nyári bőromet
jelentőségét kissé eltúlozva zörög

végig a házak közt a villamos
hol a Tiszai pályaudvar hol Diósgyőr felé
a bőrom vagy egyszerűen csak a gond
szorít nem tudom szálkás tekintetek

fúródnak belém a tömeg céltalan elegy
megannyi arctalan férfi s nő -
jelmezeit gátlástalanul váltogatja
az idő test súrlódik testhez

a hús meszesedő csontok
zászlórúdjára tűzött elnyűtt lobogó
unatkozik nem tud mit kezdeni
magával érzések szélcsendjében

Csorba Piroska

Édesapám

Nincs a szobában, sem a házban,
nem jár-ke,
nem fekszik az ágyban,
az udvaron sincs,
sarlóval a fűvet sem vágja
térdelve az árokszélen,
nincs a padláson, a pincében;
az úton? ott sem bandukol éppen,
vállán nincs kapa, kezében táska,
lába nem lép az út porába,
szőlőtőkék közt hajladozva
dúdolvva, ahogy a hordót mossa,
s kertet locsolni sem látja senki.
Harangoznak – nem megy be enni,
nem ül asztalhoz szokott helyére,
nem szór sót többé a kenyérre,
és tányér fölé hajolva se látni,
sem hátratett kézzel dudorászni;
nincs a konyhában, nincs kamrában,
nincs szobában és nincs az ágyban,
nem megy a padlásra búzát hozni,
se a templomba imádkozni,
cipőt nem tisztít, nyakkendőt nem köt,
üres pohárba korty bort sem tölt,
nevét hallva nem fordul hátra,
nem fülel ajtócsikorgásra,
híreket nem hallgat, nem értelmez többé;
csak a NEM, a NINCS van örökké,
csak a hiányból szőtt alakja
az, ami a házat belakja,
az tesz-vesz, hajladox helyette,
disznót az etet, ásóz a kertbe,
az bújik ünneplő ruhába,
vasárnaponként a karzaton
az ül a legszélő padon,

az nevet, mókázik, adomázik,
„várjunk csak” – ő mondja, ő vitázik;
tányérra ő mered vakon, kutatva,
gyógyszereit sorba ő rakja,
ő fogy, soványszik, jajgat olykor,
ő nézi békén: az élet tombol,
ő fekszik kínban a kispárnán,
neki van seb mind a két lábán.
Csak a hiányból szőtt alakja
az, ami a házat belakja,
ahová nézel, mindenütt van!
Az ágyat nézed? ő fekszik abban,
a hokkedlit? hát ő ül rajta,
a terítéket ő tapogatja,
kilépsz a házból – látod, éppen
a kazánházat nyitja szépen,
megáll, az arcát feléd tartva
kérdi: „Te vagy az, Piroska?”
Mi ez a nincs? A volt? A hiány?
Hol vagy, mért nem szólsz, Édesapám?

Györgyei Géza

Elhagyott harcmező

Éles hangon csörrent meg a telefon. Dénes kényelmes mozdulattal emelte füléhez a kagylót.

– A napokban elvágom a torkodat. Utánad a hosszú combú kedvesed következik. A lányod szomorkodhat majd árvaságán egész életében, egy diliházban – mondta a férfi, feltűnően elváltoztatott hangon a késő esti telefonban. – Persze, a sorrend változhat is – folytatta az idegen.

Téves hívásra gondolt, viccesre is vette.

– Biztosan az én torkom a célpontja? – kérdezte Dénes cinikus hangon. Miután egyeztettek néhány közismert adatot, már nem lehetett kétsége, hogy jó számot tárcsázott a fenyegető.

A telefonban említett esetre csak egyetlen írása adhatott okot.

Lefekvés előtt elővett egy sört a hűtőből, kikereste két évvel ezelőtt megjelent írását, és gyorsan átfutott a másfél oldalon. Egyezett minden adat és dátum, ami kiváltotta az ismeretlen haragját. Elalvás előtt csak azon tűnődött, mi történt az eltelt időben, ki lehet az, aki ilyen régi írás miatt szánja el magát emberölésre.

Dénes nem vette komolyan a fura beszélgetést. Bárki más rohant volna a rendőrségre.

Másnap reggel Annának sem említette a telefonon érkezett fenyegetést.

Sohasem titkolta, hogy gyűlöli a korrupciót, a harácsolást. Általában a Tízparancsolat szellemében élt, és írta le gondolatait, noha gyerekkora óta templom közelében sem járt. Akkor még ministrált is, latinul fújta a mise teljes szövegét, miközben a tömjéntartót lengette a kellő időben. Később már gyakori és jelentős kilengések is belefértek éjszakájába. Falusi kocsmákban gyűjtött anyagot, beszélgetett kismizett, megnyomorított emberekkel.

Anna ebben az időben kezdett aggódni, de feleslegesen győzködte férjét, hogy a sok előtt kell változni, utána már nehezebben lehet majd igazítani bármin is.

Önfejű volt, vagy tán csak másképp értelmezte a szabadságot, amikor sorozatban kapta vissza a szerkesztőtől az újkori demokráciáról ábrándozó, egyértelmű jelzőkkel tarkított írásait. Azt remélte, igazak a hírek, megváltozott a világ.

Gyanakodni csak akkor kezdett, amikor fura körülmények között ittas vezetéssel vádolták. A reményekkel teli néhány hónapban papírra vetett gondolatait az előzetesben töltött idő alatt gondolhatta újra.

– Bocs, valaki tévedett – nyitották ki előtte hat hónap elteltével a zárka ajtaját.

A magányos, nehéz napok, távol a családtól ráébresztette, gyöngé és kiszolgáltatott, mint mindenki más, aki a kocsmapulnál politizál.

A vétkes orvosról muszáj volt írnia. Egy gyerek halála, súlyos orvosi műhiba miatt nem maradhat titokban. Mindent nem adhatok fel – bizonygatta Annának.

– 2 –

Két év távlatából érthetetlennek tűnt mindez.

Másnap reggel kialvatlanul, idegesen ébredt. Céltalan lődörgéssel töltötte a napot. A piac környékén tért magához, ahová öntudatlanul tévedt. Az árusok szomszédságába települt bódékából áradó, az állott olajban sült hús, hurka, kolbász émeletgőzfelhőitől tért magához. A terjengő bűzről a szűk cellában töltött hónapok jutottak eszébe. A börtönből a legjobban a szagokra emlékezik az ember. A széklet meg a vizelet bűzére, a verejték és a lehelet szagára. Régi emlékek kavarogtak fejében, tele volt fura, eddig ismeretlen érzésekkel. A félelmet sohasem ismerte, most mégis, mielőtt hazafelé indult, kikért néhány konyakot a sarki kocsmában.

Minden ablak sötét volt, ahogy felnézett második emeleti lakásukra a túloldali járdáról.

Csöndben körbejárta a lakást. Egy görög, Athénból hozott váza bánta, hogy nem gyújtott villanyt a terepszemléhez.

– Érthetetlen – motyogta maga elé Dénes, amikor Angéla antik faliorája kilencet ütött. Az ablakhoz ment, a halványsárga neonfényben a néptelen utcát kémlelte. Egy fehér Audira várt, ami befordul a sarkon, Annával és Angéla lányával, amikor megcsörrent a telefon.

– Te vagy az, Dénes? – kérdezte Orsi mama, aki olyan izgatott volt, hogy hirtelen meg sem ismerte anyósa örökké bánatos hangját. Választ sem várva folytatta: – Már órák óta hívlak – váltott tőle szokatlan, szemrehányó hangra. – Azonnal indulj, Anna és Angéla kómában fekszik a városi kórházban. Kérlek, vigyél magaddal! – fordult sírásra Orsi mama hangja, mielőtt letette a kagylót.

A taxisofőrrel közösen is, csak nehezen sikerült Orsi mamát a kerekesszékekkel együtt beemelni a mikrobusz hátsó ajtaján.

– Még semmit sem mondhatok, kérdezd majd az intenzíven Novák doktort – felelt a főorvos. Hiába jártak Dénessel egy gimnáziumi évfolyamra, többet nem tudott kiszedni barátjából.

– Talán holnap délután – igazította el a doktor, jelezve, ennél többet nem mondhat ebben a percben.

Orsi mama nem sírt, csak lehajtott fejjel kapaszkodott toloszéke karfájába, amikor Dénes betolta a nappali erkélyablaka elé. A taxival a rendőrségre indult. A baloldali helyszínelő néhány fényképet tett elé, egy kőfal tövében szétszóródó Audiról, sötétbarna vérfoltokkal.

– A vétkes menekülni próbált, de már a nyomában vagyunk – nyugtatta az őrmester.

Egy teli üveg Johnny Walkerrel a kezében ült a telefon mellé. Hajnal felé vakító fényszórókról álmódott, talán ezért ébredt riadtan. A kézfejét nézte, ahogy maga elé nyújtva vitustáncot jártak ujjai, miközben várta, hogy megcsörren a telefon, és újabb fenyegetés érkezik.

Értelmét vesztette az idő, nem volt jelentése a percnek, az órának. Amikor feködni készült, arra várt, mikor virrad. A hajnali ébredés első gondolata az volt, mikor lesz már este. Csak azt érezte, tele van kinnal, hajnaltól alkonyatig.

Sétálni indult, céltalanul, mint minden délelött az utóbbi napokban. Úgy érezte, szüksége van a magányra, mielőtt elindul a kórházba, hogy leüljön Anna ágyának szélére, majd az utolsó órában átsétáljon lánya, Angéla kórtermébe, hogy ott töltse a látogatási idő utolsó perceit.

Vasárnap volt, Dénes a hegytetőre vezető úton haladt, próbálta élvezni a tiszta levegőt, a tavaszi napfényt.

A domboldal közepe táján a kápolna magas, hófehér sziklák tövében épült. A boltíves bejárat előtt egy hatalmas fenyőfa állt, néhány lépcsőfok vezetett a résznyire nyitott ajtóig.

Az atya hangja a mennyezeti gerendákról verődött vissza. Az orgonaszerű hangok néhány perc múlva gyötrő türelmetlenséggel töltötték el. Testének minden zsigérében ismeretlen bizsergést érzett. Hiába dúdolta halkán az énekeket, ima közben is csak egy füstös kocsmára tudott gondolni, a konyak mámorító illatára. Homlokán kiütött a veríték. Becsukta szemét, elképzelt egy őzet, ahogy rohan a fák között, menekül a vadászok puskacsöve elől.

– 3 –

Egy idő múlva érezte, felszabadul a türelmetlenség alól, és elkalandozó gondolatai visszatérnek a szentbeszédhez. Gyerekkorában járt utoljára templomban, abban az időben még latinul misézett a tisztelendő úr.

Később, ha becsukta a szemét, újra ott volt az őzike, de már egy hófödte mező közepén, vérző lábbal, bicegve, megsebezve.

Amikor kiért a kápolna kertjéből, a völgyben elterülő várost nézte, ami innen olyannak tűnt, mintha egy képeslapot nézne.

– Még van remény – állt meg Anna ágya mellett Novák doktor. – Erős szervezete van, és hibátlan a szíve is – folytatta a megnyugtatót az orvos, mielőtt búcsúra nyújtotta kezét Dénesnek, aki napok óta az ágy szélén ülve várt egy pici jelre, hogy valóban bizakodhat még.

Húsz éves lehetett, amikor megismerte Annát.

A hófödte Mátrában, faragott kövekből épült síház ablaka előtt állva, egy holdfényes pillanatban, amikor Anna végigsimította a nyakát, már tudta, nem lehet boldog nélküle.

Egész életét félelem nélkül élte. Anna szerelme, szeretete elhitette vele, hogy a tökéletes szeretet kizárja a félelmet.

A múlt heti fenyegető hívás szokatlan nyomot hagyott emlékezetében. Ha kilépett a lépcsőház ajtaján, ha késő éjjelig maradt távol, vagy belépett egy söröző ajtaján, lassan, óvatosan körbejárt tekintete. Gyakran érezte a hideg penge közelségét torkához.

Már napok óta egyetlen sort sem írt. Nem sikerült egyetlen gondolat köré sem terelni mondatait.

Esténként a Bibliát böngészte, kereste a szavakat, melyek vigaszt, erőt adhatnak. Egyre több időt töltött Anna kórházi ágya mellett. Ott érezte egyedül biztonságban magát.

Amit eddig sohasem próbált, nekilátott vacsorát főzni. Az egyetlen szakácskönyvben megtalálta a keresett receptet. A milánói szószhoz írt aprított hagyma facsarta az orrát, eleredtek a könnyei is, mire végzett. Ennek jól kell sikerülni, biztatta magát. A milánói spagetti a kedvence Angéla lányának, akiért indulhat a kórházba, hogy végre hazahozhassa.

Hazafelé nem sok szót váltottak. Dénes csak néha oldalra pillantva szemlélte lánya begipszelt lábát. Barátja szerint másnap be kell szereznie a gyógyászati segédeszközt gyártótól egy lábtartót, nehogy túl sok vér kerüljön a begipszelt, sérült boka és lábszár környékére, mert az újabb bajt okozhat.

A taxi már a lakásukhoz közeli kereszteződésben állt. Miközben arra vártak, hogy a lámpa vörös fénye zöldre váltson, a doktor szavai és Anna korábbi aggodalmi zsongtak a fejében. Belátta tévedését, igaznak érezte Anna aggódását, már biztos volt benne, mégsem változott körülötte igazán a világ.

Angéla érkezéssel visszatért a régi illat, enyhült az átvirrasztott éjszakák szorongása.

Anna még kómában fekszik, de van remény, hogy eljön a nap, és kedvese egy éjjelen újra végigsimítja majd a nyakát.

Talán ezért határozta el, ezután minden másképp lesz. Nem mondja el senki-nek, csak ha eljön az idő. Megszorítja majd Anna és Angéla kezét, mielőtt leteszi eléjük a verset, melyben a gondolat kopáran egyszerű, dalszerűség és letisztult képalkotás jellemzi, és talán egy férfi ősi vágyáról szól majd.

Bereti Gábor

Már tudom

Az út hullámzó pora akár a tenger.
Lassan utolér. Félni kell
a megrepedt falaktól mert telten és éretten
bármikor kicsöppenhet belőlük a földrengés.
Morajló loccsanó
zajokkal szivárgó áradás ez
és olyan akár egy szétroncsolt nevetés
amit óvatlanul locsol közénk
egy ismeretlen. P. Clee áll
a sűrű mégis fesztelen levegőben
a finom fakó port szitáló
szél hullámaiban a fuldoklás
dagadó hó-fényű vitorláiba kapaszkodva
és nézi a só hideg havazását
amint éppen elnyeli
egy szívként lüktető száj
nézi az elnyílt ajkak meddő szomjúságát
ahogy a kavargó örvénylő portölcser
e kötélle vékonyult szédítő tájfun
pörögve forogva eltűnik az idő torkában.
E láthatatlan remegő orsóról
lezúduló fonál köt bennünket a mához
és ez fűz minket a múlthoz
a kihűlő föld romló szellemeihez.
De egymáshoz is
és a reményhez is ez fűz.
A fény fehér szőnyegére kiterítve
fekszik a testünk. Már tudom
csak a közös élmény számít.
A többi elválaszt.

Engem az idő fogva tart

A látvány kötelén lassan ereszkedem,
régi nyarakba érkezem fiatalon,
s a régi nyarakhoz bűnös rózsavirágként
szétráncolt szemem odaöregszik

Holdfény folyosókon, csorgó levegőben, üveg göngyölegben,
foltos feketében, gólya toll fehérben, piros csőrű szélben,
átevezek éppen, partot érek éppen, könnyörvény sötétben

gyúljon fel a láng

Egy szál gyufa máglyája lobogjon, feketén olaj dübörögjön,
rongyokból fehérén kilépjen, ha kérem, nyíljon ki az ajtó,
az ajtómon belépjen

a látvány kötelét eleresztem

Zuhanjon hozzád a testem ezüstpor éveken át öregedve s
mégis szebben a hattyúk énekénél gyökerek markába szorítva
virágok poklába ha érek emlékek árnya táncoljon körül
látod emlékek árnya táncol körül

füstjük a szívemet marja
bőrömet rézláng borítja,
itt élek újra ebben a bujkáló szerelemben, ahol ölelése
véremmel

fest piros alkonyatot az égre. Nézlek.

Combodig, melledig, arcodig érve,

karoddal a vágyam, karommal a vágyad beborít -,

íme: engem az idő fogva tart.

Vissza innen már sose térjek

Csak hallgatnom szabad

Igen csak hallgatnom szabad
bámulnom a rám borult eget
elfelhőz a madárrengeteg
mert ha felfedném magányomat
félhetnék elárultalak

Fájdalmam kushad arcomon
épp hogy csak moccantja tagjait
aprócska árnyakkal elborít
és kérdi miért panaszodom
ha itt hagysz mi fáj ily nagyon

Már nem tudom hogy mit tegyek
rám hunyod szemed míg bámulok
és én mégis hozzád fordulok
mert telik időnk s az nem lehet
ne én hogy más legyen veled

Cseh Károly

Tavaszi éj

A hatvanéves Leonyid Volodarszkijnak

Visszaszökdös egy-egy ősz tincsem
ókutunk hínáros tükrére,
újhold derengő sarlójának,

ilyenkor tavasz tájt, ha minden
zöld, minden víz már zúgón árad.

Nagyheti lista

B. T. Á-nak

nagcsütörtököt
mondott megint immár
minden írás marad
a történeti tárnak
beszolgáltatandó
a kiszolgáltató
júdás is
köteles példány

Visszaigézés

Langyos vízzel, lavórban, esteli holdban,
gyümölcsillatig és csillámló porszemekig
kellene visszamosakodnom, s úgy térni meg
újra lámpálló fénybe, mint kinek útja
sosem volt más, mint lepkecikázás
egy nyárhossznyi életen át.

2010 nagyszombatján

Forgolódik lent, nem leli helyét,
s feltámadni most miért sietne?
Magáért feszül csak a keresztre
mindenki már – az önzés lett a tét.

Bárány helyett is birka herseget
Olajfák hegyéről szökött zöldön,
s kivert, gazdátlan szamár üvöltöz:
ki vált meg itt hát földet és eget?

2010. Húsvétján

Átutazó

Mint suhanó fa hegyén sejlő holdat
magával az átutazó – ujjamon
úgy viszem egy szilva hamvát ezüstlőn

Pogány áldozat

teliholdban
 fehér ruhás papnő
 táruló karja
 emelkedik
 hirtelen
 ég felé nyúlik
 kertünk zöldjében
 virágzó almafánk
 ujjongó ikerága

Délszaki

Mosolya, akár a félbe vágott görögdinnye,
 akkora most is még – holott fonnyad fent már a nap,
 délszaki izzással zsong mégis, sűrűn kiköpdösve
 sötétlő magvait: dongót, legyet és darazsat.

S estére felhevülten egy napraforgó árva
 tányérja világít ránk, mint nomád strandi lámpa.

Egri este

É.E-nek

Patakban holtan
 Lebeg a platánlevél –
 Balzsamos hold van.

Időjósító

D.S.-nak

Fent a temetődombi terűjünkben
 lelkeket vonatoztatnak a fenyők,
 szél hírel: már havazik a Bükkben;
 kokárdásul a hold, és telik egyre,
 mint föld és menny közti madáretető
 telnek meg fehér magvakkal reggelre:
 keresztet az itt s túlhan földjén állva –
 nagyapám láttam éjjel, s most sírjánál
 levegőbe fagyott vércs a hársfa.

Őszbehívó

Hommage a' Einari Vuorela

Gyalog

Krumpliásáskor
 gyertyálló zsákok között
 térj haza vándor!

Faluvilág

Száraz patakalj
 üde zöldjén egy áldott
 lepke gyújt lángot

Őszeleji kert

Illatos bolygók
 barackfák alji fűvön
 sorjázó égbolt

Katona Kálmán

Ébredés előtt

Mihez kezd kézfogással
arcomban fénytűivel
mivel zsarolhat még
hogy újra elkísérjem ezen
az álmos sétatárfelzéken?

Tűlpárti lovassá válhat
swingelhet a Queen Mary kettőn
verset írat velem aztán összetépi
csatornát váltogat a tévén
s lelökhet ezt-azt a polcra
ijesztgetésképpen.

Ha velem virraszt éjjelente
utolsó találkozásunk helyével
üzen és kavar havazást párnám körül
máskor kobaltzöld óceán
zúdul be ablakomon vagy
vakító piactérre veti ágyam -

mihez kezdhetnék vele?
Miért a büntudat hogy élek
s mégis suttogásával takarózom
hajnalonta ébredés előtt?

Ma éppen őzet

Ma éppen őzet öltem
szelíd alkalmi gyilkos
behorpadt a motorháztetőm
szétszakadt a hűtőrácskeret.

Rángott még pár pillanatig s közben
füvet öklendett az útra.

Mostantól éjszakánként
simogatásomért koldul nyákos
orrával kezemet bökdösi

- könnyű a vadászoknak ők
mindig nyugodtan alszanak.

Korpa Tamás

a Mein Mund cseppkőoszlop néma marad

ekkor az út a kaszáló és mocsárrét
alatt tapad a nyálkás mészkőpadlóba
a hegy nyitott üregein a vasműves telepeken
átszűrődő fény elakad a barlang fotocellás
lejárátán ahogy a hullámozó algát
a nyílásra fészüli a víz

Te vagy az Mein Mund? te vagy?
Érted jöttem az egymást megszelő utcákon,
cseppkőbarlangok kávézóin át,
a víznyelő megduzzadt torkába.

Mein Mund te vagy az? [folyamatosan
gyorsulva körbeforogja területét,
az ujjá, az előbbi rögzített pont, rácsöppen
az oszlopra] Csak a kérged körbevágni,
száját adni neked. Mondd el a felszín,
mikor kinn jártál a vezetékekkel befuttatott
őrház kertjében, amikor megdobtak,
a súlyos, érett körte szétfröccsent rajtad.
Azóta akadtál a víznyelő torkán Mein Mund?
Pedig láthattad milyen szűk itt a barlangba
visszakúszó járat, összetapadhatnak a falak,
ha levegőt veszel.

[a bűvár körbeforogja területét ismét, de ahogy
közelebb lépne, szigetszerűen emelkedni
kezd a talaj, a síkok eltolódnak, majd megindul
a süllyedés, egyetlen pontba koncentrálódik
a cseppkő, ahol éppen a bemetszést végrehajtaná]

a helyszínelők még aznap délután a barlangot
fóliával vonják be egy telt zsíros tölgyfalevél
felkőhőgi az oxigént
a bűvár feje ebben a pillanatban 365 másod-
percre közelít az oszlophoz

Kabai Zoltán

40

Nem kezdtem el
a halálról,
úgy konkrétan.

Bár az idő egyre
ravaszabb.
(Ide azt akartam írni: gyorsabb,
de elvettem.)

Inkább csak arról,
hogymár sohasem leszek fiatal,
hogymásképp legyek
az,

hogymár nem kenhetem rá
baklövéseimet.

S bár mindent megteszek,
hogya következő
felismerési fázist minél
távolabb toljam – körbetekerem
a Balatont, reggelente futni,
esténként koncertre járok –,
fogya az idő.

Amit tenni kell azt most.

Néha eszembe jut,
hogyan gondoltam én
ezerkilencszáznolcvankettőben
a múlt században születettek.
És az is, hogy
kétezer-nolcvankettőben
már csak és jó esetben
a lányom vagy a fiam gondolja azt,
hogya apám száz éve
ezt gondolta.

Addig pedig kimérten hallgatok
arról, hogy akkor
ők már nyolcvannyolc,
illetve nyolcvanhárom
évesek lesznek.

Addigra már ők is tudni fogják,
ez visszafordíthatatlan,
apa soha nem lesz
ismét tizenkét éves,

legfeljebb és jó esetben
száz–

Polifoam

Nyáraláskor
nehéz a hátizsák,
a jelentés mélyéről
előkerül a sátor, polifoam.

Kényelmes ágyazás után
mégis forgolódunk.

Nyáraláskor a hátizsák,
szó súlya a vállamon.

Sátorból kidobált
fölösleges tárgyak.

Nyáraláskor a hátizsák,
szó súlya.

Előbb csak kényelmetlen
a polifoam, aztán az zavar,
hogy nem érzem a földet;
kihajítom.

Szó súlya.

A sátor marad maga,
s benne én,
kényelmesen kinyújtózva.

Egy szó.

Bán Olivér

Halfejek

megettem a halakat
egyre jobban érzik magukat
és ettől én is

nem volt ez mindig így
de most már talán
szeretnek itt

túléltek a darakórt
szerették túlélni
rosszabb lenne ha azt kellene írnom
szerették volna
pedig akkor ezt írtam volna
szomorúan

teszthalak ők
igazából

az egész a növényekkel kezdődött
velük elég jól megvagyunk már egy ideje
bírnák a klímát
szeretik
ha lehet ilyet mondani
jutott belőlük a lépcsőházba is
a pálma pedig másfélszer elérte már a plafont
nagyon gyorsan

kíváncsiak lettük menni fog-e állatokkal is
mielőtt embertartásba fognánk
de az emlősök előtt
jönnek majd a gekkók vagy gyíkok azt hiszem
bár Edit még nem tud róla
azaz épp most tudja meg

de kezdjük a halakkal
végül is mi bajunk lehet
nekik mi bajuk lehet
most már ezt is tudom

bestresszelnek az utazástól
megbetegszenek
nem bírják a győri kapui klímát
aztán megszokják
megszeretik
ittragadnak
ahogy én is
és mi mindannyian

két turnusban érkeztek
megnőtt a győri kapu lakossága
tizennégy fővel
tizennégy halfővel
miskolcé nem nőtt
ők mind született miskolciak
én nem vagyok született miskolci
mégis megértjük egymást

tudod
nagyon sok minden történt azóta
hogy utoljára beszélünk
nem csak ez a halas dolog
sok minden
már réges rég elveszítettük a fonalat

nem tudom hogy mikor írok legközelebb
miért nem írsz te
vagy te mindig csak olvasol

nem hiszek a műélvezőkben
Mulder
még egyet sem láttam
mindegyik írt
nem csak olvasott
akit láttam

fogod leírod és elíméled
vagy kézzel írsz
és postán küldöd el
az lenne csak a kellemes meglepetés
évek óta nem kaptam kézzel írt levelet
bekeretezem majd
és kiteszem a falra
olyan helyre
hogy a halak is lássák
ha valaki fúr a szögnek egy lyukat

vagy gyere fel
ha erre jársz
a győri kapuban lakom
tudod
a belváros is csak három villamosmegálló
gyalog sincs messze

de jöhetsz autóval is
a kút itt van még a sarkon
húsz év múlva lebontják
de most még kapni benzint és gázolajat is
azt mondják az autók az ilyesmit

a halak meg a szúnyoglárvát szeretik
beszürcsölik
mint a gyerekek a spagettit
vidáman fickándoznak
azt hiszik hogy szép az élet
és talán igazuk is lehet

hallgatok rájuk
mert többen vannak
és nálunk tényleg
demokrácia van

Szabó Bogár Imre

Béla emlékei

(avagy kísérlet a valóság megközelítésére)

Elmondom most Neked, hogy újabban sokat gondolok Bélára. Meg persze magamra s a kettőnk viszonyára. Meséltem már erről, de csak úgy, össze-vissza, ahogy az idősebbek szoktak, ha borongós, unalmas az este. Alig van zaj, legfeljebb a késő őszi eső veri az ablakot, esetleg egy távoli kutya ugat valahol, de az sem mérgesen, inkább megszokásból, ímmel-ámmal.

Hogy ki az a Béla? Majd megtudod, hagyd, ne törődj még vele! Mindent a maga sorjában és idejében...

No, szóval...

1.

Béla legrégebbi emléke összemosódik egy rendszertelenül, de újra meg újra visszatérő álommal. Sokáig, már felnőttkorában, a legbékésebb, legkiegyensúlyozottabb körülmények között is azt álmodta hajnaltájt, hogy hanyatt feküdvé (talán réten, mindenesetre a szabadban, valószínűleg a padányi határban, a Középháton vagy a Muszálynak nevezett határrészen), tágra nyílt szemekkel bámulja az eget, a csodálatosan kék, de nem őszi, inkább tavaszi, nyári eget, amelyen nagy, hangtalan kötelékekben igen fényes, ezüst repülőgépek húznak északnak. De sokan vannak ám! A belátható égbolt jelentős részét elfoglalják, és csak szállnak, csak szállnak félelmetes csöndben, alig észlelhető lassúsággal. Olyan az egész látvány, mintha ragyogó keresztcskék, kisebb-nagyobb csoportokba rendeződve mozdulnának el egy halványkék óriási vászon előtt, árnyékot sem vetve. Nincs hang, semmi hang, de bizonyosra vehető, hogy e keresztcskék, e repülők roppant súlyosak. Nagy terhet cipelnek.

Ez az álom mindig ugyanúgy tért vissza, nem változott, nem keveredett más élményekkel, álmotöredékekkel, bár álmodott ő mást is, igaz, azokat többnyire s nyomban elfelejtette. Ritka volt, amelyik valahogy megmaradt, esetleg valamennyire állandósult.

Így például az, hogy ő a föld felett néhány méterre, kitárt karokkal, súlytalanul repül. Ez nagyon kellemes álom volt, de állandóan változott, nem ugyanaz volt a táj, a fák, a földfelszín stb. A körülmények változtak. Így volt jó. Csak maga a súlytalan suhanás volt mindig ugyanaz, a roppant kellemes könnyedség. Ezt az álmot nagyon szerette. Szinte kívánta, s alvás közben drukkolt ennek az álomnak, nehogy megszakadjon, jaj, Istenem, föl ne ébredjen, mert akkor már a visszaalvás sem segít.

Aztán volt egy másik, többé-kevésbé ugyanúgy ismétlődő álma, de az már kimondottan félelmetes elemekkel volt tele: kergették valakik, arctalan nagy behemótok, menekülnie kellett, futott, ahogy csak bírt, de a föld felszíne tele volt óriási lyukakkal, mondhatni kutakkal, amelyeknek nem volt alja, feneketlen kutak voltak, ezek között kellett egyensúlyozva futnia, a végén mindig belezuhant valamelyikbe, s zuhant, zuhant lefele. Irtózatossá vált az élmény, kiverte a verejték, s amikor már becsapódott volna a lenti sötétség kőkeményre sűrűsödött talajába, artikulátlan hangot hallatva felébredt. Sohasem érte el szerencsére a kút alját, előtte egy-két másodperccel felébredt zihálva, rettegve. Ilyenkor felült az ágyban, s percekig gondolkodott, mi is történt valójában. Ez rossz álom volt, nagyon rossz. De sohasem volt ugyanaz. Itt is mindig változtak az üldözők, a tájak, a körülmények, szóval csak a zuhanás borzasztó élménye volt ugyanaz. Igazi rossz álom volt. Kísértés lett belőle. Sohasem derült rá fény, mi okozta, mi a magyarázata, mi a megfejtése.

Már felnőtt fiatalember volt, nem csoda hát, hogy rengeteg szexuális álmot is átélt, amelyeket most nem is érdemes emlegetni, hiszen természetüknél fogva a fantázia birodalmába tartoztak. Még idősebb korában is előfordult vele. Nagyon jó álmok voltak, mosolyogva gondolt rájuk.

Hanem a repülőgépek látványa nem biztos, hogy csak álom volt.

Ez az álom sokáig nem hagyta békén Bélát. Egészen addig nem, amíg meg nem fejtette a titkát. Vagy legalább is azt gondolta, hogy megfejtette.

Kiderült, hogy nem igazi álom, hanem emlékkép, valóságos élmény fényképszerű rögzülése, amely – miután lelepleződött, tudatosult, a tudatban, mint emlék szentesült – igazolódása után egyszer s mindenkorra megszűnt, mint visszatérő álom. Soha többé nem jött elő álom formájában. Beépült a tudatba mint emlék.

Mindez pedig a következőképpen történt, vagyis Béla így adta elő:

– Nagy családból származom, kisparaszti vagy középparaszti famíliából. Apámék négyen, anyámék nyolcan voltak testvérek, s amikor valamiféle családi ünnepe, mondjuk, névnap volt, akkor igen sokan összejöttünk. Anyámat Etelkának hívják, s mind a mai napig megünnepeljük december 16-i névnapját, persze most már csak a gyerekek s az unokák jönnek össze, hiszen az ő testvérei s az apám testvérei (s maga apánk is) mind-mind meghaltak, mind egy szálig. No, de korábban, mondjuk, az ötvenes, hatvanas években még sokan voltunk, nemegyszer húszan, huszonötven is összegyűltünk. Ilyenkor aztán elengedték a gyeplőt, ki-ki vérmérséklete és a megivott bor mennyisége szerint hangoskodott, mondta a magáét a régi portán, különösen, ha megjöttek a lovátiak, mert Pályi Nagy Sanyi bácsi olyan hangerővel üdvözölte a rokonságot, hogy még az Arany János utca végén is meghallhatták a szomszédok. Tudta mindenki, hogy Kovácséknál Etusnap van. Így volt rendjén. Nem zavart senkit, ez volt a hagyomány. Az lett volna a

szokatlan, ha nem így lett volna, ha egy is kimaradt volna. Ha egy is kimaradt, akkor az már nagy bajt jelentett mindenképpen. Ilyenre persze nem is emlékezünk. Lehet, hogy volt ilyen, de akkor azt el kellett felejtetni. Az életnek mennie kellett tovább az ősidők óta bevált kerékvágásában.

Akkoriban ezek a családi összejövetelek szolgálták a szórakozás és az eszmecsere, a véleménycsere, a „hírszerzés” alkalmául. Nagy viták zajlottak ilyenkor. Minden szóba kerülhetett, még a politika is. Itt nem volt besúgó, nem kellett ettől tartani. Még akkor sem, ha nagyon különböző s heves véleménykülönbségek jöttek a felszínre. Mindenki megbízott mindenkiben.

Szóval, egy ilyen családi összejövetelen, borozgatás közben az egyik nagybátyám, Sanyi bácsi (de nem a már említett lováti, hanem a padányi, az édesanyám igen kedves testvéröccse) háborús emlékeit sorolta. Azt mondta éppen, hogy kinn laktak a Középhát nevű pusztán, a falutól jó 4-5 kilométerre, ahol vallásalapítványi földbérlet szövetkeztek, s már szép kis otthonaik, most úgy mondanánk: sorházbeli lakásaik voltak, amikor az angol-amerikai repülők megjelentek az égen. Ez már a második világháború utolsó évében, 44 végén, 45 tavaszán lehetett. Volt a kis földművelő közösségnek telepes (koffer nagyságú) rádiója, s ha az bemondta, hogy: „Baja, Bácska, vigyázz!”, akkor tudták, nemsokára nálunk is feltűnnek a bombázók. Pakoltak hát, ahogy tudtak, s amilyen gyorsan csak lehetett, a gyerekeket s a legszükségesebbeket összekapkodva, és menekültek ki a tanyaházakból, ki a pusztába, előre megásott gödrökbe, bokrok mögé, ki hová tudott. Onnan figyelték a bombázók érkezését.

Mindezt anyánk is megerősítette, újra átélve akkori elemi félelmét. Sanyi bácsit túlharsogva mesélte, hogy engem is fölkapott s rohant velem ki a tanyából. Attól féltek, a tanyaházakat is megbombázzák. Lehettem akkor fél éves, egy éves talán. Borzasztó félelemben rohant velem anyám, én ordítottam, s csitítgatott erősen, nehogy „meghallják a repülők” az üvöltésemet. Bizonyára rám is átragadt a halálos félelem, de egészen biztosan láttam a gépeket, hiszen anyám megmutatta, hát ha abbahagyom a sírást, s elhallgatok a látványtól. Tehát: láttam a vonuló, ezüstösen csillogó-villogó gépeket. Pontosan úgy, ahogy anyámék látták, s pontosan úgy rögzülhetett bennem, ahogy őbennük. Csak aztán ez a kép elhomályosult nyilván, majd le is süllyedt a gyarapodó tudat legaljába. – Ennyit mondott erről Béla.

Szóval így derült fény arra, hogy e visszatérő, makacs álma a kötelékben szálló rengeteg repülőőről nem igazán álom, hanem minden jel szerint valóság volt. Egy pici gyermeknek e csodálatos új világról kapott első benyomásainak egyike, maradandó emléke! (Csak utólag gondolok arra, hogy mit szólnának ehhez a mostani tudós pszichológusok!)

S a bizonyíték, hogy tényleg emlékről s nem álomról van szó, az, hogy ettől az időponttól kezdve soha többé nem álmodta ezeket a képeket. Soha, soha többé.

Elhiszem neki. Magam is átéltem hasonlót, csak éppen fordítva: megesett valami nagyon rázós esemény velem, s ez később, sok idő elteltével lényegében elhomályosult, törlődött a tudatomból, de átment az álomba, s mint álom rendszeresen visszajárt, nem hagyott nyugodni. A mindennapok során úgy tűnt, meg van oldva, semmi gondot nem okozott, megszűnt, de időnként meglátogatott éjjel, jelezte, hogy megvan valahol, hogy szeretne végre békességes nyugvópontot találni. Csakhogy az álomban nem található. Nem az álom vált emlékké, hanem az emlék vált álommá. Persze, ez is egyfajta megoldásféle, ha nem is tökéletes. Bélának szerencséje volt: az ő álmáról kiderült, megvalósulhat, értelmet, s így bizonyítást nyert, hiszen korábban is a valóságból szakadt ki, annak része maradt.

2.

Én mindent tudok *erről* a Béláról.

Jobban ismerem, mint tenmagamat. Ő a felebarátom. Szeretem. Úgy, mint önmagamat, talán még jobban is. A Bibliában ezt olvassuk: „Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat!”, s én túleszek ezen a parancsolaton. Mindent elnéztem eddig neki, mindent megbocsátottam. Ha kellett, kimentettem magam előtt. Ködösítettem, hazudtam, csúszttam, ferdítettem csak azért, hogy őt tisztának és szerethetőnek lássam. Úgy gondoltam, megérdemli, mert *az*.

Nem is tudom, mi lenne velem, ha be kellene ismernem, egyáltalán nem olyan, mint amilyennek én elismertem, megszerettem, nem olyan szép és jó, nem olyan okos, nem olyan becsületes, tiszta. De hát ezzel kár is vesződni, aligha jöhet szóba, hogy más lehetne az én számomra. Még fölvetésnek is elég képtelenség! Mert olyan! Még most is így jár az agyam. De azért...

Ő az, aki én is lehettem volna, ő az, aki teljesen én voltam – s így utólag, visszanevézve; illetve a jövőbe kémelve, előre elgondolva: – egyszer majd megint leszek. Bizonyára. Talán.

Én meg az vagyok, akivé lehettem úgy, ahogy, s aki lehetek egy ideig még úgy, ahogy.

Nem véletlen hát, hogy magamat kevésbé ismerem, mint őt, ezt a Bélát. Azzal teljesen tisztában vagyok, hogy ő már nem azonos énvelem. Ezt mostanában már végképp nem szeretném! Őt már tudom kívülről nézni! Ugyanakkor az az érzésem, hogy csak ketten érünk valamit. De azért...

Egyre többször foglalkoztat a gondolat, hogy mégis, egyszer *mégis* szembe kellene nézni ezzel a Bélával. (S lehet, hogy nemcsak Bélával.)

3.

Például itt van ez az álomhistória.

Nem vonhatom kétségbe, hogy igaza lehet: még egy fél éves gyerek is emlékezhet

olyasmire, ami megtörtént velem, csak aztán elfelejtette, de álmaiban sorozatosan visszatért az emlékkép, mint nem valóság, hanem mint a kikapcsolt elme tudatlan játéka. Jöttek a bombázók, s ő ezt látta, hiszen volt szeme, s föl is hívták rá alakuló figyelmét, mégpedig drasztikusan, hisztériás környezetben, végveszélyben, a legteljesebb emocionális erővel: az anya szorította melléhez, halálos félelemben, csitítgatva, hogy maradjon csendben, mert bajt hoz rájuk, meghallják a repülőket, s akkor bombát dobhatnak oda, ahol vannak, s már is annyi, végük.

Győzködöm magam.

Béla nem hazudik, igazat mond, így volt. Én magam is így tudom az anyámtól. Szórol szóra igaz a történet. Egy csöppnyi füllentés, hozzátoldás sincs benne. Így történt, ezt sokan megerősítik: anyánk, apánk, Sanyi bácsi, s a többiek is, mind, mind, akik akkor ott éltek. Csak hát: hihető-e, hogy egy féléves gyerek ilyeneket lefényképez a szemével, mint a mostani piciny szuperkamerákkal szokás, rögzíti, s aztán felnőtt férfiként előadja, mint álmot, amelyről lassan körülményesen s eléggé véletlenül kideríti, hogy nem is álom? Azért valami berzenkedik bennem:

– Akkor te csodagyerek vagy! – mondom Bélának.

– Miért lennének csodagyerek? – kérdi fanyalogva.

– Mert ilyen kicsi kölykök még nem szoktak visszaemlékezni konkrét, pontosan leírható eseményekre, képekre.

– Ja, hát te *ezt* tanultad, mi? Ezt *tanultad*. De nem tudod. Amit tanultál, abban nem lehetsz biztos. Nem lehetsz biztos. A kétszer kettő sem biztos. Tanult dolgoz.

– Jobb lenne, ha hinném?

– Talán jobb lenne – válaszolja, s elfordítja rólam a tekintetét.

Én meg megint *hiszek neki*. Szinte azt mondom: „Tebenned bíztam eleitől fogva.” De még ki sem mondom, már rajtam, mint rühes kutyán a viszketés, erőt vesz a kétség: nem lehet, nem lehet, másképpen van ez, nem lehet.

Pedig lehet.

4.

Apámék a Középháton, ott a Hortobágy legeslegszején, a vallásalapítványi rossz földön akkortájt, illetve pár évvel korábban, kezdték kialakítani a maguk kis életét. Apámnak 1941 körül már jól ment, egy vagon búzája termett, s lovai voltak meg tehenei, apró jószágai. Hadba lépésünk után őt nem vitték el katonának, mert családos ember volt, meg aztán az öccsét már besorozták, elment a második magyar hadsereggel. Sohase tért haza. Az volt (így mondták) egészen a legutolsó, kritikus hónapokig a szabály, hogy ha egy családban két fiú termett, s az egyiknek volt családja, a másikkal meg nem, akkor az utóbbit sorozták be, s vitték a kommunista fenevad tüzes torkába, áldozatnak. Apámék éltek tovább földtúró,

paraszti életüket kis, bérelt birtokukon, ahogy tudták, egyre nehezebben, egyre riadtabban, de – miként Béla szokta mesélni büszkén – „megvolt mindenük”. Én meg tudom, hogy dehogy volt meg mindenük! A „megvolt mindenük” csupán azt jelenti, hogy nem éheztek, nem éhezünk, volt ruházatunk is, tüzelőnk is annyi, hogy ne fagyoskodjunk. Az se midig. Majd erről még mondok valamit, hogy fagyoskodtunk-e vagy sem.

Egyszóval Béla szerint már „jól éltünk”. Példának okáért felhozza, hogy apának akkoriban csináltattak egy pár gyönyörű sárga bőrcsizmát (amit aztán egy orosz katona nem is oly soká lehúzatott a lábáról, s odalökte neki a maga szét-taposott bakancsát), szép lovai voltak, jó szekere, mellém, az egy-kétéves gyerek mellé meg pesztrát is fogadtak, aki felügyelt rám, amíg anyánk a gazdálkodással járó nehezebb asszonyi munkákat ellátta. A bátyámnak, Lajosnak még nem volt pesztrája, nekem már futotta erre is. Cselédfélénk is volt, aki segített a föld megmunkálásában meg az állatok ellátásában.

Szóval jól ment? Hát az Isten tudja! Béla szerint egészen jól. Miden alkalommal elmondja, ha erre sor kerül, hogy tehetős középparaszti család sarja ő, s ha nem jön a kommunizmus, akkor hamarosan felvirágozott volna egyéni gazdaságunk. Tanult volna ő akkor is, de lehet, hogy visszatér a földhöz, magasabb szinten művelni azt. Mert nincs szebb dolog a természetes paraszti munkánál. (Ahogy az egyik nagybátyánk, a legidősebb az anyai ágon, Lajos bácsi mondta volt anyáknak, amikor a testvéreket fölvtették az egyetemre: bolond vagy te, Etus, hogy ezt a jó eszű gyereket tanulni adod. Mit akarsz? Nem látod, nincs jobb a szabad paraszti munkánál, amikor két jó lovat hajthatsz, megterem, ami kell, s nem parancsol neked senki!)

Akkor még nem indult be az erőszakos téészesítés, de már csúnya szelek fújtak!

Bélával ellentétben, én azt mondanám, hogy nem volt az olyan leányálom. De nem ám! Szó sincs róla, hogy meglett volna mindenük, meg, hogy jól éltek volna! Az bizonyos, hogy mérhetetlenül sokat dolgoztak, ahogy mondani szokták: látástól vakulásig. Reggeltől késő estig. A boltba igen ritkán jártak, önellátók voltak, a kenyeret is anyám sütötte, többnyire egy hétre előre. Csak nagy néha tértek be a falubeli sarki kis üzletbe olyasmieért, amit maguk nem tudtak előállítani: petróért, cukorért, sóért, borsért, kaszakőért, miegymásért. De még a szappant is maguk főzték. Disznót vágtak, a csirke az udvaron szaladgált, a tojást a saját tyúk tojta, a lisztet maguk őrlötték a helyi malmok egyikében stb.

De ezért mind nagyon meg kellett dolgozni!

Amikor Béla álmodozva dicséri a szép gazdálkodói életet, elfelejti, hogy sokszor láttuk anyánkat sírva fakadni aratáskor, amikor hétágra sütött a nap, s szinte ájulásig kellett a hőségben markot szedni, a kévét kötni, csépléskor meg a port

nyelni. Láttuk akkor reszketni, amikor felfújódott a Rózsi nevű tehenünk, s már a végét járta; imádkoztak, hangosan jajveszékelték, de mégis megdőglött az a szép nagy, kezes állat. Illetve nem is dőglött meg magától, mert levágatták, amikor már biztos lett, hogy nem éli túl a felfújódást. Így mentették a menthetőt, hiszen nem volt kóros beteg, csak rengeteg lucernát legelt, túlfalta magát, a húsát még fel lehetett dolgozni, illetve kimérni a hatósági székben. Valami csekélyke összeget kaptunk érte.

Jött a malacvész is, nem kímélte hízóinkat, máskor meg a baromfijárvány vitte el az állományt. A kert végébe nagy gödröt ástak, oda dobáltuk be a sok csirkét, tyúkot. Hát mi volt ebben olyan jó? Mi volt?

5.

Megvallom, valahol mégis igaza van ennek a Bélának! Szeretem hallgatni, amikor áradozik a földről, a szabad életről. Mintha őseimet hallanám, amikor jó termést adott nekik az Isten. Azt mondja egy későbbi élményét felidézve, (amikor már nem a Középháton laktunk, hanem benn a faluban, mert az ottani bérleményeket az oroszok bejövetele után hamarosan fölszámolták, de még mindig egyéni gazdálkodók voltunk), szóval azt mondja:

– Hajh, be szép is volt, amikor fiatal, erős karú apánk megállt a padányi házunk nagykapuja előtt, kinyitottuk a kapuszárnyakat, berobogott rajta fényes szőrű lovaival, a zöldre-pirosra mázolt szekérrel, a szekérderekben hatalmas kaszásdinynyékkel! Még ki sem fogta a lovakat, úgy kiáltott oda nekem: kislfiám, szaladj csak, vidd be ezt a vadnyulat anyádnak, Sajó kutyánk fogta kinn a tanyán, holnap kiadós, finom nyúl paprikás legyen az ebéd! Majd este megnyúzó, de anyád már készítheti hozzá a vājlingot, abban ellesz reggelig a hideg kamrában. Szaladtam boldogan, alig bírtam a nagy szőrös vadnyulat, de cipeltem, mert tudtam, nagy örömet okozunk a konyhában ténykedő anyánknak. Úgy is lett: anyánk kacagott, majdhogy nem táncra perdült, emelgette, méregette a hátsó két lábánál fogva a jól megtermett vadat. – Hol fogtátok, hé? Ez igen! Még Sanyiékat is meghívhatjuk holnap vacsorára. Meg ám! Jut belőle! Hé, Lajos, gyere már be, fogd ki a lovakat, oszt gyere, mérjük le, mert mindjárt besötétedik!

No persze, igaz, így is zajlott néha az élet. Az ilyen adomákat szeretem hallani Bélától. Jól esik hallani. Mintha hájjal kenetnének. Újra gyermek vagyok, ott Padányban, s boldogan sertepertélek anyám szoknyája körül. Elmondhatom majd később, ha nagy leszek, vagy ha már meglett ember leszek, esetleg öreg, elmondhatom majd gyermekeimnek, unokáimnak, hogy nekem boldog gyermekkorom volt. És igazat mondok majd. Mert tényleg az volt...

Csak éppen azt felejtjük majd hozzátenni az örömteli mesélés boldog mámorában, hogy alig telt el pár esztendő, s apámat szinte kiverték a saját házából a vég-

rehajtották. Disznót vágtunk titokban, s nem szolgáltatunk be a kötelező mennyiségű húst és zsírt. Valahonnan megtudták a falu akkori élharcosai, s kiküldték a pribékeiket. Apámék azonnal „bevallottak” mindent, sohasem álltak ellen, reszkettek a mindenkori hatalmasoktól, mint a nyárfalevél, grófoktól, báróktól, a nagybérlők intézőitől, később a kommunista vezetőktől.

Zsigeri félelem, ősi, nagyon ősi félelem ivódott beléjük („Gyengék vagyunk, fiam, kicsik, gyengék” – suttogetta egyszer apánk, amikor a hátsó konyha rossz asztala mellett iszogattuk a zavaros, még ki sem forrott padányi lőrét, úgy, mintha valami félelmetesen nagy, apáról fiúra szálló, eddig megőrzött titkot árulna el, még a székeről is felemelkedett félig-meddig, s közel hajolva suttogetta.), hát akkor is előadták azonnal, amijük volt, valamit motyogtak az orruk alatt, azt is csak halkán, hogy holnap akarták beszolgáltatni, amit be kell, s ez elég hihető lehetett, mert nem bántottak senkit, csak elvitték, amit el akartak vinni.

A friss tepertőzsír illata még a kiskapuból is visszalengett, két nyeszlett, köhögős városi munkás vitte bődönöstől. Viszont egy pirospozsgás ávós kiskatona állt fegyverben a kapunk előtt, az utcán. Láthatta mindenki, akinek szeme volt. Persze senki sem látott semmit. Erre mérget lehetett venni. Végül nagy sebbel-lobbal elmentek.

Szüleink ültek megfehéredve a gangon, némán egy jó darabig. Szégyellték is magukat nagyon, hiszen mifelénk törvénytisztelő nép lakott. S ők most nem tartották be a törvényt. Csaltak. Pedig a csalás bűn. A bűnt pedig nemcsak a hatalom, az Isten is bünteti.

Anyánk szipogott egy kicsit, azt is halkán, csak magának, apánk meg felállt, aztán fáradt léptekkel lement a hátsó udvarba, mintha dolga volna. Ott szöszmötölt mindaddig, amíg be nem sötétedett. Azt még tudom, hogy ha ilyesmi történt, nekünk gyerekeknek hamar le kellett feküdnünk. Azt hiszem, szüleink is hamar lefeküdtek. Annál is inkább, mert másnap megint hajnalban kezdődött a nap.

Szorgalmas nép volt ez. Azon a tájékon emberemlékezet óta hajnalban, sőt gyakran hajnal előtt kezdődött az élet. A Nap minden reggel, szégyenében elvörösödvé kelt fel: a gazda akkorára már kihordta az állatok alól a trágyát.

6.

Béla ezeket a dolgokat nem szereti elmondani. Én se nagyon. Legszívesebben elhallgatnám, a fene se tudja miért. De hát hallgassam el, mint ő? Felejtsem el? Mondjam azt, hogy ez már nem tartozik bele a gyermekkorba? Lehet, hogy jobb lenne? Csakhogy már tudom, álmaimban előjönne. Álmaimban valahogy biztosan előjönne. Úgy, mint az, ami a második szomszédunkkal, Nagy Ferenc bácsiékkal esett meg. Mert az mind a mai napig előjön néha. Elmondom röviden, amennyire lehet. Minden cifrázás nélkül. Hallgasd csak!

No, szóval: kulákoknak nyilvánították őket. (Azt még tán te is tudod, kik voltak

azok a kulákok, hiszen tanították nektek is az iskolában, gondolom. Legalább is illett volna!)

Nagy Ferenc bácsiék tényleg kulákok voltak, hiszen jóval több földjük volt, mint 25 hold. Itt húzták meg valahol a határt, azt hiszem. Nem számít ma már, gondolom, hogy mennyi. Nem tudom, nem is érdekel, hogy mennyi, s az sem, pontosan, mikor is volt ez. A történészek megmondják, ha akarják. Engem az érdekel, ami bennem volt és maradt: a környezetemből átragadt, megnevezhetetlen félelem, rettegés. („Gyengék vagyunk, fiam, kicsik, gyengék!”) Mert azokban a hetekben egyre jobban féltünk.

Mi, gyerekek semmit se tudtunk a készülő borzalomról, nem mondták el nekünk, miért is mondták volna! Ugyanúgy játszottunk az Ér alatt, mint máskor, parittyáztuk a verebeket, bújócskáztunk, kimentünk a kert aljába cigarettázni, papást-mamást játszani, barátunk, Géza testvérhúgának a szoknyája alá nyúlkálni. Zsike, így hívtuk, engedte, élvezte a dolgot, mi is. Igencsak jól éreztük magunkat nap közben az Ér alján. Senki sem törődött velünk, mit csinálunk, mit nem. Szinte felnőttnek gondoltuk magunkat: a tamariszkusz meg líciumbokrok sűrű, gizgazos, bozótos, gyomos tövében kialakított, kívülről úgy-ahogy sárral betapasztott „szobánkban” a háziasszony, Zsike lyukas, eldobott, rozsdás, de számunkra rendeznek számító edényekben „főzött”, mi meg Lacival (ő volt a másik jó komám) és Gézával komoly dolgokról beszélgettünk. Ahogy elgondoltuk, milyennek kell lennie a felnőtt embernek. A rossz, hiányos kerítésünk mellett bőven nőtt egy gyomnövény, valamiféle vadvender (no, nem a mostani kábítószer növénye!), annak az elszáradt leveleiből sodortuk a cigarettát, azt szívtuk, mint ahogy az igazi férfiak szokták. Még arra is emlékszem, hogy pökhendien arról tanakodtunk: vajon miért nem ezt a jó levelet szívják a felnőttek, hiszen ez jobb, mint az igazi dohány! „Vacsora” után Zsike lefeküdt a szénára, széttárta vézna combjait, bugyi nem volt rajta, a fanszörzete is éppen csak hogy kiserkenhetett, mi meg bölcsen, komolyan biztattuk egymást: – „Te menj rá! Menj te rá!” Úgy gondoltuk, valahogy így csinálják a felnőttek, bár ilyesmit sohasem láttunk, még csak hasonlót sem. A szexualitás, mint téma teljes mértékben tabu volt azon a vidéken. Még az anekdotázások, viccek mesélése során is kerülték, főleg, ha nők is voltak a közelben.

Már nem tudom, ki „ment rá” elsőnek, meg másodiknak, meg harmadiknak, de nem is fontos. Szexuális értelemben semmi sem történhetett. Nem voltunk még ivarérettek. Csak gyermekien szabadok, mint az angyalkák a mennyben. Csak öntudatlanul boldogok. A saját fantáziánk teremtette gyönyörű világban éltünk. Nem a valóságban, ami egyébként maga a pokol lehetett.

De azt tudom, hogy akkoriban szokatlanul korán haza kellett mennünk, gyorsan megvacsorázni, mosakodni a lavórban, csendben lefeküdni, a villanyt a már megszokottnál hamarabb eloltani.

Az egyik napon, hajnaltájt, de még a sötétben, nagy jajveszékelésre, kiabálásra, motorzúgásra riadtam fel, apám, anyám a pirkadó ablakban feszülten hallgatózott, s engem is megfenyegettek az ujjukkal, nehogy meg merjek mukkanni. Apám, aki valószínűleg már korábban kinn járt a gangon, súgta, szinte sziszegte halkán az anyámnak: – Viszik Nagy Feri bácsiékat, már fel is rakták a holmijukat a teherautóra! Mariska nénit nem találják, leszaladt a hátsó kertbe, ott bujkálhat. Hallottam, hogy keresik az ávosok, ott csörtetnek a líciumbokrok körül, káromkodnak nagyon. Aztán rám mordult:

– Aludj, te!

Láttam a szeme villanásán, nem tréfál, fejemre húztam a dunyhát, s csak egy kicsi résen át sandítottam, hallgatóztam kifelé a félhomályban. S amikor minden elcsendesült, megint álom borult a fejemre.

Reggel aztán senki sem beszélt a dologról. A felkelő Nap megint elvörösödött szégyenében, mert a gazdák már ettették megmaradt jószágaikat, mire ő feltűnt az ég elején. Ment mindenki, a szomszéd is, a maga dolgára. Az emberek szótlank voltak, s nem néztek egymás szemébe. Volt ott dolog elég. Azzal törődtek. Mi meg kiszaladtunk az Érbe parittyázni. Jellemző, még Laci is tudta, hogy elvitték az éjjel Nagy Ferenc bácsiékat. Én kezdtem volna mondani, hogy:

– Hallottátok Mariska néni jajveszékelését, meg a...meg a... ütötték is őket?

Laci, aki idősebb volt, mint mi, erősebb is jóval, fojtott dühvel fordult felém:

– Fogd be a pofádat, mert beverem!

Egy darabig tétován, idétlenül álldogáltunk, lyukas lábbelinkkel rugdostuk a nagy agyagos göröngyöket, aztán dobáltuk, ugrattuk a vízen a kavicsokat. Ezt az ősrégi játékot hívtuk „kacsázás”-nak. Géza tőkélyre vitte, 8-10-et is ugrott lapos kavicsa a víz tetején, mielőtt elmerült volna.

– Ez aztán fasza! – csettintettünk elismerőleg, s Géza boldogan vigyorgott. Azt hiszem, jó napja volt akkor. Belevaló kölyök volt, csak egy kicsit nehezebben járt az esze, mint nekünk, többieknek, de ez nem jelentett semmit, igencsak hiányoltuk volna, ha nincsen közöttünk.

7.

Ennyi, röviden, ami ehhez a gyermekkori élményhez kapcsolódik. Ezt is elfelejtettük, amilyen hamar csak lehetett. Egy darabig még, főleg esténként, lefekvés után félősen arra gondoltam, hogy megint jön majd éjjel a teherautó, s elvisz valakit az utcából, s akkor megint lesz jajveszékelés, sírás meg ocsmány káromkodás. De a mi környékünkön aztán többé nem történt ilyesmi. Az föl sem merült bennem, hogy mi is sorra kerülhattünk volna, hiszen apai nagyapámékat (akikkel együtt laktunk természetesen) alig sikerült levetetni a kuláklistán, bár az öregnek nem volt annyi földje, amennyi ahhoz kellett volna. Viszont jó néhány hara-

gosa lehetett a cselédek közül az újonnan hatalmi pozícióba kerültek táborában, hiszen nálunk is dolgoztak korábban ilyenek, s nagypapa nem bánt velük valami kesztyűs kézzel. Keményen megdolgoztatta őket, s csak akkor fizetett, ha rendszeren elvégezték a munkát.

Azt mondta egyszer az egyik napszámosának:

– Te, Samu! Hát a te kaszád nem fog?

– Hát hogyan fogna, Lajos bácsi!

– Mégis csak a felét tudtad lekaszálni az árpának, a fene vigyen el! – mondta sajnálkozva a bajusza alatt, s nem fizetett, csupán felényit, mint amiben megegyeztek.

Valahogy mégis sikerült levetetni a listáról, aztán békén hagyták. Ha jól tudom, akkor anyánk könnyöregte ki valamelyik fejesnél, akinél még volt egy kicsike becsületünk. Félt pedig nagyon, ő is hetekig bujkált a Kórósórháton a csutkakúpokban, hogy ne találják otthon, ha keresnék. (Kár lett volna érte, igazán! Nemcsak azért, mert a nagypapám volt, s a magam módján igazán szerettem, hanem azért is, mert az első világháborúban Galíciában meglőtték a combján meg a kezén, három ujját elveszítve, sántán jött haza. A másodikban meg a kisebbik fia, az én keresztapám maradt oda. Tényleg kár lett volna érte. Érte is.)

Szóval később aztán sokat feledtünk.

De azért azokat a hátborzongató, szinte artikulátlan, hajnal előtti, már-már nem is emberi hangokat, amik akkor a teherautó motorzajával összekeveredve még a fejemre húzott dunyha alatt is libabőrössé tettek, még ma sem tudom kitörölni. Álomban látom, amit akkor nem láttam: Mariska néni tébolyultan rohan lefelé a derengő hajnalban, le a kert hátuljába, ősz haja lebeg, mint az örülteké, szája nyitva, talán kiabál valamit, két karját az égnek emelgeti... Félek ilyenkor tőle, pedig aranyos néni lenne amúgy. Mindig nyomott nekem egy barackot a kopaszra nyírt fejem búbjára, ha véletlenül belebotlottam az utcasarkon, a nagy akácfák alatt, ahol éppen a verebekre vadásztam a parittyámmal:

– Vigyázz mán, te, átokfajzat, még kilövöd a szememet! – mondta volt kedvesen.

8.

Ezeket az eseményeket Béla sohasem említi, ha a gyermekkorunkról beszélgetünk, adomázunk. Az ő agyából teljesen (?) kitöröldtek. Hát hogy van ez, mondjad? Az enyémben ott vannak, az övében meg nincsenek. Kitöröldtek? Kitörölték? Hol? Az iskolában vagy... A jövő nagy tudósai(!), akik mostanság születnek meg, majdan bizonyára megírják. Mert ők aztán tudni fogják ám!

Viszont a Zsikével való papás-mamás játszadozásunkat nagy előszeretettel színezi ki, mondván, hogy ő még arra is emlékszik, milyen volt a Zsike szűz puncija,

mert megnézte minden alkalommal, mielőtt „ráment” volna. Persze, lehet, hogy csak szöveget, nagyzol, s kényelmetlen neki a múltunk nem tökéletesen rózsaszínű valósága.

Egy biztos: ő mindig, a későbbiekben is, amikor már középiskolába, majd egyetemre jártunk, szóval ő mindig sokkal jobban alkalmazkodott a pillanatnyi helyzetekhez, mint én. Mindig a naposabb oldaláról szemlélte a világot. Szemrebbenés nélkül vallotta magát szegényparaszti, majdnem nincstelen származásúnak, ha kellett, s teljes mértékben helyeselte a zsirosparasztság és a kulákság felszámolását, mondván: a jövő csakis a kollektivizálás lehet, s ennek megvalósítása nem megy áldozatok nélkül. Mindent el tudott felejteni, amit el kellett felejteni. Azt már aztán végképp nem sejtetem, nem beszélt róla soha, hogy vajon néha-néha, mondjuk álmaiban előjöttek-e Nagy Ferenc bácsi feleségének, Mariska néninek tébolyult jajveszékelései, amelyeket együtt hallottunk a dunyha alatt azon a borzalmas éjszakán.

Állítom, hogy sokkal jobb neki. Sokkal könnyebben vette, veszi az akadályokat, egész lényé derűsebb, kiegyensúlyozottabb, mint az enyém.

Azt a bizonytalannak tűnő, nyomasztó álmát is, amely az ezüstösen csillogó sok-sok repülőről szólt, hogy megoldotta! Hogy megoldotta!

9.

A Középháton, a tanyaközpontban, ahol a szüleink éltek, időnként megjelentek a zsidó munkaszolgálatosok.

Valószínűleg Pestről deportálták őket, s lövészárkokat, tankcsapdákat kellett ásniuk. Aki akar, utána tud nézni, mikor is volt pontosan. Ez olyan régen lehetett, mint a mesében, mi Bélával még meg sem voltunk, de ha meg is lettünk volna, egyek lettünk volna, mint egy ködös, homályos, formálódó gondolat. Valószínűleg akkor, amikor már a zsidók tömeges kitelepítése, elhurcolása nagyobb méreteket öltött. A bátyánk, Lajos többet tudna erről mondani, ő már jóval idősebb volt, s bizonyára vannak használható emlékei is erről. Majd egyszer megkérdezheted, ha arra jársz, hiszen a keresztapád volna, vagy mi a szósz!

Azt sem tudom, hol lehettek elhelyezve ott a nagy pusztá szélén ezek a zsidók. Valahol a közelben, valamiféle raktárszerű építményben. Most nem ez a lényeg. De ott dolgoztak a közelben, s éjszakázniuk is kellett valahol, mert estefelé rendszeresen bekéredzkedtek ezért, azért a tanyasiakhoz. Egy kis vízért, ennivalóért, miegymásért. A tanyasiak fogadták őket, hiszen rendesen, sőt nagyon rendesen megfizettek mindenért. Volt még pénzük. Érdekessége a dolognak, hogy nem tiltották a csendőrök őket a tanyasiaktól. És a tanyasiakat sem tiltották a zsidókkal való érintkezéstől. Legalábbis ott nem. Ezek a csendőrök alig különböztek az ottaniaktól. Persze fölesküdtöttek emberek voltak. Fölesküdtöttek valamire. Sem Béla, sem

én nem tudtuk, mi a francra esküdtek föl. De valamire fölesküdték. Az apánk meg az anyánk nem esküdött föl semmire, az biztos. Éltek.

Édesanyánk sokat mesélt erről, de édesapánk is. No, nem azért, mert az akkori félénk, a mindenkori törvényt nemcsak tisztelő, hanem egyenesen rettegő tanyasi közvélemény nagyon kiállt volna a zsidók mellett, hanem mert különös esetnek voltak a szemtanúi, sőt részesei. Ezt jegyezték meg, ezt tartották figyelemre méltónak, s nem azt, hogy „a szegény zsidókat kihajtották árkot ásni a pusztába” – ahogy anyánk mondta sokszor. Egyébként meg volt más ott bőven, amit sajnálni lehetett, hiszen sem az anyánk, sem az apánk testvéréről nem kaptunk semmi hírt, holott kinn voltak már a fronton, a muszkák földjén.

Ha még tudsz figyelni, s nem unod nagyon, akkor mondanám. Mehet? Nem kell legyintgetni! Ez nem az általánosan ismert, de mindig fölkavaró holokauszt-történet! Ti, fiatalabbak azt mondjátok nyeglén, azzal már tele van a hócipőtök. Pedig nem kellene! Nem ám! Mert másképpen is ment ez. Sokszor egészen másképpen, látszólag finomabban, rafináltabban, még nem annyira embertelenül, mint a legvégén.

Akkor mondom, amit erről a szüleimtől hallottam.

No szóval: a zsidó munkaszolgálatosok ott dolgoztak valahol a Középhát nevű pusztánk közelében. Aztán amikor estefelé végeztek a rájuk kirótt dologgal, őrök beengedték őket a tanyaközpontunkba alapvető dolgaikat elintézni. Megmosakodni, iható vizet inni, normális körülmények között vécézni, kiegészítő élelmet szerezni. Sőt: emberi szót hallani. Kicsit társalogni. Általában mindenért fizettek.

Az egyik este hozzánk, a szoba-konyhás-kamrás tanyasi „sorzás”-ba (amelyet aztán a kommunista hatalom lelegején a földig leromboltak, pedig mennyi mindenre lehetett volna használni még!) két zsidó ember keveredett be, az egyik szuggerálni tudott. Előre bejelentették, hogy holnap jönnek, s az egyik bemutat valamit. Nem furcsállotta ezt akkoriban senki, hiszen előzőleg már megjelentek egy párszor, nem voltak teljesen ismeretlenek. Fogalmunk sincs, azóta sincs, kik voltak ezek, ki volt a szuggeráló, a nevüket, a nevét senki meg nem jegyezte. Nem volt fontos. Akkor. Most már fontos lehetne. Sőt, nagyon fontos, s főleg nekünk. Talán nekik is, ha megmaradtak volna. De akkor és ott ?

Azóta is kutatom, hogy kik lehettek, de a gyéren megmaradt rokonságom emlékezete nem elegendő arcuk, nevük felidézésére sem. Most már aztán végképp nem. Hát mondd meg: micsoda emberi lehetőséget söpört el a történelem!

De hát nem ezt akartam mondani, hanem azt, hogy a két zsidó meg is érkezett másnap, ahogy ígérték. Már előzőleg megtisztázkodtak a munka után, úgy-ahogy, aztán anyánk hozott nekik valami ennivalót abból, amink volt, még süteményt is tett elébük. Látszott rajtuk, hogy finom úriemberek, meg kellett hát adni a fogad-

tatás módját. Ugyanúgy, ahogy bárki másnak, aki idegen s vendég! Apánk már egy kicsit kétséggel közelített hozzájuk, hiszen mégiscsak zsidók voltak, és a zsidókról abban az időben nem sok jó hangzott el falun sem, főleg, ha ismeretlenek voltak, nem is beszélve arról, hogy javában dúlt a háború. De azért ő sem küldte el őket, úgy volt vele, hogy nem bántottak ezek még senkit, inkább őket bántották, hajtották valahová, meg aztán kíváncsi volt, mit akar, mit tud ez a két munkaszolgálatos.

Volt egy lelences, nálunk nevelkedett nagyfiú, amolyan félig cseléd, félig meg családtag fiatalember is nálunk akkor. Úgy hívták, hogy Tibi. Az egyik zsidó vele kezdte a szuggerálást. Leültette a hokedlire, mögéje állt, s anélkül, hogy hozzáért volna, két karjával látszólag nagy erővel húzta visszafelé, miközben mondta neki, hogy most el fog dőlni hátra. Tibi csak mosolygott, de aztán hülyén vigyorogni kezdett, s már dőlt is, úgy kellett elkapni, mert hanyatt esett volna. Aztán meg kezébe adott egy nagy vöröshagymát, s azt kérdezte tőle, hogy látja-e, milyen szép alma. Tibi látta, igen, ez alma. No hát akkor egye meg, mert jó, ízletes! A nagyfiú minden ellenkezés nélkül beleharapott, s ette. Szüleim megrökönyödve, de kínosan nevetgélve figyelték, hogy ez az erős fiatalember ömlő könnyek között, de szinte boldogan teljesíti a szuggeráló minden akaratát. Aztán a tenyerével, néhány mozdulattal leszedte a Tibi „szeméről a hályogot” a zsidó, ahogy később mondták, s a fiatalember visszanyerve eredeti valóságát, köpködni kezdte kifelé a vereshagyma maradékát. Mindnyájan álmélkodtak, de egyben el is voltak bűvölve. Ilyet még nem láttak, nem is hallottak róla. A másik zsidó munkaszolgálatos csak ült az ablak alatt, s bölcsen, de fáradtan mosolygott.

Később még apánkat akarta megsuggerálni a zsidó ember, de ez a kísérlet, ahogy apánk elmesélte, nem sikerült. Be kellett kötni a szuggeráló szemét, háttal elfordítani, s egy doboz gyufát valahová eldugni. Amikor mindez megtörtént, a szuggeráló megfogta apánk jobb kezének pulzusát, s kérte, gondoljon erősen arra, hogy hol a gyufás skatulya, ő majd kitalálja, odamegy, előveszi, anélkül, hogy bárki megmutatná. A lényeg az, hogy erősen gondoljon arra, hol rejtőzködik a gyufás dobozka.

– De nagyon erősen és csak erre gondoljon, Lajos! – biztatta őt a másik ember is az ablak alól. – Csak erre gondoljon, csak erre!

Mi még meg se voltunk Bélával akkor, úgyhogy apánk későbbi elbeszéléseiből tudjuk: nem akart arra gondolni! Elhatározta, hogy csak azért sem gondol arra, amit mondanak neki:

– Odatartottam a jobb csuklómat, két ujját rátette az ütőeremre, s elindultunk a konyhában keresni a gyufásdobozt. Én egyfolytában az anyakocára gondoltam, hogy holnap vagy holnapután megfial, s vajon hány kis malacunk lesz akkor. Csak az anyakoca nagy hasára, s arra, vajon lesz-e elegendő kukoricadara majd a disznó etetésére. Mert hogy már alig volt. Hány malac lesz, hány malac lesz, hány malac

lesz? Csak ezt járatam a fejemben. Nem is találta meg a gyufásdobozt! Azt mondta: maga, Lajos nem azt akarja gondolni, amit gondolnia kellene, így aztán hogyan találjam meg a gyufásdobozt? Megveregette a vállam, jó ember volt. Amúgy. Igaz, azt is elmesélte, hogy ha ő a vonaton szemben ül valakivel, belenéz a szemébe, megszuggeralja, az illető máris átadja a pénztárcáját neki. Ha ő úgy akarja. Kicsit nevetgélünk. Az járt a fejemben, hogy vajon, miért nem szabadítja ki magát akkor a csendőrök markából, ha ő olyan nagylegény. Megszuggeralná ezeket a puskás sihedereket, akiknek még a fejük lágya sem nőtt be igazán, mint itt ezt a Tibit, osztán amíg a csendőrgyerekek magukhoz térnek, szépen hazamennének Pestre, ahonnan jöttek. De nem mondtam ki, amit gondoltam. Etusnak szóltam, hogy hozzon még ezeknek néhány rétest, megszolgálták. Hozott is. Én meg örültem, hogy nem tudott megszuggeralni. Nem bántottak azok különben senkit. Egyébként meg csak okos emberek lehettek, hogy ilyesmit tudtak csinálni – vélekedett később apánk.

Anyánk szerint még eljöttek néhányszor, amíg egyszer csak el nem hajtották őket a csendőrök. Ki tudta volna akkor, hová. El se búcsúztak. Aztán meg jöttek az oroszok nemsokára.

A legérdekesebb a dologban, hogy Béla erre nem így emlékszik. Pedig a szüleink neki is pontosan így mondták el. Azt állítja, hogy ezeket a munkaszolgálatos embereket ütötték, verték a csendőrök, a félrevezetett vidéki, tanyasi lakosság meg aljas módon még azt is elvette tőlük, amilyük volt. Leköpdösték őket, ha elmentek mellettük. Pénz kértek egy mosakodásért, vécézésért, néhány falat kenyérért, szalonnáért. A kis suttyó, porba fingó, klottgatás kölykök meg kórusban üvöltözték: „Zsidó, zsidó, zsinigre való!” Azt mondja: amikor hozzánk bejöttek, a mi szüleink is csupán azért fogadták be őket egy-két estére, mert rendszeresen fizettek, meg hogy *produkálták* magukat. Egyébként is apánk, a kiscgazda legény sem becsülte (úgy általában) sokra őket.

De elfogadta! – mondom, mondanám – ahogy őt, a *parasztot*(!) el is fogadták, meg nem is fogadták el azok, akik valamennyire mások voltak.

A nyárfa az nyárfa, a zsidó meg zsidó. Jumi Jóska az bizony Jumi Jóska. A kis Kovács Lajos meg bizony: kis Kovács Lajos (a nagyapád). A kacsakezű Szilágyi az kacsakezű Szilágyi. Volt az utcánkban egy Tóth nevű fiatalember, annak az egyik füle jóval nagyobb volt, mint a másik. No, ez volt a „Fülemtót”. Ez annyira így volt, hogy én magam odamentem hozzá, mármint ehhez a fiúhoz, s egyszer megtapogattam a fülét: tényleg szokatlanul nagy volt. Természetes hát, hogy ő „Fülemtót” volt. Egy kicsit más volt, ugye!

Jöttek az edényfoltozó-drótozó tótok, azok voltak a drótos tótok. A zsidó meg zsidó volt. Történetesen a jó, gyerekkori barát is zsidó volt. Egy kicsit más volt, mert zsidó volt, de ez semmit sem jelentett az ottaniaknak egyébként.

Béla viszont mindenáron azt erőlteti, hogy ott, akkor mi valószínűleg mindnyájan antiszemiták voltunk. Még mi is, akik meg se születtünk. Mert ilyen volt a világ, s azt a világot nem mi teremtettük, de még nem is az a nyomorult, megfélemlített, sárba taposott falusi földtúró népség, az ottani, évszázadokon át mindentől elzárt, magába butított parasztság.

Hát a fene se tudja! Bonyolultabb ez ennél! Annyit azonban mondhatok még, hogy apánknak éppen az előbb említett Jumi Jóska volt a jó barátja. Egykorúak lehetek, ugyanabban az utcában nőttek fel. Amikor Jóska megtudta, hogy hamarosan el fogják vinni őt is, mint a többi falusi zsidót, vagy száz birkát apánkra akart hagyni: „Legyen a tied, Lajos, mert lehet, hogy sohasem jövünk vissza!” – mondta kesernyésen. De apánk nem fogadta el, úgy érezte, mintha kifosztaná Jumi Jóskát, mintha elvenné tőle jogos tulajdonát. Jóska aztán valóban sohasem tért vissza. A juhnyáját valaki másra bízta a falunkban, nem tudjuk, kire, de az illető kétségtelenül jól járt vele. De annak olyannak is kellett lennie, aki ezt könnyedén el tudja számolni önmagával. Apánk nem ilyen volt, az bizonyos. Fogalma sem lehetett akkor arról, mi az, hogy antiszemitizmus. Egy bizonyos: nem volt Jumi Jóska-ellenes. Mondhat Béla, amit akar!

Szóval, elgondolkodtatók ezek a dolgok nagyon. Ilyenkor Béla is elveszíti látszólagos vagy valóságos határozottságát. Mert hát hogy is volt ez? Hogy is volt ez?

És hát hogyan is volt valójában az, ami volt? Mi Bélával nekimegyünk egymásnak időnként a dolgok, a megtörténtek fölötti vitáinkban, de lehet, hogy csupán a valóságot kerülgatjük, pedig benne voltunk valamennyire. Vagy egészen? No, majd mondom tovább, ha ráérsz még, és nem unod! Te már más generációhoz tartozol, talán nem is érdekel annyira az ilyesmi, mint minket, de mégis... Mégis!

*Bihari Sándor***Pablo**

Kötve a hátam mögé, föl Borsodig,
a Bükk alá egy szál ideggel,
hogy ahonnan mit hoz és kitől
érzi míg él az ember.

Ha temetőből és mészke alól is
és ha a fél világon által,
hiába csavarog, a gyerek,
örökké egy anyát hall,

aki már csak vele és rajta át szól
édes szót a fia fiához;
az újra és újra születő
időkön át kiáltoz

s tereken; a Pireneusokon túl
érkezik meg a szülőföldre:
rá innen ultrahanggal látok
anyaméhbe előre.

Ott leng és pörög végtagjaival, mint
az idő örökös szelében
és rúgkapál és folyton öklöz,
mint aki mindig éhen.

Szopja az ujját és két kicsi ökle
közé hajtja a fejét; tűnődik,
mint aki egy nagy útra bölcsen,
fontolva készülődik.

Mi meg csak várjuk, újra-újra lessük
az apró életén még innen,
hogy megtörténik a csoda és
megjelenik a színen.

Ő aki majd spanyolul olvas Lorcát,
magyarul József Attilát is
és Európában egyik szót
a másikhoz átvisz.

Debrecen

*Barta János
Juhász Géza emlékének*

A város, amelynek Nagyerdeje van és Nagytemploma; az erdőn innen is fája és virága, túlhan gyönyörű népdala, amelyben vize és azon híres hídja van. Van egyeteme s az épülete, mint egy zenemű olyan. Széles utcái vannak és nem lehet tudni, hogy melyikből fordul ki egygyönyörű alkalommal Csokonai Vitéz Mihály és Fazekas Mihály. Tág előszobája a Hortobágy, állataival. A költői realizmus innen indult el az országba, szinte mozarti ragyogással. Kívánom, hogy Illyésen át eleddig e most készülő versben érjen el. Ó, a nép, az ország hányszor mondta itt függetlennek és nemzetnek magát! Debrecen te, éneklő magyar valóság, négy éven át hallgattalak és láttalak. Itt kezdtem el a papiros örök panaszfala előtt szólni én is; innen húzott a társadalom örvénye magába, hogy a szavam belőle kisodródjék. S öröömre ide jött gyakorta nyáron az Arany Bika felől a Péterfián, a Simonyi úton Veres Péter és Szabó Pál.

Uram hogysis van?

Uram, hogysis van itt a Földön? Hogy akinek van, a lelkiismeretre annak szüksége nincs. De szüksége lenne annak, akinek nincs. S hiába. Talán ezért van az, hogy lángokban áll a Szentföld. Mindenfelől a jászolt lövik. Gondolkodóid gondolnak erre? Vagy hiába? Teremtés és teremtett hibádzik? Senki nem szól erről, Uram. De én azt kérdem: Tehát hogysis van?

Szerződés

Istenem, azért vagy, mert én hiszek
benned vagyis ha nem hiszek benned,
Uram, nem vagy. De szükségem van rád,
hogy valaki segítsen engem, aki nem
én vagyok, tehát kívülem van, Uram;
ez a dolgod, ezért van szükségem rád.
Tudom, hogy neked is szükséged van rám,
mert ha nem hiszek benned, nem vagy.
Kettőnknek és együtt kell a sorsunk
viselni. Segítve folyton egymást. Én
ezt megírtam; kérelek, Uram, írd alá.

Ecce Homo

Most aztán hinni kellene,
    hogy van Isten!
Most mikor minden mondja, hogy
    nincsen!

Bakonyi István

Serfőző Simon pályakezdése

Serfőző Simon első igazi megmérettetése, első verseskötete, a Szépirodalmi Könyvkiadónál 1966-ban megjelent *Hozzátok jöttem*. Ötvenkét vers, mintegy száz oldalon. Négy cikluscíme sokat elárul a lényegről: *Égbe egy se repül, Úgy fogytak el ők, A jó szeretők, Érezzem a földet*. Láthatjuk, hogy a származás, az otthon, az otthon elhagyása és az oda visszatérő ifjú kételyei, a huszonéves férfi szerelmi érzései uralják ezt a versvilágot. Nem szabadul a gyökerektől, a szülőföld élményétől. Nem idilli ugyanakkor ez a világ. A tanyai lét nehéz, itt-ott nyomasztó világa. Ebben a környezetben „rovarok, tetűk birkóznak dudvagallyakkal, petrezselyemszállal / koporsókat ácsolnak, mikor kész van, belefekszenek...” (*Égbe egy se repül*) Akár Móricz Zsigmond parasztábrázolása is eszünkbe juthat. A sors keménysége jobban látszik, mint a szépsége. Ezzel együtt eltéphetetlenek a szálak. Mint egy léket kapott szerelemben, amelyben az egyik fél töretlenül hisz a dolgok visszafordíthatóságában, az újjászületésben, a láng újra föllobbanásában. De itt még az „őszi bozót-tüzeknek füstje belengi, bekormozza az eget...” A távlatok kék ege nem látszik még ebben a helyzetben. S közben az ifjú vigyáz a házra, őrzi a számára fontos értékeket. Néhány jellegzetes fogalom, szó: *sár, krumpliverem, szalma, dúllóút, odvas akácfa, por, szekér*.

Igazat adhatunk egyik első kritikusának, Borbély Sándornak, akinek véleménye szerint: „Serfőzőnél... már megvan a »létezésre rádöbentem« nagy felfedezése, és miközben még emlékeinek »vonuló madárraja« izgatja fantáziáját, már tudatos jövőt akar építeni...” (Borbély Sándor: *Négykötetnyi vers*. Tiszatáj 1967/2. 182.) Igen, ez a tudatos jövőépítés egyre inkább a középpontba kerül, és költőnk gondolatvilágának sarkköve lesz. Abban a világban, amelyben egyszerre érzi otthon magát, és egyszerre foglalkoztatja a távozás gondolata. Kötik a gyökerek, a tanya „kemény idillje”, ám jól tudja, hogy tovább is kell lépnie.

A *Fölcsapódó szántók felől* a kötet egyik kiemelkedő verse. Kivételesen szép részletekben gazdag, korai, de érett mű, amelyben számos összetevője van a megénekelt világnak. A táj és a lélek szoros összhangjáról vallanak sorai, ilyen maradó pillanatokkal: „a felhőket néztem, a vasútpartot, / ahol tavasszal pipacsok kergetőztek, / a tanyák, mint görnyedt öregemberek / hurcolkodtak a rögök közt, / és répát, krumplit mentünk bengészni / a szelektől fölcsapódó szántókra, / merre a szegénység és könnyek / rögei sisteregtek az égen.” A szabadvers áradásával érzékelteti a szülőföld szeretetét, a tanya miliójét, a szegénység és a könnyek birodalmát.

Érezni a megszenvedett sors erejét, és mögötte a mély emberséget. Ahogy

Kabdebó Lóránt írja: „Különösen a távolból, az étellel ismerkedő kamasz nosztalgiaiban tűnik idillnek az otthon. Ezt az álmodozást, sokszor még szenvedő képalkotást szakítja meg a szembesítés, a kicsinyre és kicsinyesre zsugorodó tanyasi képsor valósága.” (Kabdebó Lóránt: *Fiatal költők*. Új Írás 1967/4. 111.) Másutt Kabdebó erőteljes Juhász Ferenc- és Nagy László-hatást vél fölfedezni a fiatal Serfőzőnél, tegyük hozzá, teljes joggal. Egyébként is igaz, hogy a *Hetek nemzedéke* ezen az úton kezdett járni, és az idősebb pályatársak és mesterek jótékony hatással voltak lírájukra.

Serfőző Simon többször is elsiratja a tanyavilágot, amelyről a létezett szocializmusban meglehetősen borúsan nyilatkozott a hatalom. Ma már másképp látunk sok mindent, s mintha költőnk lírája is azt sugallná, hogy kár volt a pusztítás. Sokkal inkább értékkel, valós tartalmakkal kellett volna életben tartani ezt a sajátosan magyar világot. Ez az érzés- és gondolatvilág talán a *Temetik a tanyákat* című versben tárul elénk a legfájóbban. Borbély Sándor szavaival „kisóhajtja magából egyedülvalóságát” (i. m. 181.), miközben kiírja magából szorongásait, s már-már misztifikálja a pusztítás körülményeit. Ez a vers rendkívül vizuálisan mutatja meg a rombolást, s az így feltörő fájdalmat. Élő organizmus pusztul el, miközben: „kialszanak a petrólámpák, / döglötten lóbálják nyelvüket, / a madarak világosság istenét / keresni másfelé repülnek...”

A szegénység világában különösen fontos emberi összetartozásnak, a nemes emberi kapcsolatoknak különös az értéke. S az egyik legszebb ilyen kapcsolat az anya és a gyermek közötti. Serfőző igen korán megírja azt a verset, amely a legjobb magyar anyaverek egyike, némiképpen Csoóri Sándor *Anyám fekete rózsá* című remekléséhez fogható. A *Félsország, félvilág eltakar* már-már misztikus erőt sugároz arról az időről, amikor a fiú még meg sem született, de már meghatározta anyja létezését. Nagyon intenzív képi világával, a tartós érzelmek pontos kifejezésével hagy mély nyomokat az olvasóban ez a mű. Ilyen részletekkel: „azóta se látsz, / félsország, / félvilág eltakar, / vasba, / csillagba felöltöttem, / de sorsodat, / istenedet, / gúnyás szegénységed / az országban / én sikoltom, / halálotat is majd / én tanítom, / anyám, édesanyám...”

Az otthonosság-érzés, a „hazamegyünk” mélységes élménye egyébként is az egyik fő jellemzője ennek a költészetnek. Ebben a környezetben még van értelme és hite az emberi szónak, itt még a különböző nemzedékek egymást erősítik, itt még a család a fő összetartó erő. Akkor is, ha nem minden pillanat idillikus. Serfőző Simon korai lírája azt mutatja meg, hogy ezek a veszendő értékek nélkülözhetetlenek az emberi léthez, a szűk és tágabb emberi kapcsolatok életnek igazán!

Természetesen szerelmi költészete is ekkor, az ifjúkorban bontakozik ki igazán. Ezt a vonulatot is hasonló poétikai ismertetőjegyek jellemzik, itt sem tagadja meg önmagát. Nyers, őszinte hang hallatszik például az *Így történt* nyolc sorában:

„Nem voltam számító / a szerelemben, / kinek van kelengyéje, pénze, / nem azt kerestem. // Így történt, hogy albérletben lakom szeretőmmel, / takarózunk földdel, / nyári levegővel.” A hétköznapi világot emeli föl a poézisbe – póztalanul, tisztán. Már-már imára emlékeztető módon vall és kér. „Add meg a mindennapi szót, / amivel szólhatok szerelemről...” (*Add meg*) Másutt megkapóan szól a szerelem, a testiség meghittségéről. (*Mert elfogy*)

Aztán az is jellemzi, hogy elégikus hangon búcsúzik a várostól. Intenzív líraiságot mutatnak föl sorai a *Bevonulás előtt* című versben. „másodszor szakadok már el tőled, / te régi gyermekkori városom, / te a Zagyva-partra leroskadt / naftalin-szagú, hűvös Tabán, / elbúcsúzom lányaidtól, / emléküket becsomagolom szépen, / akár az egy pár törülközőt és a fogkefét.” A lakóhely, a város szeretete, a szűkebb haza iránti vonzalom bizonyítéka ez, s ezt követően olvashatjuk a katonasors keserű-édes légkörének leírását a *Két évben*.

Jól láthatjuk tehát, hogy Serfőző Simon korai költészete feloleli akkori létezésének szinte minden elemét, élményét. Minden esélye megvan már ekkor arra, hogy később lépésről-lépésre kibontakozzon világlátása, eredeti hangja. Ugyanakkor igazat adhatunk Kabdebó Lórántnak: „A kötet még jobbára statikus, erős kontúrokkal körülhatárolt, stabilan álló képei mozgásba jönnek, a változás – pusztulás és alakulás – ezek egymásba játszásában tükröződik.” (Kabdebó Lóránt: *Serfőző Simon: Hozzátok jöttem*. Napjaink 1966/12. 7.) Igaz és tárgyilagos vélemény ez, azé a kritikuse, aki oly sokat tett Serfőző Simon és a *Hetek* többi tagjának érvényesüléséért, miután fölismerte ígéretes tehetségüket.

Néhol persze azt érezzük, hogy nem mindig könnyű az elmozdulás. A gyökerek erősen fogják, kötik a költőt, és itt-ott gátolják is a távlatosabb gondolkodást és műteremtést. Ennek a kétségtelenül meglevő belső küzdelemnek a lírai dokumentuma a *Hívogatom magam*: „Elmúlt az idő! / Hívogatom magam / a dörgő vasszelekbe, / csillag-mozdulással / hosszú utamra elmegyek.” Aztán megfogalmazódik a valódi tettvágy is: „derekam / egyenesen tartom, / szólni, s nem is akármit, / ez az én dolgom.” Nem mondhatjuk, hogy különös lírai erővel, mégis határozottan jelöli ki ekkor Serfőző Simon életre szóló feladatát.

Indulása karakterisztikus, érvényes és reményekre följosgító. Ez az első kötet legfőbb hozadéka.

*

Sokan állítják, hogy egy fiatal költő esetében a második kötet az igazi erőpróba. Ekkor már egyre pontosabban látható, mekkora a tehetsége, s itt már az egyéni hangnak is egyre nagyobb a jelentősége. Recept természetesen nincs, hiszen minden egyes szerző a maga útját járja, s megesik az is, hogy valaki jóval megkésve jut kötethez, és már az első jelentkezés is érett pályát mutat. Serfőző Simon ese-

tében egy hagyományosnak is mondható indulásnak vagyunk a tanúi. Fiatalon érdemelte ki az első kötetet, és csakhamar, újabb négy esztendő múltával megjelent a második is: a Szépirodalmi Könyvkiadónál 1970-ben a *Nincsen nyugalom*. Fél száz vers, mintegy hetven oldalon. Nincsenek benne ciklusok, egyetlen folyam az egész kötet. A borítón Herczeg János munkája, fekete-fehér grafika, talán egy varjú föllelhető kontúrjaival. Szikár, kemény világot ígér az első benyomás. Erre „rímél” a fülszöveg eme részlete: „...különös hangú elégiáiban, szomorkás önérzetű töprengéseiben is az egész életút tapasztalatai zsúfolódnak, mint valami viharvert hátizsákban.”

Igaz, hogy a második kötetben tovább írja sorsát Serfőző, egyben igazolván a tudatos életműépítés tényét. Továbbra is jellemzi az elégikus hangvétel, ugyanakkor kétségtelen, hogy nagy elmozdulásról nem beszélhetünk, és az is igaz, hogy akadnak önisméltó mozzanatok. A sebek továbbra is fájnak, a múlt idő és a pusztulás itt is fogva tartja.

„Átokhoz süllyedtem, / besötétedtem az alászálló / alkonyatokkal, zúzmarát fogott / arcom a pokróc fölött, / az idegen csendben, / az idegen otthonban, / a Dunánál előbb befagytam...” – ezekkel a sorokkal kezdődik nyitóverse, a *Származásom*, megerősítvén fenti észrevételeinket. Kötődésről, gyökerekről, származásról, hűségéről. És persze fájdalomról, keserűségéről. Abban a korban, amelyben a világ megint túl volt számos változáson. Hogy mást ne említsünk: például 1968 párizsi, prágai és magyar változásainak a kora ez. Abban az időben szerte a világban megintogtak a korábban erősnek hitt bástyák, és az új nemzedék – éppen a Serfőzőé! – megpróbált változtatni, forrongani, új kiutakat keresni. Ebből a szempontból szinte mellékes, hogy mindez egy világvárosban vagy a magyar alföldi vidékeken zajlik le a tudatban és a környező valóságban. „... örömmel halljuk ki Serfőző Simon... kiforratlan, alakuló, de az értelem, a munka, az ember mellett józanul hitet tevő hangját” – olvassuk Hajdú Ráfis korabeli recenziójában. (Hajdú Ráfis: *Számvetés és vallomás*. Népszabadság 1970/152. 7.)

S ennek a költő világnak nemcsak a száraz gally, a sár, a varjak fémjelezte őszi tájék a „díszlete”, hanem például a *Szél* is, amely erejénél fogva akár a változás jelképe is lehet. „Gúnárt sodor el, / egy dombot rángat, / Gallyuknál fogva / húzza a fákat.” S aztán a vágó: „Csak zúdul, csapkod, / csonton hasít át. / Hej, a szerszámot / fogná / meg inkább!” Persze ebben a világban nem feltétlenül a világrengető dolgok a meghatározók: itt önvédelemre van szükség, ahogyan *Az ágynál balta* már a címében is jelzi... Igen, a mindennapi veszélyekről szól Serfőző második kötete, s arról, hogy miképpen győzhetők le ezek a veszélyek. Ami az életrajz alakulását illeti, megjegyzendő, hogy e kötet verseinek megszületése idején a költő egyre inkább részese a magyar irodalmi életnek. Azt követően, hogy 1958 és 1962 között Budapesten segéd-, illetve betanított munkás volt, majd a *Szolnok Megyei Néplap*

munkatársa, 1965 és 1968 között Miskolcon népművelő, 1968-tól a miskolci irodalmi folyóirat, a *Napjaink* versrovatvezetője már. Nyilvánvaló, hogy mindez azal is összefüggött, hogy ez a lap otthona lett a *Hetek* minden tagjának, és itt ismételtelen hangsúlyozhatjuk a kiváló irodalomtörténész és kritikus, Kabdebó Lóránt nevét, hiszen ő rendkívül sokat tett ezeknek a költőknek az érvényesüléséért. Azt sem árt hozzátennünk, hogy ez az az időszak, amikor megnő a vidéken szerkesztett irodalmi folyóiratok presztízse, megtörvén egyben a főváros hegemoniáját, és hozzájárulván egy egészségesebb összkép kialakulásához. Törvényszerű is ez, hiszen pl. a *Hetek* alkotóit főként a magyar vidék küldte, mint ahogy korábban is jellemző volt honi viszonyainkra, hogy nemcsak a főváros jelentette nagy írók és költők kibocsátó közegét, szellemi forrásvidékét. Azt sem feledhetjük ugyanakkor, az *Új Írás* és személyesen Váci Mihály is szerepet játszott költőnk fölkarolásában, még a hatvanas évek elején. Tizenkilenc esztendő volt, amikor a rangos fővárosi folyóiratban megjelent első költeménye. (Váci a rádióban is bemutatta ifjú pályatársát, és szerény, csendes, de makacs fiúnak láttatta.)

Ennyi életrajzi kitérő után térjünk vissza Serfőző Simon második kötetéhez! Az is a teljes képhez tartozik, hogy hangja tisztulóban, formai biztonsága kialakulóban van a *Nincsen nyugalom* több versének tanúsága szerint. Nem jellemző rá ugyan például a formai kötöttség, de azért erre is találunk példát, olyat, mely a dalforma felé közelít. „Magasságából lejön a fa, / odafönn már mit keresne? / Gazdátlan árok somfordál, / mintha lopni menne.” Ez a strófa a *Késő őszből* való. Itt és másutt is valószínűleg Takács Imre közeli költőrokona Serfőző. Főleg azért, mert a „göcsörtös” világ bemutatása hasonlóképpen sokszor „göcsörtös”, de mindkettejüknel megfigyelhetjük a kötöttebb formák iránti vonzalmat is. Az ősz ideje egyben Serfőzőnél alkalom a magány leírására is, miként Takácsnál is többször észlelhetjük ezt a nagyon is hagyományos sajátságot. Ahogy már idézett írásában Hajdú Ráfis látja: „A magány és a sorsvállalás mozdítja Serfőző líráját...” (Hajdú Ráfis i. m. uo.)

Természetesen sok vonásban különböző az útjuk, ám szellemi közelségük fölfedezhető. Pedig mintegy másfél évtized választja el őket egymástól, és a kétségtelesen hasonló származás, valamint a tágabb értelemben vett történelmi idő is indokoltá teheti az összevetést. Eszmélésük ugyanakkor nem egyidejű, hiszen Takács és nemzedéke mélységesen átélte az ötvenes éveket is, Serfőzőék kibontakozása pedig inkább egy évtizeddel később ment végbe. Ám az ifjabbak is hordozták például az 1956-os forradalom és szabadságharc örökét és következményeit. (A *Hetek* közül például Bella István vagy Buda Ferenc, az utóbbi költő börtönt is kapott verseiért.) Valamennyien átérték egy alapvetően hazug kor visszásságait, s az ifjabbak még annak a lelkesedésnek sem lehettek részesei, amelynek a hatása alól pl. Juhász Ferenc, Nagy László, Csoóri Sándor vagy Takács Imre nem menekülhetett a Rákosi-korszakban, mégha valamennyiük számára rövid is volt ez a szakasz.

Majd később a Serfőző-életműnek is egyik sajátossága lesz a történelmi érzékenység, a második világháború kiváltotta élményvilágra reagálás. A pálya első szakaszában azonban még nem ez a jellemző. Sokkal inkább az akkori jelen, szociografikus elemekkel tarkított bemutatása, miként ezt láthatjuk a kötet címét is adó versben. A „nincsen nyugalom” állapotát rögzíti ez a kiváló mű, igen érett és sajátos nyelvhasználattal. A megüresedő falvakból elvándorlók, a fizetésüket itálra költő „behorpadt szemű műszakosok” lehangoló világa ez, a távlat nélküli, vegetáló lecsúszottak pontos rajza. Közvetve és közvetlenül éles társadalomrajz ez, a bajok kimondásának szép példája. Tiszta erkölcsiségű líra a fiatal Serfőzőé, olyan költői magatartás jellemzi, amely kivételes helyet jelöl ki a kortárs magyar irodalomban.

Olyan korban játszott egyre fontosabb szerepet a magyar irodalomban, amikor még a mainál nagyobb volt a jelentősége a költői szónak. Még nem uralta el világunkat az elektronikus média, híre-hamva sem volt az internetnek s más hasonló hordozóknak. Az olvasó és a hatalom számára egyaránt különleges ereje volt a lírának, természetesen különböző előjelekkel... S a Serfőző-típusú költő szava különösen súlyosnak bizonyult már a második kötet idején is. Amikor valóban igaz volt a cím: nincsen nyugalom... A nyugalmat talán csak az intim szférában lelheti meg az ilyen ember ebben a korban. Erről a vágyról szól az *Ahová eljöhetsz* című verse. A várt ember (a kedves) „Ajtón át, az ég csillagaival / megérkezhet a tágasságon át, / beveheti magát falaim közé, / táncolhat, mintha a vígságig / kivilágosodna a virradat...” Erős és érzékletes lírai elemekkel tudatja velünk vágyait, a remélt harmónia és boldogság eljövételének esélyét. Azt sugallja, hogy az elembertelenedő világban a legszűkebb és legszebb emberi kapcsolat adhat igazi erőt és biztonságot. Mindezt tömörebben, s ha lehet, még érzékletesebben fejezi ki a *Virágban*: „...jönne sötét erdők mögül, / s én nyitnám magam, / boldog szirmokká magam.” Itt is láthatjuk, hogy évszázadok költői hagyományának útját járja Serfőző Simon, és ezt a réteget ötvözi magánélményével és a modernitással.

Ebben a kötetben az előzőnél is hangsúlyosabb a szerelmi élmény leírása. Ezáltal fölszabadultabb is a költő hangja, szertelenebb és csapongóbb a versvilága. Színeesebb és lendületesebb a nyelve és a mondatfűzése. Stílusa egyre inkább hű tükre a mondandónak. Közeli rokona lesz ezáltal például Nagy Lászlónak, hiszen ilyen sorokat ír: „Te bennem kigyúló, / Szívemmel játszó. // Verődő véretem / a napba fellövő. // Csak ki ne hűlj, / szerelem, gyönyörű.” Azt az élményt önti versformába, amely az ember legelemibb megtapasztalása, s amely a legközelebb juttathatja a transzcendens világhoz. Ugyanakkor ez az a kapcsolat, mely a legtöbb sebet kapja, s általa tragikus következményeink is vannak szép számmal. S persze a szerelem mellett a tavaszt is megéneklé, azok után, hogy korábban inkább az őszi táj, a lehangoltság jellemezte világát. *Tavaszi* című nyolcsoros formailag is új távlatokat

mutat pályáján: „Vízzel teli gödröt lök fel a / szél, az udvaron csak kárt csinálhat. / A bokor megbokrosodik, / Most nem tud parancsolni magának. // Mintha tüzet tettek volna / alája, gyökerére parazsat. – / Hé, emberek, fogjátok meg, / a szárnya elviszi a madarat!”

Az első kötethez képest több itt már a továbblépést jelző mozdulat, az élet apró és lendületet jelző mozzanatainak rögzítése. Kísérletezik a gyermekverssel is, bár nem ezek a darabok jelentik a kötet legfőbb értékeit. Az olvasó inkább úgy érzi, hogy „kötelező gyakorlatok” ezek, bár kétségtelen, hogy itt is a továbblépés lehetőségeit látjuk. Eleve sokkal nyitottabb ekkor már a költő a világ változásaira, akkor is, ha kritikusan viszonyul hozzájuk. A természet, a szerelem, az évszakok, a világ változásai megihletik, ám néhol a történelem kérdései is foglalkoztatják. Miként sok költőnek és művésznek, neki is alapélményt jelent Dózsa György alakja, s a parasztháború mártírjának nevét egy verscímben is megtaláljuk. Drámai kérdésekkel építi föl tizenkét soros művét, és a barbár hiábavalósággal, kegyetlenséggel, a véres leszámolással perel. „Minek kellett a tűz alája, / a szív még jobban égjen? / Varjak ijedjenek el, hogy többé / anyjuk káromására se emlékezzenek?” Dózsa alakja nagyszerű példa a huszadik századi poéta számára, és az ilyen és hasonló példák is segítenek majd történelmi és társadalmi érzékenységének fokozódásához.

Látja a leselkedő veszélyeket is, a múltat idézve éppúgy, mint a jelen gondjaira összpontosítva. „Rajzanak szabadjára elfajzott gépek. / Vadra vadászó veszélyek rajzanak így, / Fegyver fegyvert nemz e földön. / Már a halál is családot alapít!” – írja a *Veszélyre figyel* utolsó strófájában. Felelősen gondolkodó költő, akinek nem közömbös a világ sok problémája, az emberiségméretű válságok sora. Fölfigyelhetünk arra is, hogy kísérletezik a szintézisteremtéssel, s egy-egy nagyobb lélegzetű hosszúversében kétségtelen, hogy sikeres az eljárása. Ennek szép példája a kötetzáró *Éjszaka*, a folytatás és a biztos továbblépés lírai dokumentuma.

Sarusi Mihály

Él-a-Körös (-Maros, -Tisza)

A Vagabudkorzó VII. könyvéből

Dákidő Orodon

Öthalom végén – balra (sorakozik) – négy domb. Az első, út menti halmon kereszt s kripta (?). Fölrata (a napsugár fölött) GEST-MIHAEL-SCHART 18:52. S: Golgota? Glogováczi Koponyák Hegye? Keresztút?

Túl a mezőn – a Marosnak – a vegyigyár bűzlik.

A körösztüti betonállomások képe – a halmon (Öthalom elején) – javarészt kiverve. Leverte őket a dákidő vasfoga. Kalapács? Parittyá? Durung?

...Mely dákidőből jut elég – újabban (a mindenféle ...-járásokat követően s melegében) – maradék hunföldre is.

– Nem Öthalom, különösen nem Ó-Arad! Vladimirescu!

Falukörösztlés.

Tán mert erre járt V. marsall osztaga.

Mint Kisiratoson a Dorobánc-ezred valamely trianoni időben.

Halom alatt, fölrata alatt: kápolna!

Az oltár(fal) lecsupaszítva, mint a többi.

Két szent szobra a földre döntve.

Az egyik: fejetlen. A másik: derékba törve.

Móc-járás javán (történhetett).

Szent kézben... Öthalom!

A tatárjárás után sem nézhetett ki jobban itten Arad. Óarad, a régi. (Ha itt volt.) Mert hogy – úgy tudják a történészek, régészek – itt lett volna a mai Arad (vár és város, káptalan és megyeszék) elődje.

S lám, a négy valóban öt! (...halom.)

Lábadhoz kis fekete vakarék dörgöli magát.

Ő még hű maradna. (...ahhoz, ki ennivalót vet neki...)

Jó kis öthalmi – napsugaras sváb – Egyhalom-körösztüti!

Öt: testhalom? Ez maradt belőlünk? Orod népéből Batu kán után?

Csucsut követően.

Kő köröszta a halmi tetőn, mellette a két lator acélpálca-maradék. Gólyahír.

Öthalom-hír. Orod-híre, nyoma.

INRI – valóban.

De hogy ennyire?

(Jó, hogy nem ÍRNI.)

Krisztus király sovány, megkínzott, töviskoronás, vasszögekkel kivert teste... alatta ennyi (olvasható): ANNO 1783...

A többit elmosta a (dac-rumun) dacidő.

Valamivel arrébb, Makra-alja javán, a Radnai Szűz szentegyháza előtti – országút hídjával megfogott – Radna vizébe ürített nemzetközi koszt kerülgetve lesed.

– Hallja, ettől már nem...

Radna-vize, mint gyógyerejű búcsúfia-korty... a szögedi nemzet búcsúsainak.

Ha beteg akarsz lenni.

Sem Orod, sem Radna?

Alig.

Bent virágvasárnapi dacmise, hol – amúgy – eléggé görögösen vetik a körösztöt.

– Szeretettel fogadjuk be őket!

Mígnem, Voilá.

Ím a török lovagolva, e helyre bejutni nem akarván

Ménje patája nyoma megörökiült e kövön.

A feszület püspöklila lepellel fedve.

– Nagy, Hét.

A kegyhely környékét is igyekeznek – bizánci mód – helyrehozni. Helyreütni Mária-Radnát.

– Róma?

– Nu, Roman.

Nem római, román e katolikusság (már).

Helyreütni Radnát, mint rémálom-Kovácsi házait a maguk újpekingi ezer menny kapuja csicsatornyaival.

A Minissé lett Ménes kupa borral kínál. Való, az Arad-hegyljárt eredetileg megülő magyarság tájnyelve nyilván i-ző, s Ménest Mínesnek (Mínisnek?) mondtuk volt, mint Békést – egyáltalán nem későbbi vendégeink kedvéért – Bikisnek, melyből meg, csudák csudájára, órómai nyelven Bichis lett. Honnan tudnák (a Trianon palotától fogvást, különösképp a félázsiai-egészázsiai moszkvai módi véglegesítésétől), hogy ebből is meg lehet élni? Hogy az úti gödröket valahogy el kéne tüntetni.

(Nem tudják ezt Pest-Buda 2000-es évek eleji – hasonlóképp tájidegen – urai sem.)

Szegény, tönkrenyorított Gyorok! Lelakott hazánk, Makra-alja.

Kövi Kuvinja C.

Kovácsi – moldován módra – Kovász-talanítva.

– Felejtsd el!

Felejts el.

Már szinte teljesen otthon érzik magukat.

Még egy-egy ház.

És már-már: Elő-India!

Siriban: a Vár! Maradt-e annyi hunyadi Corvinékból, mint habsburgi Ferdinándból Radnán? (Hol a fölletl osztrák–magyar emléktáblát a Kossuth-házzal átellenben a gazda kitette a háza falára. (Az udvar felől, hogy biztonságban legyen.)

Kátyú-Orod (2000-ben). (Akár 2006-ban Kátyú-Pest.) (...)

Fonnyadó szőlő-oldalak (a Makráról jövet).

Mintha leégették volna a Makra-alját.

Világosvár: Világos! Amonnan – Erdőelve, Etelköze felől jövet – valóban!... Minden úgy kivilágosodott. S alatt: Csaba-földje (Csabáig, azon felül az Alföldön-túli hegyekig).

Várfokán süvölt, lesöpörne a déli, meleg huzat! Alant a TÉRKÉP: hazád. Utak, házak, szintúgy mezők, vizek, templomok. Odale (1944 Szent Mihály véres házában) a magyar honvéd, idefönn, innen rá a muszka sereg – a mögötte ólálkodó vlach szabadcsapattal. Csoda, hogy beláttak a magyar hadrendbe? (Szent Péter sem jobban.) (...futóárok-mélybe.) Könnytengerünkbe.

Mögötted a Móc-havas.

Corvinok nyoma.

Tán az a kőmorzsalék volt asztala darabja.

A Bohus-kastélyba gurulnál, hogy:

– Írd alá!

Alá, alá.

A síkon meg: lova nyakába boruló huszár zokog.

– Bohus, Világos?!

Még ha a várárokbéli madárdal nyelve azonos.

– Hó! – szól lovához a favágó móc, kinek paripája a szűk hegyi úton nem a kocsid elé szorult, s futhat előtted a tetőig?

Öt-hatévesen láthattam meg először a Világosi-hegyeket! Azóta vágyom ide a Csabai kergátról.

Sárga kisliba!

Szent György hava derekán: orgona!

Béka-kurutty a pankotai réten.

Burukk Szentanna töviben.

Anyaföld sója (székes föld szikére terítve).

Világos, nem?!

Nem.

A kastélykertben BOHUSNÉ SZŐGYÉN ANTÓNIA 1803–1890 ülő bronzalakja: Hungária Nagyasszonyunk édes unokahúga. Lába alól ered, lábnyomából fakad, lépte sarából bugyog elő a világosi életvize forrás?

- Igyál, betyár!
- Ha múlik a nyár, ha nem.
- Nem hagyják! Hogy szőlővel foglalkozzunk, bort áruljunk. Jön a finánc, nem lehet! – tudod meg útitársadtól.
- Én Aradon lángost sütöttem. Maguknál ebből meg lehetett gazdagodni! Itt nem! Jött a zsandár, be kellett zárni. Most cukrász vagyok, máséban.
- Román (vagyok), de látja, elég jól tudok magyarul.
- Látom, egy nap három-négy ellenőr jön, mind kap egy-egy nagy pizzát. Hogy ne zárják be.
- Romániában nem lehet élni. Kimennék Németországba, ott két hét alatt többet keresek, mint itt egy év alatt. Csak a négy gyermek; nem lehet.
- Isten éltesse őket.
- A magáét is.
- S a rumun asszony göröglöröszöt vet magára a magyariratosi Kis utca végi útkörösz előtt.
- ...még mindig Orodban.

Forray-Iratosu

- Legutóbb egyetlen szavazattal nyert a magyar polgármester, most román lett az első.

Nagyiratoshoz tartozik Kisvarjas, Nagyvarjas; a három falunak összesen 2700 lakosa van. 1476 magyarnak, 1182 románnak, 42 cigánynak íratta be magát.

A három faluban 196 általános iskolás gyermek él; 121 román, 75 magyar. Nagyiratoson 1–4., 5–8. osztályos magyar és román, Nagyvarjason 1–4. osztályos román, Kisvarjason – 6 gyermekkel – tiszta magyar tanoda.

Nagyvarjas (amúgy még: Nagyvarnyas) 52 óvodásából 27 a magyar, 25 a román.

A három valódi iratosi vállalkozó egyike az Adam Tur két társasgépkocsiját működteti (az utasszállító jármű üveglakán ott a tulajdonos keresztneve: ATTILA); az egyik busz innen, a másik Kisiratosról jár Aradra.

Nagyiratoson 700, Nagyvarjason 270, Kisvarjason 65 ház.

- Templomunk védőszentje az Őrangyalok, napja októberban, de szeptember első vasárnapján tartják a búcsút.

Tavaly 25 temetés, 13 keresztelés, 12 (tiszta katolikus) esketés.

- A helyi románokkal nemigen vegyül ez a nép.

Nagyiratoson 1250 lélek.

- Legutóbb egyetlen szavazattal nyert a magyar polgármester egy román nő

előtt, aki nagyon jól beszél magyarul. Volt másik magyar jelölt is, őt egy román nacionalista párt indította, kapott is húsz szavazatot. Nem az, de ment, ragasztotta a plakátot!

– Most is: a magyar kocsmárost román párt jelölte. Leitat harminc embert, rá szavaz.

1919-ben, 1920-ban a temető és a falu közt húzódott az időleges magyar–román országhatár.

– Erre a határon erről temettek egy-két évig. Vagy tíz sír került ide, mire visszakapták a temetőjüket.

Megértőnek mutatkoztak – egy forraynagyiratosi pillanatra – az antanti határkijelölők (Csonka-Magyarország kárára).

– Az első háború után Battonyáról, Kétegyházáról, Magyarcsanádról megkezdődött 200 román család betelepítése, a falu keleti részén kaptak házhelyet. A Nádasdy-birtok fölosztásakor nem csak rájuk, a görögkeleti parochiára és a román iskolára is gondoltak.

Nagyvarjas: magyar iskola nélkül? Nyilván a községközpontba, Nagyiratosra járnak a bennszülött (mi több, üss a szádra: magyar) gyermekek.

– Varjasról a fiatalok elköltöznek, a falu előregszik, helyükre románok jönnek, ki tudja, honnan.

Kisvarjas és Szentpál közt – a kisvarjasi, azaz nagyiratosi, Iratosu-i határban – a varjasi kendergyár, melynek kéményére negyvenöt éve mutatott (ostora hegyével) Feri bátyám, ahogy elszekerezünk kisiratosi szülőhelyéről szentpáli otthonába az útkörösztlők közt, körösztlutakat magunk mögött hagyva a poros dűlőutakon.

– Az őslakosság 2000 éve ismeri a kendert, ebből él, ruháját ebből készíti – tudják meg az állam nyelvén, nyilván az államalkotókra gondolva előadottakból a magyarhoni vendégek az ismét magánkézbe került kendergyári társulás egyik főnökétől, hogy s mint.

Maga a kendergyár az átkos feudálkapitalista és nacionalista magyar-osztrák időkben épült. Ahogy a néhány (jajveres) évtizedig pártfermának – pártfarmnak, párttanyának, pártszállásnak? – nevezett közeli mezőgazdasági, mára szintén román magánkézre juttatott (földművelő s élelmiszeripari) volt piszkos magyar nagyúri nagybirtok is.

– Az Arad megyei pártbizottság gazdasági egysége volt, a párt igazgatta. Volt szállodájuk, éttermük is. A nyereség egy része az övék lehetett.

Amúgy: ki tudja.

A pártfermából lett társulás ma vegyesvállalat, amely a környélbeli falvak népének ad egy kis munkát.

– Nagyiratos község területén 1990 óta 3215 hektár szántót osztottak szét a régi tulajdonosok közt. Hét társas gazdaság 1490 hektárt művel, a többi a magántermelőké.

Ki-ki szánt, vet, arat, ahogy tud. Más bérbe adja a nagyvállalatnak. Sokkal jobban ő sem jár.

A megboldogult pártferma 1300 hektár földet bérel.

– Ha tehetném, a lányaim miatt, mert nekem már mindegy, holnap átköltöznék Magyarországra!

A választást – csodálsz? – románpárti (román) nyeri a magyar többségű faluhármasban.

– Nem jól taktikázott az RMDSZ.

Most nem.

Azaz a helyiek nem voltak elég ügyesek.

Fényes Elek tudomása szerint másfélszáz évvel ezelőtt Arad-vármegyének a legnyugatibb szegletei egyikében, Forray-Nagy-Iratoson 688 magyar és római katolikus, a Varjasháza pusztán települt Kisvarjasháza s Nagyvarjasháza községekben pediglen mindösszesen 616 római katolikus magyar dohánykertész élt.

Más – a kerek egy világon kívül – senki emberfia.

– Naná, majd visszamegyünk Ádámgig és Évágig!

Jó, hogy nem az Árpádokig.

A Ti szátok

Tetszenek ismerni a viccet a romáról, midőn a Tiszába üríti – egy ültében – a dolga vastagabbik végít, s az ötvenes évek javán arra kerülő Matyi bácsi kérdésére (mely, némileg tán másságtiszteletlen módon, valahogy így hangozhatott: „Mit csinálsz, cigány?!”), azt találja mondani, hogy egyenest „... a Ti szátokba!”

Jó, jó, a Ti szátok, de a miénk?!

Abba változatlan hevessegen ereget boldog, boldogtalan – trianoni – szomszéd (mely, tudjuk tán, Az előtt mi magunk voltunk). Ahhoz furton-fúrt annyi kárpáti erdőrengeteget irt ki – tudni való, a napnyugati Trianonban odavezényelt napkeleti szomszéd –, hogy a megeredt eső azonmód belezuhanjon a fátlanított, a lefolyást egy pillanatig sem akadályozó csupasz havasoldalról a folyó medrébe. Onnan – Trianonban félig (ha) nekünk hagyott – alföldi nyakunkba.

„A legnagyobb magyar folyó!” – vala.

„A leghosszabb, mely magyar földön ered s magyar földön végzi földi pályáját!” – vala.

„A szőke...” – vala.

(Igaz, kicsikét korábban a Duna is szőszke volt, lassan ez sem lesz az.)

– Nézni... a.

Ha még van mit.

Nézni; halát enni! Vizét inni. Abból öntözni veteményünket (Tisza-kertészetünket!

Kert-nem-volt-de-majd-lesz-Magyarhonunkat). Vele úszni... Rajta szállítani... Belőle élni!

Véle.

Honnan (Csongorádról) egyik úkapám nekivágott az Iratosi útnak; ahonnan (Szögedéből) a másik a Kígyósi-pusztáig futott.

Bevallom, Tőled – előled – (mellőled!), Tisza!

A röttenetős nagy szögedi víz úgy eláztatta Gyöngye dédanyám szülőházát, hogy úgy vették a szülők: jobb lösz onnan elmenekülni! Oda, ahonnan még véletlen sem önti ki a szögény magyar embört sémmitesé rakoncátlan folyó!

A Kígyósi-pusztát ilyenek gondolhatta a nagycsalád. S valóban, nyáron jó, ha centi magas víz dübörög az itteni erekben, ám ahogy beüt (kiadós eső, meg olvadás után) a vizesebb idő, a pusztát ma is elborítja a tenger.

Csak hát akkoriban még volt annyi eszük az embereknek (mérnököknek és más hivatalnokoknak), hogy ne a laposba, hanem a partos részre telepítsenek falut, temetőt, bármit! Úgyhogy (Új-)Kígyóst ma sem nagyon fenyegeti az elöntés.

– Jó helyre gyüjtünk!

Úgy biz ám.

Ők igen, de a testvér ott maradt.

Tiszánk...

Honnan tudná a máshonnan szalajtott – vendégnép –, miért lösz könnyes az iratosi mög a kígyósi magyar embör szöme, ha afféle TÚL A TISZÁN VAN EGY CSIKÓ NYÁJASTUL nótára gyújt mellette valaki.

Már azé, aki még tudja, hol él, s hogy ki fia, borja (lönne, ha igaz!).

Tisza, Tisza... A csongorádi Sarusi Kis meg - lassan két százada? másfél? – a saját földért vállalta az elbujdoklást... Tisza-partunkról.

Ő járt rosszabbul: nemhogy Tisza nincs a környéken sem égön, sem földön, a talpalatnyi földnek is nyoma veszett, melyet megült – mondtuk volt, Trianonban a napkeletiekkel kolonizáltató napnyugatiak rosszvoltából –, mert hogy (ugye) kihúzták alóla.

Népe alól.

Odaadták a kelet-csanádi Iratost szőröstül-bőröstül a Kárpátontúli – elég korán Erdély bekebelezéséről és Nagyromániáról álmódó – Királyi Kisromániának.

Tisza helyett Csíkér, Kígyós-ér...

„Nézni a Tiszát.”...

– A szömibe!

Szöme közé.

– A vóna jó.

Népe alól.

A Tisza is – mint mindön, de mindön! – kinek mit jelent.

Ami biztos: nekünk mást, mint... vendégeinknek.

Hogy pontos legyen: nem az erdélyi román vendég ezen a tájon! Nem az a szatmári-máramarosi oláh sorstársunk, aki eleven halat ereszt a kútjába, hogy a víznyerő hely méretéhez képest bálnányi potyka mozgásából állapítsa meg, ihat-e a vízből jószág, ember, asszony, állat.

Azokról a vadnyugati rablókapitalistákról (s honi, Kárpát-medencei „különböző nemzetiségű” – a kiszolgálásért kellő hasznot húzó – bábjaikról) van szó, akik esetében ideje lenne komolyra fordítani az erdélyi nótát:

*Eddig vendég jól mulattál,
Ha tetszenék, elindulnál.
Szaladj, gazda, kapjál botra,
S a vendéget indítsd útra.*

*Ettél, ittál, jót mulattál,
Ördög vigyen, indulhatnál.
Eridj, gazda, kapjál botra,
S a vendéget indítsd útra.
E helyt – túl a Tiszán, Tiszán túl – is rájuk férne.*

Mondhatni: már azelőtt, hogy nekiállanánk ’Nézni a Tiszát’.

Bogárzó Hatrongyos

„Egy százalékot a katolikus egyháznak!” – kéri a Bogárzói pusztaszentegyháza kapujára kitűzött zöld, szél rágta hirdetés.

A makai pusztában (pusztába kiáltó hirdetmény) az adózó sárban-ázóknak.

Ha e bogárzói pocsolóba ragadt szállások közül égnél – 1-nél – lenne valamit (lelőemberként) a végrehajtó!

A rongyos tanyák lába – keze feje, bal fülcimpája, köldöke – (hogy nő mondjuk szűrűje, kotárkája, veteményöskertje, miegyebe, mindőne!) a jó kis ezredvégi földárja sodrában.

Hogy körbelesel a társasgépkocsira váró megállóhely melletti istenháza küszöbéről a nagy csanádi világba.

Pusztatemplomunk mellett a volt bogárzói tanoda?

Vas(rács)ra verve az ajtaja; e rácson túli nyitott ajtó mögött az ezredvég némi mocska.

Sár; víz; döbbsent fekete szántás.

Pocséta az út menti árokban.

Sëhun sënki.

Amarra annál a tanyánál valami moccan (-hat; nem hallod, szömed sarkából látod).

– Már aki láti.

Majdnem azt mondtam: ...báni. (Azaz: bánja...)

Nem hogy Hatrongyos, másfél sëm.

Valaha ez is (Makó hat rongyosa otthona:) oskolás hely löhető!

Míg köllött valakinek a keze munkája.

Sëmmi.

Majd ha ezt is kolonizálják.

Csak még amott az a kutya, ha igaz.

Ű még ugat bele a...

Tanyánál.

A templomkert végiben cica napozik; itt hátul még ëgy ház.

Bogárzó pusztaszékön... a tanítóé (vót)?

A kántortanítóé; hogy lögyön ki gondja a rongyosak hite, tudása.

Harangozót sëm köllött állítani.

Hat rongyos, mög a hetödik.

Hetödfél.

S: vasköröszt a templom előtt.

CS. VARGA ISTVÁN ÉS NEJE, FARKAS JULIANNA, ha igaz (ha jól olvasod a bádog szövegét!).

Már megint egy rokon.

Amoda a (Makai-)Rákosi út, amerre Hatrongyos.

Matyi – csak nem – innét gyüött?

(Amilyen kopasz volt, kitelt – volna – tüle!)

A társasgépkocsi-járatot járató társaság jegyzékéből úgy tűnik, ez itten a Bogárzói-tanyák.

Nagyjából.

„Bogárzó, Hatrongyos munkanap 2-ször.”

Amúgy úgyszintén.

„Szerda, péntek 1 menet.”

Kellemes utazást kíván a Tisza Volán RT.! – adott esztendei nyárelő hava 02. napjától (fogvást).

(Mire azt szokták – volt – mondani a műveltebbek: Anno... Csak épp azt nem tudják, kinek a, minek az annójából kifolyólag.)

(Kicsire nem adnak!)

Némi élet: megáll a postakocsi a néhai iskola előtt, kocsisa bedugja a pusztai népek postaládájába a pontázandókat.

Már-már möglepő! (Ha nem ijesztő.)

Itt, kocsi?

Embör.

Pár rongyos tanya lóg a mocsarasodó szántó (búza) – tenger Élet – közepén.

A hatrongyosi néptanodán még kinn a tábla: „Általános iskola”, s körben rémült embörök ásóval, kapával, gépekével valahogy utat vágni földjükről a víznek.

A hatrongyosi Sámsoni út még rongyosabb; még hogy a sürgönydrót letépve, itt már mönni sém löhet.

– Az a szögén, aki a legszögénebb?

Ki lönnel!

Na ki.

– Valaki!

Mert, való, sárban az igazság.

– Hajja.

(...vagy sè.)

Kerékpáron Zaránda

A Fehér-Körös mindkét martja Gyula és Csaba között: partos! S nem lapos; laposban maga a folyó, s a magos (?) folyóparti fennsíkon túl mindkét felől (jobbról, balról), mind Szana, mind Kígyós iránt, békakurutyos, húsvéthétfői gólya-hozta (rét-látta) morotvás előntés.

Hogy lecsapolták a Körös-vidékünket, csatornázták folyóinkat, aszályos évben úgy tűnhet, tán fölösleges volt e vizek elvezetése; itt, víz?! Hol csak a repedező föld... Víz egy korty sem! Hogy most meg ránk szakadt az áldás, tenger az alföldi határ, előtűnjenek az eredeti kurutyos vízjárások (vízborítások)? Tavak, erek, miegyéb vizes helyek.

Kerékpáron nekivágsz (hogy kocsidtól megszabadulsz) a húsvéthétfői – virágba (kert alján aranyesőbe, erdő szélén ibolyába) borult – Ó-Körös-parti ösvényen Kastélyszöllőkbéli lakodból (a középkorban még Csabán is Fövenyesként ismert) Fényesnek, honnan a veszei halálkanyarból fordulhatol Pósteleknek. A *Mókushoz* címzett vendéglőben hajtod föl első korszó sered, hogy a bezárt erdei (míg nyitva volt, napközben hasonlóképp csöndes) céda-laknál toványargalj. Balra a Negyvennégyes Fölszabadulás során fölkoncolt (a muszkák által, majd a helybéli fosztogatóktól kifosztott), azóta végül hadgyakorlaton fölrobbantott kastély romja, jobbra Az Elvtársi Gazdálkodók által lelakott savanyítóüzem. A kerékpárútnak jelzett csapáson, Szeregyháza iránt Hajlásnak erdőn, erdő, Fehér-Keres menti erdőn át az óriás gépeke borzalom-nagy vaskerekével fölszántott bicajutat helyettesítő szántás-szélen. A Szánától Bicerén át

sióréti Gyürkehelynek tartó düllőutat magán áteresztő Fehér-Keres-hídon túl – arra – már Vég-Gyula törökzugi negyedének föllegkarcolói előtt (sőt, Ajtóson innen) a városszéli szőlőkben két veszett kankutya közt hajthatsz el.

Ős-Békésből Ős-Zarándba (Óbékésből Ózarándba) igyekvő – húsvéthetfői – kerékpárosunk finom tüskés husángot tör a mezsgyéről s (bárhogy rínak az állatbarátok, féltik az ember helyett a kutyát) avval kér (sikerrel) bebocsátást Gyulánkba.

A két tövises kutyacirógatás közt elkurjantott *Édesanyád...*-ra értheti meg a kertjében ügyeskedő vénasszony, hogy tán mégis csak jobb lesz magához hívnia vadállatait.

A Fehér-Kerezs túlsó, zárandi partján kerekezve – túl Német-Gyulán, Kis-Oláhvároson, Vágóhídon, Kálvárián és Koleratemetőn, téglagyári agyaggödörből varázsolt (serkínáló, s most épp napsütötte kiskorcsmával is ékes) horgásztavon, második üveg sertől támadt nagydolgot látó ciheresen túl – makkosi szállás ős-ebei kapnának már be.

Köröszt – útszéli kőfeszületen kő Krisztus – már a Lencsési országút gyulai (kígyósi-úti) kezdeténél, hogy majd beljebb (följebb Csabának, valahol gyürkehelyi Gyürke Gyürke-halmánál), szemközt a majornyi tanyával, a második kőköröszt előtt is emelheted kalapod (mondhatod húsvéthetfői miatyánkod) az égbe.

Az első (Gyula-széli) feszületen fia írást sem lel a kerékpáros portya, ám Fövenyesnek gurulván a másodikon már legalább a hátsó oldal szövege olvasható. (A másik három mintha egy-egy hosszú ima lenne... valakiért?)

EMELTETTE GÓG JÁNOS ÉS NEJE GERGELY ÁGNES 1936.

Boldog Apor püspök gyulai plébánossága idején?

1999. húsvét másodnapján – midőn (kivételesen) NEM JÖN Csabára RÁKOSI! – nem derül ki, mire föl rakta ide e keresztet Góg és Gergely.

– 1937. szeptember 12.: Göndöcs plébános, csolti címzetes apát megáldja azt a kőkeresztet, melyet a gyürkehelyi tanyakerületben gazdálkodó Góg János gazdálkodó készítetett – olvasod majd a gyulai római katolikus egyházközség 2000-es évkönyvében.

Az ezernégyszáz és egynéhány évemben jó Hunyadink is erre lovagolhatott Gyulának, vagy Gyuláról tartva (valahonnan csak) amoda. Hunyadink fakeresztet süvegelhetett – ugyanitt?

Mily véletlen – már megint! –, az Országos Út a Fehér-Körös magas (falvakkal teli) partján, s nem a zombékok közt halad(t) tova.

A csudás jobb parti ártéri ligetes (és tobzódó-zöld, virágba-boruló) erdő után – immár Zárándban – a ritkás erdőfoltok és dülőszéli fasorok, bokros mezsgyék közt egybeszántott hatalmas (uradalomnyi) földek szikkadnak, már-már eső után sóhajtoznak, míg Csaba alatt, Kígyósi-főcsatornán és -csatornaházon, Alvégi-szivattyútelepen túl egy kis további napsütésre ácsingózik a vízlepte (amúgy szikes) legelő.

– Székes.

Úti kereszted lábánál kő virág(hamv)veder, benne virágszál egy fia sem. *Góg és Gergelyre* hogy emlékezhet az a nép, mely az ebet nem a hívatlan vendég elijesztésére, hanem fölfalására tartja?

Jó kis kerekedés Nagy-Zaránd vármegyében! (Atyai mestered, Cseres T. bátorított a Gáll-díj átadásakor a Pesti Vigadóban: semmi egyéb dolgod nincs, mint hogy zarándi Márquez-zé válj!) (Haha.) (Ha.) (Csak nem Márquezt keresed 'Zaránd'-ban?!) Hol ahelyett, hogy – portyánk által – a Broadwaytól a Ramblán át az Ó-Arbatig sehol sem látott csabjanszki-sétálóuccai „Egy kis dombon lecsücsülünk, csüccs!”-halom dombján törnéd ki a nyakad, a fővényesi faluhely templomhelyének magasát keresed.

... Lesed.

A ki-tudja-hogy-Zarándban.

(Csaba s Gyula között...)

(Hol tán Tibor bátyám is járt...)

(Ha nem ő, valamely hőse.)

('Zaránd!)

Veszeli csárda

Régóta piszkálja a csőröm – bántja mindenki szemét, aki tudja, hol él, s (mellesleg) ismeri a magyar helyesírást – a Csaba és Gyula közti veszei kanyarban, a Holt-Fehér-Körös partján álló vendéglátó-ipari egység kineonozott „*Veszely*” nevezete. Mindössze azért, mert alaposan megtévesztő.

Például mert olyasmire utal, amire itt aligha érdemes. Mivel az a szent hely nem Veszely, hanem Vesze, ha pedig Veszelinek ejtjük – esetleg némi okkal –, olyasvalakire emlékeztetünk, aki itt (valószínűleg) soha a bűdös életben nem élt.

A hely, ahol a csárda áll, az Élővíz-csatornának csúfolt Holt-Fehér-Körös partja, s a derék magyarai ősök a középkorban Vesze néven emlegették a Körös túlsó partján a falujukat. Hogy a csárda telke Veszéhez, avagy (a ma, úgyszintén némi történelmi emlékezetvesztés miatt, Fényesként is emlegetett) Fővényeshez tartozott, csak a jó isten tudja, de hogy nem Veszelynek, pláne nem Veszelinek hívták, bizonyos.

A derék veszei szittyá ősök – míg ki nem irtotta innen őket a még derekabb török s tatár fiúk hada – (a nyelvészek s egyéb kiskeresetű, azaz tudományos munkások, úgymint történészek, néprajzosok szerint) a halfogás egyik eléggé ódon módja miatt keresztelték el Veszének falucskájukat. A „vesze” – avagy „vejsze” – nem egyéb, mint „hal-vész” számba menő halász szerszám, melyből nincs az a potyka, csuka, harcsa, mely kipucolhatna.

E kedves halászfalu, Vesze és a környék törökjárást túlélő némely lakója őrizhette meg az itteni helyek magyar nevét, hogy aztán évszázadokig tőlük vegye át Veszeként a hely megnevezését az ide települő mindenféle magyar s nem magyar (elsősorban nyilván

szlovák) földművelő. A múlt (azaz XX.) századi térképek jó részén is még Veszeként szerepel a jeles hely, mígnem a sajtó, a közigazgatás, s lám a cégnévadás is át nem vette a köznyelvben elharapódzott, kiejtve „Veszej”-nek hangzó, leírva „Veszely” nevezetet.

Nyelvész magam nem vagyok, csak anyanyelvét óvó-ápoló magyar tollforgató (valameddig itt a Körös-köz peremén, a kis Körössel – a le élővizezett Körös-csatornánkkal, s az úgyszintén le Élővizezett Holt-Fehér-Körösünkkel – ékes kedves Nagycsabánkon), de annyit azért a felsőtanodai, valamint magánszorgalmú tanulmányaim során megtanultam, hogy a lehető legtermészetesebb, ha az ember a „veszei”-t „veszej”-nek ejti. Így írni viszont a legkevésbé természetes és megengedett.

Arról nem beszélve, hogy a *Veszely*, igazában egészen mást jelent! Mind a mi magyar nyelvünkön, mind a Kárpát-medencében s a Kárpátok túloldali lejtőin velünk együtt élő más nemzetbeliek, elsősorban a szlávok nyelvén.

Hogy a *Veszely* mit jelent, az is tudhatja, aki időnként nyakába veszi a lábát, s megindul... kicsikét szétnézni a Kergáton túli világban is. Szétnézni persze csak nyitott szemmel lehet. S aki így tett, avagy tesz, találkozik nem egy *VESELY-VESELY* fölirattal, mint én pár évtizeddel korábban a kies Moldvahonban, ahol – egy pillanatra már-már Csabán érezve magam – csapszék kínálta magát *Vesely*-ként.

Nyilván mert *Vesely* nevű, a különféle szláv nyelveken *Veszeli*-nek olvasandó nevet viselt az útszéli korcsma gazdája! Mivel hogy a *Veszeliként* ejtendő *Vesely* vezetéknev elég jellegzetes szláv (cseh?) családnév!

Veszely nevű tanárembert a Bakony alján magam is ismertem, *Veszeli* nevű festő üsmerősöm a Balaton-partján él, egy bizonyos *Veszely Károly* az 1800-as években útikönyvszerzőként jeleskedett, a *Magyar életrajzi lexikon* pedig *Veszely Ferenc* Kristóf érdemes művész színészt is ismer...

S mind „*Veszeli*”-nek, s nem „*Veszej*”-nek hívátja-hívatta magát.

De hogy bármi közük lett volna a Csaba melletti *Vesze*hez, aligha hihető.

Ha csak nem annyi, hogy az előbbiek ismernek egy férfiút, aki egy időben gyakran kikerekezett a Körös-parton Csabáról a veszei kanyarhoz, a Holt-Fehér-Körös veszei hídjához és zsilipjéhez, a veszei határon túl lévő Póstelekre, a fényesi tanyasorra, ha meg nagyon megszaladt neki, e veszei keresztútnál vágott neki a tovább, Gyulára vivő gyalogösvénynek.

Ameddig – süldő legény korában – Csabáról a Körös jegén kikorcsolyázott.

De hogy *Veszen* járva *Veszely*be esett volna...

Ha hölgy az illető, esetleg, megkísérthetné. (Amúgy: teszik is.)

Bocsánat a szóért – és a túlzásnak tűnő hasonlításért –, de olyan ez a mi kedves *Veszely*ünk, mintha „*Gyulaly*”-t, „*Budaly*”-t, „*Gerlaly*”-t mondanók s írnók *Gyulai*, *Budai*, *Gerlai* helyett!

Már engedelmet.

Hogy miért jött mindez tollhegyre? Mert egy minapi tudósításban azt találtam –

pontosan fogalmazni igyekezve – leírni, hogy „veszei csárda”. S nem rám szóltak? Hogy nem tudom, hogy kell írni.

Én nem, ő ellenben.

Mondom, *Vesze*.

Él-a-Körös

Majdnem olyan (ostobaság), mint a csabai Pázsitra telepített Grund Söröző (melyet pár év múlva a kisváros hatodik – hálózati – nagyáruháza takarít el).

Idejönnek – valahonnan –, aztán rásütik: Né, a grund!

Otthon sem így hívták (szüleik), de mit lehet tenni: műveltebbek, okosabbak, fölvilágosultabbak, nyitottabbak, megértőbbek a másság iránt, mint eleik voltak!

S lemondanak a magukéről.

– Haladni kell a korral!

Ők hogyne, s már nem is tudják, hol élnek.

Pázsitunkon ők a grundon érzik magukat.

– Körös? ÉLŐVÍZ-CSATORNA! – förmednek rád napra nap.

Mondhatod neki, hogy e biza nem egyéb, mint maga a Körös – ne is mondjuk, a Keres! – (vize), az istennek sem hisznek neked. Amikor a tanoda (az óvodától az egyetemig) azt veri szegény gyermekeink fejébe, ezt tölti eléd ólom-, ma festék-tölcserrel újságfejedbe, borítja hangláda, képernyő, világháló a maga külön piszkaként a nyakadba:

– Amit a régi helyi köznyelv, alaposan melléfogva, tévesen, tudománytalanul és törvénytelen módon, a hivatalt megkerülve *'Körös'*-nek hív, csatorna! Maga az Élő-víz. Haha, mondhatnánk, ha lenne hozzá merszünk. Mert honnan tudná e tenger 'tanár', 'mérnök', 'terképész', 'újdondász' s a többi, s 'tanár', 'mérnök', 'terképész', 'újdondász' - s a többi-tanítvány, mi az igazság?! Ha egyszer az évtizedek óta tartó népbútítás megtette a hatását.

Hogy ne mondjuk: ma már nem csupán a máshonnan szalajtott ember mondja *Battonyának* a mi *Batonyánkat*, hanem a fiunk, leányunk is. Mert kijavítani sem lehet őket! Hamar lehülyéznek; jobb híján leintenek, hogy nem értesz ahhoz, öreg!

Hogy mozidnak lenne becsületes, magyar ember számára is érthető neve, hát még a kocsmádnak!

Ne folytasd.

Valaha a Kárpát-medence körüli övezetben a helység legbelső magvát – így, magyarul! – 'Város'-nak hívta boldog-boldogtalan nemzetbéli (s hívja ma is a boldog utód). Ma (a mezővárosnyi) Szeghalmot leszitizi a világvároscsinálásra okított – magát világpolgárnak képzelő (amúgy csak világpolgár-szolgáló) béreslegény – balfácánja.

Szűcs Sándor (a huszadik század derekán) még továbbbadhatta, hogy népünk –

mondjuk, a miénk, nem a tiétek – a víz színéről, ízéről, szagáról (és tapintásáról?) meg tudja különböztetni, melyik a Berettyó, melyik az ilyen vagy olyan Körös, ne adj Isten Ért. S továbbregélhetette annak, aki szereti tudni, hol él, jó ükapja nyomán édesanyja hogyan szólított meg embert, fát, vizet, állatot, hazát! Világmindenséget! Amit nekünk már nem hisznek el a gyermekeink, hogy a Körös-tájon minden víz(folyás) Körös...

Az ismert folyók mellett a sok-sok (ahány falu, annyi) Holt-, a szintén gyakori Dög-, a nem egyedüli Kis-, a zarándi Köves-, a Csabai Ásott- meg a többi Körös!

Esetleg még: Keres, Kerezs, Körözs! De nem Élővíz-csatorna.

Azon túl, hogy Élővíz-csatorna az országban több helyen van, így a különböző vízfolyások megkülönböztetésére aligha alkalmas ez a nevezet (például a csanádi szomszédban, Batonya s Mezőhegyes előtt is tekereg egy Élővíz-kanális), e Körös-ág nagyrészt maga a Fehér-Körös! Az elvezetett (elcsatornázott) folyó Ó-Körözse, Hótt-, Kis- avagy Dög-Keresse.

– Erről nem tudtam.

Ő sem, ti sem, ők még kevésbé.

Ugyanis (tudni való): a mai Fehér-Körösből kiágazó 'csatorna' maga a folyó eredeti medre! Az *Élővíz-csatornának* csúfolt Holt-Fejér-Körözs Gyulától a békési torkolatig negyven kilométer hosszú, ebből csak tizennégy kilométert tesz ki a Csabának kerülő, Vesze és Sikkony közti, valóban emberkéz ásta Körös-rész.

A kisebbik Ásott-Körös-darab miatt az egész hatalmas Ó-Köröst lecsatornázzák a tökéletlenjei... Mely Őseredeti-Fehér-Körös átfolyik Gyulán, el Veszénél – csabai földön! – Gerla alá, Békésnek, hogy ott csatlakozzék a Fekete-Körös-testvérrel Kettősbe (Kettős-Körösbe) állva!

Mert hogy: a két Körös nem is olyan rég Békésen találkozott, s bizony amit ma Gyula s a Szanazug közt Fehér-Körösnek hívatnak velünk, valójában csatorna, Ásott-Fehér-Körös (mert, mondom, az eredeti Gyulán folyik át... Csaba alá Békésnek). Hogy a Fekete-Körösnek nem szakadt vége Szanánál: erdőn, Dobozon átiramodva-tekeregve haladt Békésnek... S hogy mindebből világosan kitetszik, a mai Kettős-Körös a szanazugi összefolyástól Békésig szintén nem egyéb csatornánál, mivel ezt a medret kubikos eleink ásták, hogy a mérnöki terveknek megfelelően levágják a kanyarulatokat...

...Ezzel is csökkenteni az árvízveszélyt; valójában növelve, de ezt most hagyjuk. Gyarapítani a termőföldet, hogy ez sem egészen így sikeredjék: a sovány talaj, az így előidézett sivatagosodás meg a rendre visszaköszönő belvív elviszi a földműves remélt hasznát.

1777/78-ban ásták a folyóvíz mellé kívánckozó, kikötőhöz jutni szándékozó jó csabai atyafiak a maguk Körösét – s hívták Csabai Ásott Körösnek, Körös-kanálisnak s még mi mindennek nem! S hívták mindmáig Körösnek a 'szakértők' által 'Élővíz-csatorná'-nak keresztelt Körös-ágot.

Hogy miért sajnálja az ember a 'csabai víz' Körös nevezetének alkonyát? Biz' isten nem valami megátalkodott konzervatívizmusból (bár abból nem volt egykor hiány jó – szőlőskertek övezte – Városunkban). Mert hát... Akit nem érdekel, hol él, kinek a gyermeke, miben bízhat – a saját nagy eszén kívül – egyáltalán, kell-e 'Európá'-nak?

Cselédnek tán-tán, polgárnak aligha.

– Gazdának.

Annak ott vannak ők.

Pedig hogy vágnak Élővizező gyermekeink Amoda...

Ahhoz, lelkem, tanulni kéne! Nagyon sokat.

Nagyon, nagyon.

(A legtöbbet öregapádtól, öreganyádtól.)

Mit lehet tenni – tán nem is annyira véletlenül –, a 'Körös'-sel együtt továbbtűnnek az egykor az ország legolcsóbb piacát minden zöldség- s gyümölcsfinomsággal elárasztó Csaba-széli kertek, szőlők is!

- Él a Körös, él! – rikkanthattunk, midőn a Zsilipnél akár ihattál is az ásott folyóágban folydogáló vízből.

Ma kísérelj meg...

Két lépést sem tennél, fölfordulnál.

Körös, Körös...

A Körös Csabánál...

Igen, a Holt-Fehér-Körös Gyulán, Békésen... És semmiféle 'Élvíz...!'

Mely Ókörösön – Csaba tulajdon határában! – hajdanán vízimalom köve örölte a magyar és tót atyafiak örölnivalóját.

Nekik mondta volna valaki, hogy ez nem a Körös!

Kapott volna – a csabai ember legendás nyugalma ellenére – a feje búbjára.

– Keres, világos?!

(Keres, ahogy a békési bennszülött magyar mondja...)

Kerezs, esetleg.

...Midőn annak is földabrosz (kezd lenni) e táj, kinek szülőházája akart volna volt lenni.

Gittai István

Váratlan látogató

Amint betoppan a ritmus,
minden a helyére kerül,
avagy kipenderül onnan.

Akár ha valami isten-
kezűség hatalma alá
kerülne az, ki gyanakvó:
viszi a tám-tám, a dib-dáb,
tipeg, topog és pityeget.
Könnyű lesz az, mi nyomasztó,
és különös, mi monoton.

Ahogy megszűnik a ritmus,
fűrészipor és gyaluforgács
kesze-kuszája a zóna.
Mindhiába röstelkedik
a lélek, bűnbe esetten.

Virtuália

Most, hogy tagbaszakadt,
hús-vér életedet
virtuálisra cseréled,
illene szégyen-
pírral az arcon
mentetegetőznöd,
lesütni szemed,
négyhetes unokád
felséges színe előtt.

Csakis ily módon,
és ezután nyerhetsz
polgárjogot arra,
hogy ráhagyatékozod
a piramis csúcsa követ.

Egy íróportré margójára

H. Gy. emlékezete

Archív filmperegésben
feltámad bölcs remeténk.

Kígyózó Kínai Fal,
Asszuáni gát, úrkor
matuzsálemi arca.

Hangja rekedt, nyöszörös,
mint a verembe zuhant,
elerőtlenedett vad.

Műsoridőre szabott
lét-rezüméje, amúgy,
látomásos, tetemes.

Rajongója alig egy.
Megérint a hiába.

Szomszédság

Szomszédunk gyakran
ránk vicsorítja
foga fehérjét.

Nekünk sürgősebb
az eper-, a meggy-,
a málnaszüret.

Török átokra
üdvös ajándék
maréknyi gyümölcs.

Foga fehérje
attól, némileg
átszíneződik.

Időlegesen
méze és máza
lesz a szavának.

Oda se neki!

Június

Habár idehallszik
toronyból az óra
éjféli ütése,
én főleg az első
kakaskukorékra
hegyezem fületem.

Dönteni és merni
még bír eszem ága.
E hétvégi napon
pipacsoknak adom.

Lótusz

Amint virágzásod
újra felidézem,
bent szemerkélni
kezd az eső,
s lassan-lassan
felszívja magát
ama spongya,
amellyel egykor
az ábrákkal
teli táblát,
ágaskodva,
tisztára törölted,
úgy valahogy,
ahogyan nyurga
hajadon lábál
a tóban, s kelt
maga köré
hullámkarikákat.

Látószög

Ahogyan a vulkán
tűzcsóvája égre
lövell, s visszahullva
izzó kénköve
minden életet
kiolt, felemészt,
oly módon tör ki
belőlünk a szeszély,
a hisztéria,
az örömmünnep
delíriuma,
s szakad nyakunkba
önmagunk korma,
pora, hamuja.

Tündelevény

Mintha ábrándos
Balassa uram
lúdtolla hegyén
született volna
a *tündelevény*.

Vétek feledni,
elveszejtteni
e szóbriliánst.

Zengzete röpjét,
nyelvi zamatát
nem érheti fel
a *szárnyasegér*
sem a *denevér*.

Goron Sándor

mint álom mélye

időből
kivetkezett pillanatok
emelik éteri
magasságba lelked
lebegést játszani

tested
megkövült emlékként
egy folyóparton
várja visszatértedet
mint álom mélye
a torzuló hold arcát

apokrif ének az régi időkből

nem akarok szeretnem
mást hanem csak őtet
álomban űzöm
mint erdőn az őzet

nem akarok szeretnem
mást hanem csak őtet
érzetem az egyetlen
melly engemet legyőzhet

s majdan egy napon
hozzá térendek
ha megengedik nékem az
égi szép rendek

nem akarok szeretnem
mást hanem csak őtet
hát feledtess el vélem Uram
az minden földi képet

Lipcsei Márta

A küzdelem terén

(tükörszonett)

„hozzáedzödöm lassan a halálhoz”

Nemes Nagy Ágnes

Lassan edződöm a halálhoz
rétegesen szememre fagy a világ
aludni, hullni mélyre vásott
véraláfutások tarkítják

a küzdelem terét, a szellemet,
gyönyörét földbesüllyedt ismeret
gyökerek alá köti, szerelem
évgyűrűit gyűjti az eszmélet.

Serdülő tavasz fényben: arany kép,
tenyerem fákra tapad, a tél lép.
Költő vagyok, a vágy dadog, élni

vágyom, magányom talpamat ismeri
elvégzem a holnapot, istenem
nem akarom kificamodjon szívem.

Nem akarom kificamodjon szívem
elvégzem a holnapot, istenem
vágyam, magányom talpamat ismeri

Költő vagyok, a vágy dadog: ÉLNI
tenyerem fákra tapad, a tél lép
serdülő tavasz fényben: arany kép

Évgyűrűit gyűjti az eszmélet
gyökerek alá köti szerelem
gyönyörét, földbesüllyedt ismeret
a küzdelem terén, s a szellemet

véraláfutások tarkítják.
Aludni, hullni, mélyre vásott
rétegek s szememre fagy a világ,
lassan edződöm a halálhoz.

Nagyvárad, 2010. február 1.

Fekete rigó

*„Nézd, fut a rigó, fújd fel a tollát,...”
(Radnóti Miklós)*

Nézem a fekete rigót
hogyan lépeget, csipeget
felém fordult
majd tovább libegett.

Talán a járhatatlanba
tör magának utat
felemeli farkát
bámulja a gallyat
s mint a bolondóra
ha ránk rakja az áldást
álomüledéket, utasítást
nem értjük, de éjjel
embermagasságban
megértjük a kéjjel
fölrepezst ő ajtót
elborítja vérrel
tűzvihart fürdet
mohó mancsaival
s ha mindent szabad
bolondóra tör magának utat.

Bolond aki állja
bolond ki nem bánja
s a fekete rigó
felröppent a fára.

Tüzes Bálint

Metamorfózis

mióta
átléptél fényen
másokén és enyemen
benne dobbansz ím
borban – kenyérben.

Téli imádság

Uram te látod kezem üres
nincs benne semmi mi a másé
de marokkal szorítom ígéreted
a reményt.

míg minden
jött – ment légáram
arcomba vágja
szárnyaim utazó
kóbor pelyheit

igen te látod Uram

Bágyadt fényben

bágyadt fényben ha elmész
átölel az örök kertész
gyönyörű virág

elszállni innen
nem nagy ügy
lombot álmodó farügy
termőre fordult barkaág
megcsodálja a világ

Utószó

a győzd le – győzd meg között
gyémánthíd feszül
alatta mélység
középen Isten
és te egyedül

Kápolna

hanyatt dőlsz
nézed a freskót
Isten ujja emberre
s egy pontra mutat

repedés fut falon cikk-cakkban
Ádám arcán riadalom
és reménytelen a nyújtózás

pedig hogy
fogná még azt a kezét

Törtvonal

mögötted összeáll
ami múlt
jelenné vált perceit éled
a jövő szakadozik
számos szóródott szilánkra
ami szúr és vág
mint kósza repesz

útra kelsz mégis
kínlódva indulsz
még mindig szisszenő
cserepek felé

Mindenszentek

elmentek tehát
visszavonhatatlanul
arccal a télnek
derékig őszben
mindig jelen időben

hantjaikon ma mécses
virít világít és ez
bárki bármit kérdez
csak hiány
számunkra mindörökre

Ellentét

vétek lennél – meggyónnálak
áldás volnál – szétosztálnálak
megmaradhatsz így ta
lánynak
más számára bizonyágnak
szavak jönnek – elmennek
szólítlak eztán
önmagunk jogán
kedvesnek
anyanyelvnek
istenhitnek
szerelemnek
hogy szétosszalak
meggyónjalak.

Tavaszi fohász

neki – nekilendülni
alfától omegáig
havazástól záporig
hóvirágtól zöldkalászig
kितartani hajnalig
szürke hétköznapokon lesni
lesz-e még alkalom
nem megtérni de tovább lépni
tengerszemként megélni
mohikán magányt

ugye nem azért segítesz Uram
mert feléd vezet kimért utam
és ez így legyen rendben
szavaimmal kezedben

Novemberi vers

kapu után egy másik
a térről kivezet egy újabb
majd apróbb terek és ajtók sorra
legvégén a tűfoka
de teve nincsen sehol
tolongásmentes
övezet
fékek nem csikorítanak
csak maradék fogak

mondd sietsz-e még
érkezni hazába
a megálmodott házba

Forrás a hegyen

– Kristóf öcsémnek aki cserkész –

rejtőzik
vannak akik nem hiszik
láthatatlan ugyanis
mint az Isten
pedig tavasszal ősszel
nyáron télen
csak életet ad
belőle van
fű
fa erdő
a hajtás tőle sarjadt
növeszt levelet sarjat
mackót gidát
nyuszit rókát
varjút rigót
csízet pintyet
fenyőt bükköt
hársat tölgyet
virágot is
százszorszépet

tehát rejtőzik
s vannak akik nem hiszik
láthatatlan ugyanis
mint az Isten
mégis minden
így lett miénk

Pataki István

anyanyelv

ahogy a nap felkél
 ahogy nádashoz simul a szél
 ahogy benne csörtet a farkas
 ahogy csak anya simogat
 ahogy ereken lüktet a vér
 ahogy combíven kúszik a kéz
 ahogy páráként száll a sóhaj
 ahogy gyönyörsikolyban az özvegyi jaj
 ahogy a pusztai messzenéz
 ahogy a harangzúgásban remél
 ahogy tisztáson a virág
 ahogy a rab a résen kilát
 ahogy a vihar az aszály az ár
 ahogy a húsevő nyílik és bezár
 ahogy áldásban ott az átok
 ahogy csak magamra találok
 ahogy késen az él
 a nyelv bennem él
 s lesz hazám mint minden mi jó
 a gonosz száműzött
 hontalan bitorló

gyönyörű lángunk

gyönyörű lángod mit ér
 fölötte rozsdás kormos edény
 benne kotyvaszték rotyog
 gáza gőze fojtja lángod

gyönyörű lángod lopom
 lobogjon gyönyörű lángomon
 gyönyörű lángunk fénye
 születő csillagunk reménye

gyönyörű lángodon kívül
 jaj gyönyörű lángom csak kihűl
 gyönyörű lángod lángomig felér
 lángoljunk a gyönyörű lángért

Husselinen

az első magyar köztéri szobor*

küllön ülő
 tűnő ünő
 hímje ölen
 felül terül
 alul gyalul
 vadul hevül

(*Az egyetlen finnmaradt művének tartott, az *Ejnebejnem* és a *Rajtrilla* között bukkantam rá a szövegre, mely egy fasszilián olvasható.)

Veszejténé Vesszy Amely úrhölgy emlékverses füzetéből*

csak jól mehet a magyarnak
hogya egymást eszi
hej pedig ha megéhezne
megtanulhatna szeretni
(*Veér Bendegúz*)

jó kohnom
légy rubikohnom
segítöm mankohnom
mikor e sorokat keservvel róvom
(*Rózsaweölghy Grünfelder Rebeka*)

(*Veszejténé Vesszy Ameli úrhölgy épp akkor született, mikor Petőfi a Nemzeti dalt szavalta. A kiegyezéskor lépett frigyre Veszejte fűző- és melltartógyárossal. A nászút után megözvegyült, ekkor nyitotta az emlékverses füzetet. Teremtőjéhez akkor tért meg, mikor Kun Béla páncélvonata megérkezett a fővárosba. A füzetet Szabó Juliska találta és őrizte meg egy komódban. Úkunokája, Kovács Irma Pataki Istvánnak ajándékozta. Hálából a sok simogatásért.)

vénülő költő busongója

száz unoka száz mamáját
babusgatta egykoron
vénségére a térdére
nem jut már csak egy poronty
(*Tenyeresy Isván*)

hogya megnyílna szírma üdén nékem
úgy behatolna porzóm a résen
(*Berzenghy Kund*)

menü Amelynél

én csak a hüvelyeseket szeretem
(*Vesszőy*)

biztatás manuális kreativitásra

hímezzen hölgyem
én meg hámozom
horgoljon kössön magához
fonjon csak fonjon
és fonódjon rám
hozzon ki belőlem valamit
hogyha imád
(*ismeretlen*)

a költő bizonygatja hogy nem antiszemita és rasszista

vörös göndör bögyöst olajfáknak húsén
árpásávra dőlve a mennyekig úzném
s azt a kirekesztett tüzes szép cigánylányt
a harmatos fűben de megtolerálnám
(*a megajándékozott utólagos bejegyzése*)

Cseke Péter

Létértelmezések pireneusi magaslatán

A nyolcvan éve született Szabó Gyula tér- és időszemlélete

Amióta közös szülőföldünkön örökre megtért az anyaföldbe, az idő múlását is másként érzékelem.

Utóéletének 30. napján emlékeztünk írói pályájának „akadályfutásairól” Kolozsvár belvárosi unitárius templomában; a 256. napon avattuk fel kopjafáját szülőfalujában, Homoródalmáson, az idő mélyében fekvő felmenői közelében; ugyan ezen a napon – háromnegyed századosra kerekedett születésnapján – vehettük kézbe azt a kötetet, amelyik – *Szívszakadásig* címmel – a gyász döbbenetében fogant írásokat gyűjtötte egybe.¹ Feltűnő lehet, hogy a 27 131 napi földi létet követően eltelt ötesztendei utóélet sem volt elegendő ahhoz, hogy a nemzet szellemi vagyonát gyarapítók között tarthassuk számon életművét, a megtisztelő Magyar Örökség Díj posztumusz kitüntetésjeként.

Monográfusok dolga lesz felidézni, hogy az életért kiálló, életért kiáltó, sorscsapásokat megélő, napi gondokkal és „történelmi veszedelmekkel” küszködő Szabó Gyula – alkotó munkára alkalmas és alkalmatlan életidejének mindennapjaiban – mit teremtett abból az életfilozófiából, amit szülőföldjén örökségül kapott. „Abban nőttünk fel – írja a *Gólya szállt a csűrre* szülőföldvallomásainak lapjain –, hogy az élet azonos a munkával, a teremtéssel...” Gimnazista, egyetemista és fiatal író korában is, amikor otthon volt, kapával-kaszával, villával-gereblyével ment a mezőre. Mert „egyszerűen szégyen lett volna otthon ülni”. „Annyira belénk volt oltva, még harctéri tábori lapokkal is, hogy a jövő évi kenyérről, puliszkáról, tejről, ingről és nadrágról van szó.” Édesapja büszke volt arra, hogy író fiának mind a havasi kaszálón, mind a döltes gabonában „jól állt a kezében a kasza”. „Azt hiszem, tartotta annyira, mint irodalmi babérok aratását, jobban mondva: a kettőt együtt tudta igazán értékelni.” Ezért tudott az írói pályája „megfutasáához” már a kezdet kezdetén „okos tanácsokat” adni fia számára.² A korabeli irodalompolitikusokénál érvényesebbeket. Ennek az örökségnek köszönhette Szabó Gyula, hogy bámulatos önuralmával már fiatalon is a sokat megélt idősebb rendűek bölcsességével mindent méltósággal tudott elviselni, csak az igazságtalanságokat nem. Elsősorban a történelmieket. Az értelmes munka és a történelmi józanság megszállottjaként

¹ Antal Orsolya, Oláh Sándor (szerk.): *Szívszakadásig*. In memoriam Szabó Gyula. Hargita Kiadó-hivatal, Csíkszereda, 2005.

² Szabó Gyula: *Gólya szállt a csűrre*. Novellák, emlékezések, vallomások. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1974. 124–126.

egész életében – még beszédes hallgatásaival is (vagy leginkább azokkal?) – eligazítója lehetett az átélт időkben időlegesen elbizonytalanodóknak. Ebben nem kis szerepe volt annak, hogy magasba ívelő pályakezdésétől a testét le(b)írhatatlan fájdalommal mélybe húzó haláláig az édesapjával való „cinkosság”-ban szemléltette élet és írás értelmét: érdemes-e élni, ha az élet már nem az értelmes munkát, hanem csak a szenvedést jelenti?! Úgy ment el, ahogy az édesanyja is: „Inkább haljak meg, ha dolgozni nem tudok.” Megbékélt lélekkel, mivelhogy tudta: a halál megőrzi, miután újjáteremti.

*

A *Gondos atyafisággal* magának regényírói hírnevet és ádáz irodalompolitikai ellenfeleket³ szerzett Szabó Gyula a hetvenes években – miközben a magyar novellisztika antológiadarabjai kerültek ki a keze alól – „hét szükesztendőt” áldozott történelmi oknyomozásra. Hogy az ötvenes-hatvanas évtizedek tapasztalatainak – írói önbecsüléséhez méltó – történelmi háttérvizsgálatát elvégezhesse. Egyrészt szülőföldvallomásaiban, másrészt *A sátán labdája* című – tízkötetesre tervezett – „történelmi tudósításai”-ban. (A szerző szándékaira ráismerő bukaresti cenzúra a Ceaușescu-féle vészorszak kezdetén már nem engedélyezte a történelemfilozófiai sorozat V. kötetének a megjelentetését. A Nagy Romlás Korában fölöttébb kényelmetlen lett volna „a romlás útjairól” tovább beszéltetni a történelmi tényeket. Az azonban mindenképpen a „velünk élő történelem” amnéziás tünetének tekintendő, hogy a „rendszer váltás” után sem akadt kiadó – Magyarországon sem! –, amelyik e történelemfilozófiai szintézis „alvó rügyeit”, az író rendszerezett jegyzeteiben élő további öt kötetét megpróbálta volna kilombosítani, termőre fordítani.)

Tíz évvel a *Gondos atyafiság* véglegesített változatának a megjelenése után tíz évre látott napvilágot Szabó Gyula – novellákat, emlékezőseket, vallomásokot tartalmazó – „hármás osztatú” kötete, a *Gólya szállt a csűrre*. Mely – ha a földrajzi és műfaji koordinátákat megadó szerzői „eligazítást” vesszük alapul – az erdélyi *otthonirodalom* előképét megteremtő Kós Károly *Erdély* (1929), illetve *Kalotaszeg* (1932) című munkáit juttatja eszünkbe. Ahogy Kósnál, úgy Szabó Gyulánál sem szervesülnek, hanem külön váltan jelentkeznek az egyazon tájegység művészi ihletforrásának műfaji eredményei. Csakhogy amíg Kós a *választott szülőföld* népének és földjének a leírása során nem elégszik meg a tudományos leírással (a földrajzi, történelmi, néprajzi, művészettörténeti hiátusokat az írói és művészi fantázia eredményeivel tölti ki), Szabó Gyulánál a „szülőtte föld” (Fodor András) megjelenítése nagyobb részt dokumentarista eszközökkel történik. (A 278 lapot számláló kötetnek egy negyedét teszik ki a szülőföld-ihletettségu novellák, egy

³ Lásd: Hajdu Győző: *Árboc tövében árnyék a mérce*. Igaz Szó, 1958. 7. 16–39.

nyomdai ívet az emlékidézések, a kötetben belül is könyvterjedelmű – 175 oldalra rúgó – szülőföldvallomás pedig voltaképpen az író tényszemléletének a megszilárdulását mutatja. Ami nemcsak *A sátán labdáiban* kamatozik, hanem az ezredfordulóról visszatekintő *Képek a kutyaszorítóból* című négykötetes „műhelytitoknaplóban” is.⁴⁾

Az otthoni levelek újraolvasása a létértelmezés pireneusi magaslataira juttatja Szabó Gyulát: „Már szüleim leveleit olvasgatva kísértett a gondolat, hogy talán az írás az emberiség legnagyobb találmánya. [...] Mennyi emléket tud életre kelteni halott poraiból az írott szó! Tér, idő, elmúlás felejtés korlátait milyen erővel tudja szétzúzni egy kézbe alig fogható kurta ceruzának egy-két szűkszavú vonása! Az élet mennyi eleven darabját tudják múlhatatlanná keríteni a papír apró kockái!”⁵ Negyedszázad múltán – immár a „jelenbeli sors múltbeli eredőinek kutatásával” gazdagodva – úgy látja: a szülői levelezésköteget kioldó pertlivel olyan „összekötő szál” került a kezébe, amellyel egybe lehetett fonnai a régebbi elődök sorsát a család tegnapi jelenével. Pedig „töredék ez a megelevenedő levélcsomó, nemcsak életük-höz képest, de ahhoz a levélmennyiséghez képest is, amekkora halom ez lehetne, ha nemcsak villányi volna a boglyából. Súlyosabb is ettől, mint a kukorica csöve, ha a csalamádésűréséget csöves-termőre gyérik...”⁶

A *magyar szociográfia erdélyi műhelyei* című műfaj-monográfia⁷ megírása során nemcsak a tudományos és szépírói tényszemlélet tipológiai sajátosságait kellett számba vennem. Az alpművek elemzése során igyekeztem kitapintani a szociográfusi nézőpont alapvető jellemzőit (a felismert igazság kimondásának kényszere, szükségszerű távlat és nélkülözhetetlen bensőségesség, Erdélyre nyitó világtávlat), illetve azokat a műfaji rendezőelveket, amelyek a műfaj újjászületését minden korban biztosították/biztosíthatják (a kisebbségi helyzetmegismerés tudományos igényesség, szavak és tettek erkölcsi fedezete, líraiság/ vallomásosság, a példázatok és az írói fantázia szerepe a valóságértelmezésben). E kritériumok érvényülése alapján lehet jellemezni Szabó Gyula írói tényszemléletét, illetve kimutatni életművének szociografikus vonulatát; olyan művek elemzése nyomán, mint a *Gólya szállt a csűrre* (1974), a *Társaim* (1988), *A névtelen katona* (1994), a *Kegyetlen kegyelet* (1996), a *Képek a kutyaszorítóból* (2001, 2002), *Kényszerpályák* (2004).

Annál is inkább foglalkoznunk kell ezekkel a tényfeltáró és valóságértelmező, korösszefüggéseket láttató munkákkal, mert Szabó Gyula életművének meghatározó vetületét alkotják. A magyar szociográfia erdélyi szintézisének (majdani) újabb kiadásából nem hiányozhat e „szülőföld-centrikus” – és éppen ennek kö-

⁴ Uő: *Képek a kutyaszorítóból*. I–IV. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2001–2002.

⁵ Uő.: *Gólya...* 144.

⁶ Uő.: *Képek...* 407–408.

⁷ Cseke Péter: *A magyar szociográfia erdélyi műhelyei*. Magyar Napló Kiadó, Bp., 2008.

szönhetően egyetemes értékvilágú – írói műhely bemutatása sem. A *Gólya szállt a csűrre* szerkesztőségi felkérésre készült, az 1974-es *Utunk Évkönyv* szülőföldvallomás-gyűjteménye számára. A „belső megrendelés” azonban jóval korábbi volt. Személyi, társadalom- és irodalompolitikai indítékai egyaránt akadtak. A mű genezisének voltaképpen okáról így vallott a szerző a *Kutyaszorítóban*: „1973 májusában úgy kezdtem írni a »szülőföldkönyvet«, hogy júniusban be is fejeztem, mintha a »szerkesztőségi tervet« akartam volna teljesíteni vele. Sok ideje »készült« akkor már bennem a »vallomás«, és egészében a szülők elvesztésének fájdalma volt az »ihletforrás«, a szülőföld fogalmának az a változása, hogy a hely, ahol születtem, a szülőket magába záró föld lett, temetőhely egy sírral.”⁸

*

Műfajilag sem a szerző, sem a mű korabeli értelmezője nem tekinti szociográfának a *Gólya szállt a csűrre* emlékidézését. Maga az író sorsértelmező *családi krónikának* nevezi munkáját, Marosi Péter pedig *műhelyvallomásnak*. Ami részben megegyezik a szerzői szándékkal is, hiszen Szabó Gyula sok tekintetben a sokat vitatott *Gondos atyafiság* valóságfedezetét, háttérvilágát tárta fel. Ehhez persze szükségszerűen igénybe kellett vennie a tényirodalom eszköztárát. Marosi fel is fedezi, hogy a „stiláris kaleidoszkópot” teremtő Szabó Gyula épp tény-szemléletének/ténytiszteletének köszönheti előadásmódja hangfekvésének drámai gazdagodását. És ez jellegzetesen a szociográfusi nézőpont sajátossága. De az olyan „dokumentum-elemek” jelenlétéé is, mint amilyenek Marosi szerint is gazdagították Szabó Gyula eszköztárát: levelek, jegyzőkönyvek, újságvivágások, feljegyzések, emlékiratok. A beszolgáltatások és az erőszakos kollektivizálás idején kelt homoródalmási levelek váltakoznak a sztálinorgonák fényénél írt harctéri tábori lapokkal, majd (a *Függelékben*) a padláson megtalált történelmi értékű feljegyzésekkel, dokumentumokkal. „A csonkán- esetlegesen megőrzött levélcsomó »élő szavainak« segítségével sorsuk legnehezebb időszakának »tükre« került az emlékező vallomás középpontjába, az osztályharc, a kollektivizálás évtizedes korszakának »képe«, részben úgy is, mint a »valóságtükröző regénynek, a *Gondos atyafiságnak* a »dokumentáris« háttere, ihlető »műhelyanyaga.»⁹

Maga a családi krónika a második világháború utáni évtizedeket fogja át 1969-ig, az író édesapjának az eltemetéséig. „Szülőföld – immár szülők nélkül. Kedvetört jelentésváltozása a szónak: a szülők egygyé váltak a földdel.” Ezzel a ténymegállapítással üti le, krónikáshoz illően, az alaphangot. Úgy, hogy amíg végigolvassuk a cím után következő 175 szövegoldalt, végig ott vibrál e megállapítás tragikus felhangja. Holott az író korántsem dramatizál. Az átélt és a megidézett korszak-

⁸ Szabó Gyula: *Képek...* IV. 407.

⁹ Uő.: i. m. 408.

ban az egymást követő s egymást értelmező tények a természetellenesek, a tragikusak. A halál a maga „természetességével” van jelen. „Miként van hegy, patak, falu, szénacsinalás, karácsony estéje, gyermekszületés, lakodalmas ház, szilvaszedés, ugyanúgy van temető, sírkő, halottak estéje, temetőkaszálás, halottas ház, gödörásás...”¹⁰ Az írói pálya első szakaszában, a *Gondos atyafiság* keletkezésének „életidejében” Szabó Gyulát még nem foglalkoztatták létfilozófiai kérdések. „Csak miután anyám s később apám is a koporsórúdakon cipelt múlt időbe távozott – olvasható a műhelyvallomásokban –, kezdtem én is utánuk fordulni az elmúlt időkbe...” A családi levelek újraolvasásakor döbbsent rá a mulandóságra s mulasztásaira: „Ki gondolta volna akkor, hogy azokat a leveleket úgy kell őrizni, hogy hamarosan eljő az idő, mikor ezek lesznek azok a tükördarabkák, amelyeknek legsebzőbb szilánkját is előpiszkálnám majd a kallódás repedéseiből, csak hogy láthassam: hogyan éltünk, mit csináltunk azokban a – ilyenkor mégiscsak úgy érzem – szívszorítóan végleg és koporsószegekkel lezárt időkben.”¹¹

Attól kezdve a régóta földben porladó ősök „feltámasztásával” keresi – egy édesapjától „örökölt” családfavázlat és egy padlásról előkerült régi iratcsomó segítségével – a faluközösség, az almási „communitas” s még tágabban az erdélyi társadalom „országos ügyei”-nek sorsértelmezését. „A családi-népközösségi nyomokon addig haladtam vissza – írja ezredvégi számvetésében Szabó Gyula –, míg a két századdal azelőtti »székely határőrszervezés lovát« is »futólag« elő lehetett állítani, nem utolsósorban azzal a büntető lovas-alakulattal, amely közvetlenül a »vén szülőházunk« szomszédságában »rácsulyozott« több mint nyolc évtizeden át, s azzal mélyebb »sorstartalmat« kapott zsákutcánk Gránica, a temető kapuja felé vivő Német utca...”¹²

Kevesen tudják, hogy a kötet címadásában a Budapestre „átköltöző” Páskándi Gézáé a keresztapai érdem. Neki köszönhető az is, hogy a *Gólya szállt a csűrre* 90 lapnyi történelmi *Függelékkel* röppülhetett „felülszerkesztésre” Bukarestbe, jóllehet az egykori Kriterion-szerkesztő nevét hivatalosan már nem lehetett feltüntetni a kötet kolofonjában. (Egy vérbeli szerkesztő mindig úgy veszi kézbe az elébe kerülő kéziratot, mint aki ismeri a hosszú távra „bekódolt” írói életmű „kanonizálhatatlan/kisajátíthatatlan” Mengyelejev-táblázatát: a látható-tapintható „elemekből” ki tudja következtetni a még „láthatatlanul létezőket” is.) Abból, ahogyan Szabó Gyula a *Gondos atyafiság* és a *Gólya szállt a csűrre* közötti életidejében alászállt az Idő kútjába, a *Vendégség* és a *Tornyot választok* című – nagy visszhangú – történelmi drámák szerzője *A sátán labdája* infarktusszerző történelemfilozófiai esszéciklusra

¹⁰ Uő.: *Gólya...* 126–127.

¹¹ Uő.: *Képek...* IV. 420.

¹² Uő.: i. m. 422.

is következett. Az jószerint csak ma válik evidenciává, hogy a megformálásában is „köztes állapotot” dokumentáló *Gólya szállt a csűrre* leginkább a *Székelly bánja* analogonja. Csak éppen a sorrend fordított: Böződi előbb a történelmi századokkal szembeállít, aztán a két világháború közötti jelennel. Szabó Gyula előbb az ötvenes-hatvanas évek drámáival néz (szenvedő alanyként is) farkasszemmel, aztán a két évszázaddal korábbiakkal. A lényeg persze ugyanaz.

*

Szerencsése volt Szabó Gyulának, mert édesapja olvasó ember volt, aki még a sztálinorgonák fényénél is írt, és a halál árnyékában is olvasott, aki nem hagyta szó nélkül fia első nyomtatásban megjelent írását. Főként azt. Ha még írni akar – küldte a figyelmeztető sorokat 1953 májusában Kolozsvárra –, akkor a valóságnak megfelelően írjon, mert nem szeretné, ha falusfelei közül valaki is a szemébe vágna: a fia pénzért meghamisítja a történelmet. Kurta Szabó Mózes, az író édesapja persze korántsem a fia tisztességében kételkedett. Az irodalom pártirányításának packázásaitól szerette volna megóvni őt. „Sajnos, az ember még a családban sem mondhatja, illetve írhatja meg az igazat – olvasható az atyai intelmek folytatásaként. – Igazán nem tudom, hogy te hogy érzel kedvet az íráshoz ilyen körülmények között...”¹³ Hogy Szabó Gyula mégis kedvet érzett az íráshoz irodalompolitikai vesszőfuttatása idején is, az annak köszönhető – ez derül ki a *Képek a kutyaszorítóból* négy kötetéből –, hogy az irodalmat s az író küldetését mindéig az apjával való „cinkosságban” szemlélte/értelmezte.

Az ezredvégről visszatekintve a *Gólya szállt a csűrre* keletkezéstörténetére, Szabó Gyula az emlékezetkiesés, a memóriazavar ellenanyagának tekinti a tényirodalmat. „Voltak, akik másfél évtized távolából kezdték »egyszerű mesének« látni az életben és az irodalomban keservesen megszenvedett konfliktusokat – olvasható a műhelytitkok negyedik kötetében –, s számomra ez is készítés volt arra, hogy a »dokumentáris irodalom« eszközeivel »emlékezzem« és »valljak«. A tények és igazságok, a »műhelytitkok« szabad elmondása változatlanul sok tilalomcsóvába ütközött, s így még a szülői leveleket is eleve csak »fájdalmas csonkításokkal«, a »kárvallás nyomasztó érzésével« lehetett »tanúságtételként« napfényre tárni...”¹⁴

Ezeknek a soroknak a háttérvilágában nem nehéz felismernünk Szabó Gyula *ars historicáját* a múlt újjáteremtésének mikéntjéről, amit – Illyés Gyulával egybehangzóan – *A sátán labdája* harmadik kötetében így fogalmazott meg: „A történelmi igazság egy szemernyje többet ér, mint a valótlanosság szóvirágaiból egy mázsza. A történelmi igazság – figyelmeztet – természetesen nem azonos a tények mázsájával, de az igazságot tények hordozzák, mint a szőlőszemek a bor erejét, s

¹³ Uő.: *Gólya...* i. h.

¹⁴ Uő.: *Képek...* IV. 410.

a színigazságot azokból lehet kisajtolni-szűrni, mert az, hogy ki amilyen hírt kedvelne, meg is költi, csak vízzel való miskárolás. A történelmi igazság miskárolása azonban bűn, noha nem bünteti törvénybeli artikulus.”¹⁵

Országgyűlési jegyzőkönyveket, családi levéltárakat, krónikákat, emlékiratokat, periratokat, városigazgatási megfalutörvényeket stb. búvárolt hét esztendőn át, hogy „naprakész” életanyag álljon rendelkezésére, amikor a sorozatos szívinfarktuskok által rákényszerített szigorú időbeosztás szerint írásra adhatta újólag a fejét.

„Valahol azt olvastam – idézi édesapja sorait a *Gólya szállt a csűrre* lapjain az író –, hogy kétféle igazság van, Pireneusokon inneni és túli igazság. Csak az a kérdés, hogy az ember melyik oldalon van, és milyen az az ember. Szerintem minden embernek két oldala van: jó és rossz, s lehet az egyik embernek csak a rossz oldalát mutogatni és szidni, s a másik embernek csak a jó oldalát mutogatni, és az égig magasztalni. Tehát mind a két emberről a valóság van esetleg megírva, csak egyoldalú megvilágításban.”¹⁶

Okosabb tanácsot képzett és művelt irodalomkritikusoktól, bölcs esztétáktól sem kaphatott volna Szabó Gyula. Írói indulásakor eleve nem is kaphatott, mert olyan volt akkoriban az irodalom pártirányítása. Írói lelkiismeretének és állandó önművelésének köszönhető, hogy eredeti látásmódjával szerzett szellemi/lelki gazdagságának okos kamatoztatásával – az otthoni kíváncsoknak megfelelően – a Pireneusok fölé emelkedhetett. Amit épp az öncsonkító féligazságokat felmutató, a valóság felszínét „kapirgáló” korabeli (és későbbi) írások sokaságával lehet a leginkább bizonyítani. Azokkal, amelyeket a történelmi idő már akkor meghaladott, amikor megszülettek.

Milyen irányban lépte túl Szabó Gyula korábbi stíluseszményét? – tette fel a kérdést 1974 augusztusában Marosi Péter a *Gólya szállt a csűrre* elolvasása után. Az író életpályájának és műveinek kortárs értelmezője bevallja, hogy őt az első pillanatokban riasztotta az a kollázstechnika, amellyel ebben a kötetében a szerző kísérletezik. Aztán ahogy belejött az olvasásba, egyre inkább hatása alá került az író sajátos szellemi-lelki tornájának. Annál is inkább, mivel „a mondatokon és bekezdéseken belül szakadatlanul variálódnak a Szabó Gyula édesapja, édesanyja és testvérbátyja leveleiből vett idézetek s a visszautalások ezekre az idézetekre; a Kurta Szabó család közelmúltjára vagy a felmenők egykori világára fényt vető írásbeli feljegyzések s a rájuk való utalások; a székely falu vagy a székely szék két-háromszáz évről fennmaradt hivatalos iratok és bizalmas feljegyzések adatai vagy kivo-natai... Az egészben pedig az a legérdekesebb, ahogy ebben a kollázstechnikára

¹⁵ Uő.: *A sátán labdái III*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980. 7–8.

¹⁶ Uő.: *Gólya...* 111.

épített prózában a dokumentum elveszti sajátos (elsődleges) dokumentumértékét, s az írói kifejezés eszközévé válik. Az édesapa háborús noteszlapja, az édesanya állandó gondoskodása (ó, ezek a csomagküldések!), a húsz évvel ezelőtti jegyzőkönyv, a hatvan évvel ezelőtti bizonylat, a száz évvel ezelőtti újságcikk, a kétszáz évvel ezelőtti emlékirat, diploma, emlékirás vagy a régmúltakról szóló tudományos dolgozat mind egybemosódik, s irodalomunkban teljesen újszerűen szolgálja az író egészen szubjektív vallomását. Vallomást azokról az emberi értékekről, amelyek adott társadalmi és történelmi körülmények között jöttek létre, de létrejöttük történelmi körülményeit túlélve, civilizációnk és kultúránk (viszonylag) állandónak tekinthető eszmei, erkölcsi értékeihez kapcsolódnak...¹⁷

A kilencvenoldalnyi *Függelék* alapján Marosi azt a következtetést vonta le, hogy a *Gólya szállt a csúrra* a maga dokumentáris-vallomásos mivoltában két regényt köt össze Szabó Gyula kiteljesedő pályáján: egy jelenben játszódóét s egy történelmiét. Az 1973 őszén elkezdett – és öt színvifarktussal megpecsételt – munka azonban sehogy sem akart igazodni a történelmi regény műfaji követelményeihez, jóllehet egy vérbeli regényíró találta meg időszerű üzenetének gondolati magvát a három évszázaddal korábbi történésekben. A hét év alatt összehordott „szekénderéknyi” dokumentum kikövetelte a maga öntörvényű megjelenési formáját. A létfilozófiai kérdések „pireneusi magaslatán” a nemzeti lét nagy drámáival viaskodó Szabó Gyulának a hetvenes évek elejétől már „semmi kedve nem volt ahhoz” – „Igazán nem tudom, hogy te hogy érzel kedvet az íráshoz ilyen körülmények között...” –, hogy „történelmi áttételben” foglalkozzék „a Gondosok nemzedékeit kínzó” kollektivizálási drámával. Sokkal nagyobb kihívást jelentett számára, hogy – a diktatórikus korszak kötöttségei alól magát „szabaduló művészként” gúzsaiából kibontva – dokumentáris hűséggel szembesítse kortársait (bennünket) a sorsunkat századok óta alakító történelmi események tanulságaival. Tette ezt egy olyan korszakban, amelyikben az erőszakos hatalom mindent elkövetett azért, hogy ne tudjuk újjáteremteni a múltunkat, ne tudjuk megőrizni nemzeti tudatunkat. A dokumentumfedezetű tények „korhittelét” még az is erősíti, hogy *A sátán labdái* megírásának és letiltásának jelen idejét/háttérvilágát a képmutatás jellemezte. A „szabadon szólás” lehetőségeit illetően is. Nem véletlen tehát, hogy a tényszerűség a legfőbb jellemzője ennek a műnek. Ami abban az örök érvényű felismerésben gyökerezik Szabó Gyula 2002. január 22-én kelt feljegyzése szerint is, hogy „minden elmúlik, csak az igazság marad meg”.¹⁸

¹⁷ Uő.: *Képek...* 425.

¹⁸ Uő.: i. m. 442.

Bertha Zoltán

„Mindenki átmenti magát, de ki menti át az összmagyar nemzetet”?

*Nyelvi, etnikai, politikai humor Páskándi Géza Szekusok című
nagyregényében*

Az általában a népsorsot megjelenítő úgynevezett etnikai humor egy kisebbségi közösséget különösképpen elláthat az önbecsülés és a méltóságérzet önvédelmi eszközeivel – szemben az őt létében és emberi értékeiben fenyegető, elnyomó, alávető, megszegyenítő mechanizmusokkal és társadalmi, gazdasági, politikai csoportokkal, hatalmakkal szemben. A humor tehát a kollektív tradíció és emlékezet integráns része, benne a közösség képességével és kompetenciájával, hogy a szellem és a bölcsesség magaslatain vívja meg harcát a túlélésért és a fennmaradásért. Az egyes népek élettörténetének és humorhagyományuk jellegzetességeinek összefonódását nem újdonság vizsgálni az egyetemes irodalomtörténetben (lásd pl. az ír humorról: Vivian Mercier: *The Irish Comic Tradition*, 1969), s egy újabb amerikai humorelméleti és humortörténeti tanulmánykötet pedig külön fejezetet szentel az etnikai humor értelmezésének – a „szubverzió” és a törekvő „túlélés”, az „életben maradás” alapkategóriáival definiálva, jellemezve azt (Joseph Boskin – Joseph Dorinson: *Ethnic Humor: Subversion and Survival*, in: *What's So Funny – Humor in American Culture*, ed. Nancy A. Walker, 1998). Az ironikus-önironikus szubverzió és a basáskodó, zsarnoki hatalmasságokkal is megbirkózó, sőt felülkerekedő túlélési önbizalom és stratégia az erdélyi irodalomban az Ábel-típusú szereplőkre is tökéletesen áll – mint ahogy általában a humor lélektani-intellektuális természetére, hogy identitást, önazonosságot, önérzetet erősítő szerephez jut („ethnic humor takes the very weapons used against members of these groups and uses them to promote pride and self-esteem” – idézve az említett tanulmányt). Ez az etnikus vagy kisebbségi humor, nevetés egyszersmind eredendően önelvű, öntörvényű – kívülálló számára esetleg furcsa vagy kellemetlen („certain aspects of the humor of minority groups are so often inbred that they are not palatable for outside consumption”) –, ragaszkodik a sajátos kulturális örökséghez („humor developed by members of ethnic groups /.../ defend/s/ themselves against /.../ slurs and celebrate/s/ their own cultural heritage”), s mélyen bevilágít az állandó és sokszor méltatlan, megalázó létküzdelem mélységeibe és a felemelkedésért, az elismerésért vívott harc folyamataiba („minority laughter affords insights into the constant and often undignified struggle /.../ to achieve positive definition and

respectable status”). (Ld. még: Christie Davies: *Ethnic Humor Around the World: A Comparative Analysis*, 1996.)

Az etnikai, politikai, nyelvi humor mindamellett az autentikus megítélés, az intellektuális, szellemi fölény egyik legbiztosabb megnyilvánulási formája – és Páskándi Géza hatalmas életműve ebből a szempontból külön is vizsgálható lenne: hogy miképpen vet számot a történelmi fejlemények bizarrériáival, miként rántja le a leplet a társadalmi álságokról, hogyan pellengérez ki az embertelenné torzult közéleti állapotokat. Mert ezekben a Páskándi-féle groteszk bölcseleti szövegépít-ményekben – a realitás abszurdumait és az abszurditás valóságát a kelet-közép-európai abszurd hagyományaiban megújuló eredeti szintézisigény és káprázatos horizonttágasság szerint leképező gondolatzuhatagokban – revelációszerűen mutatkozik meg mindaz, ami szellem és erőszak örök harcát meghatározza. A legújabban erről értekező Bertha Csilla szerint (*Korunk* 2008/8.) „a mindent meghatározó és átható irracionalitás, a metafizikai dimenzió megismerhetetlensége, az ebből adódó egzisztenciális elbizonytalanodás, az ismeretlen erővel szembeni emberi tehetetlenség nem tűnik el (...) hanem kiegészül az emberi, társadalmi akarat, a konkrét helyhez, társadalmi formációhoz kapcsolható, a totalitáriánus diktatúra abszolút hatalmát és szándékos kiszámíthatatlanságát tükröző börtön-lét groteszk képével”; „egyetemes nyelven – a szülőföld meggyötört talajából”, a nyelv, a logika fegyverét használva teremti meg az író az „egyszerre egzisztencialista léthelyzetet és társadalmi mechanizmust magába sűrítő alaphelyzeteket, amelyeket úgy tud tovább duzzasztani, ahogyan a beckett-i dramaturgia is egy-egy alapszituációból szélesíti ki az ember-lét képleteit.”

Az 1989-es *A sírbrólok* az erdélyi sorstragédia apokaliptikus pillanataiban foglalja monumentális tablóba a világtörténelmi horderejű botrányt és gyötrelmet. Az esszéizáltan feldúsított elmélkedések és „szociografikus monológok” a játék, az ötlet, a paradoxális logika intellektuális és kompozicionális kreativitásával állítják újszerű megvilágításba az erdélyi helyzetet – „a fikcióteremtés realista eszközeivel ábrázolva az abszurd valóságot” (ahogy Szász László *A bizarr valóság írója*, Bp., 2003/ állapítja meg róla). „Hipernaturalista”, elborzasztó látomásos-dokumentáris „kollázstörténet”, „horrorregény”, sőt „a jövő krónikája” ez (Csapody Miklós: *Budapest. Életem akadémiaja.* Emléksorok Páskándi Gézaról, Bp., 2003), világmagyarázat-igényű „nagy mozaik”, „szabálytalan torzó”, „pikáns”, „pikareszk”, „kóperegényes” „erdélyi apokalipszis” (Bogdán László: *Oldás és kötés*, Miskolc–Szolnok, 2003), bűnügyi históriás politikai intelem és jóslat, „az egy művön belüli sokműfajúság példája” (Márkus Béla: *Tények és képzetek*, 2005). Arról is, hogy „a bolondoknak kell beszélniük ott, ahol az épeszűek némák”.

A *Pornokrácia* (1990) pedig már közvetlenül a zsarnokbuktatás, a tárgyalás, a kivégzés és az új uralmi berendezkedés fergeteges drámai paródiája, s a ravasz

és szemforgató bizantin politikai machinációkat determináló történelmi mélyáramok feltárása. A folytatólagosságot biztosító cselszövésekkel tarkított megmozdulások színjátékos áforradalmiságának eleven allegorikus travesztíája – egyúttal a kisebbségelnyomás változatlan tendenciájának az egyszerre konkrét-szenzuális és spekulatív-teoretikus okfelkutató eszmefuttatásokkal zajló körüljárása, körülírása. Felfejlik, felfeslik ezáltal a gyilkos és perverz despotizmus egész fenomenológiája és működésmódszertana, a legdurvább (állatias, szadista, egoista) ösztönöket mozgósító politikai felépítmény egész brutális szerkezetana. (Még az is felvetődik, hogy a zendülést az uralkodópár provokálta, hogy legyen mit diadalmasan leverni – csak éppen a népi földindulás eseményei túllendültek, túlnőttek ezen, mint, talán, a hasonló megtervezett koreográfiától aztán szintén eltérő magyar '56 idején is.) Az ezt a füledt „neobizánciságot” tetőfokra juttató „pornokrácia” pedig: éppen ennek a telitalálatos megnevezése (természetesen Esterházy Péter *Kis Magyar Pornográfiájának* az asszociációját sem kizárva). S ez a förtelmes teljhatalmi pornokrácia – „a szegyetelenség uralma”, a totális közerkölcsi és magánerkölcsi züllés, a tirannizmus, a „latoruralom” – vált át „neobizánci bolsevizmusból” ugyancsak „neobizánci demokráciába”, sőt „neobizánci liberalizmusba” (mert nem jelent változást, ha „ugyanazok csinálják a forradalmat, akik azelőtt uralkodtak”), s ami következik: a „képmutató, csalárd s hódító újbizánci, újlevantei szellem nemcsak Európában terjed szét, hanem a világot is bekebelezni készül.” „A végleg el nem separt pornokráciából csak *pornokratikus demokrácia* lehet. Majdnem ugyanaz! Minden átszivárog az új hatalmasokba. Még a zsargon is, csak álruhában. Átmentenék észjárásukat, ami valójában rossz spekuláció. A valósághoz kevés köze van. Ha egykor csak az ideológia hatalmát emlegették, most ugyanolyan egyoldalúan a gazdaságét. Ha egykor az önvédőre nacionalizmust kiabáltak – most is azt mondják, csak most nem a szocializmus, hanem a demokrácia ellensége ugyanaz.” Bizonyos hatalommegőrzés eszköze lehet a gyors zsarnoklelövés is (amely az esetleges későbbi koronatanúval együtt sebtében eltünteteti a kényes ügyeket, a priuszokat, a kompromittáló bűnjeleket, így jól és hatékonyan összekever korábbi bűnöket és bűntelenséget, bűnösöket és bűnteleneket), másrészt a kontraszelekción hatalom a rákövetkező ellenzék kontraszelekciónjában is újratermelődhet, és továbbra is „vannak békeszerződések, amelyek a népirtásra hallgatólagosan rábólintanak. Egy nagy lázadás be nem vallott célja lehet a meglévő állapotok más alakban történő újraszentesítése is. A restauráció is viselhet álruhát.”

Egy „vérbeli abszurdoid” „tézisdráma” esztétikai sajátosságaival figyelmeztet itt Páskándi a „barbár káoszra” (Cs. Nagy Ibolya /*Kérdez az idő*, Miskolc, 2002/ szavaival), míg a részint *Az árnyékfejtők* (1988) és *A sírrelők* sorsfreskóját és poétikai spektrumát kibővítő, termékeny poétikai hibriditását kiteljesítő – 1989–1993

között íródott és 2007-ben posztumusz megjelent – *Szekusok* (alcíme szerint „gyógyregény”) a heterogén asszociációk forgatagával „az egész 1990-es évek-eleji magyar világ” páratlanul hiteles kor- és kórtükre (Dávid Gyulát idézve /in: *Évfordulós tanácskozások 2008*, szerk. Muzsnay Árpád, Szatmárnémeti, 2008/).

Az identitás nélküli vagy identitásváltogató romániai szekusok (Kovácsu és Jonika) 1989 decemberében Magyarországra (majd Albánia felé) történő szökésének és (végül kudarcba fulladó) elvegyülésének elbeszélését – az akasztófahumor mindenféle típusával körített hazudozásaiknak, alakoskodásaiknak, aljasságaiknak a szinte kórbonctani élességű mélypszichológiai megvilágítását és megérzékítését – a kaméleonszerű hasonulás, az önző hatalomátmentés, az új pártokba való beépülés, a gerinctelen haszonlesés elképesztően széles társadalom-, politika- és mentalitástörténeti (mondhatni: tudatszociográfiai) panorámája övezi. A nagy változás zűrzavaros esztendejének a politikai közállapotait, a kaotikus korszak (és a „politikai folklór”) ezerféle árnyalatban (pletykák, tévképzetek, fantazmagóriák, jó- és rosszhiszemű történelmi félreértések és félrehallások, manipulációk, szándékos dezinformációk, ösztönök hajszolta, önérdekek diktálta nyelvpolitikai stratégiák, tisztázhatatlan csatározások, a bűn és az ártatlanság, a kényszer és a karriervágy, a gyilkosság és az áldozatiság, a besúgás és a besúgottság, a hamisság és az igazság különbözőségeit céltudatosan összemosó, relativizáló beteg amoralitás özönében) egymásra torló és többszörösen egymásra vetített vélemény- és elmélkedéstömegét felidéző szövegegyüttes a jelenségleplező ironikus és filozofikus távlat különleges monumentalitását boltozza föl – a történesekkel szeszszövődő okkeresés és magyarázattfelderítés számtalan fajta fogalomalkító és -átvilágító logikai-nyelvi, szociokulturális, szociálintropológiai referenciájának a határtalan dimenzióiban. Ami pedig az enciklopédikus bőségű és gazdagságú kor- és közérzet-megelevenítő szempontsokféleség kavalkádjából, a naturalisztikus pszichofiziológiai közelképeket és az elvont politikaelméleti fejtegetéseket összevibráltatva tükröztető, helyzetanalizáló eszme- és gondolathalmazból a kisebbségellenes romániai diktatúra egyedülálló viselkedésszociológiai feltérképezése mellett revelációszerűen domborodik ki, az pedig nem más, mint a Kárpát-medencei nemzeti kérdés – pontosabban azon belül a magyar nemzeti integritás és folytonosság – fundamentális megoldatlansága. A lehetőség elszalasztása, hogy a magyarság természetes közösségi létformája az önrendelkezés és a jogelvi egyenrangúság elvitathatatlan ideája szerint alakuljon. Mert így az egyéni jog nem párosul a kollektív autonómia attól elszakíthatatlan instanciájával (jóllehet „nemzeti kisebbségi és egyéni, emberi jog nem elválasztható”), a természetjogi nemzeti érdekre és értékre alapozódó egészséges nacionalizmus pedig megbélyegzetten veszi el érvényesülési esélyeit – holott az egymásnak feszülő nemzeti érdekek is könnyebben kiegyezhetnének egymással, ha nem a csak az egyikre vonatkozó

toleranciát hirdető, vagy a csak a másokra jellemző hódító-birodalmi törekvést elleplező hamis és álságos ideológémak takarnák el a valódi megbékélés és békés egymás mellett élés lehetőségeit. (Hiszen „két nacionalista is tárgyalhat ésszerűen egymással, nemcsak az internacionalisták, akik mindig burkolt sovinszták” – azaz a bolsevik egypártrendszerben fasisztoiddá torzult „internácik” – voltak, mert – főként, illetve kategorikusan a többpártrendszerű, demokratikus – nacionalizmus döntően önfenntartó, önvédelmi, sőt önfelzabardító és nemzetmegtartó politika, az egyetlen, „amelyik az ember legtermészetesebb hármasszövegére épül: *létfenntartás, fajfenntartás és hagyományfenntartás*”; ezért nem fér bele „a beteges idegengyűlölet”, „a faji uszítás”, de a másokat bekebelezni, felfalni szándékozó sovinizmus sem – amelynek ellenben „sokkal inkább a világhódító eszmék, például az internacionalizmus és másik arca: a kozmopolitizmusnak nevezett” jelenségek felelnek meg. – Az „internáci” kifejezést egyébként Páskándi Géza kívül Balaskó Jenő is gyakran használta akkoriban, a kilencvenes évek elején, ma már valószínűleg kideríthetetlenül, hogy kit illet az elsőbbség, hogy eredetileg melyiküké vagy egymástól függetlenül, párhuzamosan mindkettejüké volt-e e remek szardonikus szójáték ötlete.) – A nemzeti kérdés megoldatlanságát így tehát menthetetlenül a magyar etnikai, nyelvi, kulturális megmaradás – és azon belül a magyar kisebbségi garanciák – kérdésességének a folytonosság kísérője.

Demokratikus jogállam a kollektív szabadság és szabad önrendelkezés nemzeti joga nélkül: fából vaskarika. A személyes és nemzetjogi szabadságelv Trianon, Jalta, Párizs csupán a magyarság rovására örökérvényű erőltetésével nyilvánvaló csorbát (hitelességi deficitet) szenved. („A közös Európa is ilyen lesz: a valóságos határokat bepárfőmőzik, de alatta ott húzódik a bűz határa, a természet maga.”) S az új rendszert is aláaknázza a tévesen eltagadott vagy eltemettetésre ítélt éles nemzeti problematika. (Benne akár a többséget mérgező történelmi kisebbségi érzés.) A „Kárpátok Sasmarának” (a „Vulturul Carpaților”-nak) a likvidálása után is továbbél az átfestett balkánias „csausizmus”. Átformált jelszavakban, megszerzett posztok átmentődésében, a „Csau” által megnyergelt érzületek kontinuitásában öröklődik tovább, s mert a demokráciában az ösztön (a „pofázó száj”, a „rázogatót ököl”) is szabadabb, a tapasztalatból eredő kisebbségi félelmek is tartósak maradhatnak (mert „míg élt a kutya, kergette a macskát, *s nem vót anynyi ideje* a cirmosnak a kiséget kergetni. De mostan a pecér elfogta a kutyát, s a kacor kandurmarci a sok kiséget után futkos egész áldott nap. Csak legyen annyi egérlyuk, ahová békéjűhat a szegény cincogója”). „Ez Megmentési Front, igen: a Homogén Nemzet Céljainak Megmentési Frontja! Átmentési Front”; „Most sok párt kér részt a kisebbség testéből, akkor csak egy... ez lesz a román demokrácia”; „úgy változott meg minden *egyelőre*, hogy semmi se változott Erdély tájai, a fatornyok iránt” – a kavargó aggodalmak hangjai szerint. Igazi, nagy változás a teljes

körü igazságtétel megtisztító, felemelő és megkönnyebbítő katarzisa nélkül nemigen képzelhető el. (Ceaşescu ítélőbírósági vádlói között például nem volt magyar nemzetiségű.) Ha mindig a kisebbség húzza a rövidebbet (még a „szekusok közül is a magyar issza meg a levit”), s ha azok rehabilitálnak, akik előzőleg ellenkezőleg ítélkeztek (a megkövezők bocsáthatnak meg nagylelkűen, illetve igazán még meg sem bocsátanak az általuk elítélteknek, mint Nagy Gáspár *Magyar abszurd* című híres versében: „a hóhérok / a vérbírák / a sortűz-vezénylők / a szadista állampédelmisek / a legfőbb ügynökök / és a megszarolt kis besúgók / sem tudnak / képtelenek / megbocsátani / áldozataiknak”), ha tehát – s ez már az egész Kárpát-medencei magyar rendszerváltozás és békés átmenet hátulütőire és feloldhatatlan ellentmondásaira utal – általánosságban a bűnösök büntetlenségét élvezhetnek: mindez jóvátehetetlen morális-történelmi csapdahelyzetet készít elő. „SZÓVAL MINDENKI ÁTMENTI MAGÁT, DE KI MENTI ÁT AZ ÖSSZMAGYAR NEMZETET AZ ÚR HUSZONEGYEDIK SZÁZADÁBA?” Az átvedlés maszkabáljában („Vannak, akik már rég meggyőződéses kapitalisták lettek, röpke néhány év alatt. Nem Markszt *Tőkésébe* fektették a tőkét. Változékony jellemek. Mit szól? Van dialektika. *Mégis!*”), „rózsaszínbe átmentve a vérverest”, a farsangoló hazugságok évadán a szavak, a fogalmak is groteszk jelentéstörést, szubverziót szenvednek (mint Czákó Gábor fekete humoros politikai kisszótáiraiban is). Ezek szerint például: a humanizmus: „nem kivégezni a hóhért”; munkanélküliség: „átképzés, átcsoportosítás, segélyezés”; véres trianoni fiaskók: „történelmi realitások”; jogos nemzeti önvédelem: „nacionalizmus”; sovinizmus: „internacionalizmus”; imperializmus: „tábor, szövetségi rendszer”; sok atomfegyver mindkét oldalon: „szilárd egyensúly”; a magyar hadsereg lezüllesztése: „békehadisereg, a hadiipar békés, jóléti célokra használása”; gazdasági csőd, totális: „a világválság begyűrűzése”; kölcsönből toldozott-foldozott ideológia: „a hitelképesség javulása”; zsarnoklás Romániában: „forradalom”; puccsszerű fellépés ugyanott: „a demokratikus erők győzelme”; cigány bűnözők: „a szociális perifériára szorítottak”; magyar bűnözők vagy más nemzetiségűek: „rossz családi háttér, félanalfabétizmus, hátrányos helyzet”; teljes depresszió: „óvatos optimizmus”; helyi színek: „vicinális, provinciális szellem”; zulu nacionalizmus: „szabadságharc, szuverenitási küzdelem”; magyar nacionalizmus: „fasizmus”; ateista liberalizmus: „liberalizmus” – és így tovább.

Az áttételező, átképzéses narratív perspektívák és modalitások tényvalóságot és fikciót összejátszó, kaleidoszkópszerű epikai-beszédformai szerkezetében a sziporkázón szellemes mondások, fejtegetések, viccek, bonmot-k, élcek és adomák sűrűsége a közönségesség (a populáris nyelvsvféra) mélységeit és a kultúrbölcsélet (a lét-, a nyelv- vagy az ismeretelmélet) magasságait egyaránt átfogja. A stiláris tarkaság az értelmező és értékelő nézőpontok ironikus sokrétűségével társul – lehet a frenetikus szarkazmussal karikírozó, kifigurázó, kivesező kedély céltáblája

akár a román történelemhamisítás (ami Kocsis István számos oknyomozó esszé-regényének is a tárgyi anyaga), vagy általában a pártpolitika család pluralitása („egy pártos irodalom helyett most már több pártos irodalom lesz? Nem egyetlen nagy verembe, hanem sok kisebbbe”; „Az angyal a munkában lakozik. Az ördög az osztozkodásban”), az erőszakos román térhódítás ténylegességében is történelemfilozófiai abszurditása (hatalom- és tömeglélektani lecsapódásaival együtt) éppúgy, mint a magyar sorsvégzet riasztó tehetetlenségi nyomatéka („A fizika szerint van olyan legkisebb rész, amék tovább már nem osztható, ugyi. Magyarország a legkisebb olyan szempontból, hogy magyarjainak több mint egyharmada határain kívül él. És ő mégis továbbosztható”).

A *Szekusok* a maga nemében az utóbbi két évtized talán legjelentősebb művészi-intellektuális teljesítménye, lenyűgöző kordokumentum-teremtő és magyar létvalóság-értelmező remekműve – perspektívárétegző esszéregényszerűségét vagy gondolatszövedékszerűségét unikális és utolérhetetlen szövegpoétikai komplexitássá fejlesztő alkotása. A szeku mindennapi működésmódszereinek a feltárásához járul hozzá egyébként több legutóbbi izgalmas dokumentáris kötet is, jeles személyiségek, társadalmi csoportok, egyházak vegzálásának sorstükreként: Markó Béla: *Egy irredenta hétköznapjai (Lehallgatási jegyzőkönyvek, 1986. április – 1989. december)*, 2009; Cs. Gyimesi Éva: *Szem a láncban – Bevezetés a szekusdossziék hermeneutikájába*, 2009; Molnár János: *Szigorúan ellenőrzött evangélium*, 2009. (És más szempontból is hasznos munka, illetve adatgyűjtemény: Vincze Gábor: *Gúzsba kötött kisebbség – Magyarok a 20. századi Romániában*, és uő: *A Historical Chronology of the Hungarian Minority in Romania 1944–1989 /2009/.*) Lőrincz György *Besűgő voltam, szívem* (2008) című regénye pedig szintén az erdélyi fordulat hiteles láttelepe egy „janicsár” szekus groteszk sorsán keresztül. De Páskándi Géza műve mindezek kontextusában is talán a leginkább örökbecsű művészi monumentuma az annyi szenvedéssel és szenvedéllyel átélt időknek.

Pécsi Györgyi

Páskándi Géza emléktáblája előtt

Hálás vagyok a sorsnak, hogy ha rövid időre is, de személyesen ismerhettem Páskándi Gézát; s közreműködhettem életében megjelent utolsó könyvének a megjelentetésében. A kötet szinte halála pillanatában jelent meg – a kórral is, és a halállal is a nagyvadás méltóságával nézett szembe Páskándi Géza: utolsó idejében csak lányát és feleségét engedte magához.

Nálunk az igazán nagy szellemeknek sokszor rövidebb időt mér a Teremtő. Mintha Páskándi Géza is érezte volna, hihetetlen sebességgel dolgozott, s minden műfajban jelentőset alkotott, vers, dráma, regény, novella, esszé – az ilyen sok műfajú alkotót enciklopédikusnak mondják, ő azonban szívesebben hasonlította magát a partiumi ezermesterhez. Büszke volt a szatmári régióra: a világot akarta meghódítani, de azt vallotta, hogy a provincia is lehet a világ közepe, ha vonatkoztatási pontnak választjuk. Született vagány és született világfi volt, az univerzális ember titkait fürkészte, ugyanakkor mindvégig hű maradt az eredethez, s emelt fővel vállalta mély, bonthatatlan kötését a sokat szenvedett magyarsággal, különösen az erdélyivel. „Ha egyáltalán van valami értékes bennem azon kívül, hogy mások kultúráját, lelkét is becsülő magyar vagyok – az épp erdélyiségem.” Szűkebb pátriája, Erdély történelmének nagy szellemeit, Dávid Ferencet és Apáczai Csere Jánost szólaltatta meg emlékezetes „hitvitázó” színműveiben is, a *Vendégség* és a *Tornyot választok* címűben, Szent László, Könyves Kálmán és Vak Béla király sorsdilemmáit királydrámáiban.

Páskándi Géza megjelenésében is impozáns, férfias jelenség volt, ám aki e jelenséget szimbolikusan értelmezte: „a férfiasság élményét kerestem... Ezért választottam végül a nemzetet (s nemzetemet) a proletár s bármiféle internacionalizmus helyett.” Tudjuk, a kamasz zsenit a párthatalom megpróbálta szolgálatába állítani, de Páskándi volt annyira vagány, hogy megmártózva a szocreálban, ellene mondott a csábításnak. Ötvenhatban, kolozsvári egyetemistaként bátor megszólalásáért súlyos árat fizetett. Hat év börtönre ítélték. A börtönben büszkesége, emberi méltósága mentette meg a pusztulástól: az utolsó falat ételt a csajkában hagyta, jelezve, hogy integritását az éhezés sem törheti meg. 63-ban szabadult, s úgy emlékezett azokra a rettenetes évekre, hogy „sem azelőtt, sem azután annyi 'elit-ember' nem volt társaságomban, mint a börtönben.”

1974-ban országváltásra kényszerült – Magyarországra nem úgy érkezett, mint egy menekült, inkább mint aki a párizsi művésznegyedből ruccant volna át: elegáns kalapban, ballonkabátban, előkelően hanyag mozdulatokkal, és, ahogy a kolozsvári egyetemen, Budapesten is egy fejjel kimagaslott. Mert a szatmárhegyi

vincellérlány és kisbirtokos-dzsentróid meg értelmiségi származású munkás apa fiát természetes elegancia, méltóság, tartás, büszkeség jellemezte. Megjelenésében, modorában, írói alkatában és erkölcsében.

A két háború közötti szellemi vezetőink emelt fővel vállalták, vállalhatták magyarságukat. A II. világháború után a kisebbségi és az anyaországi magyarságot is hamis, gyalázkodó vádakkal illették. Páskándi Géza íróként arra törekedett, hogy helyreállítsa nemzete megsértett méltóságát – soha nem fogadta el a másodrangú szerepét sem magára, sem a magyarságra nézve. Vallotta, hogy csak az anyanyelv ad teljes szabadságot, a nemzet önbecsülésének pedig a szellemi örökség birtoklása az alapja. Úgy védelmezte erőteljesen a nemzeti hagyományt, hogy egyszerre volt a modernség szerelmese és nagymestere is. Mohón szívta magába és formálta tovább az irodalom legkorszerűbb eszközeit – hatalmas utat tett meg a szocreáltól az abszurdoidig, de míg egyik lábával a költészetben, a szellem és az ideák világában, a másikkal mindig a valóság, a realitás talaján állt. Vallotta, hogy a század második felében élő ember groteszk, abszurdoid életérzésének konkrét oka van – „e tájon semmiféle szürreál nem irreál, hanem csakis a szocreál a legszürreálabb irreál” –, nagy horizontú filozófiai drámái és esszéi, versei mellett ezért tért mind-egyre vissza a régmúlt faggatásához, s a mégoly kényelmetlen félmúlt művészi átvilágításához, mint utolsó műveiben, a *Sírrablók* és a posztumusz *Szekus* című regényeiben.

Nagy formátumú író és kompromittálhatatlan személyiség volt. Életműve a huszadik századi egyetememes magyar irodalom elidegeníthetetlen része. Méltó büszkeséggel őrizheti emlékét szülőföldje. Köszönöm, hogy fejet hajthatok.

Elhangzott: Páskándi Géza emléktáblája előtt Szatmárhegyen, 2010. május 14-én

Ködöböcz Gábor

Tehetség, tudás, tisztesség

*A Partiumi Írótábor Egyesület 2010. évi irodalmi díjával
kitüntetett Bertha Zoltán köszöntése*

Bertha Zoltán a debreceni iskola legnemesebb hagyományait és legtávlatosabb vízióit kiteljesítő írástudói minőségében a kortárs magyar irodalom egyik emblemikus személyisége. A pataki örökséget a cívis város szellemiségével ötvöző literátus professzor azért lehet szakmája etalonja, mert a kivételes felkészültségen és tudós erudíción túl a léleklángra figyelő lélek elhívottság- és elhivatottságtudatából is táplálkozni tud. Ekként lehet ő az irodalomtudományak szakszerűen lélekteljes és lélekteljesen szakszerű művelője.

Bertha Zoltán erkölcsöt, emberséget, világképet és értékrendet meghatározó gyermek- és ifjúkori indíttatásairól a következőket mondja: „Olyan környezetet vett körül, amely egy kisgyerek számára is érezhető módon árasztotta a lelki üzeneteket sűrítő szellemi kultúra levegőjét. A sárospataki ősi kollégium és a református templom tövében elhelyezkedő egyik úgynevezett tanárházban laktunk, amely várszerű, erődítményszerű épületként hatott – s természetesen műemléknek számított. (...) Neveltetésem első és fő színhelye tehát a lakásunk volt, amelyben szüleim könyvtára, a ma már múzeumba illő faragott bútorok, a zongora és egyéb muzeális értékű tárgyak, valamint a festmények a falon –mind-mind olyan történelmi, erkölcsi és spirituális értékjelentéseket sugároztak, amelyeknek életreszólóan eligazító és megvilágító igazságérvénye mindmáig elkísért. A képek édesapám alkotásai voltak, aki már évtizedekkel ezelőtt – a Művészeti Alap tagjaként – elismert festőművész is lett, s az ország minden táján állították ki műveit, s külföldön is több helyütt. Az ő alakja morális példaadást jelentett a diákgenerációk sokasága számára (s nemcsak nekem), s így emlegetik ma is művész-tanár, tudós-tanár, lelkész-tanár édesapámat a jellegmeghatározó nagy pataki tanáregyeniségek sorában.”

Bertha Zoltán evangéliumi szellemiségtől motivált önzetlen magatartása és elegáns nagyvonalúsága munkatársai, hallgatói és barátai körében már-már legendaszámba menő evidencia, mégis nagy talány, hogy mi mindenre van ideje, figyelme, affinitása és energiája. Emberfeletti és tiszteletet parancsoló teljesítmény az övé, amelyre kizárólag Istentől gazdag talentumokkal megáldott, aszketikus lelkületű ember lehet képes.

A valódi kommunikációt és megértést rafinált módszerekkel akadályozó posztmodern ámokfutás idején hallatlanul merész és komoly munícióra valló vállal-

kozásnak tűnhet, hogy valaki – mintegy az illyési „haza a magasban” eszményét követve – a töredékek helyett a teljességet, a szétszakítotttság helyett az összetartozást, a részek helyett pedig az egészet akarja látni és láttatni. A több évtizede szervelesen és tudatosan építkező, a létteljesség igényét univerzális szemléletformákban reprezentáló, a szintézisteremtés lehetőségét soha föl nem adó Bertha Zoltán kétségkívül ilyen – akár példaembernek is nevezhető – személyisége a kortárs irodalomnak.

Ahogy azt a Felsőmagyarország Kiadónál megjelent *Sorsjelző* (2006), illetve a csíkszeredai Pallas-Akadémia Könyvkiadó jóvoltából napvilágot látott *Erdélyiség és modernség* (2006) című kötetei is példázzák, Bertha Zoltán feltűnően koherens, nagy formátumú és tág horizontú irodalomtörténeti, kritikusi munkásságát az össznemzetben való gondolkodás, az egyetemes szemléletmód, a magyar- és világirodalmi kánonnal folytatott állandó párbeszéd határozza meg. Természetesen mint mindenkinek, a „középnemzedék” vezető irodalomtörténészének tartott Bertha Zoltánnak is vannak különös figyelemmel kísért kortárs és klasszikus szerzői, akikhez hűségesen ragaszkodik, s a róluk szóló újabb és újabb tanulmányaiban rendre revelációszerű, felfedezésértékű meglátásokkal szolgál. Az általa végzett kánonképző rendszerezésekben, elemző-értékelő írásokban feltűnő gyakorisággal és viszonylag nagy terjedelemben szereplő példaadó mesterekről (Tamási Áron, Kós Károly, Sütő András, Németh László, Illyés Gyula), illetve az ugyancsak korszakos jelentőségű, méltó utódokról (Kányádi Sándor, Páskándi Géza, Bálint Tibor, Szilágyi Domokos, Lászlóffy Csaba) alkotott kép folyamatosan árnyalódik, gazdagodik, és a nagy ívű irodalomtörténeti értékelés szempontjából is mind teljesebbé és hitelesebbé válik. Ráadásul a felsorolt szerzők közül Bálint Tiborról és Sütő Andrásról monográfiát, Németh Lászlóról és Kányádi Sándorról pedig monografikus igényű tanulmánykötetet írt. Különösebb prófétai tehetség nélkül borítékolható, hogy a „székely Homéroszról” szóló s az eddigi kutatást újszerű szempontokkal és jelentős értékekkel gazdagító Tamási-nagymonográfiát is Bertha Zoltán műhelyéből várhatjuk leginkább.

Bertha Zoltán az irodalmi nyilvánosság közvetlenebb és spontánabb műfajait (kerekasztal-beszélgetés, konferencia-előadás, vitairat, hozzászólás, tünődés, emlékezés, vallomás, interjú, születésnap tiszteletgés, szoboravató, stb.) is szívesen felhasználja arra, hogy véleményét kifejtse, nézeteit szélesebb körben is megfogalmazza. Ezek az alkalmibb jellegű megnyilatkozások {*In honorem Görömbei András; Újévi kívánalom; Sorstudat és nemzeti létesély; Nyelv, közösség, megmaradás; A határon túli magyar irodalom integrációjának kérdései; A mindig hazatérő; Nekünk még mindig Mohács kell?; Visszatekintő vallomás; Nem lehetnénk legalább tényleg posztmodernnek („boka-harapdálás” helyett)?; stb.*}tovább erősítik azt a meggyőződésünket, hogy a minőségesszéménynek elkötelezett Bertha Zoltán sze-

mélyében egy olyan koncepciózus, rokonszenves világlátással és határozott vízióval rendelkező, felelős írástudót tisztelhetünk, aki – néhány kiváló felkészültségű pályatársával együtt – akár arra is alkalmas lehet, hogy az irodalmunkat nemzet és szegletkövek nélkül láttató Szegedy–Maszák Mihály–Veres András-féle háromkötetes, ad hoc jellegű irodalomtörténeti munkára szakszerű és méltó választ adjon.

Jóllehet Bertha Zoltán tökéletesen tisztában van az irodalmon belüli hierarchikus viszonyokkal, valós és apokrif rangsorokkal, ilyen-olyan érzékenységekkel és tapintat-kényszerekkel, sohasem méricskél, nem próbálja kidekázni az érdemeket, és nem híve a címkézésnek sem. Nem emlékszem, hogy bármikor is lekezelően szólt volna valamely kortárs szerzőről, avagy teljesítménye okán „kismesternek”, ne adj’ Isten dilettánsnak vagy outsidernek nevezett volna valakit szakmai körökben, illetve nagy nyilvánosság előtt. Ezzel szemben – ahogyan az valamirevaló, komoly kritikushoz illik – megbecsüli az értéket, tiszteli a tehetséget, és körültekintően dicséri azt, ami dicséretre méltó.

Ha a sporthoz hasonlóan a magyar szellemi életben is osztanánek érmeiket, akkor Bertha Zoltán habilitált professzor nagy valószínűséggel nemcsak Kölcsey-, Tamási Áron-, József Attila- és Hídverő-díjas lenne, hanem az összes létező címet (magyar bajnok, olimpiai, világ- és Európa-bajnok) magáénak tudhatná. Szemernyi kétségem sincs afelől, hogy a fair play szellemében játszani és ítélkezni tudó irodalmi kávéházakban – ha csak virtuálisan is – ezeket az aranyérmeket már kiosztották, és ott vannak az ajándékember Bertha Zoltán nyakában.

Miközben a tehetség, a tudás, a tisztesség példaszerű egységét megvalósító Bertha Zoltán mostani kitüntetéséhez (a Partiumi Írótabor 2010. évi díja) szívből gratulálok, Isten gazdag áldását kérem életére és szolgálatára!

(Elhangzott Nagyváradon, 2010. július 3-án)

Posta Marianna

A tékozló fiú felismerései

A Tejutat fölissza álmom, ha **egyszer kitalálom,**
mivé legyek...

Hogy az a gyerek bennem hogy forgatja éppen
a sorskereket,

azon múlik minden, mit őriz meg az emlékezet,
amit tovább kell vinnem, hogy ne itt legyek.

Esernyős emberek

járdaszegélyen buszra várnak;

vajon álmaink határa rokona-e egymásnak?

Ikerakarat-e, mely a világra szült,

először férfit, aztán meg nőt?

Van-e olyan, hogy egyedül valóban,

ha egy utat taposunk ezer meg ezer millióan?

Ahol bozótot látok, ott eltévedek,

a fák ismeretlenek, nyomomat senki nem keresi,
mert mindenki ott jár, ahol már járt egyszer valaki.

Ha benned csiszolt gyémánt az idő,

azt olcsó pénzre váltja a világ,

mert nem forog semmi úgy,

hogy valaki NEM uniformizált.

Hol a különbség köztem meg közted,

ha az életben az ellentét is köztes,

szín nincs csak átmenet,

ami minden körvonalat bekebelez?

Ha egyszer innen kitalálok,

a Tejutat fölisszák a gyermekálmok,

amint forgatják éppen a sors-kereket,

az utak egymásra tekerednek,

és minden csak azon múlik,

mit őriz az emlékezet,

mit kell tovább vinnem, azért, hogy ne itt legyek?!

Vidámpark

Sima tükörfelületre lépve,
alattam, fölöttem a testem képe,
megkettőzve vertikálisan, horizontálisan
mélyül, szétterül.

Vízre ejtett kavics a lélek,
köröket ír le közben és kérdez:
Hogy melyik a tükörkép
és ki lehetsz te?

A visszhang a falakat növi be,
mint a borostyán,
a részletek alatta fuldokolnak:
sokfelől jön, sokfelé visz
hangok szaggatott morzéja
zsongja be a termet,
ahol a gyermekkor itt felejtett.

Mnémoszüné első emléke

Stoppol az idő,
én felveszem.
Nem kérdezem:
– Hová lesz?
Csak viszem.
Útitársam az életemet issza,
Nem néz semerre, csak vissza.

Sírfelirat

Éjszaka a háztetőkön sétált,
mert nem bírt aludni,
bizonyára ritka pillanatokot élt át,
de nem akarok hazudni.
Az Éghez köze nem volt,
pedig lehetett volna:
számára a Mennybolt
csak kifeszített ponyva.

Jagos István Róbert

Elringatott

Magányom temeti az ősz.
Rám terül egy ócska nagykabát.
Barátnak fogadtam egykor –
Ő az egyetlen lelki társ.

Óv a hidegtől, a széltől,
hogy ha fázom, ottan legbelül.
Magamra karolom a kedvest,
s velem együtt elszenderül.

Dér-lepel őrzi az álmom,
régi cipőmon átfut a szél.
Fejem felett egy vén akác,
elhullott gyerekekről mesél.

Azt is mondta ismer engem,
csak valahogy már más vagyok.
Felemelt kérges tenyerével
és csendesen elringatott.

Egyszer, ha meghalok...

Egyszer, ha meghalok,
vers leszek.
Szavak, szótagok,
rendszerben
megszerkesztett
érzéki mondatok.
Feltörő indulat,
mely szívedben fészkel,
megszokott gondolat,
kopott ékszer,
ami fényesen ragyog,
ha másban nem, benned.
Egyszer, ha meghalok,
– Írj! –
Ezt kell majd tenned.

Mint egykor

Mint egykor...
Székek alatt bújva,
sátrat húzni a szoba közepén
– így játszanak most.

Én is játszanék,
de már túl öreg vagyok:
felnőttem
– mondják sokan.
Nem látják azt,
amit te és én.
Egyek vagyunk, kisfiam.

Építék várat, ha kell.
Tócsába taposom az őszt.
Eső alatt nevetek
a nyári széllel,
s réteken futunk
szerteszéjjel,
cserebogár után.
Zseblámpázunk
minden éjjel,
majd tücsök altat
ringatón
éji zenével.

Dzsinn vagyok neked
– álmaid őrzője.
Sárkányölő harcos,
érzelmek bölcsője...

Mint egykor...
Egyedül, apátlanul
– így játszanak most
a csonka lelkek.

Óvatosan

Altass el, kérlek.
Vigyél távoli álmokba.
Ne lássam a mára sütött nap sugarát.
Ölelj át, kérlek,
S hagyj pihennem,
Ahogy Isten hagyja haldokló angyalát.
Fektesz puha felhők közé,
Öled szerető fészkebe,
Fonj örök álmot szemem köré,
S tegyél le
(óvatosan)
A világ szélére.

Bozók Ferenc

Tátikák

Tátikák, kitátva néma szátok.
Tátikák, csodálkozó virágok.
Mit figyelhetek ki titkotokból?
Némaság sikolt a szirmotokból?
Fájdalom feszíti ajkatok?
Föld szívébe tartó dallamok?
Tátva szátok, égre, napra, fénybe,
s mind a fenti zajt s a dalt a mélybe
húzva, egyre halkulóbb az ének.
Daltalan csábítgató szirének.

Szőke

Napolaj, halovány szeplő,
vacogó, kacagó sellő.
Lobogó szemeid kékje
felemel, s letaszít mélyre.
Briliáns ajakad pompás,
mosolyod rokokós rontás.
aranyat, sugaras mérget
ihatott, aki szült téged.

Kozmoszhal

Előhang:
Amikor még kicsi voltál,
s baba-szíved mini oltár,
szurok-éjjel települt rád,
szurok-árnyék nehezült rád.

Nézd meg ezüstös pikkelyeit,
s tőrszerű, szálkás holdsugarát,
s nézd meg a hátát. Nézd, mire varr
zárt zodiákat az agyszülemény.
Nézd: ez a Göncöl, Rák, Orion,
s számtalan ábrát bír el a teste,
túltetoválna a képzeletünk.
Éjjeli testén táncol a minden,
s végtelenítve, de rejtve az Isten.
Szíve a Nap, szeme Hold, de a hátán
síkos-ezüstösen úszik a Sátán.

Téli tó

A nádcsomó a téli éj
vitrines jegébe fagy,
s a tó, a jég alatti mély
nem mutatja, merre vagy.

Nem mutatja február
hínáros, mocsár-hajad.
Lenn, a lomha vízhomály
mindörökre elragad.

Jégre csókolom neved,
de nem hoz ajkam olvadást.
Nem fakaszt nekem, s neked
a március feloldozást.

Sanzon

Becéztem lovacskát,
ezüst házimacsát,
s figyeltem, hová megy.

Ha Pestet imádtam,
spalettám kitártam,
bocsáss meg, bocsáss meg.

Ha áztam tavaszban,
fürödtem patakban,
ne ítélj meg érte.

Ha jártam berekben,
s boroztam Egerben,
megérte, megérte.

Karádi Márton

Anna néni és én

Anna néni az öcsém tanára.
Anna néni még sosem nyaralt tükörben.
Anna néni férje nőtlen.
Anna néni új ruhája ráncos, mint egy öreg ember.
Anna néni nem sajnálja a tükröt, nem tudja, hogy az valójában egy vak szem.
Anna néninek arról fogalma sincsen,
hogy én elmagyaráztam az öcsémnek,
hogy lélegzésekör
a száj szoknyája, az orr pedig nadrágja lesz a levegőnek
Anna néni nem tudja, hogy hideg időben elég azt mondanom,
inkább öltöztesse gatyába
Anna nénit ez nem érdekli,
Anna néni hagyja, hogy az öcsém a száján keresztül kapkodja a levegőt
ezért inkább elkísérem őket még az állatkertbe is
Anna néni meg majmoknak tart minket
és közben olyan unottan nézi az emberszabásúakat az üvegen át
mint turkálók kirakatában a sok régi, levetett ruhát.

Egy kiállítás tárgyai

a repcetáblák között a határ felé vezető vékony út
mint a választék egy szőke lány hajában.
ott robbant le az autónk,
pedig egy nyugati kocsibelsejében
átlépni a határt olyan lett volna, mint burokból születni-
akkor nem hallottam volna a határőr szájából
a tőled tanult csúnya szavakat
ami így olyan volt, mint két utcával arrébb, a pihenőnél
papírpohárban kapni a kávé.
nem kell mondanod,
tudom, hogy otthon kikapcsolták a villany
s egész nap olyan sötétben élünk majd
mint csukott szánk mögött
az elhallgatott titkaink.
a városban a kiállítás tárgyait már nem csak fényképezni tilos,
hanem megjegyezni is.

Korányi Mátyás

A városban

Csillagszóró nők járnak az utcán, és száraz, szénakazal férfiak.
Pontizzás. Megközelíthetetlen tüzek.
Nem lehet rajtuk elkészíteni semmit.
Koromtól fekete láthatatlan konyha.
Szikrahit. Futótűzremény. Szalmalángszeretet.
Pattognak, repülnek a csillagok.
Pattog, ropog az égő szénakazal.
Hasonló hangok. Keresik egymást. Egybesülnek.
Fémes üszök és kiégett tarló. Fejetlen madarak az égen.

Apámnál

Ne altass el csicsíja nem vagyok álmos
homlokom ne fogd meg mintha lázas lennék
ne mondd hogy kerek a Föld tudom hogy lángos
ne mondd hogy fiam mert én vagyok a vendég

kínálj meg sötéten borral unikummal
szál cigit húzz ki a doboz peremére
ne zokogj hogy a lelkiismeret furdal
ne kérdezd hogy Isten mindenkit lemér-e

csak válaszolj kocsmát kurvát rossz barátot
hazudj vallást mutass üres éjszakába
veregesd meg gyengéden a vállam – látod
erre mondják: semmi ágán és hiába

Álom

Álmomban Isten megbocsátott.
Egy asztalra dőlve zokogtam.
Álmomban jó ember voltam.

Lukáts János

„Idillek az Ipoly körül”

Szabó Lőrinc versemlékei Balassagyarmatról

Az emberélet csúcspontján (negyvenöt éves korában) és az írói pálya mélypontján (a világháború pusztításai és saját emberi meghurcoltatása után) érlelődött meg Szabó Lőrincben a számvetés gondolata, az élet és a költészet összegezésének szándéka. 1945 egyik augusztusi éjszakáján fogant meg agyában az önéletrajzi versfüzér terve, amelyet – erre az éjszakára és a kiváltó élményre emlékezve – *Tücsökzenének* nevezett el. Az érzelmi és gondolati gazdagságot tudatosan öltöztette az azonos forma monotóniájába, ezzel is a versgyűjtemény füzérszerűséget, a hasonlóságban megbúvó sokféleséget éreztetve. 1947 Könyvnapjára megjelent a kötet (akkor még *Könyvnap* volt!). A készülő mű híre megelőzte a megjelenést, olvasók és pályatársak egyaránt érezték, a XX. század egyik emlékezetes költői vállalkozását tartják kezükben, a Nyugatot kísérő és követő korszak nagy összefoglalását, amely egyúttal egy társadalmi és művészeti folyamat lezárását is jelentette.

A *Tücsökzene* a megjelenéskor 352 versből állt, ezt a második kiadásban (1957-ben) Szabó Lőrinc 370-re bővítette. Az életrajzi versfüzér hét nagyobb ciklusra oszlik, nagyjából követi a költő életének eseményeit, helyszíneit, a mű nagyobb része azonban emlékek, benyomások, reflexiók laza egymásutánja, az emberi, költői élet legfontosabbnak tartott kérdéseit és válaszait mérlegeli a költő, miközben a mindennapok apró és jelentéktelen tüneteit ugyanolyan érző hozzáhajolással vizsgálja.

A versforma neve lehet talán „tücsök”. Ez a tizennyolc soros, ötös jambusban, páros rímben írott vers távoli rokona a szonettnek, amely az európai (és a XIX. század végétől a magyar) költészet elegáns és kedvelt versformája. A tücsök a magyar „beszélt vers” egyik sikeres megvalósulása, gyakori enjambement-okkal él, hátra- és közbevetésekkel, indulat- és kérdőszókkal. Mintha a költő nem is verset, hanem prózát alkotna, mintha ott, az olvasó füle hallatára formázná, kínlódva-töprengve a vers mondatait. A rímek némelykor alig érzékelhetőek, néha játékosan keresztrímbe váltanak. A versek lezárása helyenként frappáns, tömör, egy- vagy kétsoros szentencia, mint Shakespeare szonettjeiben (amelyeket Szabó Lőrinc fordított máig ható érvénnyel magyarra!).

Hogy mi történt Balassagyarmat előtt, azt a *Tücsökzene* első két ciklusa cirpeli el nekünk. Szabó Lőrinc öt- és nyolcéves kora között élt Gyarmaton, mozdonyvezető édesapját ekkor helyezte a vasút Miskolcra az Ipoly-parti városba (1905-ben). Ennél azonban fontosabb (a költészet és az olvasó szempontjából), hogy ekkor

kerül a gyerek, a későbbi költő, először tudatos kapcsolatba környezetével, ekkor képes először fölfedezni a természetet, megismerni az embereket, és megfogalmazni élményeit, véleményét a világról.

A *Tücsökzene* versei azonban nem gyerekversek, még ha egy öt-nyolc éves gyerek szemével igyekeznek is látni a költő. Szabó Lőrinc természetesen a saját negyvenöt éves szemével-gondolatával láttat, mind a hajdani gyarmati környezetet, mind egykori, öt-nyolc éves önmagát. De még a múlt idő, az eltelt negyven év is belefőnydik az emlékezésbe. Így minden vers egyszerre lesz hiteles kép a hajdani időkről és a közben elpergett esztendőkről.

Az *Idillek az Ipoly körül* címet viselő versciklus 44 versből áll (a költő a *Tücsökzene* verseit külön címmel és folyamatos sorszámmal látta el, a balassagyarmati versek a 30–73. sorszámok valamelyikét viselik). A versek önálló, de nem föltétlenül különálló egészek, alkalmanként két-három vers gondolatilag egymáshoz tartozik, hol a történet „színét és visszáját”, hol a konkrét eseményt és az „általános tanulságot” foglalja magába.

A gyarmati tücskök egy része szorosán és közvetlenül kötődik a *helyhez*: Balassagyarmathoz, a város ilyen-olyan színtereihez, – azokhoz persze, amelyeket az öt-nyolc éves gyerek azonosítani képes: a lakóházhoz, a kerthez, az utcához, amelyben a házuk áll, és amely lefut az Ipolyhoz. A folyóhoz, amely a nevét adja a ciklusnak, és amely mindvégig a gyermeki lélek és élmény középpontjában áll. De a piac, az iskola, a rétek, a fahíd mind meg-megjelenik az idillek között.

A versek másik részét azok az emlékek hordozzák, amelyeket a Gyarmaton élő Szabó Lőrinc megőrzött ugyan, amelyek legtöbbször azonban nincs közvetlen kapcsolata gyarmati helyszínekkel, de van a történet *idejével* (a Gyarmaton töltött három évvel). A kétféle megközelítés (a helyszín és az idő) alkalmanként egybe mosódik, máskor jól megkülönböztethetően különválnak. A múlt idő érzékeltetésére a költő a négy évszakhoz, illetve egy iskolai tanévhez igazította verseit. Olvashatunk továbbá néhány hosszabb, több versre terjedő, epizódyszerű betétet, akkor és ott történeteket: az otthoni asztaltáncoltatásról, az Ipoly beszakadt jegeréről, a lányok durva kigúnyolásáról, egy gyémántról és egy bicikliről. Ezek az események emlékként megmaradtak a gyermekben, illetve a negyvenöt éves költőben. De mindezeket a szigetként kiemelkedő „betétverseket” az Ipoly parti táj és a természet varázsa fogja egységbe, és őrzik meg majd’ fél évszázad távolából.

„Balassagyarmat – óh, hogy szeretem! / Legszebb ott volt fiatal életem”, – ennél szebb emlékindítást aligha kaphat város. Az emlékező persze már a meglett férfi, aki pontosít és értelmez: „ott nem bántott talán még semmi se, / s ha bántott, rögtön gyógyult a sebe.” És ha lehet fokozni, akkor fokoz a költő (a gyerek): „Nekem a / folyó tetszett legjobban, az Ipoly.” Az Ipoly – ugye, a balassagyarmatiak megbocsátanak?! – azért akkora folyó nyugalmi állapotban, amely gyermek számára is jól meg szem-

lélhető és meglábalható, amely egyformán kínál játékot és szórakozást, fenyeget veszélyvel, és amelyhez kézzelfoghatóan tartozik a füzes part és a kanyarulatok. A folyó veszedelmét az *örvény* szó hordozta, de „*örvény volt nekem a világ s titok*”, a gyermeki mesevilágnak a része volt a távolból, de azért elérhető közelben. (30. *Balassagyarmat*)

A beköszöntő vers a város nevével indul, kiszalad (mint a gyermek Szabó Lőrinc is annyiszor) az Ipoly-partra, és végül a szülői házzal fejeződik be, amely mégis csak életének kerete lesz: a Templom utca 10.

A Templom utca ma Szabó Lőrinc nevét viseli, a 10. számon emléktábla. A ház, a lakás, a kert egyetlen, sokelemes építőjáték: „*Csak rá gondolok. / Zár, kapu enged, árnyként suhogok... / Tornác épül, derékszögben török, / vadszöllő rakja föl hullt díszzeit, / hátul, a kertben, ébred a liliom.*” Tárgyak ezek (még ha növények is!), amelyek életre kelnek, a gyermeknek a világot jelentik. Az emlékező felnőtt már a logikával bajlódik, - valójában önmagával folytat párbeszédet: „*Állj, ki vagy?! / – Az Egyedüli Jelen. – A tudat? – / Az Idők Együtt. – Mehetsz!*” Végül megállapítja: „*Mint a víz, / fut s áll a tüköröd, Templom utca 10!*” A házban ma imaház működik, - zár, kapu nem enged az érdeklődő kopogtatásának. (31. *Templom utca 10*)

A gyermek tárgyakra emlékezik, esetleg szituációkra, állóképekre, – ezekben nem volt hiány: „*a bóbitás nádszálnak kicsi volt a ház*”, látta „*télen a farkasok nyomát a hóban*”, a verszáró felkiáltás már persze összegez: „*életem, / be gazdag vagy, mihelyt emlékezem!*” (32. *Csak ami Volt*)

A személyekhez és a tárgyakhoz a gyermeket egyaránt érzelmek fűzik, a legemlékezetesebb érzés: a félelem. A gonosz indulatokról és hordozóikról, a babonákról szinte dantei sorokat kovácsol Szabó Lőrinc: „*Voltak nevek, katlanként kondulók, / voltak fiúk, pokolra indulók, / voltak szomszédok, vad haramiák, / lapátkezű, lapátnyelvű kofák, / voltak vasvillák, rettenetesek, / voltak verő, görcsbehúzó szemek*”, ilyen előzményekhez képest talán kissé engedékenyen foglal össze a költemény záró sorában: „*minden egyszerre rend és zűrzavar*”. (33. *Napfény és vihar*)

Sokféle nép a 43. sz. vers címe, a tarka sokaság a gyerekek élmény és korai tapasztalat az életből, a városnak természetes közeg. Balassagyarmat megyeszékhely, gyűjtőmedencéje Nógrád lakosságának, mint vasúti átszállóhely is volt némelyes „idegenforgalma”. Nem is akármilyen! „*Sokféle népet láttam. Dáridó / a magyarnak! A vásáros zsidó / titokzatos volt, göndör pájleszt / csúfolták, és nevelték az eszét. / A város végén sátoros cigány. / „Vigyázz, még ellop!” – mondta az anyám”,... „Nagy, nyurga, szelíd / drótostót lépegetett halina- / nadrágjában... messze föld fia... / De legérdekesebb a köszörűs / szerszáma volt, a korong*”. Vagyis a sokféle nép mellett sokféle táj, életmód és munkaeszköz találkozott Gyarmaton, közülük az ifjú Szabó Lőrinc – Lencike – bővíthette ismereteit a világról.

A három év alatt (1905 és 1908 között) háromszor váltotta évszakait az eszten-

dő, az emlékező költő leginkább a tél sokárnyalatú fehérségére és a tavaszi Ipoly-partra gondol vissza csodálattal.

Szabó Lőrinc ügyesen rajzolt, az ifjú „homo faber” számára gyönyörűség volt a meleg szobában kitekinteni a tél színeire, formáira. Mintha festő szemével látná a világot: „*A tél rajzolt. Száz fehér-fekete / vázlatán a bokrok szerkezete / s a nagy fák sok törékeny ág-boga / oly gyönyörű volt, hó és zuzmára / olyan dús dís, hogy szemem-szám elállt.*” Nem is sikerült a sajátos hangulatú – tudatosan talán először megfigyelt – telet színekbe foglalnia. Ellenben valami különös, új elem szólal meg az idillikusnak induló, téli vers végén, a lehetséges veszély és félelem ezúttal szociális színezetet ölt: „*volt szeniünk, fánk, / mégis borzadtam tőle: emberek / fagytak meg télen s éhes verebek.*” Talán szülei beszélgetéséből értesült a megfagyott útonjárókról, hajléktalanokról, maga pedig rémülten láthatta a fára dermedt és élettelenül a földre hulló kerti madarakat. (44. *A tél rajzai*)

A tavasz a természet csodálatos megújulását jelentette a gyermek számára. Mintha színekből és fűzágból font ódát hallanánk: „*Ipoly füzei, karcsú szép füzek, / s ti, öregek, roskadtak, görcsösek, / tele friss hajtásokkal, szeretem / nézni: sok forgó leveleteken, / mely kócos fürtökben a vízig ér, / hogy villózik egymásba zöld-fehér- / szürke fényetek.*” És néhány sorral lejjebb a gyermekkorra és a múltó életre emlékező, megindító szavak: „*Nyáron zöld bánat, ősszel halk tüzek, / szeretlek, csöndes szomorúfüzek.*” (50. *Ipoly füzei*)

Panasz, büszkélkedés, inkább az utóbbi szól a *Képekben és mintákban* című versből (az 56. számú): „*Ha nem volt valamim, csináltam én, / lapdát, szekeret. Papírból edény, / kistányér, korsó, lábas, fazekak: / kinyírtam, összeraktam, kanalat / tettem beléjük, ragasztottam fület / az oldalukra, szánkót, tűzhelyet, / mindent gyártottam.*” Zavarba ejtő a tárgyak tobzódása, a gyermek kézügyessége, és a vágy, hogy mindezt ő maga hozza létre, és helyezze el környezetében. „*Amit lerajzolok, az már az enyém*” – állapítja meg, így a tudatos alkotók beszélnek! Ez a kézügyesség hamarosan nagy segítségére lesz!

Az általános iskolát Balassagyarmaton kezdte Szabó Lőrinc. „*A betűket már tudtam...*” – állapítja meg rögtön, fölény és bizalmatlanság persze volt benne bőven, de hát melyik hatévesben nincs! Aztán „*jó viseletemért / óra végén a néni megdicsért.*” A „néni” Kacskovics Márta tanítónő (akinek a nevét a híressé vált tanítvány megőrzi évtizedek távolából is), hamar felismeri Lencike rajzoló és formázó tehetségét. Megkéri, fessen az iskolai kiállításra (a vizsgára) színes képeket, hajtogasson papírtárgyakat. „*Egész nap boldogan / gyártottam tükröt, asztalt, számtalan / virágot és mozsarat, fazekat.*” Aztán, óh, balsors, „*késő délután / kiderült, nincs több színes ceruzám. / Boltba? Csukva! Istenem, most mi lesz?*” Móricz Zsigmond Hét krajcárja jut az olvasó eszébe, Gyarmaton a megoldás nem olyan tragikus és szívszorító, mint volt Tiszacsécsén: „*Fény gyült bennem, gyors és kész gondolat: / ki a kertbe... Szirmo-*

kat / hoztam, levelet, ami volt, virág, /... bedörzsöltem a zöld, / piros, sárga s egyéb nedveket a / papírba, képekbe.” Az ifjú mesterember korai találékonysága mellett az ígéret föltétlen beváltása teszi emlékezetessé ezt a két-három részes iskolai vers- emléket. Jutalmul „a nénitől” egy porcelánkutyát kapott ajándékba, amelyet húsz évig őrzött. „Akkor eltört. Ez a története”. – Megmosolyogtatóan szívszorító elégiát hallgatunk. (61–63. *Elemi, Kiállítás előtt, Porcellánkutyá*)

Az öt-nyolc éves gyermek képességeinek kibontakoztatásában persze a szülők, a tágabb családi környezet is részt vesz. A betűket Szabó Lőrinc ismerte már iskoláskorra előtt, e tudása birtokába nyilván szülei segítségével jutott. Hamarosan a számokat is megismerte, bár „*húszig már számoltam*” – szögezi le gyermekéveire emlékezve. „*Egy nap apám / elővett, és... megtanított / a titokra, tízesek, százások / hogy nőnek föl egymáson ezerig. / „De a millió! Ezek csak kicsik!”* – aztán apja biciklit ígér Lőrincnek, háromkerekűt, ha megérti „*a magas Milliót*”. És akkor „*a számok épülete / ...hirtelen / csak élém állt, tisztán, értelmesen/ ...és tetejéről a magas Millió / leszállt értem.*” A millió megvan, a háromkerekűből nem lett semmi, a gyarmati mozdonyvezetőnek nem tellett gyermekbiciklire. (65–66. *A magas Millió, Zuhanás*)

Édesanyjától egészen mást tanult. „*Anyám dalolt. Legtöbbször szomorú / szövegeket. A megfagyott fiú / szívszaggató volt, s édes-kedves a / fekete tóban fürdő kis kacsá. / De a legjobban az tetszett, ahogy / a Lengyel Himnuszt – szinte lobogott, / mikor azt énekelte.*” Édesanyja családjában úgy tartották számon, hogy a Panyickiak rokonságban állnak a lengyel királyi családdal, ezért különös rokonszenv fűzte őket a lengyelekhez, s a Lengyel Himnuszt (így, nagybetűvel írja Szabó Lőrinc) imaként énekeltek a családban (Szabó Lőrinc édesanyja Panyicki Ilona). A vidám kedvű asszony nem csak énekelt, de táncolt is „*violáinak*”, ahogy gyermekeit nevezte, „*hisz még friss volt, fiatal*”. „*Fehér / liliomszál, dudolta, és kacér / réműlettel ugorva már is ott / volt a Tiszában, megtámaszkodott, / a szöveg szerint, ezüst semmivel / mosdott és arany nem-tudom-mivel*”. A játék végén pedig „*forgott velünk, és sírt, és nevetett*”. (41–42. *Anyám dalolt, Fehér liliomszál*)

Talán még olvasni sem tudott – aztán hamar megtanult –, amikor azt a bizonyos első meséskönyvet kapta. „*Kép, szöveg / minden zezugot benépesített / ... megmutatott, mindent, amit Lehet, / ami csak Volt s Van. Isten-hitemet / kezdte volna ki a kétely, hogy a / hétfejű sárkány s bármilyen csoda / csak kitalálás.*” A mese és a valóság szereplőit a képeskönyvben hamar megismerte, s bizonyosan sokáig érezte őket hitelesnek, közeli barátnak és ólálkodó ellenségnek. A meséskönyvben „*valóságosan*” láthatta őket. (38. *Mesék és veszélyek*)

A családi légkör, az ajándékba kapott mesekönyv, a vonzóan szelíd és változatos természeti környezet mind hozzásegíti a szépség iránt fogékony gyereket, hogy érzéseit, gondolatait is megfogalmazza. De lehet, hogy ezt a föltételezést csak negyven évvel később, a beérkezett (vagy éppen a válsággal küszködő) költő sugallja az olvasónak?

Hogy miként építkeznek egy, a világra rácsodálkozó és abból magának minél többet fölfedezni akaró gyerek, arról a gyarmati évek két különös verse sokat elárul. A szem örömei a látásról, ma inkább úgy mondanánk: a *rácsodálkozásról* vall. Ismét a tárgyak rengetegét vezeti elő a költő, a színeket és a formákat, a különböző anyagokat, amelyek együttesen a világ gazdagságát és végtelenségét sugallják. És a látványhoz (véletlenül, tudatosan?) a tapintás, a kézzel való megérintés öröme, izgalma is járul. „Szerettem a szép, sima köveket, / nyulak szőrét, a selymes füveket, / jó agyagot, fűzgaly fehér húsát, / ...elnézni, a halak hogy kergetik / egymást a vízben, hogy játszik a nap / az Ipoly tükrén s a tükör alatt.” De szerepel ebben az élményfüzérben fecskéfű és kutyatej, napraforgó és „aranyzöld gyíkok lüktető hasa”, gőz és felhők, lepkék és pókok. A gyerek legjobban az öntudatlan szemlélődés idejét szerette: „azokat a percekét, / amikor nem tudtam, hogy mit teszek”. (67. *A szem örömei*)

Talán még bravúrosabb (ha ugyan a „bravúr” költői érték?) az előbbi költemény párverse, a *Hangok* című. „*Hangok játéka is vonzott: ahogy / egy sereg galamb alá-suhogott, / szárnyaik édes pümpögése a / leszállás előtt, tücsökszó, puha / méhziümmögés, ... „kotlóstyúk kottyta, s az a méla mú, / a teheneké, hars kukurikú / hajnal előtt, tavi békazene: / perdülő um, mord kvarty, víg brekeke.*” A bravúrt leginkább az állathangok emberi megszólaltatása jelenti. De még a fülsértő, kemény géphan-gok is beleférnek ebbe a szimfóniába: „*mozdony robaja, / nehéz reszelők rekedt sikolya, / villámropogás, s őszi légen át / láthatatlan jajongó vadlibák, / s ezer egyéb hang.*” Ráadásul a hangok „*bár elzengtek*”, az emberi fül, az emlékezet mégis képes megőrizni és földélni őket, „*húnyt szemmel ma is össze lehet / raknom belőlük a fél-életet*”. Azért itt már – lássuk be! – a költő építkeznek! (68. *Hangok*)

Az idő pedig telt, a gyerekek az a három év három karácsonyt jelent, amelyeket aztán egybemos az emlékezet, a megújuló és egymást háromszor váltó évszakokat, a család változatos, mégis ismétlődőnek tűnő napjait. A felnőtt költő pedig már kezdi kiemelni a fejét a gyermekkori balassagyarmati helyszínei közül, és azt a három évet megtoldja a következő negyvennel. Hányszor megteszi még majd életében, költészetében! „*Nap napra telt, év évre: rengeteg / hátán, ahogy a kontinenseket, / vitt a forgó Föld, róva régi s új / köreit.*” A kozmikus távlat aztán visszaszeli a kisvárosi-kisvilági valóságba: „*Így tűnt s jött minden ismétlődve, ma, / tegnap, holnap, játék és iskola.*” És már szinte búcsúzik a gyermektől, önmagától: „*mindig más és mindig ugyanaz a / forgó körhinta, nappal, éjszaka: / Így repült a Mindenség ütemén / a Föld, és rajta, mit sem sejtve, én.*” (69. *Nap napra telt*)

Még egy váratlan, nyári áradás, amely egészen a kertkapuig szaladt, még egy éber álom a rét csendjében, a folyó morájában – a verset Szabó Lőrinc előadásában máig élvezhetik a rádióhallgatók. (71. *Utcai árvíz*, 72. *A rét meghal*) 1908-ban aztán vége lett az idilleknek az Ipoly körül, a család Debrecenbe költözött, ahol Szabó Lőrinc tíz évet töltött. A gyermek számára megkezdődtek az „érlelő diákévek”.

EKSZPANZIÓ XXII.

NEMZETKÖZI KORTÁRS MŰVÉSZETI TALÁLKOZÓ(K)

VERS - KONCERTEK > KIÁLLÍTÁS-PERFORMAN SZOK > KONCERT-SZÍNHÁZAK > BODY ART AKCIÓK

„MASZK & ARC” ARC & MASZK

Az EKSZPANZIÓ/K/ minden emberire kiterjedő, táguló, lelkeket hódító, szelíd kultúr- köröket foglaló nemzetközi kortárs művészeti találkozó(k). A kísérletező kedvű alkotók: költő-, filozófus-, zene- és képzőművész performerek; irodalmárok, művészettörténészek, színházi és filmrendező, színészek és a közönségük 1989 óta változó helyszíneken, a váci Görög templom kiállító-hajójából „kivezve” a Pilisen, a Naszály-hegyen, a Dunakanyaron, a Börzsönyön át, az Ipoly magyar-szlovák oldalán a Vepor-hegység, vagyis a forrásvidékek irányába tartva, a Kárpát-haza legpoétikusabb szegletére, a Dunakanyarra is visszaköszönve, együttesen tesznek „próbálkozást” arra, miként válhatnak a kortárs művészetek valóságosan is az élet meghatározó: formáló avagy deformáló, az ország- és műfaji határok átjárhatóságának megteremtésével mindennapi létünk építő, organikus részévé.

Ezek a „kísérletek” egy olyan korban történnek, amikor a művész és közönségének kapcsolata klasszikus értelemben a közgondolkozásban már aligha létezik hagyományosan, avagy korszerűen pedig szinte már értelmezhetetlen. És ha mégis, akkor talán úgy, olyan formában, ahogyan az, a 22. esztendejébe érkező Ekszpanziókon történt, s történik.

Ezeket az évente ciklikusan ismétlődő, többnyire két-három napos avantgárd nemzetközi művészeti találkozókat, performansz fesztiválokat, kiállításokat Nagy Pál *Az irodalom új műfajai* című munkájában, – az ELTE BTK Magyar Irodalomtörténeti Intézetének jegyzete – európai léptékkal mérve is korszakos kortárművészeti: irodalmi, színházi, képzőművészeti, zenei értéként tartja számon, már a múlt század '90-es éveiben, az *Új Magyar Művészeti Lexikon* közlésével egybehangzóan. Ugyanakkor kiemelkedően fontosnak értékeli az E(x)KSZPANZIÓK poézisben folyamatosan megtett útjait a közelmúltban fiatalon elhunyt filozófus-esztéta *Bohár András Aktuális Avantgárd: M.M. Hermeneutikai elemzések* című tanulmányában, aki maga is ekszpanzista volt. Ezúttal az EKSZPANZIÓ XXII. alkotói,

a korábbi: *Platón*: „A LAKOMA”, a „REMETE”, „TÁLTOS – SÁMÁN”, „A VÁR”, „A KILÁTÓ”, „Szt. FERENC”, „I s z l á m”, „ÁLOM” „PÜNKÖSD”, „VisszaSejtesít”, a *HrAbALiÁNÁk* és „A SöR”, valamint a *ReAnGeLiZáCió /ViSsZaAnGyALít* tematikájú *Gesamtkunstwerk /összművészeti* „kísérleteik” tapasztalatait alapul véve, 2010–2011-ben tovább lépnek a tágan értelmezhető „VisszaSejtesít /

Recellularisation” logikájában Hamvas Béla *Karnevál* című regényének olvasatát alapul véve MASZK & ARC >< ARC & MASZK hívószavára építve kiállítás-performanszainkat, happeningjeiket, body art akcióikat, vers-koncertjeiket, koncert-színházaikat, előadásait.

EKSZPANZIÓ XXII.

TERVEZETT HELYSZÍNEI 2010–2011-ben

Február 13–16-án: IPOLY MENTI ALAKOSKODÓK – MASKURÁZÓK
Ipolydamásdon (H) + Helembán/Chl’aba (S); Kortárs művészek a hagyományos élő farsangi ünnepkörben vasárnaptól hamvazószerdáig;

Június 19-én: Aszódon a Petőfi Múzeumban a Múzeumok éjszakáján
Németh Péter Mikola: „**VisszaSejtesít >< ArcMaszKban**”
Szent Iván-éji vers-koncertje
Alkotótársak: Mezey Péter (fuvola)
Németh Balázs Kristóf (ütőhangszerek)

Július 2-án: Fonyódon a Fonyódi Múzeumban (8640 Fonyód, Bartók Béla u. 33.)
IN MEMORIAM BOHÁR ANDRÁS „VISSZASEJTESÍT” című kiállítás-performansz

Július 30–31-én (péntek–szombat) – **aug. 1.** (vasárnap) **Nagymaroson + Visegrádon**
EKSZPANZIÓ XXII. >< **MASZK & ARC** >< kiállítás – performanszok, koncert-színházak, vers-koncertek **Visegrádon** a Mátyás Király Múzeum reneszánsz palotájában, konyhájában, udvarán és a város különböző pontjain;
Nagymaroson Kassák Lajos *Eposz Wagner maszkjában* című verseskötetének feldolgozása, előadása *Éposz Kassák maszkjában* címmel az egykor volt Kassák-ház előtt. Kassák Lajos emléktáblájának elhelyezése a Magyar utca 2-es számú ház falán, költői estek, performanszok, koncertek a NAKE Galériában és udvarán, a római katolikus templomban, a plébánia szabadtéri színpadán, a Szent Imre téren, a Szantim és Bufi korcsmák épületében és udvarán; a Duna-parton a révnél, a hajóállomásnál, továbbá a város különböző pontjain.

Szeptember 27–28–29–30-án, Egerben ART-ALOM + + EKSZPANZIÓ XXII.

Az ART-ALOM és az EKSZPANZIÓ Nemzetközi Kortárs Művészeti Társulás közös rendezvénye **ARC & MASZK** tematikában az egeri Kis Zsinagógában, valamint az Eszterházy Károly Főiskola Vizuális Kultúra és Irodalomtudományi Tanszék, valamint a Mozgóképkultúra Tanszék oktatóinak – Borgó György Csaba, Kopasz Tamás, Ködöböcz Gábor, Sziójártó Imre, Szurcsik József, Thiel Katalin, Tóth Tibor – és hallgatóinak aktív, alkotói részvételével; az AGRIA Irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat bemutatja az Ekszpanziót Ködöböcz Gábor főszerkesztésében; N. P. M.:VISSZASEJTÉSÍT című kötetbemutatója a főiskola könyvtárában (Házigazda: Balogh Ferenc).

ARC&MASZK kiállítás-performansz, vers-koncertek, koncert színházak, performanszok, body artos akciók az egeri Kis Zsinagóga Kiállítóteremben (házigazdák: Szilágyi Rudolf és az egeri kortárs művészek), továbbá a Rossz templom Galériában (házigazda: Ponyi László igazgató, Mészárosné Pusztai Éva kultúraszervező); valamint Eger várában, a Dobó István Múzeumban, a város utcáin és terein stb.

2011 farsangján:

IPLY MENTI ALAKOSKODÓK – MASKURÁZÓK

Ipolydamásdon (H) + Helembán/Chl'aba (S); kortárs művészek a hagyományos élő farsangi ünnepkörben farsang vasárnapjától hamvazószerdáig;

2011. május–június:

„ArcMaszk” összefoglaló kiállítás-performansz a MAGYAR MŰHELY GALÉRIÁBAN (Bp. Akácfa u. 20.) (Házigazda: L. Simon László, Szombathy Bálint)

Kiállító művészek: Baksai József, Bereczki Kosach Kata (G.), Bertine Bosch, Bert Meinen (NL), Borgó György Csaba, Bészabó András, Csorba Simon László, Csillag Nagy Balázs, Gaál József, Filep Sándor, Győrffy Sándor, Herendi Péter, Haász Ágnes, Kettős Tamás, Kopasz Tamás, Mocsári Mária, Mihai Olos (R.) Németh Zoltán Pál, Németh Balázs Kristóf, Németh Zsófia Nóra, Olescher Tamás, Pécsi Sándor, Somogyi Kata, Szécsi András, Szathmári Botond, Szurcsik József, Wámos Mykwla etc.

Rendezik: **Haász Ágnes** elektrográfus > **Győrffy Sándor** képzőművész > **Köpöczi Rózsa** művészettörténész.

Vámosmikola, 2010-05-03.

Németh Péter Mikola s. k.
alkotó – rendező

Mob: 06–20/498–3004 >< e-mail: expanzio@vipmail.hu

Németh Péter Mikola
„ARCMASZK”

A kettősségben-lét szindrómája

„Gipszbe ágyazottan a fej.
 Fehér negatívan a lüktetés.”
 (n. p. m.)

Ezt a kétsorosost itt a mottóban, amelynek a címe *Postmortem*, Ferenczy Béni Adyról készített halotti maszkja ihlette látomásosan, még a 20. század hajlékán, valahogy úgy, ahogy az idei EKSZPANZIÓNK témaválasztását is, egy elhatalmasodó életérzés sugallja, valójában az, amit minden szenzibilis embernek előbb vagy utóbb meg kell éreznie, hogy ti. a harmadik évezred narthexében a „tökéletes személy”, a „tökéletes szabadság” ideája még inkább viszonylagossá vált, és a tökéletességre való törekvés önmagában is egyre elhalványulni látszik, mint korábbi évszázadainkban. Vajon mi lehet ennek a természetellenes, napjainkra mégis „természetesnek” tűnő folyamatnak az oka? Ekszpandeálásaink évekkor korábban meghirdetett *ViszaSejtesít* „logikájában” ezúttal az a kérdés, hogy miért is kellett korábban, s miért kellene továbbra is a „tökéletes *individuum*” realizálására törekednünk? De mit is értsünk ma tökéletesen, ráadásul a szabadságvágyaink összefüggésében, mit? És egyáltalán, ki lehet ma közülünk „tökéletes személy”, személyiség, akkor, amikor az „*európai személyesség*” már a kezdetek kezdetén tudathasadásos kettősséget teremtett. Hamvas Béla a következőképp vélekedik erről a dualisztikus állapotról Thiel Katalin lényeglátó leírása szerint: „Dupla sorsunk lett, egy macbethi és egy hamleti, illetve egy Don Quijote-i és egy Sancho Panza-i, vagyis egy *hivatalos/nyilvános* és egy *privát „szélmalom-történet*”, ez vált Európában „természetessé”.

A személyesség szétesésével együtt járó lélektani folyamatot, illetve állapotot kívánja megjeleníteni Hamvas nagyregénye hét fejezetében. Ezért is lett az EKSZPANZIÓ XXII. választott egyik alapműve a *Karnevál*. Az a dualista tudat, amelyben a regény főhőse, Bormester Mihály (Mike és Michail) kettős története játszódik, az író meglátása szerint abban a helyzetben, ott és akkor „*az egész eddigi államvezetés csődöt mondott*”.

Így a 19–20. század emberének a külvilággal való egyre kilátástalanabb és zavartabb kapcsolatát a művészlélek a Szent és a Bolond „szerepében” hivatott megjeleníteni, csodát-várón. A „csoda”, amiről már az ókori római krónikák is hírt adtak, úgy válhat mindennapi valósággá – többek között Hubay Miklós *Ró-*

mai karnevál című drámáját is ez ihlette –, hogy ti. a karneválok idején a Via del Corson versenyfutást rendeztek a nyomorékoknak, a féllábúaknak, a bénáknak, a sántáknak, és mert nekik nem volt vesztenivalójuk, ők a mindennapi létükért futottak, időről időre képesek voltak legyőzni épkézláb ellenfeleiket, az olimpikon atlétákat. Társadalmi állapotunk annyiban analóg az ókorival, hogy ma is „tartósan” karneváli az élethelyzetünk, a hangulatunkról már nem is beszélve. Hogy miért? Valószínű azért is, mert „odafent”, az önmagukat elitnek képzelők köreiből egyre kevésbé hisznek már a demokráciában. Ugyanakkor egyre erőteljesebben működik a protokoll, a bürokrácia. „Idelent” pedig, a társadalomból kiszorítottak szintjén úgy érzékelni, ha mások már nem is, de ők, a jogfosztottan „tiszták”, még mindig hisznek. Ebben *a lassú körénk feketedésben, a kilátástalanság hevében*, egyes-egyedül már csak ők hisznek igazán a változásban, mert nem is tehetnek másként. Könyörtelen a helyzetük, nincs más választásuk. Az „odaföntiek” álarcát öltve alakoskodnak, tetszetős karneváli álarcokat, csillogó jelmezeket viselnek. Az „ide-lentiek” kellő öniróniával maskuráznak: kikenik, kifenik magukat, a farsangra halottjaikról öltözködnek, ahogy azt idén is tették az ipolydamásdi és helembai farsangolók. Kegyeletből viselik hozzátartozóik, rokonaik, szeretteik ruháit, kacatjait, így emlékezve meg róluk, farsangtemetéskor tudatosan „eljártszva” a gondolattal: – „Jaj, mi lesz velünk feltámadáskor: mezítelenül maradunk?” Így, ezzel a büntudattal ülik meg évről évre önfeledten *„A mélypont ünnepélyét”*. De Arcuk van, még ha mélyen, megviselten ráncoktól barázdált, fáradtan szomorú, melankolikus is az az Arc, ám emberi. Az arcvonásokban, az arcjátékban kifejeződő lelki folyamatokban a *látszat* és a *létező* nem állhat szemben egymással, hanem az *Arc és Maszk*, illetve a *Maszk és Arc* „*ArMaszk*”-ká kell, hogy átlényegüljön. S ez a lelki folyamat a célja minden *„teremtő indíttatástól ihletett műnek – a művészetnek”*, ahogy erről Kemény Katalin halála előtt nem sokkal *„Tízezer bőrű lélek”* című interjújában elmélkedett férje, Hamvas Béla *Karneváljáról*, mint az életmű legfontosabb darabjáról. A MASZK szakralizál, az ÁLARC profanizál, s a kettő semmiképp sem fölcserélhető, összekeverhető. A MASZK olyan Arc-lenyomat, amely a személy felismerhetőségét az örökkévalóságba emeli. Ilyen Babis, Pilinszky, Szabó Lőrinc, Németh László és Szentkuthy Miklós vagy épp Liszt és Beethoven, Nietzsche és Hegel halotti maszkja. Az ÁLARC ugyanakkor egy olyan, az emberi Arc elé helyezett műtárgy, amely az illető személy alakoskodását, eltakarását, felismerhetetlenségét szolgálja. A kettő ilyen értelemben lényegileg különbözik egymástól, a közgondolkodásban funkciójuk mégis összekeveredik. Vajon miért? Többek között a mostani Ekszpanziókon erre keressük az alkotói választ a kortárs művészetek eszközeivel abból az alapállásból kiindulva, hogy a klasszikusok teljességigénye és az avantgárd művészetek töredékessége minden eddigi filológiai megállapítás ellenére összeegyeztethető, ahogy az már a magyar

avantgárd hajnalán eleve érzékelhetővé vált, Kassák Lajos első kötete, az *EPOSZ WAGNER MASZKJÁBAN* megjelenésekor. Így kezdődött:

*Ó élet, ki hátamon hordtam a házam
és csúsztam az árkot a gondfa tövén,
most nyisson a bánatok árva gubója
és nyisson utamra a messze világ.
Mert voltam idáig a könnyek igása,
ki szántja szemének a drága körét –
de lettem a dac, ki az égre dörömböl:
megdült ige mécsese, tűzteli kín!*

(Kassák Lajos: *Eposz Wagner maszkjában* > részlet)

Az eposz, az ősi, a hagyományos az „egylényegűvé” válhat a modernnel, a legújabbal, az avantgárdal: Kassák verse ebben a formájában a korabeli wagneri zenével, operával.

De visszatérve Hamvas *személyességről* vallott gondolatköréhez, a *Karneválban* a „kettős tudat” másik gyakorlati példája, az alkotó zárójeles megjegyzéseinek alkalmazása.

A zárójelbe tett „hátsó gondolatok” zavarba ejtő őszinteséggel ellentétezzik a „panírozott”, a „becsomagolt” szavakat, illetve a szavak maszkírozottságát. Arról van itt szó, hogy a

Közhelyes gondolataink réseiben,

mint születésnap virágok
a prés alatt:
–„Év az évre” –
újjászületik
az a „Semmi”, amit
egy életen át valóságnak
becézgetünk reggelente.
(*npm.: Naplövő*)

A *Karnevál* főszereplője, Bormester Mihály, ha reggelente Napba nézhet, akkor a fény hatására éberben mindvégig azon munkálkodik, hogy új napot, új létet alapítson, hogy helyreállíthassa az „eredeti egységet”, vagyis a „normális emberi létet”. Vajon ma képesekké válhatunk-e az alapállás visszaállítására, a VISSZASEJTÉS folyamatának megvalósítására akkor, amikor a közös nevezőkről, a „normális” fogalmáról alapjaiban eltérők az értelmezéseink, a meglátásaink, a benyomása-

ink? Talán igen. Talán nem. Mindenesetre, ha a helyes diagnózis szerint már ott tartunk, „ahol”, – nem tudni persze, hogy igazán hol –, akkor eljátszva a gondolattal Joyce *Ulysses*éhez, Hamvas *Karneváljához* hasonlóan újra sorba vehetjük az emberi létezés lényegi eseményeinek, majd mind meglévő formáit, megnyilvánulásait: *Születés >< halál, Barátság >< Szerelem, Hit >< Közöny; Kétely >< Unalom, Vágy >< Bűn, Ostobaság >< Felszínesség >< Fontosság >< Tudálékosság, >< Érdéktelenség >< Önzés; Farsangolás >< Busózás >< Maskurázás* etc.

S így vághatunk bele újra a szellem hullámhosszán a harmadik évezred küszöbén *ReAnGeliZált Kerubokként* bukdácsolva az EKSZPANZIÓ XXII. évében ekszpandeálásaink horizontján a tér-idő szelíd meghódításba: hitünk, megváltódásunk, szeretetünk reménységével, miközben sejteinkben érzékeljük, tudjuk is talán:

Harangok zúgnak.

Remeg a dombok alja.

Feltámadás: van!

(*npm.: Magyarhaiku*)

Kelt: Vámosmikolán, 2010. farsangján

Filmkészítő pályázat!

EKSZPANZIÓ XXII.

NEMZETKÖZI KORTÁRS MŰVÉSZETI TALÁLKOZÓ(K)

VERS – CSOPORTOS KIÁLLÍTÁS – PERFORMANSZ – FILM – KONCERT – SZÍNHÁZ

„MASZK & ARC – ARC & MASZK”

Az Ekszpanzió XXII. rendezvénysorozat és az egeri Eszterházy Károly Főiskola Mozgóképkultúra Tanszékének filmpályázata középiskolások, ill. egyetemi és főiskolai hallgatók számára.

Az Ekszpanzió XXII. rendezvénysorozat és az Eszterházy Károly Főiskola Mozgóképkultúra Tanszéke *Maszk és arc – Arc és maszk* címmel filmalkotói pályázatot hirdet. A pályázatokat két kategóriában várjuk: középiskolai és felsőoktatási kategóriában.

Olyan mozgóképes alkotásokkal lehet pályázni, amelyek a maszk és az arc mo-

tívumaira épülnek. (Ihletforrásként a következő irodalmi műveket és köteteket javasoljuk: **Kassák Lajos**: *Eposz Wagner maszkjában*, **Hamvas Béla**: *Karnevál*, **Gogol** novellái és a *Holt lelkek*, **Hubay Miklós**: *Római karnevál*, **Németh Péter Mikola**: *VisszaSejtesít.*)

A pályaművekkel kapcsolatban műfaji és terjedelmi megkötés nincs.

A pályaműveket a következő címre várjuk: **3300 Eger, Eszterházy tér 1. Mozgóképkultúra Tanszék**. A borítékra a pályázók írják rá: Eszterházy Károly Főiskola, **Ekszpánzió XXII. – Filmpályázat. H-3300 Eger, Eszterházy tér. 1.**, valamint tüntessék fel, hogy a pályázat melyik kategóriában készült („középiskolai”, ill. „egyetemi / főiskolai”).

A borítékon és az alkotást rögzítő hordozón szerepeljenek a pályázó elérhetőségei. A nevezési lap letölthető erről a címről:

http://mozgokepultura.ektf.hu/?mm=dokumentumtar&content=az_arc_es_maszk_filmpalyazat_nevezesi_lapja

A pályázatok és a nevezési lap feladási határideje (a postai bélyegző dátuma): 2010. szeptember 3. A pályázatokat az EKF Mozgóképkultúra Tanszéke által felkért zsűri bírálja majd el.

A pályaműveket 2010 őszén bemutatjuk az Ekszpánzió XXII. rendezvényein. További információk: szimre@ektf.hu (Szijártó Imre) és a tallya@ektf.hu (Tóth Tibor).

Papp Tibor

Gondolatszikkák a vizuális irodalomról

A vizuális költészet olyan költői művek közös neve, melyeknek közege a látható nyelv. A látható nyelv bipoláris (jelölőből és jelöltből összetevődő) jelek rendszere – a jelölő, mondja Jacques Anis francia kutató – a nyelv írott formájában „grafikai” jelenség. A magyar irodalmi világban a *látható nyelv* Zolnai Bélát juttatja a kutakodó eszébe, ő ugyanis hosszú értekezést közölt ezzel a címmel 1926-ban a pécsi *Minervában* (1–5. szám, V. évf. 1926. Pécs. 18–71. o.), azonban Zolnai Béla metaforikusan használja a kifejezést, szerinte a *látható nyelv* a beszélt nyelv lecsapódása, tökéletlen rögzítése. A Jacques Anis-féle megközelítésben viszont a látható nyelv egyenértékű a beszélt nyelvvel – egyik sem függvénye a másiknak. Két különböző formájú, egyenértékű kifejezésforma. A látható nyelv évszázadokon át a bűnbak szerepét töltötte be. Hegel egyik szövegét összefoglalva fejt ki Jacques Derrida a hegeli gondolatot: „Nem-fonetikus mozzanatában az írás magát az **életet** árulja el. Egyszerre fenyegeti a lélegzést, a szellemet – és a történelmet mint a szellem önmagára vonatkozását.” (*Grammatológia, Életünk/Magyar Műhely*, 1991. 50. old.) A „lira vizuális kísérleteivel szembeni előítéletek” – Magyarországon és a világon mindenütt – többek között erre, azaz, a fonocentrizmus egyeduralmára vezethetők vissza. Az ifjú fejekbe az egyetemeken betáplált, a hivatalos ideológiát, a politikai és a gazdasági helyzetet kiszolgáló konzervativizmus pedig az előbb idézett *élet* elárulásától való félelmet toldja meg egy lapáttal: a megsokkottól eltérővel szembeni idegenkedéssel. Ebben a megvilágításban csupán enyhe túlzásnak tűnik a képversekről az elmúlt évtizedekben magát makacsul tartó hazai vélemény: a vizuális költészetnek „csak megszállottjai és heves elutasítói léteznek”. Sokszor eszembe jut anyai nagyszüleim falusi házában, az öregek sült alma szagával permetezett szobájában a kredenc és a konyhaajtó közötti falcsíkon lógó „házi áldás”, amely előtt soha senki nem állt meg, azaz soha senki nem vette a fáradságot, hogy egy-álltában elolvassa, mégis a család minden tagja fejből tudta nemcsak szövegét, de betűinek cirádáit is. Bizony-bizony, cirádás, kalligrammás, aranyozott betűk díszítették a „látványt”. Vizuális mű volt, melynek üzenetközvetítésében a látható nyelv is szerepet játszott.

A meszes évtizedek szorításában megcsontosodott magyar irodalmi rendben a vizuális költészetnek és vele együtt, főleg a második világháború óta kivirágzó új irodalmi formáknak számtalan kiközösítési módja ismeretes: irodalmi orgánumaink (újságok, folyóiratok, egyetemek, kutatóközpontok) egy része nem vesz róluk tudomást, nem közli, ha igen: fanyalogva, nem disszertál róluk, ha mégis, akkor lekicsinylően. A témához nyúló kritikusok zöme nem „a” művet elemzi, nem „a”

műről elmélkedik, hanem áradozik, elmondja impresszióit, hasal, hadakozik, eb-
rudal, vaktában lesöpri a vizuális költeményt az asztalról.

A vizuális költészet története egyesek szerint időszámításunk előtt 1700 évvel,
Phaisztos „Diszkosz”-ával kezdődik, mások szerint Theokritosz és Szimiasz kép-
verseivel (i. e. 300). A latin irodalomban Laevius „*Pterigion Phœnicis*” vizuális műve
(1. sz.) és Publilius Optatianus Porfyrius „*Carmina quadrata*”-i a legismertebbek
(4. sz.). Az első évezred közepén Venantius Fortunatus Poitier-i püspök „*Carmina
cancellata*”-i és „*De Sancta Cruce*” című munkája (540–600 körül) és Hrabanus
Maurus Mayence-i bíboros „*Carmina figurata*”-i (784–856) a legkiemelkedőbb
alkotások. Évezredünk kezdetén a francia Pierre Abélard, valamint a 12. és a 13.
században alkotó Abraham ben Ezra és Abraham ben Samuel Abuláfia héber köl-
tők művei a vizuális költészet mérföldkövei. A 14. században – még mindig a latin
nyelvű világban – Nicolò de Rossi és Iacobus Nicolae de Dacia a legjelentősebbek,
a 15.-ben pedig megemlíthetjük Janus Pannoniust. A 16. század kezdetétől a 18.
század végéig tartó korszakban az európai vizuális költészet hatalmasra lombo-
sodik, számtalan ágon bontja virágait. Íme néhány név fogódzkodónak: Melin de
Saint Gelay (1481–1558), Mathijs de Castelein (1485–1550), David Joris de Gand
(1501–56 körül), François Rabelais (1494–1553), Richard Willis (1545–1660),
Szenczi Molnár Albert (1574–1633), Catherina Regina von Greiffenberg (1633–
94), Johann Helwig (1600–74), Johann Klaj (1616–56), Johann Leonard Frich
(1666–1743), Ivan Velic’kovskij (1687–1726), Henryk Firley (az 1600-as évek
elején), Charles François Panard (1694–1765). A 19. század elején-közepén gyé-
rebb a termés, de egy-két figyelemre méltó szerző, mint például a francia Charles
Nodier, akkor is jelentkezik. Újabb fordulat a 19. század negyedik negyedében kö-
vetkezik be: Lewis Carrollal, Morgensternnel és Stéphane Mallarméval. Mallarmé
már a 20. századi vizuális költészet előfutára. Hires versében, az „*Un coup de Dés
jamais n’abolira le Hasard*”-ban az volt bevallott célja, hogy a papíron lévő nyelvet
közegének megfelelően működtesse; Valerytól és a *Le Livre* című, soha be nem
fejezett munkájának megjegyzéseiből tudjuk, hogy távol állt tőle az oldalak tipog-
ráfiailag különösré vagy csicsára dekorálásának legkisebb szándéka is.

A magyar irodalom tanításában tudtommal egy órányi sem jut a képversekre.
Általános irodalomtörténeti munkákban óvakodnak tőle a szerzők, csipesszel
nyúlnak hozzá, mintha kígyót kellene boncolniok. *Képversek* című könyvében vi-
zuális kísérletnek, mesterkedő költői játéknak titulálja Aczél Géza az ebbe a szfé-
rába tartozó műveket, aki szerint „A világirodalom régebbi és legújabb kori vizu-
ális törekvései mellett ugyanis meglehetősen szerény eredményeket mutathat föl
e téren a magyar költészet – épp sajátos karakteréből, az experimentális törekvé-
sektől való idegenkedéséből adódóan.” Véleményem szerint az idegenkedés nem
a magyar költészet, hanem bizonyos áramlatainak a sajátja, mint ahogy a francia

költészetben is találunk a képversektől idegenkedő áramlatokat. (Például a „Rochelle-i iskola”, amelyhez a 60-as, 70-es években Magyarországon vendégeskedő francia költők nagy része tartozott: Eugène Guillevic, Jean Rousselot, Anne-Marie de Backer stb.) Ami pedig a múltat illeti, csak tudomásul kell vennünk a tényeket, a létező műveket, s nyilvánvalóvá válik, hogy nem tartozunk a szegények közé. Dick Higgins angol nyelvű antológiájában – a 80-as évek közepén – a magyar vizuális költészet külön fejezetet kap. Egyetlen szegénységünk, hogy kevés olyan orgánunk van, amelyik nyíltan rokonszenvezik a vizuális költészettel: mindössze kettő-három. Mai művekkel rokonszenvező, elméletileg jól felkészült kritikusról, az időnként kritikussá kényszeredő alkotókon kívül egy-kettőről tudok, pl. Petőfi S. Jánosról, Bohár Andrásról, Bodor Béláról stb. Az Európára nyitáshoz, ha egyáltalán nyitni akarunk, elengedhetetlenül szükséges a képversnek, a hangversnek és a performance-nak otthont adó gócok kialakítása. Meg kell ismerkednünk a műfajokkal, még akkor is, ha irodalmáraink zöme idegenkedik ettől a formától. Az ideológia szorításából kiszabadulva az irodalom a súlypontok átszervezésével valósíthatja meg a fölöttébb óhajtott (és félt) *váltást*.

Szennyezett légkör

Dick Higgins könyve a 19. század közepéig kíséri a vizuális költészet göröngyös útját, gondosan és alaposan felsorolja a műveket, lelőhelyeiket, és nem feledkezik meg a vizuális költészet ádáz ellenségeiről sem. A sort Michel de Montaigne-nyel kezdi, és Petőfi Sándorral zárja. Idézem a Petőfire vonatkozókat: „Minden bizonnyal a vizuális költészetről alkotott leghevesebb negatív vélemény dr. Kilián István, a Magyar Tudományos Akadémia tagja 1984. július 24-én kelt levelében jutott el hozzám: Petőfi Sándornak, a híres költőnek a levele, melynek címzettje a *Hazánk* című újság főszerkesztője volt, aki 1847. március 24-én egy meglehetősen silány kereszt alakú verset közölt Bulyovszky Gyulától: *Amennyire telik, őrizkedjél olyan égbekiáltó silány portékát közleni, mint a minap Bulyovszky és Halha vagy ki a fene versei voltak. Amint elolvastam hát fosást kaptam, okádtam, a hasamba kólíka jött, aszkórságba estem és három ízben ütött meg a guta. Ha kedves előtted az életem, válogasd meg jobban a verseket. Inkább semmit, mint rossz verset. Isten veled: csókol igaz barátod Petőfi Sándor.*”

Nem láttam a *Hazánk* eme számát, de ténynek veszem, hogy Bulyovszky verse képvers volt, viszont arra vonatkozólag, hogy Halha (vagy ki a fene) verse az volt-e vagy sem, Higgins szövegéből nem kapunk felvilágosítást. Két lehetőség van: 1. az volt; 2. nem az volt. Ha a 2. lehetőséget veszem figyelembe: azt, hogy Halha (vagy ki a fene) művei nem képversek voltak, akkor tárgyaltan minden spekuláció, rossz verseket közölt a szerkesztő, képverset, meg nem képverset a levélből mindössze

arról értesülünk, hogy rossz versek olvastán Petőfinek foshatnékja támad. (Milyen szerencse, hogy nem ma él!) De tegyük fel, hogy Halha (vagy ki a fene) művei képversek voltak. Akárhányszor és akármilyen megvilágításban olvasom Petőfi levélét, azt konstataálom, hogy egyetlen szava sem vonatkozik a formára, hogy egyetlen egyszer sem említi a képverset, s hogy szövegében semmi nem utal arra, hogy azért nem szereti a közölt verseket, mert képversek. Egyszerűen és keményen: rossznak tartja őket, nem azért, mert ilyen a formájuk vagy olyan, hanem azért, mert műként rosszak. Azaz ha mindkét szerző műve képvers volt, még akkor sem talállok semmi bizonyítékot ebben a levélben arra vonatkozólag, ami miatt Petőfi Sándor hírhedt képvers-utálóként került Dick Higgins könyvébe, ti., hogy a fosásig utálta a vizuális költeményeket.

Közelebb, közelebb

A 20. század valóságos tűzijátékkal kezdődik. A futuristák: Filippo Tommaso Marinetti, Ardengo Soffivi, Vélemir Hlebnjikov, Alexej Krucsonih, a dadaisták: Kurt Schwitters, Hugo Ball, Kassák Lajos, Tristan Tzara, Picabia, Richard Huelsenbeck, Raoul Haussmann stb., s az izmusokon kívül rekedtek: Ezra Pound, e.e. cummings, Guillaume Appolinaire, Iliazd. Erről a korról olvashattunk magyarul a legtöbbet. Kassák, bár sokáig volt purgatóriumban, képverseivel együtt kikerülhetetlen. Tamkó Sirató Károly neve is – kerülő úton bár, de – ismerőssé vált. A *Ma* környékén felnőtt költők vizuális költeményei Kassák fényében váltak ismertté, vagy árnyékában sorvadtak ismeretlenné. A tevékenységük csúcsát, a *Ma* korszakát követő fél évszázad kedvezőtlen politikai időjárása alaposan megnövelte tetemük felett a feledés avartakaróját. Nemcsak a vizuális költőkre borult homály. Reiter Róbert, Ujvári Erzsi, Kudlák Lajos és – politikai sallangoktól, szovjetunióbeli szocreál irományaitól függetlenül mint költő – Barta Sándor is az irodalmi purgatórium lakói. Reiter nemrég halt meg, Franz Liebhartként temették el. Kevesen tudják róla, hogy miután Bécsből a húszas évek végén visszatért Romániába, egy szociáldemokrata német nyelvű lap újságírójaként kereste kenyerét. A második világháború után börtönbe vetették, azt rótták fel neki, hogy szociáldemokrata lapnál dolgozott, s ráadásul németül. Guláglakó lett, bányába került, rettenetes körülmények között robotolt, csak pislákkolt benne az élet, amikor is a szabadulás valamikori reményének híján megegyezett kenyerespajtásával, egy szász parasztemberrel, hogy ha egyikük meghal, s a másik majdan szabadul, akkor ez utóbbi felveszi a halott társ nevét, hogy szimbolikusan mindketten még egyszer szabadok legyenek.

A második világháború után a francia lettristák kacérkodtak vizuális és fonikus művekkel, Isidor Isou, Maurice Lemaître, Christian Dotremont és a lettrizmustól

az ötvenes évek közepén eltávolodó, később a „poésie sonore” egyik vezéregyéniségeként ismert François Dufrêne. Az ötvenes évek közepén Németországban és Braziliában szinte egyszerre jelennek meg az első konkrét versek. Braziliában a Noigandres csoport költői, Augusto és Haroldo de Campos, Decio Pignatari, Németországban a svájci-bolíviai illetőségű Eugen Gomringer az új költői forma előharcosai. A konkrét költészet főbb egyéniségei: Hansjörg Mayer, Carlfriedrich Claus, Tim Ulrich, Franz Mon, Ernst Jandl, Gerhard Rhüm, Öyvinf Fahlström, Emmett Williams, Mary Ellen Solt, Dom Silvester Huedard és Ian Hamilton Finlay. A konkrét költészettel párhuzamosan indult a francia eredetű spacializmus, melynek kezdeményezői Pierre Garnier, Ilse Garnier és Henri Chopin voltak.

A hatvanas évek közepétől elszakadtak a gátak: Maurice Roche, Brion Gysin, John Cage, Dick Higgins, Ladislav Novak, Adriano Spatola, H. Grappmayer, Sarenco, Klaus Peter Dencker, Jochen Gerz, Richard Kostelanetz, Julien Blaine, Paul-Armand Gette, Tom Philips, Jean-François Bory, Bernard Heidsieck és még sokan-sokan mások adtak és adnak egyre nagyobb teret életművükben a vizualitásnak.

A 20. század végén a Magyar Műhely és a Felsőmagyarországi Kiadó gondozásában megjelent a *Vizuális költészet Magyarországon* című kétkötetes antológia, melynek első kötete Kilián István gondozásában bemutatja a magyar vizuális költészetet a kezdettől a 19. század közepéig, a második kötet Kovács Zsolt és L. Simon László szerkesztésében a huszadik századi terméssel foglalkozik.

Ideje lenne a magyar terepet alaposabban fölmérni: ki, mikor, mit csinált, s elemezni, kritikailag helyre tenni, formailag rendszerezni a műveket. A képzőművészetben mintha nagyobb lenne e kor ismert vagy alig ismert alkotásai iránt az érdeklődés, mint az irodalomban. Persze a kutatómunka helyett könnyebb azt mondani, hogy a képversek kora lejárt, hogy a vizuális költészet meghalt. Dick Higgins példáján felbuzdulva valaki annak is utána járhatna, kik voltak az elmúlt húsz-harminc év magyar irodalmában a képvers legádázabb ellenségei, s miért (Lakatos István? Domokos Mátyás?). A konzervatív képzőművészeti kritikusok hetente eltemetik az avantgárdot, hetente gyászbeszédet mondanak felette, úgy látszik, szeretnek sírt ásni, tetszik nekik a repetitív temetés, úgy tesznek, mintha ez lenne a repetitív zene kritikai megfelelője. Az avantgárd, a huncut tetszhalott mégis itt van, el se ment, meg se halt, mert, mint Szabó Júlia mondja (az *Árgus* első számában), az „avantgárdot a történeti értékelések sora meghatározott korszakhoz köti, a teoretikus megközelítés – mint magatartást és alkotásmódot, az európai kultúra újkori történetének állandóan jelenlévő komponenseként” kezeli.

Szenti Ernő

Most is és mindörökké

Tovább, az érezhetőtől az élvezhetőig!
Tovább, a viszonyítástól a bizonyításig!
Tovább, az evidenstől a lehetségesig –,
a legmesszebb látó gondolatok segítségével!

Kisiklatás után is vonzó maradt.
Betegen, a fal felé fordulva
végig az élethez méltó életről beszélt.
Szarvashibával keresztezett jó ízlés.

Zajos látszatok. A lényeg csak a hús,
vagy a vér érintésekor adott halk hangot.
Hidd és add tovább! Közel az idő, amikor
a test és a lélek egyszerre fejezi be a kiteljesedést.

Társkereső

Állítmány alanyi jogon.
Az asztal alatt keresett
és talált menedéket az alkoholista.
Manipulált toplista.

A sok rossz után egy jó hír:
a felkelő nap kifüstölte az éjszakát.
Egyetlen komolynak mondható
csönd sem tartózkodik a közelben.

Egy évek óta veszteglő
félelem, hozzáálló társat keres.
Ami kapcsolatos az étellel és a halállal:
elhanyagolása kész öngyilkosság.

Értékekbe zárt jövő

Szokásához igazodva
messziről futott neki a szél,
A hold nem csinált tikot
magára maradottságából.

A barátságos pillanat
a kapuig kísért az öröklétet.
Teremtés, lélekaktivitás,
a múlt értékekbe zárt jövő.

Egykor a fogyás is szaporította,
ma gyorsan növvő hiányérzet.
A felejtés szivacsra töröl és csak
töröl, legyen éjjel vagy nappal.

Visszavonultan élő csönd

Legkevesebb szó
a visszavonultan élő csöndről esett.
Mindenki az esztendő négy apokalipszis
lovasát, az évszakokat akarta látni.

A titok az összeszorított
szájon keresztül is gond nélkül kitalált.
A tény hasztalan bizonygatta igazát,
adós maradt a sorsával foglalkozónak.

Erre itt mifelénk olykor az értelem,
máskor az érzelem áll elő elképesztő,
teljesíthetetlen követelésekkel.
Agyonfogdosott holdvilág.

Oláh András
kiszámoló

Balázs József emlékének

az idő önelégült mosollyal várta
 hogy kiszámolósdit játszhasson véled
 percnyi haladék volt csak – melodráma –
 hamis vágy és beteg szenvedély éledt

az örvénylő időspirál meglazult
 harang kondult: már vége az egésznek
 Justicia mérlege rossz szívben lapult:
 szétesett a szó mit fejfádra véstek

körben a nyírfák mind boldogtalanok
 s ha egy jegyzőkönyvből kiásnak megint
 pár fontos statisztikai adatot

időszerű leszel – de hallgatsz majd mint
 Isten ama jeruzsálemi erkélyen
 Pilátus képében valaha régen

Szindbád új szerepben

most tengerre szállsz: elvakít
 a sópárás szűk végtelen
 megszűnt hát az utolsó híd
 – elnyel a hűvös értelem

nincs úticél csak *alkalom*
 – idegen vagy magadnak is –
 szélbe fordított arcodon
 mereng a múlt: álnok s hamis

ablakra száradt légy piszok
 drótháló vasrács: el vele
 kihűlt percek levét iszod
 – a semminek lám nincs fele

minden nőd megcsalt elhagyott
 bogár vagy: bárki eltapos
 itt már nem húzhatsz új lapot
 s a kockádon sincsen hatos

– kerülőút: vágy nem maraszt
 alkonyba vész a füst korom
 aggaszt a múlt mit átragaszt
 egy messzi fényű őrtorony

*Antal Attila***A belső Levédia**

Mint aki lemaradt
a honfoglalásról
és csupán utóbb
állított be ide
s hajlékra lelt ugyan
de otthonabb otthona
maradt a távol
s visszafáj szive

és szólna a messzi
füről szélről
mégse
beszél mert nincs róluk
hű fényű
igéje

úgy hallgatok én is
korszakok napverte
folyóközein át
érkezett ősz vándor

úgy hallgatok egy
csak bennem fénylő
Levédiáról

Kisvárosi hőség

A félig zárt pillájú ablakok mögött
lótuszzevőket megszegyenítő tespedés.
Kirakatok ásításai tagolják
az időtlen időt.
Fakult plakátokon
árleszállítást hirdet Eurüdiké,
Orpheusz a kertek alatt őgyeleg,
tudja, szöknie kéne innen,
de a tervezésnél tovább még nem jutott...
S a kutak szemén gyarapszik a hályog,
az utcák füledt öbleiben
archaikus gyanútlanág fészkel,
és a vibráló horizont mögöl
falánk megapoliszok moraja szivárog.

Ismerős régi hang

Porlepte akácra látok ablakomból
és mintha tükörbe néznék – magam
révedek vissza a fáradt lombból
szélfúttá évektől porosan

fél emberöltőnyi ideje is lehet
hogy versekkel rovok itt tele íveket
s küldözgetem őket... ó az a temérdek
levél... néha el is gondolkodom
miféle ördögadta buzgalom
hajt koptatnom egyre az írószéket

kezdetben hittem tollam erejében
s szándékomat úgy ütöttem nyélbe
hogy perzseljen vagy dermesszen az árkus
de a hatásban sok volt a hiátus
és folydogált minden tovább a medrébe'

elért persze néha egy-egy pusmogó hang
mi munkámról nem volt éppen csúf ítélet
csak hogy a kútfők nem a megirányzott
dámák voltak és fényes mecénások
csak kóbor deákok s muzsikás cselédek

rovom hát lecsavart hittél a betűket
s *ama* falra és a borsóra gondolok
míg kipattan magja bennem a sejtésnek:
talán nem is rám sűt szégyen-billogot
hogya sorsom azok istápolják kiknek
a maguké is hajszálon forog
s tán ki csak a fölötte valókra tekint
magát csökkenti alkalmasint
és hogy ezt megértsem lettem ily elhagyott

Ádám Tamás

Akasztott képek

Közel jönnek a napkitörések
csúfítják allergiás arcomat
mintha számítana
mintha szebb világ jönne

lángolunk uraim
lángolunk hölgyem
a lángnyelők előbb-utóbb
helyzetbe jönnek

rád nyílik a fény bezárulok
a Dohány utcai trafik
sem nyit ma ki
oda a pipadohánynak

helyezkedünk(;) találunk helyet
elkészült függőleges ágyunk
nem tudni hova zuhanunk

alig bírják már a hengerelt falon
az akasztott képek

Semmi sem lüktetett

Míg hópárducokra vadásztunk
szikla ütötte felhőkben minden odalett
párolgó vesékről elvándorolt a pára
hajszalerek apadtak el az alig-meleg szívben
semmi sem lüktetett

belül esett a hó szakadatlan
miközben fűtetlen szauna után kutattunk
csillogó hótaposónk ormótlan orrán
összetörtek régi mosolyok

nem adtuk olcsón(;) azért is
kinyomtuk rémült hajnalok
pattanásait tekertünk egyet
a zsendely alá húzódó verebek nyakán

és szándékosan ütköztünk
a hómezőnkre tévedt porcelánbabákkal
később semmi sem lüktetett

Mátyus Aliz

Lévy-Strauss halála ürügyén

Amikor Claude Lévy-Strauss tavaly év végi, százegyedik életévében bekövetkezett halálát követően újra kezembe vettem a *Szomorú trópusokat*, ugyan nem a saját példányomat, mert kölcsön adtam, s egy *Szomorú trópusokat* ki ad vissza, a könyv maradéktalanul megörvendeztetett. Lévy-Straussnak nem volt mestere Frazer, ahogy azt az ember hinné. Hihetné, biztosan ismerte a nagy elődöt, de nem. Könyve megírása előtt még csak nem is olvasta az *Az aranyágot*. De egyszer csak kiderül, hogy ez nem meglepő, hanem még érthető is. Hisz Lévy-Strauss könyvében nem a közös szakma, a közös szenvedély, a néprajz a legfontosabb, a törzsi közösségben élők között végzett kutatási eredményeiről való beszámoló. Bár kétségtelenül ez nagyon olvastatja magát. Az az egyedülálló, ahogy Lévy-Strauss felfedezései közepette a gondolkodásáról tudósít. Egy gondolkodásrendszer közvetít. Lehet, hogy talán rendszerként az utolsók egyikét. S emiatt bizton állítható, hogy nem lesz olyan világ, bármi felé haladjunk is, amelyikben kézbe venni ne lenne majd, nem lesz majd érdemes. Ma pedig kiváltképp érdemes. Mondhatom, mindennél érdekesebb!

Claude Lévy-Strauss az utóbbi időkben annyira nem hallatott magáról, s a *Szomorú trópusokat* oly rég írta, nem is tudom, volt-e ember, aki ne azt gondolta volna, hogy már nem is él. Nem egyedül lepődtem meg halálhíre hallatán. Meg is egyeztünk néhányan, mintha már nem kellett volna élnie. Az időtartam miatt, ami igen nagy volt. Az is, amit megélt, s az is, amióta nem volt róla szó. Őt is csak, joggal ugyan, szárnyára kapta a hír, aztán, ahogy ez lenni szokott, híre elült. Mint minden emberé, ha híres is, hacsak nem tartja életben hírét újabb mű, tanítványok vagy tágabban a szakma vagy épp a hírekkel, hírnevekkkel kufárkodó közvetítő rendszerek, a sztár csináló média, közvetítőivel, közvetítő csatornáival.

Százegy évet élt. Hogy lehetett ennyit élni! De hogy épp most halt meg, ebben a sok fontos dologban írásos világban, szép gondolat volt tőle. Így halálával felhívta a figyelmet könyvére, magára. A strukturalizmusra fókuszálhatott az emberiség figyelme. És lehet, hogy nem is esett nehezebb ennyit élni. Miért ne telhetett volna jól mind a százegy éve. Talán jól telt. Tudok ilyet. Pusztafalun, abban a faluban, a Zemplénben, ahol felfedeztem magamnak (és tán nem csak magamnak) a magura parasztokat¹, százhárom évet élt meg az apróka kádár, Farkas Imre bácsi. A hordókészítő, a nagy mesélő. Csaknem elértem őt, még ideát, amikor harminc év

¹ *Magura parasztok és uradalmi cselédek. Szociográfia.* (Társszerző Tausz Katalin.) Magvető Kiadó, Gyorsuló idő (sorozat), Budapest, 1984.

után újra ellátogattam a zempléni faluba, tapasztalattáram csoda helyszínére, ahol egy út mentén, százegy házban laknak a családok. Az út ott szalad a völgyben, s minden udvar emelkedik az égnek, ahogy a falu útja is. Kis ékszerdoboz ez a falu, tavasszal és nyáron, ősszel és télen. Hóban is. Akkor is, ha a hátsó udvarban, amíg csak olvadás nincs, ott marad a hóban a disznóölés véres nyoma. Pusztafalu akkora, hogy bőven elférne, ha a fennebb-valónak kedve tartaná, s belevenné a tenyerébe. Telente egy utcányi füstölgő ház. Mesébe illő látvány, mesébe illő történetekkel. És Farkas Imre bácsi még százhárom évesen is úgy halt meg, pedig nem számított a feltámadásra (azt tartotta, ő a lányában már feltámadott), hogy a kiskonyhában nekidőlt a lánya oldalának, hogy tartania ne kelljen magát az ágyán ülve, s tudjon neki segíteni morzsolni a kukoricát. Mariska előbb csak arra lett figyelmes, hogy az apja feje a vállán. Elaludt gondolta, s amíg a munkát be nem fejezte, nem mozdult meg, nem akarta őt felébreszteni. Amikor le akarta fektetni, csak akkor vette észre, hogy az apja halott.

Amikor Lévy-Strauss meghalt, és nem találtam a saját *Szomorú trópusok* példányomat, akkor már évek óta nem leltem meg, csak a polcokon sorakozó könyveket, s nem lehettem biztos, hogy a keresett könyv nem egy földön alakított kupacban bújik, azt tettem, ami korábban is előfordult már, ha a könyv sürgős volt, ha muszáj volt, vagy ha mindennél fontosabb, mert a könyv a fiamnak kellett, s előtte nem tettem szívesen, hogy könyvtárunk használhatóságát megkérdőjelezzem, megnéztem a számítógépes keresőprogramban, hogy rátaláljak egy fellelhető antikvár példányra. Még a borítója is az enyém mása volt. Örömök, örömök tárháza az élet. Minden lehetséges helyzetben képes voltam ezt felfedezni, a természetem ilyen. Ha lehet örömet átélni, s ha azt is lehet, kitolni az örömhatárokat. Hazafelé a prédával, a jól sikerült zsákmánnyal, hevíthettem magam a példány tapogatásával, forgatásával. Felcsigáztam magam. Segítette ezt helyzetem is, extrém helyzet, amiből mikor nincs székes fővárosunkban. Főképp egy tömegközlekedési viszonylaton, amilyen a hatos villamos. A Budapestet legteljesebben körbe járó, abszolút értelemben használhatatlan jármű. Amiről se leszállni, amire se felszállni, ezt a formatervezése biztosítja. Mint egyedülállót vehettük meg csillagászati áron, s én biztos vagyok benne, hogy egyedülállók vagyunk abban is, hogy ezt a fajtát megvettük. Róla leszállni csak akkor lehet, ha valaki az ajtajában marad, tehát mindenki az ajtóban marad. Ez eredményezi a felszállás képtelenségét. Ha valaki, természetesen nem önszántából, hanem mert betolja az utazni kívánó tömeg, mégis beljebb kerül, beszorul a csőbe. A villamos sajátsága, hogy az ülések és ablakok közti sáv széles, ami az ég egy világon semmire nem való, nem jó. A villamos viszont tágasnak és sose zsúfoltnak hat tőle. Az emberi lelemény csodája. Az ülések közti középúton a közlekedés csak lapjával az emberi testtel megvalósítható. Anélkül nem, hogy a két test össze ne érne. De ehhez is kell azért a bá-

torságon és gusztuson kívül a jó felismerő képesség. Ha nincs, s ha valaki nem is elég bátor, s még finnyás is, hogy máshoz ne érjen, legjobb, ha beletörődik, s megy még egy kört. Mehet, ha nincs nyár, akkor a légkondicionálótól nem kell megfagynia benne. S talán ajánlható is, hogy menjen. Ez az utazóközönség 2009-ben már nincs annyira toleráns, hogy egy leszállni, tehát magát áttörni akaró embert meg ne lincseljen. Nekiveselkedni, nincs miért. Persze minden más egy *Szomorú trópusokkal*, egy kézben tartott kötettel. Szorította és boldog volt vele. Lesz, ami lesz. Itt vagyunk, a könyv meg én, az új hatoson? Bezzeg Prágai Tamás könyve a régi hatos villamosról elneveztetett. Az izgalmi állapot nem mindig rossz. Mi minden eszébe nem jut izgalomban az embernek. Előbb, hogy micsoda kincs ez a példány. Kaphatta volna a kilencvenes években kiadottat, az újra kiadottat, a számára idegent. Miközben a kezében most otthonosan csücsül a hatvanas években megjelent. Ami neki is van, vagy volt. Örömben, izgalomban, felfokozottan, azonos volt magával. De most, ahogy régen mindig, manapság ritkábban, egy volt az utazó közönséggel. Sorsos társaknak élte meg őket. Még erre is gondolhatott, száguldott az agya. S száguldott tovább. Lévy-Strauss olyan ment volt a spekulációtól, mint ő lett az ideológiától. Miután választotta magának a néprajzhoz közeli empirikus szociológiát, a falukutatást s a szociográfiát. Előbb hagyta, hogy a saját választásának érezze, pedig, ó, mennyire tudta, hogy bíz' az nem úgy volt. Akkori párja ebben erősen befolyásolta. Nem akarta, hogy olyan szépirodalmat írjon, amivel azonnal sikeres lesz. Féltékeny lett volna rá. Hát, falukutatásra ösztönözte. De, és mennyire lehet ezt tudni a hatos villamoson, ezen a mostanin, hogy hatni csak arra az emberre lehet, s csak azon területen, akinek affinitása lépéseket tenni, s épp abban az irányban.

Hazaért. Végigvetette magát az ágyon, s érzékelte, micsoda más a könyv olvasata néhány évtized különbséggel. Ugyanaz a könyv, és nem ugyanaz a könyv. Csak abban nincs különbség, hogy fiatalon és öregén a *Szomorú trópusokat* míg végig nem olvasta, nem tette le. S amikor a könyvet bezárta, rájött, hogy eljutottak fiával a szülő-gyerek kapcsolat, gyerektől a szülő felé ható szakaszához. Neki kellett Lévy-Strauss, most miatta olvasta el. Nem én hívom fel már az ő figyelmét könyvre, eszmére, érték- és gondolatrendszerre. Már ő hat rám. Beszélgetéseinkben ő közvetít valamit, mindig újat, ami hat rám. Ő is, én is, mindketten egyetemista korunkban fordítottuk meg, s teremtettük meg szülő-gyerek világunk új rendjét. És ez, mert a lényegyet tekintve van így, még akkor is elmondható, ha nem kizárólagos. De kizárólagos dolgok, az élet szerencsésebbik felében legalább is, nincsenek is. Lévy Strauss is – persze, ez is csak most lett ennyire világos, mert nem kizárólagosan – beavat minket a strukturalizmusba.

Bene Zoltán

Kristóf

A gyógyszerész odaadóan figyelte a plébánost, amint éppen azt ecseteli, hogy Szent Kristóf (mikor még távolról sem volt szent, hiszen rút pogányságban tobzódott) egyik úrtól a másikig járt, és egyiket a másik után hagyta faképnél, mert egyiket szolgálva sem volt képes a lelkében (a szívében? a kisagyában?) azt érezni, hogy valamiféle nagy-nagy tettet visz véghez. Ahogyan azt sem, hogy egy valóságosan és cáfolhatatlanul csodálatos ügyért verejtekezik. Amiképpen arról sem volt meggyőződve egyetlen pillanatig sem, hogy megkérdőjelezhetetlenül fontos hivatalt visel, olyasmit, amivel kétségkívül hasznára válik az emberi nemnek. Végül néhány bölcs szónak engedve révésznek állt, hogy páratlanul széles hátán hordja át az utazókat egy sebes sodrású, veszélyes folyó egyik partjáról a másikra.

Valamelyik napon vékonycsontú, aprócska gyermek kéredezkedett föl reá, ő a vállára emelte, s megindult vele, ahogyan szokott, ám a folyó közepén már alig bírta a terhét: olyannyira kifulladt a cipekedésben, hogy csaknem összeroskadt. Térdei remegtek, dereka szaggatott, bikanyaka sajgott, vállalai reszkettek. Értetlenül állt a jelenség előtt. Korábban sosem fáradt bele semminemű erőlködésbe. Valóságos óriásnak számított az emberek között, s talán éppen eme fáradhatatlanságában, fizikumának páratlan emberfelettségében rejtett az oka állandó elégedetlenségének, melyet korábbi foglalkozásaival szemben táplált. Midőn lihegve, szűrő oldalát tapogatva megállt pihenni, a füle mellett ülő gyermek egyszerű szavakkal, kertelés nélkül közölte vele, hogy nem mást, mint magát az Úr Jézus Krisztust tartja éppen a vállán. És aki a Megváltó Istent hordozza, az a világmindenséget tartja fenn. Szent Kristóf nem kételkedett a gyermek szavaiban, és testi tünetei is alátámasztották, amit hallott. – Így vált a hatalmasra nőtt ember Krisztoforóvá, azaz Krisztus hordozójává.

– Ám 1969 óta a Szentszék által kiadott naptárakban hiába keresné, kedves Kristóf, az ön névadó szentjét, eme bizonyos Szent Kristófit – zárta szavait a plébános. – Tudniillik létezése fölöttébb kérdéses. A középkorban előszeretettel ábrázolták kutyafejű óriásnak, ami egyértelműen az egyiptomi Anubisz istenség hatására, mi több: továbbélésére utal. Mindazonáltal igen népszerű szent volt valaha, az cáfolhatatlan, és a története sem csúnya, azt hiszem...

A gyógyszerész egyetértett.

[A legrosszabb a tehetetlenség. De lehet, hogy a rémek. A magukat túlságosan mélyre rágó férgek. Annyifajta féreg él már benne! Nem kizárólag olyasfélék, amelyek hajdan fészkeltek belé, mikor az ital uralkodott mindenben, miközben ő maga az italon uralkodott volna, ha lehetséges volna olyan. (Nem lehetséges.) Szimbiózisban élni vele,

egyedül azt lehet. Azt tette ő is. Csak érzések, csak vágyak, csak félelmek voltak, azok is torzán, áttetszően, foszladozva; s most is van úgy, hogy csak érzések, vágyak, csak félelem van, amikor a nap nem akar véget érni, amikor agyonnyomja a lakás vagy éppen a patika üressége, a falakból áradó ridegség, a mindent belengő gyógyszerzag. Olyankor néha halálfélelem fogja el. A falakra kúszó árnyak árnynyelvüket öltögetik felé, a hátán megzavarodottan futkos a rettenet, akár a rájuk törő napfénytől megriadó, ízelt testű ászkák a megemelt sziladarab alatt. Mint kitörött ablaküveg szilánkjától felhasított bőrön a pulzáló seb: egyetlen lüktető, égő, fájó szorongás az élet. Valéria messze van. A mélységes mélyére be/lehatolt, szarvasbogár-rágóikkal az eleven marcangoló nyüvek üvöltése viszont visszhangot vet a helyiségekben. Az idő áll, az óra mutatói mégis vánszorognak. Az idő hát valahol, valahogyan mégis halad, számára észrevétlen. Mialatt évezredekét öregszik, s kihalván a korokból, régészeti leletté változik, az óra áll, ám az idő valami kiismerhetetlen mechanizmus folytán, dacára az ő érzékeinek, mégis telik. De nem múlik... Megcsontosodott szorongás, elüszkösödött hiány: hever egy gödör fenekén... És az idő megszűnt, holott csalhatatlanul telik, az óramutatók vonszolják magukat az ezüstszürke lapon körbe-körbe, végtelenül.]

A plébános összevonta szemöldökét. A homlokát ráncolva fürkészte a gyógyszerész arcát.

– Különös a tekintete, Kristóf – jegyezte meg. – Akár még félelmet keltőnek is nevezhetném...

Figyelmesen vizslatta tovább a vendégét, végül kibökte a kérdést:

– Voltaképpen miért kerestt meg?

A gyógyszerész a semmibe révedt, ajkai mozogtak, mintha a szavakat keresné.

– Magam sem tudom pontosan – a hangja tompán tört elő ajkai mögül. – Magam sem tudom pontosan megfogalmazni. Nehezen találok a megfelelő szavakat, amikkel leírható. Hogy ne legyen félrevezető.

Egyenesen a plébános szeméi közé nézett. Az csak erőlködve bírta nyugtalan tekintetét állni:

– Ijesztő álmokat látok, például, aludnom sem kell hozzá.

A tisztelendő lesütötte a szemét, s közben a vállát vonogatta.

– Effélék többeket gyötörnek azért még manapság is – morogta. – Végső soron a jelenségnek lelkiismeret a neve. Egy lelkiismeretlen korban szokatlan ugyan, de nem egyedülálló jelenség...

– De nem úgy ijesztőek! – folytatta Kristóf. – Mert egyben vigasztalóak is. Bármilyen különös és ellentmondó, így igaz... Ezért nehéz ezt elmondani, atyám.

A pap tanácstalan volt. Felállt a székéről, a sarokban álló szekrénykéhez lépett. Kinyitotta a díszesen faragott ajtót, kivett két poharat és egy üveg bort. Félig volt. A poharakat a gyógyszerész elé koppantotta az asztal lapjára, lötytyintett mindkettőbe az italból.

– Igyunk! És közben mondja el, valójában mit szeretne tőlem! Olyan szavakkal, amilyeneket talál. Hátha közösen fölfejtjük szépen az értelmét...

Az egyik pohárra mutatott, akár biztatásnak is lehetett venni. Kristóf elhárító mozdulatot tett a kezével.

[Még órákkal a halálom után is arccal a cseresznyefának fordulva ültem, és Valéria járt az eszemben. A karosszék már nem nyomott sehol, a testem nem érezte a léceket, karom a karfán nyugodott, mégis mintha a semmiben ringott volna. Akárha csendes, áttetsző vízen hullámoznának a végtagjaim. Valéria a cseresznyefa ágai közül nézett, gyönyörű szemei a bőröm alá hatoltak, egészen az ereimig, amelyekbe már belealvadt a vérem. Hanyatt dőltem, a karosszék nem tartott meg, ellenben felfogott és meg is tartott különös helyzetemben maga a levegő. Furcsa pózban, át- meg átszöve az ülőalkalmatosság háttámlájának pálcáival, lebegtem ég és föld között, szemem Valéria tekintetébe fonódott, s ettől alvadt vérem lassacskán újra csordogálni kezdett az ereimben. A szívem moccanatlan pumpálta körbe és körbe és körbe...]

– A másik oldalra szerettem volna átjutni én is mindig – motyogta a gyógyszerész.

Hangja még most is tompa volt, úgy kongott, mintha egy üregből beszélne.

– Nomen est omen – viccelődött sután. – Talán. Ki tudja? Mindenesetre világeletemben a túlsó part érdekelt... Tudja, atyám, ezért írtam a szimfóniákat, amik sorra buktak meg, ezért írtam az oratóriumot, amit be sem engedtek mutatni, ezért komponáltam azt a négy és fél óra hosszúságú monstre-operát, ami még nekem magamnak sem tetszik... Ezért, a túlsó part miatt. Mind-mind eszköz volt: csónak, híd, gázló. Módszer, lehetőség, próbálkozás a túlsó part irányába. Hogy átjussak. Néha úgy éreztem, eljutottam a folyó közepéig... Talán kicsit tovább is... Egyszer-egyszer már látszott, de mindenképpen sejtett a túlsó part, csakhogy az áradat mindannyiszor elsodort... Egyedül Valéria karjaiban érzem, hogy nem ragad el az ár. Még amikor távol van, akkor is érzem ezt, jóllehet olyankor valami szorít is legbelül. Egy vasmarok szorítja a szívem. S nem csak szorítja, de gyúrja, dagasztja, akár a pékek a kenyértésztát. A szívem ettől mégsem fáj, hanem valami különöset él át, valamit, ami által érzem a súlyát, érzem azt, hogy él... És hogy nem sodorhat el semmi. Az uszadék sem nyomhat a víz alá, mert Valéria, ha éppen nincs is itt, azért létezik. És én egyedül az ő karjaiban érzem, hogy úgy ringok, olyan éteri könnyűséggel, akár egy isten a világ köldökén... Már megbocsásson, atyám...

A plébános idegesen legyintett.

– Nincs mit megbocsátanom – mondta. – Szó, szavak, nem lényeges. Törekszel, ez az, ami számít. Nem nyugszol bele a sivárságba, a hazugságokba, igazit és igazat keresel. Ez számít, minden egyéb csak szó, csak szavak...

A gyógyszerész könnyebbülten sóhajtott, szavai mégis kötözködően hangzottak:

– Gondolja? Szó, szavak? Csak szó? Csak szavak? Mondja, atyám, ugyan mit érünk szó és szavak nélkül? Hangok nélkül? Harmóniák nélkül? Kiben szólnak még har-

móniák? Csak a disszonancia, atyám, semmi egyéb... Egyéb alig, pontosabban... Én világeletemben a harmóniát kutattam, s mivel sehol nem találtam, hát magamban, magamból próbáltam megteremteni. Hogy segítségével átjuthassak a túlsó partra... Semmi egyébért, atyám, csakis azért. Igyekeztem azonban a két part közé volt csupán elég. Mindig. És mindenhol disszonanciát hallok...

– Ez most ilyen – tárta szét kezét a pap. – Ez a mi korunk ilyen... De maga törekszik, Kristóf, és ez az, ami számít.

– Valéria az, ami számít, atyám – mondta a patikus. – Valéria nem disszonáns. Azért jöttem, hogy ezt megmondjam. Hogy nem a világ számít és nem is a világ újbóli megváltása, már megbocsásson. Valéria az, ami és aki számít. Őt is megváltotta, persze, az, aki alatt Szent Kristóf térde megroggyant. Ahogyan mindannyiunkat... Csakhogy ő, Valéria vált meg engem igazán és végérvényesen. Meg és ki... Talán ő a túlsó part is, nem tudom. De az bizonyos, hogy többé két part között nem rekedhettek; vele nem... Érti ezt, atyám?

A pap nem válaszolt, hosszan nézték egymást. Végül a gyógyszerész még annyit mondott:

– És ha még mindig úgy szeretné, írok egy éneket a kórusnak. Mondjuk Szent Kristófról.

Tőle szokatlanul, hamiskás mosolyra húzta a száját, úgy fűzte hozzá:

– A névadó szentemről.

A plébános megkönnyebbülten sóhajtott föl.

– Ez remek! Természetesen áll még az ajánlatom, amint a feltételeim is.

A patikus ismét elmosolyodott.

– Számítottam erre – bólogatott. – És figyelembe veszem... Szép, egyházi ének lesz, nem talál majd benne kivetnivalót senki. Kakofóniát sem. Mennyei rend és harmónia, ez a tervem...

– Akkor megállapodtunk – nyúlt a plébános a borospohár felé. Felhajtotta az italt. Kristóf nézte, ahogyan kortyol. Mosolygott.

Miután elköszönt, a gyógyszerészárba menet végiggondolta a lehetőségeket. Ha nincs kakofónia, akkor csakis Valéria lehet, csakis ő van. Ami nem ez a nyomasztó, őrjítő massa, az Valéria. Eszébe jutott ismét az álom, amelyben meghalt, de halála után is arccal a cseresznyefának fordulva ült, és Valéria járt az eszében. A karosszék már nem nyomta sehol, a teste nem érezte a léceket, karja a karfán nyugodott, mégis mintha a semmiben ringott volna. Olyan érzés töltötte el, akárha vízen hullámoznának a végtagjai. Valéria a cseresznyefa ágai közül nézett le rá, gyönyörű szemei a bőre alá hatoltak, egészen az erekig, amelyekbe már belealvadt a vére. Ő hanyatt dőlt, a karosszék nem tartotta meg, ellenben maga a levegő felfogta a természetellenesen lassú esést, egyszersmind meg is tartotta a tetemét egy különös testhelyzetben. Furcsa pózban, át- meg átszöve az ülőalkalmatosság

háttámlájának pálcáival, lebegett ég és föld között, lobogó tekintete Valéria tekintetébe fonódott. Emlékezett, hogy álmában érezte, ahogyan alvadt vére lassacskán újra csordogálni kezd az ereiben, és a szíve mozdulatlanul, mégis hibátlanul pumpálja körbe és körbe és körbe a testben, amely az övé volt, de már nem élt...

A patikában csend fogadta. Hátrament, színes rudakat tört sokszínű porokká hófehér csészékben, hófehér porceláneszközökkel. Kevert, kavart. Közben dúdolt. Egyházi éneket komponálok, füllentette átlátszóan. Valójában Valériát dalolta meg. És Valériát megdalolni nem bizonyult könnyűnek. Sokkal mélyebb, ezáltal sokkal nehezebb volt, mint korábbi próbálkozásai, melyek a világot kívánták zenére fordítani. (Ferdíteni sikerült csupán.) Valéria távol volt, de Kristóf felidézte magában az arcát. A hiány ködöt vont ugyan köré, mégis látta minden egyes vonását. Egyszerre halálfélelem fogja el. A falakra árnyak kúsztak, s árnynyelvüket öltögették felé, a hátán megzavarodottan futkosott fel s alá egy rettenet, akár pánikba esett ászkák a megemelt szikladarab alatt. Mint kitörött ablaküveg szilánkjától felhasított bőrön a pulzáló seb: egyetlen lüktető, égő, fájó szorongás volt körötte az élet. Valéria messze volt. A mélységes mélyére be/lehatolt, szarvasbogárrágóikkal az eleven húsát marcangoló nyüvek üvöltése viszont visszhangot vetett a helyiségben. Az idő állt, a falióra mutatói mégis vánszorogtak. Az idő hát valahogyan mégis halad, számára észrevétlen. Mialatt évezredeket öregedett, mialatt kihalván a térből és időből régészeti leletté változott, az órák a látszatnak ellentmondva nem múltak, ám az idő valami kiismerhetetlen mechanizmus folytán, dacára az ő érzékeinek, mégis telt fölötte. Megcsontosodott szorongás, elüszkösödött hiány: hevert egy gödör fenekén... És az óra állt, holott az idő telt, a mutatók vonszolták magukat a fehér lapon körbe-körbe, végeérhetetlenül.

Egyik asszisztense talált rá, hanyatt feküdt a kövezeten, kezében egy tégelyt szorongatott, lábait görcs húzta össze. A szája szélére rákövült egy nyálcsomó. Kórházba szállították.

Este kiengedték. Múló rosszullet, mondták az orvosok, túlhajszolta magát, de szerencsére szokatlanul gyorsan magához tért, és semmiféle tünet vagy szövődmény nem látszott visszamaradni. Valéria várta a kórház kapujában, magához ölelte. Kristótot a sírás kerülgette, a megkönnyebbülés könnyeit fullasztotta a szeme sarkába. Egy dallamot dúdolt Valéria fülébe. Valériának tetszett. És a gyógyszerész tudta, hogy elnyeri majd a plébános tetszését is a harmónia. A dallam élettől duzzadt, készen állt, hogy a világot hordozza a hátán. És Kristóf már azzal is tisztában volt, hogy nem hajszolta túl magát. Éppen ellenkezőleg. Az élet taglózta le. Ezért regenerálódott olyan gyorsan.

A kórház lépcsőjén határozott léptekkel ment le. Mellette Valéria keresztül tereken, utcákon, dudorászva. Néhány nap múlva a templomi kórus próbálni kezdte az új Kristóf-éneket. A dallam otthonosan mozgott az oszlopok között, ringatózott a főhajóban ablaktól ablakig, faltól falig, szenttől szentig. Később kiúszott a templom előtti térre, majd át a városon. Madárarnak nézhette akárki...

Nyilasy Balázs

Arany János románcballadái

A románc fogalmáról

A *románc* kifejezést a mi magyar nyelvünkön nem elsősorban irodalmi műszóként ismerjük, hanem köznapi jelentésben olyan szóként, amely valamiféle szerelmi történetre utal. Az angolszász világban azonban egészen más a helyzet. Az angol, amerikai irodalomértés, a műfajelmélet, a műfajttörténet, a regényteória, a fikciós teória számára a *romance* elsőrendű fontosságú fogalom, az elbeszélés-modelleket, epikus műfajokat értelmező kutatói arzenál nélkülözhetetlen része. Az elméletírók, irodalomtörténészek ugyan a terminus jelentéskörét, használati szabályait sokoldalúan, sokféleképpen határozzák meg (Clara Reeve 1785-ös könyve, Nathaniel Hawthorne híres definíciói, Northop Frye kötetei¹, Barbara Fuchs 2004-es műfaji monográfiája más-más alapról kiindulva más-más jelentéstartományokat jelölnek ki a műszó számára), mindazonáltal a fogalom átgondolása, jelentésköreinek rendezése egyáltalán nem lehetetlen. Kísérreljük meg ezt a jelentéskijelölést, jelentéskör-rendezést azzal a bevallott céllal, hogy közben a magyar irodalom szempontrendszerét is figyelembe vesszük, s hogy végül olyan használati szabályokhoz kívánunk eljutni, amelyek a mi elbeszélés-irodalmunk szempontjából is magyarázó értelműnek ígérkeznek!

A fogalom fölépítésekor, azt hiszem, két alapvető megközelítést kell érvényesítenünk: a románcot egy tipológiai-irodalomantropológiai és egy kultúrtörténeti, művelődéstörténeti, irodalomtörténeti kontextusban is szükséges elhelyeznünk. Először is le kell szögeznünk, hogy a *romance* a szelferő, a vágyteljesülés műformája; a szabadság, kiteljesedtség, a boldogság víziója felé gravitáló elbeszélés-modellek legfontosabbika. A románcfigurák győzedelmesen állnak szemben a környezeterővel, Frye szellemes kifejezésével élve, mindent (vagy majdnem mindent) megtehetnek. Általában próbatételben vesznek részt, sikeres, nagy tetteket hajtanak végre: gonoszokat győznek le, bajt hárítanak el, gyengéket mentenek, közösséget szabadítanak fel. Az értelmes lét szimbolikus kifejeződése a *romance*-ban legszembeötlőbben a hősön és a sikeres próbatételen keresztül nyilvánul meg, de a világ rendezettségét a műforma számos más aspektusban is megnyilvánítja. Az emberi pszichikum benne képeses, potens, összerendezett, magabiztos egység, a lélek mozgásai a földies mechanizmusokat evidensen meghaladják, s a magasabb szférákkal való kapcsolatot megőrzik. A

¹ Northop FRYE, *Anatomy of Criticism. Four Essays*, Atheneum, New York, 1969, *The Secular Scripture. A Study of the Structure of Romance*, Cambridge, Massachusetts and London, 1976.

románcnak, ha nem is nélkülözhetetlen, de nagyon fontos eleme a szerelem, a háttartalan, földies korlátozottságoknak nem alávetett, megváltó érzelem; a történeket gyakran a nászbeteljesülés zárja le, tetőzi be a vágyvilág győzelmének szimbólumaként.

A tipologikus-antropologikus jellemzés után jelenítsük meg a románcot egy konkrét, történetibb kontextusban is! A fent felvázolt tipológiai alapot vessük egybe az újkor világvilágával, a modernitás kulturális, művelődéstörténeti kondícióival, a romance sorsát kapcsoljuk össze a XVIII–XIX. század legjelentősebb műformájával, a realista regénnyel, a *novelle*! Az újkori modernitás kondícióit jellemezve először is a vágyelvvél ellentétes tendenciák rendkívüli megerősödésére figyelhetünk fel. Az ipari, gazdasági, tudományos téren rendkívüli eredményeket hozó, a reflektivitás lehetőségi körét hallatlanul kibővítő újkori modernitás a humaniorák területén egyre erősödő válságot hoz. Az újkori irodalom mind gyakrabban szól az emberi státus bizonytalanná válásáról, a környezeterő roppant túlerejéről, az ambivalenciák térnyeréséről, a hősi elv visszaszorulásáról, érvénytelenségéről. Aligha tévedünk nagyot, ha a modern újkor reprezentatív irodalmi műfaját, a novelt, a realista regényt bizonyos szempontból e kétkedés, visszavonás műformájaként tartjuk számon: hőseit a környezeterővel szemben vereséget szenvedő figuráknak látjuk, a próbatételes cselekvések szétzilálódását, az emberi lélek „földiesítését”, a lélekrészek inkongruenciáját, a magasabb entitás elvesztését, a manipulatív, énvédő gesztusok dominanciáját konstatáljuk benne. A *Vörös és fekete* és *Az elveszett illúziók*, a *Madame Bovary* kusza lelkületű hősei ellentétes pszichikai inspirációk közt hánykolódnak, a környezeterővel szemben gyengének bizonyulnak, a próbatétel e művekben kudarcos próbálkozások halmazává válik, a főszereplők csatát veszítenek, a műveket nem happy ending, hanem szerencsétlen vég zárja be.

De vajon mi lesz a romance sorsa ebben az új kulturális kondícióban? A környezeterőt legyőző hős, a hőstett-próbatétel, a rendezett, célirányos pszichikum, a diadalmas szerelem, a nász, a happy ending motívumait alapelveként érvényesítő elbeszélésmo-dell vajon végleg kiszorul az irodalomból? Korábban nagyjában-egészében így láttuk. A XIX–XX. századi kritikusok, teoretikusok többsége a modern fikció alakváltozatait a realizmus és az ironikus démonizmus alapján értelmezte. De a huszonegyedik század elején már nem egészen így gondolkozunk. A műfaj-történészek, irodalomkutatók között egyre inkább tért hódít a felismerés, hogy a romance mintázata erősnek, szívnak bizonyult, s az irodalom nem tudott a vágyelvtől egykönnyen megszabadulni. Ma már az első, nagy modern „regényt”, Cervantes halhatatlan elbeszélését is jelentős mértékben románcnak látjuk: a hőstett-próbatétel alkalmait lázasan kereső főhőst, a műszerkezetet meghatározó szakadatlan kalandorozatot, a lovagi minták és a korlátlan szerelem bolondériáját, bárhogya akarnánk is, sehogy sem tudjuk a realizmushoz kapcsolni. A modern regényelmélet egyre kevésbé azonosítja a modern fikció alap-

műveit olyasféle, egynemű műformákkal, amelyeket a realista regényből vontunk el. Az amerikai Michael McKeon alaptételként fogalmazza meg, hogy az angol fikció alapító atyái, Fielding, Defoe és Richardson sem egynemű, realista regényt írnak, s hogy összetett műformáikban a romance is tovább él; Sheridan Baker pedig Smollettre alapozva (de Fielding szempontjából is érvényesen) javallja a komikus-humoros románc műfaji terminus használatát az angol regény vizsgálatához.²

A romance, a XIX. századi magyar irodalom és Arany János romance-balladái

E komplex sokrétűséget feltételező (beépítések, áthasonítások, „displacement”-ek³ nyomait fürkésző) angolszász szemlélet a hazai kutatók, elbeszélés-, regényvizsgálók számára alighanem nagyon termékeny lehet, de mi magyarok ennél is többet mondhatunk. A mi XIX. századi irodalmunkban ugyanis a romance-tendenciák még az angol literatúrához képest is különlegesen erősnek, szívósnak tűnnek. Két legnagyobb korabeli prózai elbeszélőnk, Jókai Mór és Mikszáth Kálmán ezeket megőrizve, megújítva illeszkednek be a modern fikció világába, amint azt több tanulmányomban igyekeztem szemléltetni és bizonyítani.

Arany János Jókaiékkal ellentétben nem a próza, hanem a verses epika ügyeiben (megújításában) érdekelt, de a romance-tendenciák az ő munkásságában is központi szerepet játszanak. A *Toldit* egyenesen a vágyteljesítő románc mesterműveként és mintapéldájaként tarthatjuk számon: a főhőst adományozott képességek (hatalmas erő, vitézség, korlátlan nemeslelkűség) jellemzik, a mű cselekmény-láncszemei nemcsak gondosan motiváltak, de gondviselésszerűen kapcsolódnak össze és vezetnek végül a diadalmas happy endinghez; a Toldi Miklós-i hőstett nemcsak a közösség becsületét állítja helyre, de a bátor fiatalember számára is szabadító, megváltó érvényű; a teljes énazonosság elnyerésével jár.

A romance mintapéldáit-mesterműveit az Arany-balladák körében is felfedezhet-

² Michael McKEON, *The Origins of English Novel. 1600–1740*, The John Hopkins University Press Baltimore and London, 1987, Uő. (szerk.), *Theory of the Novel. A Historical Approach*, The John Hopkins University Press, Baltimore and London, 2000.

Sharidan BAKER, *Humphry Clinker as Comic Romance*, *Papers of the Michigan Academy of Science, Arts, And Letters*, XLVI (1961), 645–654.

³ Az angol kifejezés Northop Frye-től származik, és magyarra az áthelyezés, módosítás, átalakítás, helyettesítés szavakkal lehetne fordítani. A kanadai irodalmár a displacement által azokat a módosulásokat jeleníti meg, amelyek az „alacsonyabb” irodalmi módokban a mítoszhoz és a romance-hoz képest megfigyelhetők. A fogalom már a kanadai tudós világhírét megalapozó 1957-es *Anatomy of criticism*ben is nagy szerepet kap, de legszemléletesebb, leginkább operatív alkalmazásával a kutató *The Secular Scripture* című, 1976-ban megjelent könyvében találkozhatunk.

jük. A *Rozgonyiné*, a *Szibinyáni Jank*, a *Szent László*, a *Pázmán lovag* és a *Mátyás anyja* evidens romance-elbeszélések, a műforma érdekes, miniaturizált változatai, s értékben nem maradnak el az Arany János-i balladisztika más csoportjaitól. (Csak sajnálhatjuk, hogy a tragikumra, szaggatottságra, sötét tónusra hangolt szakirodalom e költeményeknek nem szentel olyan figyelmet, megbecsülést, mint *A walesi bárdok*-nak, a *Szondi két apródjának* vagy a *Tetemre hívásnak*.) A románcballadákban hősök és hőstettek határozzák meg a cselekményt, a „patriarkális Naconxipan” építőköveiből meleg, elidegenedettségmentes társadalomvilág épül, az emberi pszichikum képességes, a rossz föltétlenül legyőzetik, és a történetek jól végződnek. A hadban vitézkedő Rozgonyiné, a farkast fáradhatatlanul úzó Hunyadi János, a tatárokat leverő lovagkirály nagy tetteket hajtanak végre. A magyar társadalom egyetértő, egyenrangú, bajtársias közösség benyomását kelti, a patriarkális király (a nemzet első embere, a közösség integrációs szimbóluma) atyafiságos szeretettel bánik vitézeivel. A vitézségre, hazaszeretetre, bátorságra, alattvalói hűségre, nyílt egyenességre, méltó vendéglátásra épülő szimbolikus rend szilárd, alternatívátlan, minden jóra való ember által interiorizált e verscsoportban. Rozgonyi gróf a „Galambócon vár a török, / Ne várjon hiába.” természetességével indul hadba, s az ütközetben az ő kardja csinál utat a menekülő királynak, Szibinyáni Jank „sokallja, meg se hallja” a felhívó szót, s villámsebességgel ered a farkas nyomába, hogy bátorságát, rátermettségét megmutathassa. István vajda „Becsülettel, emberséggel” fogadja koronás látogatóját, hétnapos lakomával, lovagi tornával, vadászattal kedveskedik neki – „Nem felejtí, kí a gazda, / S nem felejtí, kí vendégl.” A rangok maguktól értetődőnek, a rangkülönbségek jogosnak és kétségbevonhatatlannak tőnnek ebben a világban. Zsigmond a császár-király öntudatával kéri el az ifjú Hunyadi Jánost a szerb uralkodótól, de közben a megszólítással és a kérés tónusával a vajdának kijáró tiszteletet is megadja. („[...]„Istenemre!... / „*Tartom a juszt e fiúhoz! / Enyim a fa, az gyümölcse: / Visszakérem. Te kegyelmed / Ebben most már kedvem töltse.*”” A románcballadákban a közösség vagy annak képviselője sohasem marad végképpen magára, ha nagy a baj. A *Mátyás anyjában* a jóakarátú, levélvivő holló siet Szilágyi Erzsébet segélyére (a madarat az elbeszélő-énekmondó aligha véletlenül kapcsolja éppen a Hunyadi-címerben szereplő totemállathoz), a nagy balladaévből származó *Szent László*ban pedig a király-ős kapja kézbe a csatabárdot, s menti kí a vészhelyzetben levő székely hadat.

A Pázmán lovag *mint komikus romance*

A vágyteljesítő vígjátékot, a bonyodalomszálakat sikeresen szétbogozó, diadalmas nászba torkolló komédiát Northop Frye a tavasz műhoszaként, a romance-szal rokon műformaként tartja számon, s a regény kutatói is egyre tisztábban látják, hogy a Cervantesszel, Fieldingékkal kezdődő modern elbeszélés legalább annyit köszönhet

a vígjáték műfajának, mint az eposznak, a hősénekeknek. Az angolszász irodalomértés – épp az imént ejtettünk erről szót – egyenesen a comic romance műfaji fogalmával címkézi meg az angol regény egyik fontos vonulatát. S a terminus használata egyáltalán nem indokolatlan. Fielding *Joseph Andrews*a, Smollett *Humpry Clincere*, Dickens *Pickwick Clubja* és *David Copperfield*je, a modern realizmustól elhatárolódva, a vágyteljesítő romance legfontosabb sajtóságait megőrzik, továbbviszik. Rendre megtaláljuk e művekben az utazásos kalandorozatot, a kiváló, nagylelkű hősokeket, az összegubancolt cselekményszálakat szétbogozó, jóakarató véletlent, a beteljesülő nászt, a happy endinget, de az elbeszéléseket nem az egyoldalú heroizmus, hanem a vígjátéktól kölcsönzött komikum, a paródia, az irónia, a harmonizáló, egyensúlyteremtő humor határozza meg. A komikus romance fogalmából adódó megértési potenciált a magyar irodalomértés is kiaknázhatható. Jókai 1862-es és Herczeg Ferenc 1893-as elbeszéléseit, *Az új földesurat* és a *Gyurkovics lányokat*, Mikszáth írói munkásságának jó részét jómagam mindenestre e szempontból igyekeztem feltárni.

A vígjáték és a komikus-humoros romance karaktervonásai az Arany János-i *trufára*, *vígballadára*, a *Pázmán lovagra* is maradéktalanul jellemzőek. A háromrészes vers komédiával való rokonságát számos szakirodalmi mű érzékeli, és írja körül változatos formákban. „Valóban, a humoros felfogás szükségszerű reflexként vetődik vissza a párbajjal való megoldás ötletéből. Mert amellet, hogy a párbaj elfogadásával a király, helytállván a csóklopásért, eleget tesz az igazságnak s lovagi kötelességnek: mégiscsak a fogavesztett lovag húzza a rövidebbet. S egy férj, kinek, midőn a hitvesi jogain esett sérelmet torolná meg, három fogát ütök ki lovagi szabályszerűséggel; csak a tréfa martaléka lehet elejétől fogva. [...] minden komikum, lemoshatatlanul, a lovagra hárul” – szögezi le 1909-ben megjelent tanulmányában Horváth János. „Percy egy sereg király-tréfát közöl, minő *Pázmán lovag*, melyet a kézirat *trufának* mond. Aranyban sokkal erősebb volt a komikai ér, hogysem ne vonzotta volna a fonákság ártatlan vétsége, az 'úgy kell neki' nevető igazságszolgáltatása” – állapítja meg Voinovich Géza 1917-ben a *Budapesti Szemlé*ben megjelent tanulmányában. „A szerelemföltő koros férj, otthoni ingerültsége, s amint az udvarnál nem veszi észre rászédetését, egyre jobban belezavarodik panaszába, a csúfondáros vereség, melyet még tetéz a kapzsi vén lovag öröme az adományon, a kezdő jelenettel ellentétes kedveskedése otthon: Falstaffra emlékeztető alak [...]” – jellemzi a főhóst ugyanő 1931-ben, monográfiájának második kötetében.⁴

A vígjátékiség már a mű első részében is átütő erejű. A helyszínen, az öblös, romá-

⁴ HORVÁTH János, Irodalomtörténeti munkái IV., Bp., 2008, 939, VOINOVICH Géza, Arany balada-költészetéről, *Budapesti Szemle*, 1917, százhatvankilencedik kötet, 483. szám, 341–356. Az idézet: 354. uő, Arany János életrajza 1849–1860, Bp., 1931, 324.

nos-régies lovagvárban⁵ forgolódo főhős egyértelműen a komédia szereplőarzenáljából való. A kezdő strófában még csak arról értesülünk, hogy lépteit gyorsítva-lassítva nyugtalanul fel-alá jár termében, „Lába, szíve egyre tombol, / Visszadöng a tölgyfa padló”. A harmadik versszakban aztán nemcsak e szenvedély komikus árnyalása lesz mind nyilvánvalóbb, de Pázmán „antilovagi” külsejéről is értesülünk „Csak pirosló füle látszik, / Az mutatja szenvedélyét; / Feje búbján holdvilág van, / Melyet érc-sisakkal főd be”. A balladai párbeszéd ugyanakkor a vers első részében kifejezetten egypólusú, féloldalas. A második, negyedik, ötödik strófák a sürgölődő, ifjú feleség bűnbánó kéréseit (hasztalan kommunikációs kísérleteit) tartalmazzák, egyre több oldalról valószínűsítve, sugallva, hogy a „tombolás” nem egyéb, mint az öregecske férj féltékenységi roham. Az első rész záró (hetedik) versszaka aztán a komikus jelenetsort betetőzve végleg nyilvánvalóvá teszi a vígjátéki bonyodalmat, bár a féltékenység kiváltó okát továbbra is homályban hagyja. „Mikor aztán a küszöbnél / Azt se mondja: Isten áldjon, / Vas kezére omlik a nő, / Csókkal hinti, hogy megálljon. / De az, fogja, visszadobja, / Egyet mordul: „Vissza, kígyó!” / Ráfordítja a nagy kulcsot / S öve mellé szúrja: „Így jó!””

A dohogó-zsörtölődő, feje búbján „holdvilág”-ot viselő férj a komédia fekete báránya marad a *Pázmán lovag* második részében is. Dühét és rusztikus idétlenségét a márványos visegrádi királyi palotába is átminti. „Ki dörömböl? Ki csörömpöl?” – kérdezi a király, míg Pázmán mind beljebb hatol a palotába. „Odakünn az öreg, ha ki útját állja, / Kilenc szobán keresztül löki, taszigálja.” A vers e ponton újabb vígjátéki motívummal gazdagodik. Az ifjú fejedelem a bohócot állítja a maga helyébe, s kezdetét veszi balladairódmunk alighanem leghumorosabb, legszellemesebb párbeszéde.⁶ A rozsdás vitéz a bohócot királynak tisztelve belekezd panaszbeszámolójába, de a sérelmi ok felé haladó történetmondást a „felség” folytonosan megakasztja, a panasz okát találgatva, s a vélt megoldást egy-egy ráismerést imitáló kérdés formájában foglalva össze. A bohóc által felvetett ál-okok (a vendégeskedő fiatalok alighanem a gazda vadaskertjébe törtek, netán ittasan összeverekedtek, avagy nem fizettek a szállásáért, vacsoráért) már csak azért is nyilvánvalóan ironikusak, mert a patriarkális rendben alapvető, s a régimódi, vidéki lovag által különösen mélyen tisztelt vendégszeretet negligálását feltételezik. A közbevetések mindazonáltal folyamatosan megerősítik a komikai szituációt, s finoman kiemelik a tévhitben hagyott Pázmán nevetségességét.

⁵ „Az öblös termű vár, a visszadöngő tölgyfapadló, az érc-sisak, a páncél kora középkori, „román” reminiscenciát ébreszt [...]” – jegyzi meg a versről átfogó tanulmányt író Csűrös Miklós. CSŰRÖS Miklós, *Költők, írók, mitológiák, Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 2004.*, 24.

⁶ „Visegrád már önmagában az Európával együtt lélegző gótika jelképe, a mulatság, a tréfálkozás, még a bohóc szellemes közbeszólásai is fesztelenebb, humanisztikusabb életstílus derűjét árasztják” – állítja szembe a második rész környezetvilágát a korábban románosnak minősített öblös, vidéki lovagvárral Csűrös Miklós. I. m. 24.

A játékosan felfogott balladai homály, az okfeltárás késleltetését célzó játék a második rész lezárásakor ér véget. A beszámoló végén a féltékeny lovag végre kikottyantja – az olvasó számára is ismertté teszi – a bonyodalom forrását, s a félreértés csúcspontján magát az uralkodót mutatja ki tettesként, hívja ki párviadalra.

A komikus-humoros szemlélet a költemény harmadik, befejező részében is jellegadó marad. Az elbeszélő az összecsapás jelmez alakjait és az őket körülvevő környezetet is deheroizáló, játékos, humoros tónusokkal festi fel. A bajvívásra készülőkét levették a „kéményseprő”-höz hasonlítja, akikre ujjal mutogatnak a gyerekek, s akiktől az „ap-rócseprők” ölbe sírnak.⁷ Pázmán lovag komikai státusa sem változik szemernyi sem. A rozsdás vitéz továbbra is a komédia őstípusa marad, a befogadói fölényérzet megte-remtőjeként, kinevetésre alkalmat adó hősként tarthatjuk számon. A párviadal során az uralkodó úgy kipenderíti hősünket a nyeregből, hogy szinte puffan, és három fogát hagyja ott a porondon. De azért nem kell nagyon megijednünk. Komédiában, komikus romance-ban igazi, komoly baj nem történhetik, legvégül még ez az ügyefogyott, értetlenkedő figura is jól jár. A magyarok vidám, ifjú királya nemcsak vitéz, asszony-szíveket hódító és jó humorú, de igazságos-méltányos is. A párviadalban alul maradt, fogavesztett lovagot birtokadománnyal kárpótolja, s az öreg megvidámodva, együgyű-ségében megbékélve, a derekas alattvalói hála szólamát hajtogatva kocog, érkezik haza. „Kérdi Éva ezt is, azt is, / - Úgy jó neki, mint egy álom - / De a férje mind ezt hajta: / „Tartsa Isten jó királyom!””

Szent László legendája

(A mű perspektívaelemei)

Ha az *Pázmán lovag* a komikus-humoros romance közegében alakítja át a lova-gi magyar történelem dimenzióját, az 1853-as *Szent László*ban Arany egy másik ro-

⁷ A párviadal komikus hangoltságát kiemeli Csűrös Miklós is. A jelenetet a román kor – új lovagi szellem kontrasztos kontextusába illeszti, s a költemény művészi csúcspontjaként, nyelvertermő remeklésként mutatja be. „A vers kontextusában a párbaj parodisztikus ábrázolása is az új lova-gi szellemhez társuló játékoság és ironia vonását emeli ki, szemben Pázmán mord, humortalan fellépésével. A III. rész 2. és 3. szakasza az ábrázolás érzékletessége és a humoros felfogás dolgá-ban a vers csúcspontja, művészi remeklés. [...] Éppen csak megemlítjük a nagyszerű tizenhat sor műhelytitkát, hangzati és láttatási csodáit. Alliterációk, belső rímek, kötőszókihagyások, pompás asszonáncok halmozódnak benne [...] Peregnek a bővítmenyt elhagyó tömondatok, az állítmány nélküli határozók. Pompások [...] a kihagyásos fölszólítások, a szintaktikai szabályokat sértő iro-nikus rövidítések [...] Filmszerűen hatásos a „Fogy a térség, nő az ember” tömörítésének meg folytatásának vizuális és akusztikai fortély, s nem kevésbé az a hangfestés, amely a címszereplő nevének kezdőbetűjével való elbűvölő szójátékra épül: pálya – paizs – Pázmán – puffan; az össze-roppan kettőzött mássalhangzója is beletartozik a hatást előidéző nyelvi mágiába.” I. m. 24-25.

máncműfaj, a középkori legenda felé fordul. De az egynemű patetizmust⁸ ezúttal is elkerüli a költő, a vágyteljesítő megvalósulás az evidens szentség, a bizalom, a biztos, egyszerű, naiv hit terrénumait keresi, járja be; a mű perspektívája a bizánci merevségből éppen kinövő, a miniaturafestészetből „kielevenedő” késő középkori – kora reneszánsz – festészet harmóniájával, diadalmas naivságával, bájos didaxisával (helyenkénti erőteljes realiztikus átszínezettségével) vethető össze.

(Egyedítő realizmus)

A *Szent László-legenda* perspektíva-teremtését vizsgáló elemzők közül többen is megállapították, hogy a költemény jóval erősebb realiztikus vonásokat mutat, mint a műfaj átlagpéldányai. Valójában az 1853-as vers nemcsak az „igazi” legendától üt el, de egyedítő, anyagi realizmusával még az amúgy igen tárgyias Arany-balladákon belül is külön helyet foglal el. A koporsóban fekvő László feltámadásának csalhatatlan jele, hogy „Visszatér szemébe a fény, / Kebelébe a lehellet”. A sírból kilépő szent megigazítja félrebillent koronáját, az érclo földre dönti érclovagját, hogy az igazi király-gazdát nyergébe fogadhassa. A narrátornak gondja van a pontos időmeghatározásokra, irány- és távolságjelzésekre, lokális meghatározásokra is. *Éjfél lehet*, amikor az uralkodó föltaszítja a templom vasajtáját. A sírból kilépő szent a váradi székesegyház-téren *jobbra fordul*, lova hátán *egy ugrással* éri el a Kálváriát, *kilenc* már a Királyhágón jár. Kunság földje *kölestermő*, Várad utcái *kövecsesek*, amint azt Laczfi hadai is tapasztalják. Hogy a hiteles tárgyiasság, az anyagszerű realizmus voltaképpen a csoda hitele melletti érvelés, azt a híres, sokat idézett verszárás igazolja végleges, megdönthetetlen érvénnyel. „S az öreg tatár beszédét, / Noha kétség nincs fölöle, / Bizonyítja a templomnak / Egy nem szavajátszó öre: / Hogy három nap a sírboltban / Lászlót hiába kereste; / Negyednapra átizzadva / Találtatott boldog teste.”⁹

(Miniaturajátékos, ironikus fénytörésben)

A *Szent László*-legendában megfigyelhető alkotó újjáteremtés egy másik mozzanata talán még az egyedítő realizmus leleményeinél is invenciózusabb, érdekesebb. E fölöttebb figyelemre méltó mozzanat a csodatevő király és az őt kísérő szent szűz megjelenítése, prezentációja. A kereszténység hőseit, Szűz Máriát és László királyt a versben a képi látványt közvetítő szavak a földi emberek fölé emelik, a testalkat, a tartás, a pózok

⁸ A legendát egyes kutatók a par excellence keresztény eposzként, hősenekként tartják számon.

⁹ „A testi fáradtság, a nagy út fiziológiai hatása Arany szerint még a szellemeken, a kísérteteken is meglátszik.” – utal az átizzadásra mint a „fiziológiai realizmus” jellegzetes példájára Riedl Frigyes is. Riedl Frigyes, Arany János, Bp., 1982. 96.

által is elkülönítik, fényaurával veszik körül, méltóságjelző szimbólumokkal szerelik fel. Szent László, a mindenkinél vállal magasabb „nagy férfi” nagy lovon ül, „Arca retentő, felséges”, sár-aranyból való, kővel ékes koronát visel, és nincsen halandó, aki villámként forgolódó csatabárdját be merné várni. A nagy, keresztény hőst maga Jézus anyja kíséri. „Mert nem volt az földi ember, / Egy azokból, kik most élnek: / Feje fölött szűz alakja / Látszott ékes nőszemélynek; / Koronája napsugárból, / oly tündöklő, oly világos!”

A király és a feje fölött lebegő szent szűz aranyozott, pompás látomása akár merev, ceremoniális is lehetne, ha a perspektívajáték dinamizmusa s vele a finom, leheletnyi irónia, távolságtartás nem színezné át. De átszínezi! E versbeli „miniatúra-betét” ugyanis nem magától az elbeszélőtől s nem is a keresztény vitézektől származik (a székely lófők csak a lópata csattogását hallják, a királyt magát Isten akaratából nem láthatják), hanem egy pogány-idegentől, olyan valakitől, akinek a keresztény hitben és ikonosztáziában semmiféle jártassága nincsen. A tanúsító prezentáció, a fényesség kép megalkotója egy fogságba esett (a győzteseknek mellesleg hízogó, gazsuláló) öreg tatár. A középkorias megjelenítés, a fenség, az ékes lebegés, az aura így megint csak valamiféle módosult dimenzióba kerül, s az anyagias, egyedítő realizmusgesztusok után itt is a legendai hitellel való játék dimenziója kerül előtérbe. A Szent László-balлада, talán nem túlzás ez, a huszadik századi műfaji displacementeket, legenda-újáteremtéseket, rájátszásokat is megelőlegezi, az Anatole France-i *Thais*, a Balázs Béla-i *A szent rabló* világát. Az Arany János-i románcballadák vágyteljesítő világot teremtenek, de a játék, a teremtés, a fiktitivás dimenzióját minden esetben hangsúlyozzák.

Balázs Tibor

Karthágó-szuvenír*

A főniciaiak pecuniát
szórtak
szét a méricskélő
utókoroknak, majd elhajóztak,
Styxbe, s nyitva
hagyták Karthágó
kapuit, a punoknak.

Elefántcsonttal és rabszolgákkal
kivert kapuk!

Elefánttemetők és
rabszolgasírok
felé állított mementók, hogy itt
a heroizmus
megelőgezett társasutazás
a halálba,
hogy innen elgyávulni
sem enged az idő,
nem bukatsz alá csak
tisztára sikált, koedukált,
multikulturált öblökbe,
szirénakváriumokba

csak
végvári elestékbe
menekedhetsz,
hogy légy a szépeplékezetű
utókoroknak
Karthágó-szuvenír.

Mert mindhiába
kiáltják ki az Életet
a város falain,
mindhiába a kürtök
hangjába fészkelt madárének,
mindhiába a kutaknál
szerelemre meztelenedett szüzek
és fiatal harcosok
szabadságba átrajzolódó násza,
mindhiába a könyvmáglyákból
kimenekített bölcsességek,
apóriák, szentenciák,
aforizmák fénye,
ha nem világlik át
az inkvizítorok vörös
ingein ez a fény, ha
az inkvizítorok
évszázadokon átvöröslő ingein
nem szüremlik, és nem
üt át
ez a fény...

Mert Karthágóhoz
minden közel esik,
Nándorfehérvár,
Austerlitz
és a fekete Dél,
mert nem állhatsz
egyszál magányodban
a történelem senkiföldjén,

* részlet a Megérkezés Aquincumba című versciklusból, mely 2009. március 31-én hangzott el előszór, a Magyar Írószövetségben

mikor ott milliók, milliárdok
 tülekednek, hogy posztmodern
 korokból visszalopódzzanak
 az ókorban veszteglő
 hexameterek költői rendjébe,
 hogy középkorokban
 lebegő metafizikák
 menekítsék őket
 ki a ráció nyaktilói alól,
 hogy az értelem vallását gyakorló
 századokból menedékjogot
 nyerjenek az ősi
 világképek végtelenjébe,
 és így folynak, zajolnak,
 megállíthatatlanul
 a népvándorlások,
 a lovagi vágták és izmusok,
 miközben
 békék citálnak be,
 háborúk vetnek ki,
 s te ott állsz táltosoddal
 parázssal bevetett
 transzszilvániákban,

mert Karthágóból
 mérve minden
 egyenlő azzal, ami
 önmagamtól távol,
 és mindazzal egyenlő,
 ami önmagamhoz közelít,
 mert itt a nem-lét csak egzisztenciaattribútum
 és nem azonos
 a megsemmisüléssel:

az elefántcsonttal és rabszolgákkal
 kivert kapuk nem önazonosak,
 és nem az elmúltak falára kivetített
 ideái önmaguknak,

mert a szabadságvesztés
 önmagamtól nem történhet önmagam
 jogán.

Mert nem lehet megváltástörténet,
 ha az Én-től
 keletre, távol
 terül csak el minden elyzíum, ha
 ott nyúvadsz ki a délibámban,
 amit nem exportáltak még
 pun tengerészek.

Mert a pun hajók
 roncsait
 nem Karthágó romjai
 szerint mintázták,
 s a nemesfémektől csillogó Hispánia
 sem a megroggyant
 Karthágónak lett fátylas
 menyasszonya.

Eszerint lehetsz
 sztoikus vén csataló
 szürkehályogra festett történelmi
 freskókon,
 eszerint lehetsz vihánc ifjú epikureus,
 lelkes állat a szerecsenpatkókkal
 kivert hideglelés csillagképekben,
 eszerint nyithatod meg Platon
 tanodáját
 Rómában, míg elcsábulásra
 kivezényelt hellén ideák, delnők
 veszik el a harcosok eszét
 Karthágó kapui alatt,

mert tudnod kell, és
 te tudod, hogy
 csak egy másik test
 érintésével lehetsz szabad,

csupán egy másik test
bársonyos simogatásában
nyeri vissza
kezed az érzékelés szabadságát,
mert közelharc az is,
római, ahogy
kishalál-gyönyörbe

rándulnak alattad a hellén leányzók,
s mert az is közelharc,
amelyben képes vagy
leverni a tengerek karthágói urait,

így kell definiálnod az Én-t is,
ebben a testi érintettségben,
ebben a közelharcban,
így kell kihajigálnod a győzelmi
hajóból az elidegenedés
istenérzetét, a végesről
alkotott képzetekbe
ragadt szárnyakat,
hiszen ittléted
a végtelenbe
van beleírva,
sehol másutt nincs
helye annak, mit
Én-nek nevezel.

Ráérsz majd lebegni
a szorongásban,
római,
ha Kierkegaard *ante portas*,
s amikor Hamvas ünnepélyesen
átveszi a raktárkulcsokat,
amikor, akárha Émmanuel Lévinas
őrizetbe vagy véve a Másikért.

Mert Karthágót és Egert
Godot-val, az öreg hölgygel

(ha meglátogat), Ionesco
rhinoszérosaival,
székeivel,
Mrozek emigránsaival,
Camus Sziszüphoszaival,
félreírt egyiptomi papíruszokkal,
félrekanonizált római joggal,
félrehúzott prágai
harangvirágokkal,
és latin világhódító
erotogéniumokkal,

de kétvállra kell fektetni,
le kell győzni, mert Karthágó
és Eger
önmaga akar lenni,
önképére és hasonlatosságára
akar rájátszani,
mert Karthágó és Eger
áll és
ellenáll.

Karthágóban a nők
lekaszabolják
hajfűrtjeiket
és a hajítógépek
kötélzetéhez adják!
Egerben a nők a vár
szirtjeire is
kiállnak, övig-derékig
halálban.

Megsemmisül a
feminizmus
üdvтана,
kimúlik a szubjektum,
elvész a közös tudattalan
ebben a történelmi
anakronizmusban!

És Karthágó romjain
ismét kitárulkoznak neked,
római,
a fogalmak:

Idő:
mint hun és római legendától
született,
folyton más és más
korokba disszidáló
poéta megérkezése Aquincumba.

Szabadság:
mint a kereszten veszteglő
rabszolgákat
leíró szavak mögötti rétek,
alpesek, tengerek neve,

Lét:
mint emlékezés egy következő
hellén érintésre,

Én:
mint *hiábavaló passió*,
de beleégetve istenek égébe,

és Történelem,
mint *a történelem vége*.

Busku Anita Andrea

Sóhajtása örök; kívülről fakad, s befelé halad

Gittai István: Sóhajobeliszk: Új versek

Gittai István idén sem lepte meg az olvasókat költeményeivel. A tőle megszokott egyedi szóalkotások a váratlanra való várakozást generálják, mindennapi történetek sajátos észlelésével és könnyen nyomon követhető, mégis meglepő interpretálásával. Költőnk lényeges jellemzője az idiómákra építő gondolkodásmód alkalmazása. Ez – kisebb – részben talán erdélyi gyökereiből fakad, – nagyobb – részben a világra ifjonti ártatlansággal rácsodálkozó személyiségéből táplálkozik. Találón fogalmazza meg mindezt az *Élő emlék* soraiban: „Jóhiszemű / gyermekember / szemlecsukva / ül szál gyertyás / félhomályban.”

Gittai, relikviája közvetítésével, tisztelegni kíván – Valami előtt. Címadása is erről a szándékról tanúskodik, hiszen a sóhaj egyszerre a melankólia, a szomorúság patetikus emblémája, a szentimentalizmus tipikus nomene, *Az ifjú Werther* és a *Fanni hagyományainak* kulcsa; ám emellett a kifújt levegő, a lélek végleges vagy átmeneti s ezáltal képletes eltávozása, teljes kultúrák központi eleme. Már maga az obeliszk ég felé mutató, csúcsosodó alakja is az áldozatjelleg képét erősíti. Egyiptomban napszimbólumként volt ismeretes, a fáraó által küldött üzenetekkel vésték tele falait mint imák szállítóeszközeit. A szabadkőművesek a halállal való szembenézésként, sőt annak legyőzéseként tekintettek rá, s bizonyos értelemben a szóban forgó magyar író ugyanennek a törekvésnek ösvényét tapossa. Gittai az emberi létnek állít mementót, annak minden botorságával, gyengeségével, az esendő, gyarló szerzet hibáinak pellengérré állításával, ugyanakkor kiemelve, milyen hihetetlen pazarlás „caplatni”, „tülekedni” „ringy-rongy javakért, / lyukas garasért”, a lényegtelenel törődni; pedig „onnan / vissza még senki, / de senki se jött”. Az *Örök emberi* e soraiban – hasonlóan a *Pirkadat előtthöz* – a költő sikeresen megragadta fajunk lényeges jellemzőjét, a keleti bölcsek által megmosolygott – Mammon-, emóció-, causa-, információ- – hajszolást, a nyugati kultúrában szüntelenül, még a megválaszolhatatlan kérdésekre is, kutatott egzakt módszer faggatását, különösen a halál utáni állapot jellemzőinek feltárását illetően. E versben a völgy lágy, befogadó nőiségének ellentétéként láthatjuk a fallikus hágót, a szexualitás és az életút egymást felidéző megoldásával.

Sóhajobeliszk című költeményéből megtudjuk, minek állít emléket eme „istenajándék” révén a szerző: „azt jelzi, üzeni, / hogy a felejtőt / felejtik el / leg hamarabb.” Az erre való emlékeztetés révén ugyanakkor nem vész el teljesen az anonimizálódott, amorfizálódott sziluett, hiszen mindössze más szférába kerül,

s hősként létezhet tovább a memória csodálatos területén. A felejtődés feletti félelem olvasható ki ugyanakkor egy másik írásból (*Szokásosan induló reggel, meglepetéssel*), melyben bár szabad akaratából tűnik el az „úrben”, mégis mardossa a kétely: „Ki tudja: lesz-e / legenda belőlem?”

Erich Maria Remarque regénye – a történelmi szituációt és a műfaji differenciákat is figyelembe véve – olyasféle tanulsággal szolgál, mint amit Gittai kíván hangsúlyozni. *A fekete obeliszk* alapvető mondanivalója, hogy hozhat a sors bármilyen elkésztető fordulatot, az ember legfontosabb értéke mégis a humánus sikeres megőrzése. A jelzős szerkezetek ugyanakkor eltérő benyomással bírnak, főleg a magyar olvasó számára. A magas hangrendű „*fekete*” pozitív hangalakja ellentétes hatást kelt a negatív, gyászt, halált, szorongást felmutató jelentéshez képest; ugyanakkor a „*sóhaj*” mély hangrendje ellenére nem teljesen homogén negatív konnotációval rendelkezik. Vélekedésünket megerősítheti, hogy a veláris vokálisokat felvonultató főnevünk jellegzetes indulatszavaként az „oh” említhető, amely meglepően közel áll a spirituális „om”-hoz, ám míg előbbi csupán elszenvedője a beszélő szándékának, az utóbbi viszont – mint ősi logosz – teremtő erővel bír; az obeliszk vizuális elemként így képes audiális, sőt mélytudati magasságokba kapaszkodni.

Hasonlót emel ki költőnk is. Láthatóan kirajzolódik értékrendje s legkedvesebb témái. Egyértelmű, hogy az elmúlás gondolata fel-felbukkan realitása labirintusában, napjaira árnyékot vetve, ám ezen óvó bolt (talán épp az obeliszk árnyéka) alatt az élet valódi értékei kapnak megvilágítást. Az öregség félelemmel tölt el mindenkit, ugyanakkor fiatalon nem vagyunk képesek átérezni, mivel jár e regősök, bárdok, ósz történetmondók által megénekelt állapot. Kénytelenek vagyunk számot vetni, mit tettünk le eddig az asztalra, s mi vár még ránk. Ettől válik átérezhetővé a költő Isten-keresése (*Lassan járó üzenet*), a tüzes lélek parázsló testben rejtező, hamut piszkálgató, délibábozó, Horatiust idéző baráti, szerelmi szenvedélyei értékessé (*Cimborás álomjelenet, Februári trilla*), a vidék rousseau-i piedesztálra helyezése (*Hova tovább*), a legolét hátrányainak, a töpörítő elidegenedésnek hangsúlyozása (*Alma s a fája, Kertünk: Avagy elvagyódás a panelből*). Jóllehet a kritizált állapot megváltoztatására irányuló vágy megvalósulásáért nem teszünk semmit, a lehetőségek, a „jó derék” hiányát, netán a „ronda lidércet”, a tériszonyt okolva tettekkészségünk, kurázsink csenevészességéért (*Játékrepülő*).

Ettől tudunk olyan egyértelműen azonosulni a hajléktalanok világával (*Egy fagyhalálra: In Memoriam Névtelen Hajléktalan*), s elítélve is megértőn viszonyulni az ezen társadalmat lenéző-elnéző közösséghez. Joggal kérdezzük az íróval: „Miféle dolog az, / hogy fagy, köd a bűnbak, / s nem hitvány összközöny, / ha egygel kevesebb hajnalra az élet?” Letisztult, megbékélt gondolatvilága meg-megcsillan egy-egy sora hajlatain, felvillantva az egyetlen igazi feladvány megoldását: min-

den élet egyaránt jelentőséggel bír, s nagyobb odafigyeléssel boldogabbá tehetnénk magunk körül a világot, s hogy talán mi magunk vagyunk az okai annak is, hogy a Mindenható – önmagunk – kezében „kesze-kuszálva” vannak a szálak. S több türelemmel nem fordulna elő, hogy ember embernek farkasaként az önzés leckéjét gyakorolja, s nem mondhatnánk el, hogy gasztronómiai gyönyörök élvezete helyett a tiszta, szűzi, lehetőségektől roskadozó képes, képletes, de oly gyakran képtelen abrosz sarkát szorongatva „Oktalan egymás torkának esünk” (*Fehér asztal-társaság*). A *Való világ* lecsúszott, elértéktelenedett életekben megtalált kincse szintén felhívja a viszonylagosra a figyelmet, hiszen a sors forgandósága bárkivel megtaníthatja a valódi iránti tiszteletet. A „lét széli kukázó” fintort kiváltó kenyérhajszája egy magasabb tudatsíkról szemlélve éppen hogy nem elutasítást, megvetést, el-, sokkal inkább odafordulást, tiszteletet követel. A világos szín által megjelenített jelkép a *Fehér éjszakában* tökéletesen materializálódik, egyszerre az ártatlan szűziességet, illetve a tapasztalt szerető képét megmutatva, egyszersmind a főnix pusztuló-újuló, önmagát megújító metamorfózisára utalva.

A *Februári trillában* pavlovi reflexként felvillantott szexualitás ugyanolyan lényeges vonatkozása az életről való meditálásnak, mint az említett tényezők, hiszen egy tökéletes szerelmi egyesülés során a test és a lélek sosem látott mélységeit tapasztalhatja meg a vállalkozó szellem. A *Pirulában* az önirónia hangján fogalmazza meg magával szemben támasztott kételyeit, az *Etűd szitárra* ugyanakkor egyértelműen megválaszolja, mit jelképez Gittai számára az „ölelkezés”: „magunk átmentése / egy másik időbe.” A mentés azonban más módon is megvalósulhat, másokkal való beszélgetések, találkozások, benyomások elhelyezése révén; „elpazarolni” egymásra az időt, „s a lélek útját / bebandukolni.” A *Belső út* erről az utazásról ad számot: „Olyan ez mintha / fű illatában / délibáboznánk, / mintha szűz hóban kinyílanának / friss lábnyomaink.” S hogy miért éri meg mindez? Mert „Jóféle dolog / úgy elengedni / magunkat, mintha / érzelmeinken / járnánk, a vízen.” A krisztusi motívum felidézése révén azt a képzetet kelti a költő, hogy ugyan önmagunk feláldozása árán vagyunk kénytelenek létezni a társadalom kihívásai során, ám a kapcsolataink által újjászülethetünk, mindig többet és többet nyerve korábbi énünkhöz, tökéletesedve, fejlődve.

A kötetben fontos részt képeznek a gyökereket, a múltat hangsúlyozó költemények: a „bimbóbomolásban” lebegő-remegő, piruló ifjak eszmélése egy korábban láthatatlan világra (*Első szerelem*), az emlékek, mint „Képes pillanatok” erőt adó támogatása, melyek támaszként „itatják át időnk”, „mint akik messziről / visszavisszajárnak / könnyű álmaikban, / s ha már nagyon nehéz” (*Fénykép-kollázs*), a gyümölcsöskertből kandikáló nagypapa „huncut szem-mosolya” (*Séta*), ki józan előrelátással a nincset testálta utódaira, „hogy szent béke legyen / jeltelen hantja fölött” (*Bölcs hagyatéék*); ugyanakkor a jövő s annak letéteményeseként a gyermek

is hangsúlyos: (*Apadal: Fiam 31. születésnapjára, Hozzám gyerekek*). Utóbbi Márk evangéliumát idézi fel (Mk 10, 13–14), s Gittai ennek értelmében kíván útmutatást nyújtani, hiszen ő is hangsúlyozza a tanítást: gyermekként vagyunk képesek és méltóak a mennyországra, az új esélyre, a „fapofák”, „süketek” számára azonban nincs jövő.

Az ismeretlenre való felkészülés érdekes, izgalmas folyamatot jelen, s ez a teljes kötet legfontosabb mondanivalója. Erről olvashatunk a szerző *Kordokumentum* címet viselő versében: „Ahogy fogy időm, / egyre kevésbé / érdekel már / e világon / ami nem élet. // Ellenben izgat, / s fantáziálom, / hogy milyen is / a túlvilági / nemes élet.” Hasonlóan a beszédes címmel büszkélkedő *Menekülésben*: „Elgurulnék ágy alá, / szekrény mögé, bárhová, / ahol semmi jaj, se nyösz, / ellennék ott, mint a szösz.” Ez utóbbi írás meglepően erőteljesen érezteti tömörségében is a római irodalomban tökélyre vitt novumra való várakozás izgatott nyugalmat. Gittai iszkol, de iramodása előtt (netán közben) emléket kíván állítani az általa meghatározónak tartott értékeknek, ezért is emel obeliszket, miként ősidők óta szokás. S oszlopára írt üzenete küldetésének egyik próbája. Nehezítő tényezőként azonban a fantázia eleve tökéletlenségre ítéltetett, amit az idő még inkább megkoptatott: az „egykor / szíves vizsla” mára „Küszöbre fagyottan” hever (*Langyos iránt*).

Keresi a tökéletest – mint mindannyian –, mégsem hajszolja szüntelen, beéri a nyugodt várakozással: „Tökélyre vinni álmaink? / Ugyan kinek s minek? / Ahhoz kevesek napjaink, / Poros útszéliek.” (*Két hetes*). Meg is teheti, hiszen azon szerencsések közé tartozik, akik képesek átélni a folyamatos transzformáció varázslatát, s elmondhatják magukról: „Valami patakszerű / történt, s történik / azóta is velem.” (*Élő emlék*). Szinte már a *Tao Te King* – s ehhez is kapcsolódva Weöres Sándor – jut eszünkbe e bölcsességek láttán. Hiszen a hétköznapi történetekben is ott rejlik a csoda lehetősége, s ha megfelelően szemléljük, megláthatjuk egy-egy pillanat erejéig. Ott lappang egy véletlen találkozástól kapott pluszban, a szemével „derűt szóró” „molett hölgy” tekintetében, aki „áldott állapotában” már „csak a belső fényre figyel” (*Útitárs*).

Saját ajánlását igyekszik megfogadni: „Fénybe fűrődéssel / kezdem a napot. / Mától nem hordok / szürke kalapot. / Szellő-rokonként / tavaszba veszek. / Nyöszöreimre / ügyet se vetek.” E négy mondatnyi vers, a *Tavaszi napforduló*, szó szerint a *carpe diem* jelszavát követi, s egy másik horatiusi elv, az arany középút – az *Orvosi tanács*ban szintén hangsúlyozott – követésével a jellegtelen, szomorú, eseménytelen hétköznappal való szakítás kifakadásaként értékelhető. A vas-kalaposág képzetét keltő mentalitás elutasítása a már-már infantilis természetimádat és gyermeki szemlélet erkölcsi magaslatra emelésével együtt jelenik meg. A szellő, mint a légáramlat mitikus alakja – Aiolosz, a szél görög, netán Enlil, a sumérok istene – egy szándékosan vállalt rokonság – talán Zephyr langyos, kelle-

mes tavaszt hozó, kedvelt figurája – révén már nem is az antropomorf, emberszerű világ szépségeit emeli ki, inkább az ember felettiét. A lényeges különbség e két kozmosz között ugyanis a nyafogáshoz való viszony: az apró-cseprő tényezőkhöz való csámcsogás, illetőleg az ettől elszakadó, magasabb rendű elmélkedés. A szürke elutasítása jelenik meg a *Fehéren, feketén* soraiban is, mint bonyolító tényező, amely nélkül szimplábbak, könnyebben átláthatóbbak lennének a viszonyok.

Az álmosító monotonitás és az unalmas eseménytelenség elkerülésének hasznos módszerével ismerteti meg az olvasót a szerző (*Fele-fele arányban*): „Szemflörtök, könyökérintések”, „lányéktáji bűvarleletek” zsákbagyömöszölése s fürdősóként történő használata révén nap mint nap átélhetjük „a medence hévjó vizét”; az elraktározott minutumok mint konzervek megmenthetnek bennünket az elfásult pillanatoktól. Különösen a válságos helyzetekben, mint a kényszerű bakasors nehézségektől fűtött poklában (*Doni karácsony, Valahányadik naplólap*). A pusztai említésétől is sivárságot keltő „doni mezőn” ragadt katona vágyódása, ki szimplán „hazaérni akar, / s nem vakarózni” az izgó-mozgó tetvek akarátának engedelmessége, épp a serkék viszolyogtató mocorgásának hatására ébreszti fel önmagában a reményt, a küzdés óhaját, s hogy ne mások döntéseit, parancsait hajtsa végre, s bár őszintén vallja: „a sajátom is nyűg”, mégis minden erejével „túlélni (...) akar”. A világháborús hadfi figurája közrefogja a kötet vergődő-rebbenő szárnyakkal ellátott pingvinjeit, e kolibrigénekkal felturbózott kacsacsőrű emlősöket, hogy a renyhe tarisznya sivárságának dacára „áldja az enyhe reményt”.

A melankólia húrjait pengetik a *Magánszám* mellett az anekdotikus *Dió a vízben, kukac a dióban* sorai is, amelyben a küzdelemtől való elzárkózás a fátummal való kiegyezésként értékelhető. „A dió csonthéját / csak azért rágja át, / hogy bekaphassa / egy élelmes kicsi hal.” A táplálékláncba való önkéntes bekapcsolódás egy még oly jelentéktelen élet (mint akár az ember?) esetében is újra a főnix képére asszociál. Ez azonban cseppet sem öngyilkosságot jelent, hiszen a kukacnak nem az életfolyamának megszakasztása állt szándékában, pusztán nem akart „bebábozódni, / s túlélni önmagát.” Mindössze tehát az átalakulás más formáját választotta – az a lény, akivel kapcsolatban sosem merül fel a határozatképesség birtoklása. A sodródó dió, mint a sors folyóján hanykódó csónak, a kiszolgáltatott lét szimbóluma ismét az élet értelme, jelentése és jelentősége témakörének eleme. Éppilyen kiszolgáltatott azonban az unokákat forszírozó potenciális nagyapó, kinek egyre halkuló sóhaja utódainak folytonos elnapolódása által saját életére tett befolyásának felismerése (*A halogatás rendje*). Ugyanígy a *Parafa*, melyet a sodrás „kénye kedve szerint” dobál „a habok közt”, azonban egyúttal ő „a kör közepe”, valamennyi horgász szemé fénye, s bár „Kiszolgáltatott az, kit / sós hullám mar, sodrás gyűr, / akibe harap a szél”, s „Csak bazi nagy nihilje, / illúziója liheg”, mégis, egyszersmind szabad (*Mamó szerint*). S épp a szabadság, a választás lehe-

tősege varázsol a semmiből valamit, és vice versa, s ez ad reményt a társadalomtól való elzárkózás eltökélt magatartásának módosítására, avagy az egyértelműség követelése helyett az átmenetek, jelek előnybe helyezésére, vagyis az igazsághoz rejteketakon való közelítésre: a fesztelen pillanatok megélésére (*Időzavarban*, Az «*Időzavarban*» *cáfolata*).

Talán az sem véletlen, hogy a kutya, mint a hűség ősi jelképe oly sok vers fő-avagy mellék-, néha ezópusi szereplője, miként a *Langyos iránt* vagy a *Megélhetési bűnözés* soraiban is. Először domesztikált háziállatunk rendelkezik a számunkra leginkább preferált mentalitással, s gyermeket idéző, igéző alakja által képesek lehetünk learatni a bűneink búzatábláján sarjadt új hit ígéretét. Az állat- és növényvilág azonban eleve fontos elemét alkotja a kötetnek. A *Hírnök* sárga cinkéje arról hangicsál, amit ő „már érez, s tudni / vél, de mi még nem.” Meglehet, hogy éppen azt az üzenetet, amelyet olyannyira hiányolt, s panaszkodt be Istenénél a költő. Flóra és fauna egybeforr, magába olvasztva, olykor ki-kilökve képlékeny lényéből az embert, a „selejtjeles” bolygó „görbe hátú” két hetesét (*Két hetes, Rovarok és mi*).

S hogy mit jelent Gittai, a fedlap tanúsága szerint „pályaelhagyó műépítész” számára a minőség? Erről számot ad egyik korábbi vallomásában: „A minőség / tán egy nagy kanyar; / a gesztus tán, mely betakar; / (...) ha gúnár / disznóra sziszeg; ha már letennéd / s mégis viszed.” (*A minőség*) 2010-ben a következőképpen fogalmazza meg a „jó vers” jellemzőjét: „Olyasmi hatású / mélytengeri rezgés, / mely felkorbácsolja / állóvizedet, / s elcseppen orrod, / könnyed, nyálad utána.” (*Például*) S valóban, Gittai versei szinte kényszerítik az olvasót, újabb és újabb mesterkéletlen bölcsesség fellapozására.

A *Válasz hogyanra, miértre* című költeményben számol be legkonkrétabban a szerző, mi áll költészete háttérében: az isteni sugallat, a „láttatóan különös” álom, de – olvashatjuk – „leginkább mégis csak / a szolgáló anyanyelv / fel-feltoluló szomja, / óbora, ritmusa az, / ami nógat, amiért / megművelem füzetem.” Az isteni szándékot mindig elfogadja, jóllehet gyakran hangot ad kételyeinek, egyes események kapcsán értelmezési problémáinak. Az *Áldatlan állapotokban* a Mindenható ténykedéseiről gondolkodva az „Égi rövidzárlat”, netán a túlkapás, esetleg a büntetés rémlik fel mint helyes interpretáció. Ki-ki választhat, egyénisége, habitusa alapján, hiszen nyitva hagyja a kérdést – szándékosan.

Gittai István ars poeticáját kiolvashatjuk az *Alulnézet* című verséből, melyben őt magát mint égi fényre ácsingózó magocskát láthatjuk – hiszen sejt szinten elenyészik az életkezdemények közötti különbség –, aki életútja során elindul egy természetes úton, végül beérik, s mindennek origójaként kiteljesedik, „hogy mából holnapba át- / menekítse magát.” Ebből kitűnik, hogy valójában nem a menekülés, sokkal inkább a menekítés a költő célja, vagyis a várakozás passzivitásába beágyazódik az akció energiája. Még azon az áron is, ha közben a telihold „elfogy

az égen, / s ránk dől, agyonnyom / a toronyóra / éjféli ütése.” (*Kis éji idő*). Mozart G-dúr szerenádját, az *Eine kleine Nachtmusik*ot idézi e kedves versike, jóllehet szakít annak szerkezetével (allegro, andante, menüett, allegro). Gittainál a gyorsaság lehetősége átlengi a teljes költeményt, ellenben a lépésben és a táncolva haladó tempó váltja egymást, az osztrák művész zenéjének kvázi csendes verbális variációjaként. Az elfogyó telihold szimbóluma – mint Luna egyik alakja – pedig ismét a nőiség velejeként, illetve az ezt képviselő feminin oldal csökkenéseként, jelentőségét veszítve jelenik meg, nem beszélve a kiteljesedés, megvilágosodás betetőződéséről, a spiritualitás csúcsáról, illetőleg az ezen való túllépésről. E versben a gömbölyű és a szögletes a jin és a jang kettősségét idézi, a feminin és a maskulin, a születés és az elmúlás, az örök körforgás világát. S ahogy az arannyal bevont csúcsú obeliszk a telihold ezüstös bársonyával betakarva kiteljesíti magát, úgy történik a szerzővel s az erről számot adó teljes kötettel is. Így válik az élet teljessé, s maga a költészet mindkét lapján fénylő éremmé: sarcoló zsviványtanyává, de egy füst alatt szánó könyöradományá is (*A plecsni oldalai*).

Gittai István idén is meglepte az olvasókat.

(Hét Krajcár Kiadó, Bp., 2010.)

Kusper Judit

Sodródó olvasás

(Bene Zoltán: Üledék)

Bene Zoltán *Üledék* című művének műfaji besorolása rögtön kihívást jelenthet olvasója számára: a szerzői intenció szerint *NEMZedékre*gényt olvasunk, mely egyszerre teremti és tagadja a meghatározást. Nemzedékinek tekinthetjük, amennyiben főhőse, Asztalos Péter fiatalkori létét meghatározza az a milió, melyben éppen botladozik: a nem lineáris időtematikát követő mű Asztalos egyetemi éveivel indul, ám felbukkannak kamaszkori, majd az egyetemi évek utáni munkás-házasság fejezetek is, így a befogadó feladata lesz összeállítani valamiféle linearitást. A nemzedékiség így mindenképp hangsúlyos, hiszen éppen az az életszakasz válik dominánssá, ugyanakkor problematikus, mely az elszakadás-elindulás-megérkezés logikai vonalat feltételezné. A pszichológia újabban erre a jelenségre a kapunyitási pánik kifejezést használja, bár meg kell jegyeznünk, hogy korántsem pusztán kortárs jelenségről van szó: már meséink igen nagy hányada is ezt az időszakot járja körül, dolgozza fel allegorikusan, felvonultatva a buktatókat, nehézségeket, ugyanakkor lehetséges mintákat kínál a vágott révbé éréshez.

A megjelölt műfajban viszont szintén hangsúlyossá válik a tagadószó: vonatkozhat az egész műfaj tagadására, ugyanakkor magát a nemzedéket is tagadhatja, amennyiben hiányzanak belőle a szükséges, összetartó attribútumok, éppen az, ami valóban együvé terelhetné a közel azonos korú embereket. A műben a hősök (beleértve magát a főhőst is) többnyire céltalanul bolyonganak, vágyaik sekélyesek, önértelmezésük igencsak problematikus. Az utolsó előtti fejezetben kapott egyik olvasói levél, melyet egyik barátjának felesége küld az *Üledéket* író Asztalos Péternek, akár kicsinyítő tükörnek is tekinthető, nem tudni, hogy a levél fiktív-e vagy valódi, kívülálló (olvasó) avagy a szerző műve, mindenesetre rávilágít az olvasás nehézségeire: a jelen sorok írója is egyetért azzal, hogy a regény könnyen olvasható, szinte olvastatja magát, várjuk az újabb és újabb részleteket, hogy összeálljon a kép, melyből hősöket tudunk faragni, ám „ami kicsit nehézkes volt nekem, az az olvasás közben folyton érezhető kilátástalan, szomorkás hangulat, amit előidézett ez az írás. Azt hiszem, hogy a szereplők egyike-másika (főleg maga Asztalos Péter vagy Jeszenszky Szergej) még 30 körül is olyan problémákkal viaskodnak, mint az alig huszoneves fiatal felnőttek.” (151.)

Nincs egyszerű dolgunk akkor sem, amikor a főhős jellemét kellene meghatározni: tettein, belső monológjain, gondolatfolyamain keresztül elindulhatunk, ám a személyiség felépítését folyton megakasztják a barátok, ismerősök, esetleg is-

meretlenek kalandja, olyannyira, hogy sok esetben a kalandok egymásba folynak, párbeszédbe lépnek, nem tudni már, melyik kihez kapcsolódik. Míg *A detoxikáló* című fejezetben Asztalos Péter kezd viszonyt egy kórházi nővérkével, addig ez a motívum egyik barátja, Hugó életét is meghatározza a *Levelek, beszélgetés, boncolásban*. A mellékszereplők epizódjai is föl-fölbukkannak, sokszor nem ugyanaz a figura uralja és teremti a diskurzust. Ilyen esetben érdemes újra elgondolkodni a műfaji kohézió: a szerzői előszóból (*Előljáróban*) megtudjuk, hogy a regény fejezetei nagyrészt novellákként születtek, majd a görög ábécé betűit a fejezetek elé illesztve álltak össze valódi folyamává, regénnyé, egységes történetté. Azt persze semmiképp sem mondhatjuk, hogy novelláskötettel van dolguk, hiszen jóval nagyobb összetartó erő figyelhető meg az egyes fejezetek között, elsősorban nyilvánvalóan a főhős személye. Igaz, ez akár novelláskötetet is feltételezhetne, hiszen elég akár Kosztolányi *Esti Kornéljára* gondolnunk, ahol hasonló, nem lineáris történetészövés mellett állandó a főhős. (Igaz, azon is vitatkozhatunk, hogy ez a mű nem tekinthető-e inkább regénynek.) Mindenesetre az *Üledék* fejezeteinek egy része akár novellaként is megállja a helyét, ám némelyik a tágabb kontextus nélkül jóval szerényebb esztétikai élményt nyújtana.

Nézzük hát újra főhősünket, a fő kohéziós erőt! Asztalos Péter lehetne az állandó kereső, az örökös próbálkozó, ám kalandjaiban jórészt passzív figura, hagyja, hogy megtörténjenek vele a dolgok, hátha jó irányba visznek. E keresési időszak legfontosabb momentumai, a beavatási szertartások is inkább tragikomikus színt öltenek: a nőekkel való kapcsolatai sekélyesek, a szexualitás válik a lehangsúlyosabbá, ám talán még ez sem válik sajátjává: igen szemléletes példa erre az első, *A valóság bizonytalansága* című fejezetben, az első egyetemi napján felbukkanó Vera, akivel rögtön vad szexuális élményben lesz része, ám a lány – mint utóbb kiderül – nem létezik, legalábbis az egyetemen nem található, Péternek hazudott, abban a lakásban, ahol együtt voltak, nem nyit senki ajtót. A valóság és az illúziók indítják hát a művet, ilyen felütés után nem tudjuk, mit hihetünk el, és mit helyezhetünk egy másik dimenzióba.

Emellett a műbeli Asztalos Péter szintén író, több novellája beleszövődik a szövegbe, például *A galamb röpte* című fejezetben, s aki *Üledék* című művét írja, újabb allegóriát kínálva az értelmezőknek: egyfajta Bene Zoltán-alteregővé válik, aki saját hőseit, így egyszerre önmagát is teremti. Ha a világok közötti átlépésből még nem lenne elég, találhatunk újabbat is: Asztalos Péter az (*Elfelejtett vers arctalan lánynak*) fejezetben egy novelláját elküldi egy szerkesztőnek, aki lelkesen és dicsérően reagál (végre) a műre, melynek főhőse Jeszenszky Szergej, akinek neve többször felbukkan a kötetben, ám itt igen fontos attribútumok kapcsolódnak hozzá. A szerkesztőnek írt levelében Asztalos Péter „azt nem árulta el, hogy a főszereplő, Jeszenszky Szergej, bár valós személy, mégsem azonos vele, Asztalos

Péterrel, a szerzővel. Ő (a szerző) legalábbis í/úgy véli. Erről (mindenesetre) szemérmesen hallgatott.” (71.) A szerző- és főhősfunkciók így összekeverednek, ami persze egyáltalán nem baj, jót tesz a szövegnek ez a kis bizonytalanság.

Viszont ha már a főhős, akinek az egész művet össze kellene fogni, ily módon szétszóródik, kell valami rajta kívül, ami összetartja a textust. A mű számomra egyik legizgalmasabb momentumává az Asztalos Péter által teremtett városzimbólum válik: két város harcol egymással, az egyik a lehetőségek nagyvárosa, Szeged, a maga csillogásával, folyójával, baráti körével és szabadságával, hiszen egyetemistaként csöppen ide, a másik város Nagyszeg, a poros kisváros, ahová diplomázás után kerül dolgozni, ráadásul a már nevében is avíttyságot és múltba pillantást idéző Tegnapi Rókus Múzeum és Könyvtárba. Nagyszeg számára a boldogtalan házasság helye is, míg Szeged a vad kalandoké. Nagyszegen mindenki unalmas, kisszerű, nem értik meg és nem fogadják be Asztalost, a kocsmában is többnyire csak hallgató, s nem mesélő. Ebből a száműzetésből néha visszaszökik Szegedre feltöltődni, a folyót megnézni, mint tolvaj élményt lopni. Tesz ugyan egy kifelé mutató kísérletet a legutolsó fejezetben: eljut a válás gondolatáig, azt remélve, így újra szabad lesz, problémái eltűnnek és megoldódnak. Mindezek eddig Asztalos ítéletei a két városról, tökéletesen illeszkedve a városdicsőítő és városbecsmérlő retorikákba, ám, úgy látom, belső monológjain túl nem igazolódnak ezek az attribútumok. Természetesen a szubjektív értelmezés lehetősége és világteremtő ereje a legfontosabb esetünkben is, ám az ábrázolt Szeged nem hozza a formáját: azok alapján, amit megtudunk, semmiképp sem nevezhető az ígért városának, talán leginkább a bűn városa kifejezés lenne találó. Persze mást és mást láthat minden szemlélő, vágyai, értékei máshogy csapódnak le, ám van valami démoni abban, ahogyan Szeged feltárulkozik (s itt Grecsó Krisztián regényeiéhez igen hasonlatos városkép formálódik, sőt, még tematikailag is rokonítható a történet némely pontja a *Tánciskola* világával). Ahogyan Grecsónál sem, itt sem beszélhetünk hát valós terekről, konkrét helyekről, s bár csodás elemekről az első fejezet rejtélyes eltűnése után nem beszélhetünk, mégis elképzelhetjük ezt a világot egy másik síkon is, s talán csodásnak az tekinthető, ahogyan a szereplői sorsok gyakran egymásba folynak, így hőseink is belépnek egy másik életébe. Ám nemcsak a két város küzd egymással, hanem mindkettő küzd Asztalosért is, szeretné magának megszerezni különböző csábításokkal. Szeged felvonultatja az emlékeket, amelyek többnyire közös kocsmázások vagy kefélek, Nagyszeg egzisztenciát és konszolidációt kínál, egy közösség feje, talán vezetője lehetne. Csak hogy egyik sem létező perspektíva, Asztalosnak a mű végi döntése nem tekinthető igazi megoldásnak, nem látni az utakat, már nem ő uralja a világát, hiába hiszi azt. A városok összezsapnak felette bestiálisan, mozgatják a szálakat, hiszen, mondhatni, csak az ő tulajdonságaik állandók. Asztalos így egy igencsak csonka világot

tud csak felépíteni, melynek lehet még egy igen fontos oka. A regényben teljesen háttérbe szorulnak a nők, legtöbbjük kurva vagy iszákos, egy éjszakára bármikor megszerezhető, a (szerinte) unalmas felesége (aki pedig szereti, vagy legalább megpróbálja őt szeretni) oly kevés szerephez jut, hogy még az üledékben is alig hagy nyomot. Míg a férfiak többnyire teljes névvel szerepelnek, a nők (néhány kivételtől eltekintve) csak a keresztnévükön, szexuális teljesítményükön és mellük formáján túl nem sokat tudunk meg róluk. Talán ez is szerepet játszik abban, hogy hősünk magányossá és sodródóvá válik, keresővé ugyan, de a megoldásokat olyan külsőségektől várja, mint a város maga, ami pedig csak röhög a képzeletbeli markába, szadizmussal és erőszakkal illeti lakóit.

Ki hát a főszereplő? A sodródó fiatalember, aki még a harmincas éveiben sem tudja, mitől várhat megváltást, vagy a démoni város, ami a szálakat mozgatja, magához csábítja Asztalost, így talán ő tölti be a hiányzó nő szerepét. Mindenesetre a *NEMzedékregény* műfaji megjelölés mellett nagy eséllyel pályázhatna a városregény kategóriája is.

Hungarovox Kiadó, Budapest, 2008.

Oláh András

„Ahány emlék, annyi fényforrás”

(Szélszövegek Szent Ernő verseskötetéhez)

Közel egy éve fekszik az asztalomon Szent Ernő könyve. Olykor előveszem, beleolvasok. Néha visszalapozok, újraolvasom, újraértelmezem a már ismertnek vélt, ám mégis újat hozó sorokat. Furcsa könyv. Szokatlan. De főképp sokféleképpen olvasható. Egyik olvasatban lehetne akár bölcsesetek gyűjteménye is, hisz csak úgy sziporkáznak a szövegben a szarkasztikus humorral megírt, frappáns gondolatok: „*Nem a gondolat hibázott, / az érzés volt pontatlan. / Az igazság perccel se később, / a tévedés jött korán.*” (Grádic), „*A mondat a helyén van. / Nem így a morális árukészlet...*” (Egyemberes életidő), „*Az összest magának akarja a részlet.*” (Ez egy ilyen világ), „*Az egyedüli Isten a többség.*” (A róna lámpásai – Dr. Tóth Albertnek), „*A mese a valóság pipafüstje.*” (Pipafüst), „*Az igazság nem polihisztor.*” (Emlékszint), „*... ahol / a boldogság az öröklét barátjának / vallja magát: ott egymást tapossák / agyon a tiszavirág-életű örömök.*” (Megfigyelte-e már), „*A halálnak bánatpénz, / az életnek végkielégítés jár.*” (Az est fénypontja). Más olvasatban viszont amolyan létérzés-versek ezek, hangulatparadoxonok.

Szent Ernő munkáiban egyszerre van jelen a valóság és a képzelet. Írásai nem pusztán az őt körülvevő világ leképezései, hanem annak egyfajta újratelentésére, újraértelmezésére tesz kísérletet. Könyvét olvasva szuverén alkotói világ bontakozik ki előttünk, amelyben jelentős szerepet kap a paradoxon, az abszurd, a nyelvi humor, a fanyar játékosság: „*Én, alulírott, csak hobbitól hallucinálok.*”, (Én, alulírott), „*A tűzből sohasem a füstöt mentette ki elsőnek.*”, „*Ahány emlék, annyi fényforrás.*” (Halálkapu), „*Ráesteledett a szóra a mondat.*” (Irányított érdeklődés), „*keresztzemesnek áll a világ*” (Ölelkező évek – Vass Tibornak), „*Még meg sem érkezett, / máris csomagol a jövő.*” (Ismeretlen tartományok), „*Mozog, de nem tartozik hozzá élet. / Mozdulatlan, de nincs köze a halálhoz.*” (Mamaszív).

„*Amit gondolkodásom befogad a külvilágból, azt visszahangozzák a verseim*” – vallja a kötet hátsó borítóján a szerző, és hozzáteszi: „*... nemhogy a szó, a csönd szerepét sem lehet alábecsülni.*” Szent verseiben ugyanis a csöndnek is jelentése van. Ahogy a szabad asszociációknak is. A meglóduló képzelet így tesz szert jelentős mozgásterre, variálhatóságra.

Miként egyik kritikusa, Bistey András fogalmazott roppant találóan: „*képekben bővelkedő, klipszerű szövegek*” ezek.

A kötet verseit nehéz tematizálni, hisz végeredményben ugyanarról szólnak: az életről. A szerző mégis kísérletet tett rá, amikor ciklusokba rendezte írásait. Az első

szakaszban (*Enyéim közt*) a hovatarozás megvallását, vállalását megfogalmazó vagy erre kísérletet tevő írások kaptak helyet. Nyilván nem véletlen, hogy ez a ciklus tartalmazza a legtöbb olyan költeményt (szám szerint hetet), amely valamely baráthoz, gondolat-rokonhoz vagy szűkebb-tágabb közösséghez címzett ajánlással bír. Gyakran beszélget, moralizál önmagával is – néha első, máskor második személyben. Egy vers születése kapcsán vetette papírra az alábbi sorokat: „*Hajnalig bajlódtál a két nappal / későbbre halasztott vers megírásával. / Csak a karzaton ülő emlékeket / akartad vizszontlátni, a múltat semmiképp*” (Vörös folt). Ugyanebben a versben – mintegy szemrehányón – kérdezi önmagától: „*Mondd, mindent kivájtál magadból / ami nem élő emberbe való?*” Máshol keserű iróniával vallja meg: „*Kimaradt az élet az életedből...*” (Estébe nyúló szóköz). Mindez mégsem azt jelenti, hogy elégedetlen lenne sorsával. Nem hiányzik a fény, a csillogás: „*Míg sikeres a fekete-fehér, / nem kell, hogy színes legyen*” – állapítja meg találóan *Álmonogram* című versében.

A második ciklus (*Visszavonulót fúj a szél*) darabjait jobbra az idő múlását mérő írások alkotják. „*Még meg sem érkezett, / máris csomagol a jövő*” – szögezi le *Ismeretlen tartományok* című versében. Áttételesen a cikluscímbe említett szél is a múlt időre és az öregedésre utal (ezt alátámasztandó: a szél Szentinél *fagyos – sértődős – vesztébe rohanó – felhők után koslató – az őszi erdők postása*). Már a versek címei is a végesség reménytelenségével szembesítenek: *Az utolsó járat, Kinyomott időtubus, Kérgesedés, Többesélyes napfelkelte, Vészcsengő, Stopperóra, Ma por és hamu*. A ciklus nyitóversének utolsó sora pedig („*Halántékát fájlaló alkony*”) – kiegészítve a létezés tényét az elérhető vágyak legmagasabbikává emelő gondolattal („*Meglenni a legjobb jó*”) keserűvé teszi az alaphangot (*Záróvonalas bozóttűz*). A költő csöndes rezignáltsággal beszél élete „intellektuális tisztaszobájában” történekekről: „*Amikor rosszat tettem a szóval, / a mondat is szenvedett tőle*” (*Színlelt okkeresés*), és fanyar iróniával az elvesztegetett, elfecsérelt évekről: „*Stopperóra, de mi célból? / Tudd, a mögötted hagyott / évek alatt mennyi idő / fordítódott kötélhúzásra.*” (*Stopperóra*).

Szenti Ernő öntörvényű alkotó. Transzcendens világában azonban helyet szorít Istennek is. „*Az élet csak egy a számtalan / földi és égi tartományok közül. / A nemlét nagylelkű befogadó: / így rendelkezett a Mindenható.*” – írja *Ismeretlen tartományok* című versében. Morális felfogása a mindig éber lelkiismeretre épül („*...csak színleli az alvást / a lelkiismeret.*”). A haláltól pedig nem kell tartani, hisz az élet természetes része: „*A halál, miután megtette / kötelességét, nem nyújtotta a markát...*” (Az események forgatagában).

Az idő vézés múlása persze arra is okod ad, hogy emlékezzen, számvetést készítsen. „*...te nem művelted, / csupán mímelted a csodát*” – mormogja elégedetlenkedve *Gyermekem* című írásában. A harmadik ciklus (*Értékvégződés*) már ezen is túlmutat: „*Az se vitte többre, aki gondosan / vezette az élethez kapcsolódó kiadásait. / Az se boldogabb, aki a csillagok / összeszámlálását önmagán kezdte.*” (*Zárt rendszer*). Bölcs

igazságkeresés motiválja az alábbi sorokat: „... az igazságból / annyit / amennyi a három kívánság / egyikében kényelmesen elfér” (Hintaszékben). E ciklus verseinek többsége valamilyen kérdésre épül (jártál-e már ott, kérdezted-e, tudod-e, megfigyelted-e?). E kérdések többnyire nem igényelnek választ, inkább csak a szembesítést szolgálják. „Jártál-e már ott, ahol a csönd / sikeres puccot szervezett / a beszéd ellen...” (A szív fehér füstje), „Jártál-e már ott, ahol hátrább lépett / a rész munkaidőben foglalkoztatott élet? / Jártál-e már ott, ahol a bűnnek a baj falaz, / s a bajnak mentőkötelet a bűn dob?” (Reprodukció), „Tudod, mit beszéltek ma a piacon? / Ha egy kicsit is alább hagy-na / a rossz aktivitása, rögvest / melegedőt nyitna a jó.” (Kérés). Bár Szentitől távol áll a közéletbe való ártalmas beavatkozás, a politikum azonban néhol titkon mégis tetten érhető egy-egy írásában: „Ezekkel semmi szín alatt, / azokkal meg végképp nem”, vagy „Tetszett volna nem belegabalyodni / kicsinyes ügyekbe: ki ásit eredetiben, / ki lopta nagyobb tételekben a napot!” (Letétbe helyezés).

Külön érdekességet jelentenek a ciklus azon költeményei, amelyek a „Kiemelések a minap / megtalált (v. előkerült) jegyzettömbből” megjegyzéssel indulnak. Csak találgatni tud a recenzens, de talán okkal feltételezhető, hogy ezek a be-, illetve feljegyzések valóban léteznek valamiféle munka-jegyzettömbben. Alátámasztani látszik eme vélekedést az a tény is, hogy egyszer-egyszer egy másik versből már ismerős motívumok (esetleg konkrét sorok) köszönnek vissza (pl. az „Annak ellenére, hogy / tenger közelében élte le életét, / nem sok vizet zavart” sorok a *Haszonélvezeti jog és a Régi idők mondatai* című versben is felbukkannak.)

A kötet záróverse – szemben a korábbi írások bölcs derűjével és olykor szarkasztikus humorával – mintha pesszimistább tónusú lenne: „sikerekkel kérkedő balsorsról” ír, és magát az életet is úgy jellemzi, hogy „életveszély cigarettaszünetekkel”, ám itt is előkerül a *minap megtalált jegyzettömb* – és ez a bejegyzés csöppet sem szívderítő: „A veled és velem történtek / rendületlenül hullajtják a hiányérzet magját. // Mi, ha egészségességre lettünk volna teremtve, / akkor annak már lenne valamilyen nyoma.”

Szenti jobbára szabad verset ír. Még a szabályosnak tűnő s a kötetben megjelent írások közel felét kitevő háromszor 4 soros költemények sem feltétlenül felelnek meg a kötött vers szabályainak (rím, ritmus, szótagszám). Ugyanakkor azonban összetéveszthetetlenek a Szent-versek. Frappáns, rövid, szinte ostorcsapásszerű mondatok keresik az utat a befogadóhoz.

Nem számíthat könnyű olvasmányra, aki kezébe veszi Szent Ernő kötetét. „Ami nem hagyományos, ami szokatlan, az persze távolító, elidegenítő lehet a befogadásban. Közönségszükítő” – állapítja meg Szent költészetéről szólva Jenei Gyula. A könyvet a szerző saját illusztrációi díszítik, amelyek ugyanúgy meghökkentőek, töprengésre késztetőek és elgondolkodtatóak, mint a versei.

(Szent Ernő: *Nyikorgó árnyak. Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2009.*)

Balázs Beáta

„a hang enyém a szó Övé”

Fecske Csaba: Akinek arcát viselem

„ (...) *nem csupán az van ami lehet / a titkok titka Ő egy veled*” Fecske Csaba istenes (Jókai Anna szerint nagyon is emberarcú) versei közül talán az iméntit járja át leginkább az a bizonyos istenkereső küldetéstudat, mely jelenléte egyszerre teher, és egyben az üdvösség felé vezető út. A jónási tétovaság és az eltökélt szereptudat kettőssége egyszerre van jelen a sorok között, és válik a költő *Gábrriel* című verse a kötet igazi programversévé. Az angyali alteregó, Isten embere tudatlan gyötrődése ellenére kész teljesíteni az Úr óhaját, és eggyé válni annak hatalmas akaratával; kérdések és válaszok nélkül szemléli a jóságból és a szeretetből épülő magasabb rendű világot:

a boldogság terhét hordozom
testté kellett lennem oly nehéz
sok mindenben csodálkozom
tudatlanságom mint sűrű méz

amibe beleragadok
nem értem én az üzenetet
teszem ami rám bízott
(*Gábrriel*)

Fecske Csaba kötetét éppen ezért több szempontból is „*minden-titkok kettősségei*” határozzák meg. Az élet és az elmúlás, a múlt és a jelen, a szakrális és a világi ellentéte, az Úrba vetett hit olykor megingó és hirtelen szilárduló erőssége. A valóság emberi arcát tolja előtérbe, bizonyítva, hogy az ember az Isten legtökéletesebb, de kiválasztottsága tudatával a legtökéletlenebb teremtménye is:

uram hiszen te jól tudod
milyen gyarló és esendő vagyok
bár törekszem nagyon a jóra
a rossz mindig legyőzi bennem a jót
(*Jó nekem itt*)

az arcom mint vízililiom
 lét nemlét között még ott lebeg
 de rend lesz úrrá a dolgokon
 végül minden seb beheged
 (*Öröklét*)

A létezés ajándékának felfedezése a létbe vetettség gyötrő érzésének feloldásával válhat lehetségessé. A magyar irodalomtörténet emblemikus költői között Balassi Bálinttól Ady Endréig számtalan istenes verssel, versciklussal találkozhatunk, mégis talán a legszembetűnőbb és egyben különleges irodalmi „köldökzsinór” kapcsolat Pilinszky János *Tilos csillag* és Fecske Csaba *Kérdés* című verse között figyelhető meg:

Én tiltott csillagon születtem,
 a partra űzve ballagok,
 az égi semmi habja elkap,
 játszik velem és visszadob.
 (*Pilinszky János: Tilos csillag*)

a mindenség jelzőbójái
 az űrben a csillagok

porszem rajtam kívül nem vall rá
 semmi semmi hogy vagyok
 (*Fecske Csaba: Kérdés*)

Mindkét életmű sorai között ugyanazok a megválaszolhatatlan *miértek* bujkálnak, Istenhez szegezve a kérdést:

mért adtad hogyha elvetted
 mért vetted el hogyha adtad
 mért úgy jó ahogy te tetted
 miért hogy minden érted és miattad

mi életik meg általam
 mi bízott rám a létben
 kell-e majd szégyellni magam
 a végső megmérettetésben
 (*Nem kell hogy értsem*)

Várok, hogyha váratsz, megyek, ha terelsz,
maradék szemérmem némasága ez,
úgyse hallanád meg, hangot ha adok,
sűrű panaszommal jobb ha hallgatok.

Tűrök és törődöm engedékenyen:
mint Izsák az atyját, én se kérdezem,
mivégre sanyargatsz, teszem szóttalan,
szófogadó szolgál, ami hátra van.

(Pilinszky János: Örökkön-örökké)

A lírai én önmagát kereső és Istent megérteni kívánó próbája a kitaszítottság és létközöttiség érzésével sújtja az egyént. Számos meghatározó bibliai szereplő eltítkolt önmarcangoló magánharcát állítja példaként olvasója elé:

mögötte múltja kiszáradt meder
folyót alig idéző pusztá part
minden nap megpróbáltatás teher
amit magára venni nem akar

(Mózes)

mint szeg a deszkába hatol belém
a gondolat mely keresztre feszít
vajon nem akkor van-e a legtöbbje
az embernek ha mindent elveszít

(Jób éneke)

az Úr kiválasztottja Mária
vagyok Názáret városából (...)
előre félem mit hoz jövő
kétkedem de lelkem énekel
Uram belém törölted arcodat

(Várakozás)

Az angyalok szárnyzuhogása, a csillagok zenéje Fecske Csaba költészetének egyik eltéveszthetetlen ismérve, ott érezni a versszakok között, a vesszők helyén. A versek olvasás után továbbcsendülnek az olvasóban, neszt ütve a csönd falán:

lágyny könnyűség ki tudja mi
a mindenségből egy darab
mintha selyem hullámszana
puhán és lágyan lengene
suhog az éteri zene
az ellebbenő éjszaka

nézem az eget szótlanul
a csillagokról rozsdá hull
(*Csillagos éj*)

Az istenes versek mellett sajátos évszakszimbolika hatja át a kötetet. A lírai én színhelye legtöbbször a szeptemberi ősz. Ez az időszak egyértelműen az elmúlás kezdete, mégis az évszakok közül a lombok között átszűrődő napsugár festette színes leveleivel, nyújtózkodó árnyaival, hamvas őszi kék szilváival, arany darázsrajával, csendelő dióival ez a legkülönlegesebb, legimpresszionistább. Sajátos szintézise a múlandóság tudatával összefűzött élet- és emberszereteteknek, melynek örök érvényű mondanivalója a költészet által verssé nemesedik:

madarak tartják az eget szárnyukon
a korlátra könyökölve bámulom
az utcát életünk zajos színterét
a Bükk borongó erdőit mesze kék
talán most utoljára az őszi hegy
a rozsdás lombokat vad szél rázza meg
(*Szeptember*)

homállyal teli hordó a világ
mint kivert dugó elgurul a nap
az idő borától részegülsz
s leszel egyre bizonytalanabb
(*Egyre bizonytalanabb*)

Jókai Anna a kötethez íródott előszavában nem kevesebbel, mint a keresztény vallás egyik leghangsúlyosabb alapvetésével jellemzi a költőt: „*vagyok, mert szeretek*” hangzik a lírai én önvallomása, és rögtön megszólal mellette az örökérvényű parancs: „*Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat!*”

A mondatnak mindkét része ugyanolyan hangsúlyos, ugyanolyan fontos. Ha az

egyén csak önmagát szeretné, önző, kicsinyes ember volna, képtelen lenne bekapcsolódni Isten szeretetének körforgásába. Ha ellenben csak másokat akarna szeretni, nem tudná sokáig fenntartani saját érzelmi-erkölcsi egyensúlyát. Így Isten sem azt kéri, hogy szeresd jobban felebarátodat, mint magadat. Ha Isten kérésének minden ember eleget tudna tenni, megvalósulhatna itt a földön Isten szeretetország. Fecske Csaba mind emberként, mind pedig költőként tudatában van a szeretet jelentőségének, és tisztában van alkotó hatalomként való felhasználásával, de visszafordíthatóságával is:

Szeretni
Belefeledkezni – mintha tükörbe –
Minden arcba
Akkor is ha önmagát az ember
Mint lenyúzott bőrt
Végül visszakapja
(Akkor is)

Az olvasó érzése sokszor az, hogy költőnk Isten vállán gubbaszt, *kis teste hangtalan vacog*, mert sorsának egyszerre részese és szemlélője. A költő, akinek verseiben Isten arca tekint az olvasóra, több szempontból is mester: érti a világmindenség nyelvét, tanulja a madarak énekét, a muskátli táncát, a hattyú fejringsát, mezítláb jár az idő sarában, szeretete felpattintja a megszokás, közöny lakatjait:

homály dereng és denevérszárnyként
feszül a múlt hunyd be a szemed hogy lásd
füledet csukd be hogy halld az időt
(Egy Árpád-kori templomra)

Fecske Csaba verseiben csillagokkal álmodik, és kötetével az univerzum fényét hozza az olvasó szeméi elé. Aki érti a csillagok zenéjét, képes megérteni a világmindenséget, Isten vállán nesztelenül arcot cserélhet a Teremtővel, és ez a legnagyobb ajándék, ami halandót, főleg költőt érhet.

(Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2009.)

Farkas Gábor

Nehezebb idő

Csender Levente: Fordított zuhanás című kötetéről

Csender Levente (1977) írásaiban mélyre ás. Tette ezt már első bemutatkozó kötetében is (*Zsírnak való*. Magyar Napló 2003.), melyben az 1980-as évek diktatórikus Romániájában megtört, ellehetetlenült emberi sorsokat ábrázolta, majd második kötetében, a címében is sokat mondó *Szűnőföldemben* (Magyar Napló 2006). A novelláiban feltárt mélységek szociografikus pontosságúak, ugyanakkor poétikai értelemben asszociatív, mitikus jellegűek. E mélységek rétegei leginkább most megjelent, harmadik kötetében érzékelhetőek. A különböző rétegeket az írói narráció szenttelen, mérsékelt hangneme, tömörsége uralja, amit általában ellensúlyoz a választott téma nyomasztó vagy olykor felkavaró jellege.

A kötet első novellája, a *Barbárok vagytok, emberek!* gyermeki perspektívából mutatja be az 1989-es romániai forradalmat kihasználva a groteszk ábrázolás lehetőségeit is (ilyen például a tévé kidobásának megakadályozása, vagy a szomszéd gyermek vasútmaniája). A címről jogosan juthat eszünkbe Móricz Zsigmond *Barbárokja*, és a címben kifejezett tartalmak között is párhuzam vonható: mindkét mű az ezzel a szóval kifejezhető emberi magatartást elemzi, amely felmenthető a társadalmi meghatározottság vagy az adott szituáció magyarázatával, az általános etika és a dialektika érveivel pedig elítélhető. A narrációt mindenesetre nem váltja fel reflexió, tehát az erkölcsi döntést az olvasóra bízta a szerző.

A *forradalom hőse* című novellában már jelentősebb a szerzői jelenlét. A Székelyföldön élő magyarság forradalom utáni léhelyzetét saját nagybátyja történetén keresztül bemutató Csenger Levente bár mindvégig megtartja távolságtartó dokumentális stílusát, a mű végén mégis ítéletet fogalmaz meg, még ha átvitt értelemben is: „*Gyilkosként halt meg, noha soha nem ölt embert, az öngyilkosok közé temették, noha kétséges, hogy az volt-e, szabadnak érezte magát a forradalom után, noha a diktatúra helyett az (ál)demokrácia fordította tragikusra a sorsát.*”

A címadó *Fordított zuhanás* szociografikus témáját a személyesség, és a záró képmisztikus-szimbolikus jelentésrétege ellenpontozza. Az egykori tanárnő meglátogatását a hallott információk által kiváltott sajnálat és kíváncsiság indokolja, de a befogadó számára később nyilvánvalóvá válik, hogy a sorsán felül emelkedni képes főhős nem ad okot sajnálatra. A tanárnő életének zuhanó szakaszából tudott a hit segítségével visszafordulni, tehát a cím – bármilyen furcsa – nem jelképes, hanem témamegjelölő. A mű végén az öngyilkosság cselekményéből kifejtett átváltozás szimbolikussága mellett magyarázható a keresztény dogmatika feltámadás-mítoszával is.

A *Retúrjegy*, a *Görcs* és a *Debilek* című novellákat a deviancia különböző formáinak az ábrázolása jellemzi. A *Retúrjegy* Bélájának emberölésbe torkolló alkoholizmusa mellett a novella kifejezi a szülői szeretetet, a segítségre szoruló gyermekhez és a szülőföldhöz való ragaszkodást. A *Görcs* a normálistól eltérő anya-gyermek kapcsolatot, általában a nevelés elméletét teszi nagyító alá. Érdekes a novella időkezelés-technikája: a befogadó számára a címben kifejezett állapot csak a narráció előre haladtával, egyben a múlt folyamatos felidézésével válik indokolttá. A *Debilek* szereplői: Saci, Dezső, Ilona és Géza egészségi állapotukban jelképesen megjelenítik sorsukat is; sőt, falujuk és védenceik, az intézeti gyermekek sorsát is. Így a cím nemcsak a bezárásra ítélt otthon és iskola lakóira vonatkozik, hanem kifejezi a szereplők aktuális léthelyzetét is. A *Sanyi utazása* című novella egyszerű és groteszk cselekménye mellett kitér a tér és az idő, így válik a budiban zajló utazás sorsábrázolására.

A kötet három utolsó novellájából eltűnik a korábbiakra jellemző nyomasztó, megrendítő jelleg, és a dokumentális hangnem is személyesebbé válik. A *London* tulajdonképpen élményekre, benyomásokra épülő útinapló. Londont mindvégig a munkát kereső és folyton kudarcokat átélő, idegenségét megrázóan, mégis könnyed stílusban rögzítő főhős (maga az író) perspektívájából látjuk. Mind témáját, mind attitűdjét tekintve ez a novella eltér a kötet többi írásától. Hogy mégis helyet kapott, arra az egyik utazó szereplő mondata ad magyarázatot: „*Olyan országba megyünk, ahol nem várnak minket.*” Ez is – mint a könyv összes alkotása – a mindenütt (szülőföldön, „Magyarban”, külföldön) létidegen, destruktív, embert próbáló körülményeket dokumentálja.

A *Tranzitváró* a legkevésbé epikus, egyben a leginkább poétikus mű. A szöveg keretét a nagypapa halála, gerincét a szakrális alapokra épített belső monológ adja, amely lényegében vallomás arról, hogy éli meg a főhős (a szerző) erdélyiként a Magyarországon választott sorsot. A tranzitváró ezért szimbolikus: a se-itt-se-ott létezés kilátástalan helyzetét jelképezi: „*Tudod nagypapa, aki két országban él, annak csak fél ideje van mindkét helyen, csak két fél életet él az egy egész helyett, és azt is valahogy úgy, hogy egyik helyen a teste, másikon a lelke.*”

A könyv utolsó *Földni ofszetlemezzel* című novellájában a cselekmény egyszerűségét, hétköznapiságát (a régi háztető felújítása) a tér és az idő kitérésének írói technikája ellenpontoszza. A hegyen álló régi kőházról háromszáz év történelmére asszociál a szerző úgy, hogy a ház több „régijeléhez” (tető, kőfalak, tálas stb.) köt kisebb történeteket. Természetesen a középpontban megmarad a kis ház mint „főszereplő”, de a mű végére a befogadó számára lényegesebbé válnak a történelmi anekdoták, mint maga a felújítás. Ennek a novellának is vannak szimbolikus jelentésrétegei: az ellopott régi tálas és a padok, az Agria Biztosító táblája mind egy letűnt kort jelképeznek, melynek értékei a jelenben – sajnos – megkérdőjeleződnek. A Monarchia korának említésekor is akaratlanul a boldog békeidőre asszociálhat a befogadó – arra a korra, amelyben

Erdély még Magyarországhoz tartozott. A háztető felújítása is eléggé kétértelmű: a ház ugyan megújul – tehát jobb állapotú lesz – az új födésnek köszönhetően, de a fedő anyag, a nyomdai ofszetlemez az erotikus képekkel mégis elcsúfítja a hagyományos értékeket képviselő épületet. Tehát az új, a modern egyben értékromboló is.

Csender Levente novelláiban a történetek átélte, sokszor családi emlékek formájában ábrázolják a tragikus élethelyzetben keményen és reménnyel küzdő egyszerű emberek kalandjait. Szociografikus, személyes sorsokon keresztül társadalmi keresztmetszetet vázoló koncentrált, pátozszmentes stílusa az erdélyi széppróza hagyományait követi, és ilyen módon köthető – habár 21. századi nyelvi stílus jellemzi – Tamási Áron, Székely János vagy Sütő András epikájához.

G. Komoróczy Emőke

Via dolorosa – egy profán szenvedéstörténet napjainkban

(Osváth László József: *Önarckép – általad*, 2005; *Csobánci bazalt küvé*, 2009)

„átszűrve verseinken önmagunkat
lobogunk
s e lobogásban készül el az idő
mert nem vagyunk tévedhetetlenek”
(*ajándék-vers*)

Viszonylag későn ért költővé Osváth László (sz. 1960.), az irodalom tanára, szerelmese, évtizedeken át szavalóként kiváló tolmácsolója. Voltaképpen már kora ifjúsága óta „verselt”, de igazi poétikai tudatosságra csak negyvenes éveiben tett szert.

A két kötet együttese akár lírai regényként is olvasható, jöllehet nem „vallomás” jellegű. Nem annyira az eseményekről, nem is az érzelmekről, mint inkább a költő lelkében és tudatában lejátszódó folyamatokról kapunk képet belőlük; s ezeket a történetekhez fűzött lírai reflexiókként értelmezhetjük. Poétikai nóvumnak számít, hogy a verstagolásban nemcsak a központozás, de többnyire a nagybetűk is hiányoznak; a címek és a sorkezdő szavak is – kevés kivétellel – kisbetűvel vannak szedve, ami a belső monológjellegét erősíti. A kompozíciók kettős térben (empirikus és metafizikai) szerveződnek, így az érzelmi mozgás egyszerre zajlik a földi / égi szférákban. Mintha Isten / a Sors / a Végzet alakítaná ezt a történetet, s a lírai alany annak belső logikája szerint „sodródna” az eseményekkel. Végül a metafizikai szint győzedelmeskedik: a fény irizáló játéka erősebb a valóságnál: a Kedvest elragadja tőle az Ég. Összefüggő életfolyamat rajzolódik ki a költeményekből, amelyek voltaképpen nem is egyediségükben, hanem a műegész részeként válnak megrendítő élménnyé.

A költő mintegy a „krisztusi korig” viszonylagos harmóniában élt önmagával, családjával; felesége, lánya biztos pontot jelentett számára. Közös életük azonban tragikus-hirtelen megfeneklett; végérvényesen kihűlt valami bennük, körülöttek (*jégballada*). A benső kiüresedésre, a lélek gyötrelmeire több vers is utal (*jób könyvének margójára; lőpor és füst*). Úgy tűnik: a korábbi békeállapot helyreállíthatatlan („régóta / régóta / elkerülhetetlenül / száműztek minket a paradicsomból

/.../ lélegzünk, élünk / csak üresebben mint bármikor valaha / bármikor” - *áthalás*). Mintha minden, mi valaha szent volt számára, összeomlott volna körülötte: bizonytalanná vált a világ egészéhez való viszonya (*cím nélkül*). Számot vet korábbi, boldognak hitt életével, amely az idők folyamán fojtó és kisszerű börtönné vált számára; egy új, megvagyott otthon felé menekülne belőle. Képzletben új Kedvesével lángokba temetkezik, csillagsátorban pihennek egymás karjaiban (*általad; nevensz csak*). „Harmattal, csókkal, szerelemmel / esővel, dérral, köszönettel /.../ szikrával, parázssal, glóriával” veszi körül szerelmesét, akit ezerszer áldottnak érez, mert megmentette őt az „elsivárosodástól” (*kecskemét; november nyolcadikán; áldott a város*). A versekből – bár a konkrétumokat mindvégig mellőzi a lírai alany – egyértelműen érzékelhető: saját maga számára is váratlanul, elementáris erővel borította fel korábbi életét ez a szerelem. „Adys” képekkel, éles és pontos oxymoron-szerkezetekkel fejezi ki, mennyire ambivalens érzések kínozzák: hol tűz – láng – izzás, hol hideg dermedés járja át: „Mindig is te voltál az enyém / leszél te még s most is te vagy / Fáztam, mikor megláttalak. / Bár ne fáztam volna / Otthagytalak volna. / Hideg és fagyos volt minden / Bár mindent tüzesnek hittem. // Mindig is te voltál, te vagy. / Fáztam mikor megláttalak” (*Fáztam, mikor megláttalak*).

Az első kötet második (terjedelmesebb része) e fellángolás szépségét – fájdalmát, hol csitultát, hol újraéledését őrizi (a 2000–2005 között keletkezett versek). Elmélyül a lírai alany kapcsolata Istennel is, a Teremtés urával, a sorsok alakítójával: a létbe-vetettség kínzó bizonytalanságát csak Ő oldhatja fel (a *teremtés fölött; szent ferenc olvasása közben; védelem; zsoltár-töredék; újabb dicséret/ek/* - a 422. dicséret dallamára). Ádventre, megújulásra, feltámadásra áhítozik (*együgyű adventi ima; adventi hegedűs; téli fény; húsvéti passzív szerkezetek* stb.). Érti: ha Kedvese örökre vele lenne, talán új életre születhetne: „engedj közelebb / engedd megfogni a kezed / s engedd borítsa rád hűség-fátyolát / kinek elhamvadt paraszából / újra létre kel / a koldus férfi-szív / a gyémánt főnix-madár” (*főnix*). Mégse boldog ez a szerelem: a költő „szélfúttá arcára” barázdákat von a benső vívódás; túl 40. életévén, már-már „komoly-öregén” alig ismer rá saját egykori önmagára (*önarckép virágokkal*). Szeretné rendbe hozni kapcsolatát feleségével – ifjúkori társával, gyermeke anyjával; de asszonya – „tisztasága” gőgijével – elzárkózik a közeledés elől (*magunkért akár; kárhozat; gépbe írt vers*). Saját keménysége jégvermében didereg, kompromisszumot nem ismerve (*sivatag, 20003; celofánvilág*). Elválnak hát, de a férfi megnyugvást így sem talál: „onnan fentről a fényből származtak végleg / s most már beázva szétdőlvén lélek-labirintusom” (*panasz*). Ikonhoz, szentképhez hasonló Kedvese elérhetetlen s megközelíthetetlen (*ikon*). Vajon mi választja el őket egymástól? Talán éppen az „égiek”? Nem akar *elvált* ember társa lenni? Szépség-ragyogása pedig földöntúli boldogságot ígér/ne/, ha föld-közélbe

ereszkedne: „álmaiddal játszol életre-halálra / és táncolsz a mennyei hóesésben // a telihold átragyog nárcisz-sárgán / a téli égbolt zúzmarás ablakán / és a templom karcsú tornyán visszfénye rőtörös / pásztázó sugara mélykék lelkedbe lát / s az azúr / elszégyelli magát” (*szívárvány-vers télidőben*). Ez talán már nem is „evilági” szerelem! A költő vágyón-esdeklőn nyújtja kezét Kedvese felé; aki azonban a sajátját nem neki, hanem Máriának nyújtja: az égi kapocs fontosabb számára. Mintha máris a mennyben lenne: „egyre sűrűbben hull a hó / egyre szebb az ajkad a szemed / s bár eltakarja sűrű pehely-gomoly // énelőlem semmi nem takarhat el // csak uradat fogadd el, / és vesd a hegyekre bízó tekinteted / s bocsásd meg hogy hazakisértelek” (*mérhetetlenül*).

A vallási szimbolika már-már kapcsolatuk (s a versek) lényegi elemévé válik. A lírai alany maga is elfogadja, mint életük keretét: „kérünk istenünk / szent fiad legyen igazítónk, / legyen közvetítőnk / tefeléd s egymás felé akár / te áldd meg közös vacsoránk / asztalunknál harmadik te légy / valahányszor együtt eszünk / te légy a tekintetünk / mit egymásra vetünk / igazíts el minket a lélegzetteddel” (*imádság vacsora előtt*). S bár a férfi a *konkrét* valóságban szeretné ezt az „áldást” realizálni, egyre inkább érzi: lehetetlen. Már-már kísérteties égi fényben látja lebegni szerelmesét; kulcsszó lesz a fény, amely éteri glóriát von a lélekben egyre jobban távolodó lányalak köré: „a hold / fehér fényében zsanna úszva száll / a fagyott földet éppen érinti csak / csillagról csillagra szinte szökellve lép / az égen háttal felém / letérdepel / csöndben imádkozik / imája az égben messzire száll / az örökkévaló felé utat talál” (*szalafő 2005*). Ő pedig mintegy áldóan terjeszti ki kezét búcsúzó, tovalibbenő szerelmese fölé, akinek legbenső lénye végül is meghódíthatatlan maradt számára. Legyen boldog mással, ha neki így jobb: „crescendóval áldott ez a fény-szerenád / fehérré lesz egykor szép-magad s a ruhád / ha odaállsz pároddal urad atyád elé / s elindulsz majd véle az üdvösség felé” (*szerenád avagy archaikus üdvösség-torzó*; nyilván szándékos utalás Rilke *Archaikus Apolló-torzó-jára*).

Mintha a „végidő” köszöntött volna rá, úgy éli át a lírai alany a szakítást (*kétso-rosok végidő előtt*). Mint kiszikkadt fa, halálra ítéltlen várja végzetét; s erős sodrású, szinte egy-lélegzettel végigmondott versben búcsúzik: „imádd csak imádd / asszonyok közt áldott hamvas szűz máriát / s az ő árva-szép fiát a világ krisztusát / s fogd meg csendben a kezét / annak ki ezredéve nyújtja már feléd / eres kezét gyűrűtlen ujjait / s fogadd a csodát /.../ a világoskék s a mélykék tenger-arc / feléd tekint csak feléd / és széles tenyerén egyre fel / a végtelenbe emel” (*a rovátkolt fa titka*). Aztán megkísérel racionálisan szembenézni helyzetével, hisz tudja: ez a probléma megoldhatatlan. Ha Kedvese inkább az „égiek” tetszését választja, s nem a földi boldogságot (egy elvált ember oldalán!), akkor nem tarthatja vissza (*amihez jógod van*). Kedvese döntése ellen nem fellebbez: „ez a nap a te napod /

a tavasz a te tavaszod / a márciusi fény ragyogjon rád / lényedtől gazdagodjék a világ” (gy. zs. *kisasszony emlékkönyvébe*).

*

A *csobánci bazalt küvé* című kötet versei az élet folytathatóságáról, a továbblépés lehetőségéről szólnak. A széttört szerelem „üvegcserepeit” rakosgatva a lírai alany fájdalmas öniróniával szemléli immár ezt a kapcsolatot (*ötsoros; staropramen; a pusztaszeri úton*). Eltávolítva magától a közvetlen élményt, már nyugodtabban összegez: „nem múzsát akartam belőled én / de asszonyt ki hűséget keres /.../ nem akartam félszt látni szemedben / hogy ránk kétes jövő vár s terád a kárhozat / de járókeret akartam lenni s ha / botlasz tartani súlyodat / semmit sem akartam ami terhel s nyomaszt / semmit ami összülői bünt idéz / de mindent ami őszinte sokszor ami kín / s mindent mi én vagyok / s mi igazán te vagy” (*irodalomtörténet*). Egy *véletlen találkozás* mégis szívenüti; máskor a templomból kilépő lány glóriája kápráztatja el (*szembefény*). Szinte élő-halottnak érzi magát; nem remél feltámadást. Görögös episztolában, a görög szimbólumrendszerből merítve számol be Kedvesének a Hádészba való alászállásáról: „a styxen áthajózni igazi bizarr kaland / mesélek róla kedves ha hagyod / még el se nagyon fáradtam / az evezésben / de tudod / hihetetlen jeges csend vett körül / beszédes-néma a fekete víztükrök / megmeredt fák a partokon”. Kháron az evezőt szóltanul nyomta a kezébe - s ő „a dermesztő némaságban” átevezett a túlpartra; ahol a ladikból kimászva „vércsomókba ragadt bele a csónak orra / s térdig süppedt az érkező a parti ragacsba”. Azóta vár; „a várás jutalom itt a hádész pedig / oxigén s közöny sajátos elegye”. De hiába szállt alá, hiába várja „eurüdikéjét” – ő nincs sehol! (*utazás*).

Külön ciklust alkotnak „*a hiány versei*”: a Kedves elvesztése után támadt úr tragikus metafizikai létélménnyé tágul. Odafentről, az égi fényből alátekintve a Föld „nyúlós mocsár”-nak látszik, amelyben térdig-kötésig süppedt hitvány véglények vergődnek (*hölderlin*). A „mocsárlakók” hiába nyújtózkodnak a báránnyfelhős ég felé: gyötrelmeik gubancából nem szabadulhatnak ki. Csak az egymás iránti szeretet és részvét oldozhatná fel őket bűneikből; de éppen ez hiányzik itt lent a mélyben: „testvérem az áldozásban / büntársam az örök hiányban / zsanna szeretlek” (*liturgia*). Zsanna nélkül üres és kietlen az egyébként csodákkal teli élet-tenger (*zakinthosz*). A tenger – mint az „Élet-óceán” – örök hullámozása költőnkben egykori boldogságukat idézi fel (*tengeróceán* című ciklus). A tenger moraját hallgatva nyugalmat és belső békét talál: „elszánt énekemet / megtisztítja a só-kristályos / tengeri szél amint / olvasom a tengeróceánt / olvasom a tenger moraját” (*elszánt énekem* – Alessandro Barricónak, akinek *Oceano mare* című kötetéről írt lírai recenziót).

Évezredes kulturális szimbólumokkal érzékelteti a költő a „csapdahelyzetet”, amelybe került, s amelyből kiutat nem talál, legalábbis nem a földi szférákban.

Majd más költők sorsára utaló „vendégszövegekkel” jelzi: nem ő az egyetlen, aki hasonló létélményt élt át. Utalásai révén némileg el is távolítja önmagától a tragikus életérzést (a Wordsworth emlékének szentelt hattagú ciklus: *a nárcisz zsoldárai*, amely egy-egy zsoldáridézetre épülve a Föld és az Ég áthidalhatatlan távolságát, a *lent* és *fent* mégis egymásra utalt groteszk szimbiózisát mutatja fel). Az „*in memoriam amor zsannae*” ciklusban a költő a Halotti Beszéd szavaival búcsúztatja Szerelmesét (*latiatuc feleym*). Több versben pedig Csehov aláhulló *Sirályát* idézi: ahogy ő, úgy hullt alá az Időben Kedvese is (*trepljov álma; morgana ködében; kapucnis sirály; hagyj békén sirály*). Aztán később mégis csitul a fájdalom: „tépett szárnyú borzolt sirályt / sodor a tél szele / hónapok óta már hogy / nem álmodom vele / tollazatán *vett nimbusz* / magány olcsó derű / öröl a lomha malom / a tarka tetejű” (*csendélet sirállyal*). És mégis, mikor Szegedre látogat, Zsanna városába, s a Fogadalmi Templomban egyedül megy éjféli misére, úgy érzi: *valaki* vele volt „a *csendes* éjben színváltozás az *oltári szentségben*”. Hazaindulva a Kalapos Bronzlány szobra mellett elüldögélve „a mindig foglalt s mindig üres helyen”, megnyugszik lelke: „a *csilló könnyűség* csak lebeg a súlytalan égbolton hajnaltájt csak egy város szeged *holt lenórám más semmi sem*” (*csak egy város*).

A sokakkal közös sors elfogadása (nem minden szerelem teljesül párkapcsolattá!) feloldja benne a tragikumérzetet: „tisztá mosolyod magamba iszom / s hogy elengedted kezem / lassan megszokom” (*szintézis*). Kisvártatva meg is könnyebbül némileg: „nem pusztít belül semmi sem / s kijutok talán a *sötétlő erdőből* is (utalás Dante Poklára); vakvágányra futott élete új irányt kap (*valami új*). Aztán már józanul mérlegre teszi ezt a rendhagyó szenvedélyt: „el is fogadtalak volna hisz jól tudod / amint vagy s *amint* isten előtt *vagyok* /.../ amint voltál áldottan s félve bennem / köszönöm hogy tebenned lehettem // de tudod - mint a *nikkel-szamorvár*” (utalás *Kassák* híres sorára). Kapcsolatuknak tehát végérvényesen vége (*in memoriam amor zsannae*).

A lírai alany a továbbiakban egyre ironikusabban szemléli a vele, körötte történő eseményeket (*derengés* című ciklus). Valami (talán örökre?) megbomlott benne: „hangom mint érc mint angolkürt / mint megrepedt bőré dob / mint leütött bilentyű csak úgy vakon / tán cisz tán gé / tán mint hordó ha rozsdá marta szét / még ott lebeg mint kendő / karcsú derekadon” (*fuvallat*).

A kötetzáró ciklus („*csobánci bazalt küvé*”) a szerelem és a bor „részegítő” hatásának múlta utáni hangulatban fogant. A kiürített borospohárból „a levegőbe száll / a kesernyés mandulaíz”; „a megrekedt idő alul egy cseppben / lassan mint a kín / összegyűl / s néhány percre még a levegőbe száll” (címadó vers). A lírai alany – a sok szenvedés után – harmóniára vágyik; s úgy tűnik: ezt meg is kapja a Sorsától. Új Kedvese maga a derű és a nyugalom: „megragadni vágyom benned lényeged / a homályban látni vágyom fényedet /.../ életed egy derűs etűd szép zsuzsám

/ életem egy rapszódia zongorán” (*rímjáték férfigangra és zongorára*). A bazalt küvé – ha egyedül van is – nosztalgikus hangulatot ébreszt költőnkben. A Balaton-parton üldögélve-álmodozva a víztükörben gyönyörködve felidézi új Kedvese arcának „tus-húzta rajzolatát”, gondolatban megsimítja puha tenyerét, lehunyt szemén át látja fedetlen keblét – s végre, hosszú idő után, kiegyensúlyozottnak s boldognak érzi magát (*fadó; bucolica moderna I-II-*). Ezt a tiszta és komoly érzést legmélyebben, leghitelesebben az összhangzatra épülő muzsika fejezi ki.

A kötetzáró vers: tiszta zene (*Szerelem Zongora*). A vizuálisan is tagolt hármas osztatú sorok (6+6+2) maguk is szinte körtáncszerűen idézik fel a hajladozó – egymásba fonódó testeket; hársfaillatú levegő frissíti őket. Ez a szerelem nem a szenvedésből táplálkozik, nem a hiányra épül, hanem a kölcsönös odaadás felszabadító összhangjára. Mint egykor Kisfaludy költői világában: a *kesergő szerelem* után a *boldog szerelem* következik.

Osváth László József – kit „tanárnak rendeltek az istenek” – derűsen elmondhatja önmagáról: révbe ért. Sorsa beteljesült; alázattal hajtja meg tehát fejét: „ha adsz kezedből / lehajtott fejjel elfogadom / amit ígérsz megtartod tudom / biztos vagy mint a vasárnap / mint az istentisztelet / mely eljön kétségtelen / te vagy uram a nő a tavasz / a kegyelem” (*hajnal*).

Verók Attila

„Nekem a művészeti szépség olyan, mint másnak a kenyér”

(Iszlám művészet. Magyar műgyűjtő világhírű gyűjteménye a Manor House-ban. Londoni beszélgetések dr. Unger Ödön pesti polgárral. Írta és összeállította: Martin József)

Igazán reprezentatív kötetel örvendeztette meg az érdeklődőket a Mundus Kiadó nemrég útjára indított *Acropolis Artium* sorozatának második kötetével. A könyvből egy 1948-ban kivándorolt hazánkfia igazán kalandos életútját és a művészetekhez való vonzódásának kialakulását, kiteljesedését ismerhetjük meg egy hosszú interjú keretében. Magyarország egykori legfiatalabb okleveles ügyvédje, dr. Unger Ödön (1918–), aki jelenleg Londonban él, egyes vélemények szerint a „világ legjelentősebb magángyűjteményét tartja az otthonában” (5. o.). A gyűjtemény az utóbbi időben ismét előtérbe került kulturális – jelen esetben az európai és az ázsiai iszlám kultúra közötti – párbeszéd fontosságának, létjogosultságának egyik meggyőző példája. Arra csak külön büszkék lehetünk, hogy mindezt egy magyar ember hozta létre egy élet munkájával!

Mielőtt a bemutatásra szánt kötet lapjai között alaposabb elmerülnék, néhány mondatban szeretném jellemezni magát a főszereplőt, akiről a nagyközönség ez idáig egyáltalán nem vagy csak keveset hallhatott, hiszen nagyon visszafogottan, a reflektorok fényétől visszahúzódva él angol vidéki házában. Amennyire ismeretlen neve a széles magyar olvasóközönség előtt, annyira tiszteletre méltóan hangzik az a magyar legfelső, a kulturális szektorban is érdekelt társadalmi rétegben, illetve a magyar muzeológusok körében. Hogy mire is gondolok konkrétan, hamarosan ki fog derülni. Most azonban nézzük meg, ki is valójában ez a „titokzatos úr, aki nagyon gazdag” és „soha nem beszél magáról” (vö. 5. o.).

Unger Ödön budapesti polgárcsaládban született az első világháború utolsó évében, apjától örökölte az Astoria Szállodát, amelyet 1945. decembere és 1948. május 13. között – annak államosításáig – maga vezetett. Anyai ágon felmenői között találjuk például a Nemzeti Múzeum építőjét és az Országház tervének kidolgozóját, a neves építész, Pollack Mihályt (1773–1855), akinek a hagyatékából a szépunoka is őriz értékes darabokat. Ugyancsak anyai ágon kötődik Ungerhez Gajári Ödön (1852–1919), az egykori politikai napilap, *Az Ujság* (megjelent 1903 decemberétől 1944 márciusáig) alapító felelős, majd főszerkesztője és kiadója. Csak a rend kedvéért jegyzem meg, hogy ennek a lapnak a munkatársai közé tartozott többek

között Mikszáth Kálmán (1847–1910), Herczeg Ferenc (1863–1954) és Móricz Zsigmond (1879–1942) is. Az államosítással együtt járó, végérvényes nincstelenné válást Unger úgy próbálja meg elkerülni, hogy 1948 szeptemberének végén feleségével kivándorol először Brüsszelbe (1948. október – 1949. augusztus), majd Glasgow mellé egy aprócska településre (1949–1950), ezután Londonba (1950–1954), végül hosszú időre Ghánába (1954–1961. október). Eközben az egyes „stációkon” mindenfélével foglalkozik: inaskodik, portási állást tölt be, tanul, éttermet vezet, angol ügyvédi vizsgát is tesz, a brit kormány jogászává, olajvállalatok tanácsosává avanszál. Ghánában például az ország „mindenesévé” (vö. 13. o.) válik, belőle lesz a ghánai kereskedelmi minisztérium igen befolyásos jogtanácsosa, aki rengeteget utazik, hiszen minden gazdasági szerződést ő köt meg a legkülönbözőbb országokkal, többek között Magyarországgal is. Miután 1961 végén immár egyedül – hiszen szeretett feleségét Afrikában kellett eltemetnie – visszaköltözik Londonba, illetve Wimbledonba, ahol igen hamar nagyon sikeres ingatlanfejlesztővé és -forgalmazóvá küzdi fel magát, hatalmas vagyonra tesz szert, és érdeklődése komolyabban is a műkincsgyűjtés felé fordul.

A tárgyi és szellemi kultúra iránti fogékonyság családi örökségként él Unger mindennapjaiban. Amint azt a címben is jeleztem egy tőle származó idézettel, számára ez belülről jövő igény, nélküle céltalanná válna az élete. Ezt az interdependens viszonyt meggyőzően érzékelteti Unger néhány mondata: *„Én ezekkel a darabokkal együtt élek. Nekem ez szinte lelki szükséglet, hogy naponta meg tudjam őket nézni. Ahogy valaki más a feleségével él, én most velük, a gyűjteményem tárgyaival élek. (Nevet.) Jobb híján. Mindegyik darab egy szerelmi történet. Beleszerettem, gondoltam rájuk, amikor megszereztem, jöttek a mézeshetek, és utána a hosszan tartó párázsló szeretet. [...] És ez minden egyes darabra áll.”* (vö. 16. o.) A szerelem pedig igen korán kezdődött. Egy erdélyi körúton 1934-ben (16 évesen) önállóan gyűjtötte első szőnyegét Medgyes környékéről: egy madaras usakot. Innentől nem volt megállás: azóta is rengeteg pénzt áldoz európai keresztény és iszlám festmények, keleti textíliák, kerámiák, szőnyegek, fémtárgyak, cserepek, porcelánok, miniatűrök, kéziratok és régi könyvek beszerzésére. Az iszlám művészethez való vonzódása tehát a már említett szőnyegekkel kezdődött, ehhez társult később a zománcozott kerámiák iránti fokozott érdeklődés. Ezzel kapcsolatban így nyilatkozik: *„nézetem szerint ez volt a legnagyobb ajándék, amelyet a muszlim fazekasok az emberiségnek adtak”* (8. o.). Ezután jöttek a keleti miniatűrök, majd a fémtárgyak, míg végül az egyes darabok komplex művészeti univerzummá álltak össze. Unger szavaival: *„az iszlám művészetből semmiféle gyűjtemény nem lehet teljes fémmunkák nélkül. Az iszlám bronztárgyak kiegészítik és teljessé teszik tudásunkat a kerámiákról és a festményekről. Én magam az iszlám művészetet csak mint egységes egészet tudom felfogni.”* (9. o.) Igazán érett és bölcs gondolkozásról tanúskodó sorok! Ha a hazai kultúrpolitiká-

ért felelős vezető személyek legtöbbje is magáévá tenné ezt a gondolatot a magyar kultúra egészére kivetítve, talán nem lenne annyi aránytalanság az egyes kulturális ágazatok disztributív finanszírozása között, ami egyes területeket indokolatlanul a többi fölé emel, míg másokat a tönk szélére juttat. A kultúrát homogén egészként érdemes csak szemlélni! Kovács Tibornak, a Magyar Nemzeti Múzeum előző főigazgatójának 2009 októberében kelt előszavából vett kezdő sorok csak megerősítenek ebbéli nézetemben: *„Bármely nép kulturáltságát, egy ország társadalmi viszonyait minősíti, miként becsüli meg múltjának emlékeit. Mit tesz az állam és intézményei, az egyházak, a tudatosan működtetett vagy éppen spontán tevékenykedő társulatok, társaságok, egyletek, a történeti források, a kulturális örökség mindenre kiterjedő összegyűjtéséért és megőrzéséért.”* (7. o.)

Visszatérve azonban az Unger-féle kollekcióhoz, a tekintélyes londoni Apollo művészeti folyóiratot idézve, elmondhatjuk, hogy *„a kairói iszlám múzeumot leszámítva a világon itt látható a kora egyiptomi fénymázas cserépedények legátfogóbb gyűjteménye. A kiállított tárgyak összességét személyes ízlés uralja, és aligha képzelhető fiatal iszlám-szakértő, aki ne várta volna, hogy meghívják ebbe a házba.”* (12. o.) A gyűjtemény nagyságát jól érzékelteti, hogy a '80-as években Unger öt vaskos katalógust tett közzé az anyagról, az azóta eltelt mintegy negyedszázad alatt pedig további jelentős gyarapodást könyvelhet el. Azon túl, hogy minden muzeális tárgyához személyes kapcsolat fűzi, magát „született gyűjtő”-nek nevezi, aki egyéni definíciója szerint olyan személy, akinek *„mindegy, hogy mit, csak gyűjtsön valamit”* (8. o.). Ezen túlmenően persze egyéb motivációi is voltak a gyűjtésnek, hiszen ez a tevékenység a szerelemhez, valamint az esztétikai élvezetszerzéshez is elengedhetetlenül fontos hazánkfia szerint. Ő maga ezen szavakkal írja le ezt a lelki-materiális folyamatot: *„A gyűjtés, akárcsak a szerelem, csupa várakozás, kétség, kétely.”* (5. o.) Máshol pedig: *„A gyűjtés – szórakozás volt. Bizonyos értelemben a vadászathoz is hasonlíthatom, hiszen az összegyűjtött műtárgyak egyfajta esztétikai örömet szereznek, de a keresésük maga is élvezet.”* (24. o.)

Elkanyarodva a neves gyűjtemény további bemutatásától, szeretnék még közelebb-ről szemügyre venni két további aspektust: Ungert, a világpolgárt és Ungert, a magyar érzületű embert. A kettő az ő személyében szorosan összekapcsolódik, egyik a másik nélkül elképzelhetetlen és értelmezhetetlen. A *világpolgár* terminus az utóbbi évtizedekben meglehetősen elcsépeledt és kiüresedett fogalommal vált, sőt mára talán inkább kissé pejoratív értelmet nyert. Ungernél ez egyáltalán nem állja meg a helyét. A vele készített interjúból egy széles látókörű, világlátott, emberséges, egyenes, határozott, kötelességtudó ember alakja bontakozik ki, aki megfogadta a szülői házból kapott erkölcsi útravalót: *„Tanulni, fejlődni, teremteni!”* (5. o.) vagy *„Jobbítani, alkotni, gyarapítani!”* (6. o.) A csendes, visszahúzódó élő, dúsgazdag magyar gyűjtő egész életében kerülte a feltűnést, a hivalkodó életet, amely sokszor csupán talmi látszattal

kápráztatja el a szemlélőt. Követésre érdemes mintát mutatva ezzel környezetének és a jelen könyv megjelenése után a szélesebb olvasóközönségnek is. Unger néhány gondolat erejéig elkalandozik a polgár fogalmának tisztázásánál. Megemlíti, hogy 1933-ban személyesen gratulált Márainak egy, a témával foglalkozó cikkéhez, amelyben neves írónk leszögezte, hogy a polgár sem nem földbirtokos, sem nem kézműves és nem is földműves, hanem városban él, és foglalkozik a város közügyeivel. Unger kiemeli, hogy a magyar polgári kultúra elképzelhetetlen a németiség és a zsidóság termékeny közreműködése és alkotótevékenysége nélkül. A polgári attitűdhöz hozzátartozik a művelődési igény és a művészet szeretete, a virágos városok, a nem gazdag ősoktól örökölt vagyon, hanem a saját szerzemények, valamint az intelligencia (vö. 18–21. o.). Mindehhez jön még a szellemi kultúrát meghatározó személyekkel fenn tartott kapcsolat, melyre példaként Unger fel is sorol néhány nevet, akik megfordultak szülei, illetve saját házában. Ilyen prominens személyek voltak többek között Nemes Nagy Ágnes (1922–1991), Lengyel Balázs (1918–2007), Mészöly Dezső (1918–) vagy Pilinszky János (1921–1981). Természetesen további neveket is sorolhatnánk a magyar szellemi élet más területeiről, mint az építészet, a muzeológia vagy akár a politikai-gazdasági életből. Szintén polgári – és emberi – vonásként értékelhető az a momentum is, amelyet csak mellékesen tudunk meg a könyv lapjairól: Unger 1945-ben hosszú heteken keresztül mintegy tucatnyi zsidót bújtatott pesti lakásában, amiért 2009-ben a Budapesti Ügyvédi Kamara elnöke, dr. Réti László írásban is köszönetét fejezte ki, melyből csupán egy fél mondatra szeretném ráirányítani a figyelmet: *„személyes hazafiúi példája példaértékű a következő generációk számára”* (36. o.) Valahol ebben látom a polgári mivolt lényegét: nem a definíciókkal körbezárt és külső allűrökkel is megtámogatott életvitelben, hanem a belülről fakadó természetességben, amely a lélek tisztaságával és a világban való helyünk tudatosításával párosul. Unger így beszél erről egy más jellegű kontextusban: *„[...] a legfontosabb a lelki egyensúly, önmagunkkal s a világgal tisztában lenni, s ebben az esetben az ember kellő perspektívába tudja magát állítani. Az ember – aki voltaképpen kis hangya. Azt gondolom, ez a legfontosabb. És persze az is, hogy ha este lefekszel, és – mondjuk – egy kis lelki tükröt tartasz magad elé, akkor ne legyen semmi, ami lehúzza a mérleget. Ez is fontos.”* (24. o.) Kiegészítésként ehhez talán hozzátehetjük azt a vezérmotívumot is, amely a neves gyűjtőt egész életében továbblépésre, állandó előretekintésre és aktív tettekre ösztönözte: *„A legfontosabb, hogy az életet nem szabad zsákutcának tekinteni. Nem szabad megállni. A vágyak megszépítik az életet.”* (5. o.) Élete teljességével igazolja ezeknek a szavaknak a valódi értelmét: igazi világpolgárként, de magyarnak végig megmaradva (*„magyarnak éreztem magam [külföldön- V. A.], s ez volt a legfontosabb”*, máshol: *„ha csaknem ötven éve [...] külföldön élek is, szívemben mégis megmaradtam magyarnak, s megőriztem nyelvünket is”* – vö. 16. o.), létrehozta a Keir-gyűjteményt (skót gael nyelven a *keir* szó 'fészek' jelentéssel bír), ezt a világhírű,

iszlám művészeti műkincsegyütttest – magyarként, angol földön, a világot beutazva az egyes darabokért. Mi ez, ha nem a hamisítatlan értelemben vett kozmopolitizmus mintapéldája?

Befejezésül szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy az elmúlt évtizedekben Unger Ödön mintegy kétszáz millió forinttal támogatta a magyarországi múzeumokat, hogy magyar vonatkozású kiállítási tárgyakat szerezzenek meg, és ösztöndíjakkal segítette a magyarországi múzeumok kutatóit, hogy külföldre kijutva alkuljon a szemléletük, összetett szakmai gondolkodásuk fejlődjön ki, és világlátott emberként másképpen szemléljék a magyar kultúrát is.

Záró gondolatként a már említett Kovács Tibor szavait hívom segítségül, aki frapánsan summázza Unger életének központi elemeit: *„Egy sokoldalúan művelt, széles érdeklődésű, élénk gondolkodású, tapasztalt embertől sokat lehet tanulni. Még azt is, hogyan lehet a megszerzett vagyont megbecsülni és célszerűen bánni vele. Különösen, ha pénzről van szó és a jövőbe mutató nemes cselekedetéről.”* (7. o.)

A dekoratív kiállítású könyvet szeretném mindazok figyelmébe ajánlani, akik érdeklődnek a kultúra bármilyen formája iránt, és nem áll távol tőlük egy 92 éves magyar ember tanulságos életútjának megismerése sem. A könyv az alábbi részekből épül fel: Bogyay Katalinnak, Magyarország UNESCO-nagykövetének előszava, Kovács Tibor, a Magyar Nemzeti Múzeum előző főigazgatójának köszöntőszavai, Unger Ödön bevezetője, Tartalom és képek jegyzéke, Martin József interjúja Unger Ödönnel, Jegyzetek, Martin József záró gondolatai, Unger Ödön életrajza és adománynyainak felsorolása a magyar múzeumok számára. Ezután a magyar szövegek angol fordítása következik, majd 59 gyönyörű, színes illusztráció a Keir-gyűjteményből.

Nem lenne teljes a bemutatás, ha nem ejtenék néhány szót a kötet írójáról és összeállítójáról. Martin József (1944-) újságíró, szerkesztő, főiskolai tanár, a *Vasárnapi Hírek* és az *Élet és Irodalom* publicistája, aki 1998 óta oktat az egri Eszterházy Károly Főiskola Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszékén. Publicisztikai tevékenységét 2009-ben a Magyar Újságírók Szövetsége Aranytoll-díjjal ismerte el, 2010-ben pedig megkapta a neves görög Konzstantinosz Kalliasz-díjat, amellyel 1996 óta néhány görög újságírót és az Európai Unió egy másik tagállamának egy-egy újságíróját tüntetik ki. Az indoklás kiemeli Martin József „kitartó küzdelmét az európai integráció előmozdítására” és „újságírói munkájának magas színvonalát”. Talán nem mellékes adalék, hogy Martin József és Unger Ödön rokonságban állnak egymással: Unger édesanyja és Martin apai nagyanyja testvérek voltak, mindketten Gajári Ödön lányai. Így talán nem véletlen az sem, hogy ez a hosszú beszélgetést tartalmazó interjúkötet megszületett...

(Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 2010.)

Kis Pál István

Szomorkás szelíden

(Gacsályi Józsefnek)

Ülünk a tornácon szomorkás szelíden,
ülünk, elmélázva csendben a holnapon,
időzve még a jelenben, jó volna tudni,
mitől lett az ős, mára csak egy rokon?

A vén ház már üres, ajtaja tárva mind,
ez az, mit múltunk örökként emleget?
Szertehordták volna uzsonnapírnak,
fokhagymáskolbászra öltve a verseket?
Néha persze, mintha szellő hozna pillét,
elénk kerül egy-egy sárgult papírszelet,
s arról leoninust skandál nekünk Babits,
vagy épp Baka hangját citálják a szelek.
Kidőlt már az útról Mészöly Miklós fája,
kiben otthagyná vasszegét a vándor,
elfogy ez a fajta, meglásd, elfogy végül,
vele el a kenyér, s az az egy pohár bor.
Ki vár ide testvért, ha jön, új vendéget,
tárogatva lelkes buzgalommal ajtót?
Ki vet tiszta ágyat, s terít étkes asztalt,
ki hoz este bort, ha ürülnek a kancsók?
Itt e vén tornácon a trón is csak a lóca,
országoló kedvünk is lassacskán a múlté,
hallgatjuk, ha léha nótát hoz a szellő,
akkor is, ha tudjuk, buta, mint a kuplé.

Mert ez az őszi nap reménnyel hiteget,
ringat, s ahogy ölel, meseajkú asszony,
hinni jó: ha bennünk kádra lelt a szőlő,
abból bizony nektárt érlel ez az alkony.

A lugas alatt

A lugas árnyán rogyant, árva lóca,
elült már a szél, a levél se moccan,
illatos fürtjeit bizony szertehordta,
aki erre prédált seregélyrajokban.
*De mért is szólna, és kinek az ének,
hol van az a nektár, amit csak remélek,
hol van a borral vigaszt adó mámor,
hol van az a tegnap, hova lett a mából?*

Diófaárnyal terült kerti asztal,
lapja egy macska púpot vető háta,
cimbora kéne hozzá édes bordal,
terítene még egy poharazgatásra.
*De szép is volna társakkal az ének,
ahogy dúdolgatnak fiakkal a vének,
s ha már a borral hímes lett a mámor,
kifeledhetnénk a tegnapot a mából!*

A lugas árnyán fel-felnyög a lóca,
ahogy itt ülök, fölös terhe vagyok,
ha attól a létem pillekönnyű volna,
levenni a terhét, ihatnék egy nagyot.
*Úgy ám, bár igaz, csalfa szó az ének,
amíg arról fecseg, milyen szép az élet,
de míg a borral társat lelt a mámor,
véle múlatom ki magamat a mából.*

Áll még a diófa

Csengey Dini emlékezete

Áll még a diófa... áll a Mőzsi-hegyen,
lombja alá pihen hűsölni egy árnyék,
tűnő szivárványát felhő el ne lesse,
ázó esők rongyát panyókára vette,
dördül, s villámszeme fellegeken átég,
mégis megfeszíti kékjével a nyáreg...

Áll még a diófa... áll a Mőzsi-hegyen,
ott térdepel esti harangszót az asztal,
alkony pislákol a le-lehunyt fohászon,
bíborbornak foltot szomjazik a vászon,
gyertyalángba pillét hullása magasztal,
égve s perzselődve számot vet a Nappal...

Áll még a diófa... áll a Mőzsi-hegyen,
ólomnehéz lombját égtengerbe mártja,
gyenge ha lehetne, görnyedezne hétrét,
búzavirág szemek könnyeznék a kérgét,
de állni, mert muszáj, neki sincs több mára:
kétségbeesése, s benne méltósága...

Gacsályi József

Ballada Ninivében

Adorjáni Endrének

Forró éjszakában füstölve, kábán
ülnek aranytól nehéz nepperek.
Félholtak lebegnek áttetsző párán –
itt régóta senki sem oszt kegyet.
Kövér strici fürkészi képemet,
a sarkon a céda, húsa kimérve.
Mondják némelyek, füles érkezett:
valami Jónás tért be Ninivébe.

Kopottan ödöngök balekok bálján,
mutatom aszott, szőrös képemet,
és lesz, aki tőlem kicsalja, látván,
kezemben reszket némi rézveret.
Ha a bakó rólam vesz méretet,
lesz-e akkor bárkinek súlya, érve,
hogyan elérhesse felmentésemet?
Valami Jónás tért be Ninivébe.

Rotyog a kondér, kavarja a sátán,
röhög s pukkant a parázsra szelet.
Ha nem vagyok ott faggyús vacsoráján,
kancsuka csattan, homlokom reped.
De tudom-e, ha mégis elmegyek,
miről is szólhat egyesek beszéde?
Hallok esetleg kósza híreket:
valami Jónás tért be Ninivébe.

Ajánlás:

Herceg! Te talán meg is értheted,
hisz rángat az ősbűn ezernyi éve:
ami mélybe húz, gyorsan félretedd!
Valami Jónás tért be Ninivébe.

Farkas Gábor

Megírja ha megírja más

Kányádi Sándornak

A szekértábor lángjai kihunytak
a védők élnek
a zsoldosok kilovaglók is élnek
a költők is élnek
élnek és írnak
de Petőfit nem idéz
Illyést sem idéz
a szekértábor üszke

zsoldosok a védők között
kilovaglók a védők között

A védők egybehajló fák
az őrposztokon
nemes fenyők
roskadnak a fekete hó alatt
a hópénzt követelők
hajdani majdani súlya alatt
de otthona van a télnek
virrasztó fájdalmas otthona

zsoldosok a védők között
kilovaglók a védők között

Új hősök a hó fölött
új fölmentő sereg
új serege a reménytelenségnek
bebocsáttatva is elkülönítve
a szekértábor
és minden csillog és minden ragyog
a védők összegyűrt fehér lapok
az összegyűrt fekete hóban

zsoldosok a védők fölött
kilovaglók a védők fölött

Sz. Tóth Gyula

A látóhatár végéig, s azon túl...

Az Apokrif-kötet mint értelmezések kézikönyve

/„Örömmel és elégedettséggel gondolok a módszer és a tudás egymást kiegészítő fontosságára. Még élek: '99. augusztus 31.” (Nagy Géza dedikációja, ezúttal a Pierre Chaunu Felvilágosodás c. munka fordítójaként. Tanárom két év múlva meghalt.)/

(**Apokrif.** A tizenkét legszebb magyar vers 2. Savaria University Press, Szombathely, 2008.)

(**Előzetes**) A kötet a második „A tizenkét legszebb magyar vers” című programsorozatban, a rend kedvéért: a programvezető Fűzfa Balázs. Az adott programpont verse köré mindig egy konferencia szerveződik, színesítve az aktuális helyszínen felhangzó tanulói szavalattal. Ezúttal Pilinszky János *Apokrif* című költeménye került sorra. A konferenciát Szombathelyen, Bozsokon és Velemben rendezték 2008. április 18–19-én, a vers 1300 torokból, zenével, akkordokra hangolva 2008. április 18-án hangzott fel a szombathelyi *Agora* Művelődési és Sportházban, a műsor felvételét az MTV 2008. május 31-én sugározta.

(**Bevezetés**) Adatok segédcsapatokról, szerkezetről. Ezt a részt általában nem kedvelik a szerkesztők, és többnyire – helyhiányra hivatkozva – kihúzzák a szövegből. Márpedig ebben az esetben hatalmas, sok embert mozgató, több helyszínt érintő eseményről van szó, amely nagy előkészületet igényel, és a „követő” kötet, a szerkesztők gondos munkája nyomán, jelentős könyvészeti apparátust vonultat föl. Hogy a szellemi munka értékteremtő lehessen, létre kell hozni azt a tárgyiasult produktumot mint értéket, amely által megjelenik a szellem maga. Folyamatban fogant „kettős termékről” (termék-előállításról) van szó, ahol a mennyiség is érték.

Harminckét szöveg került a könyvbe. Ezek különböző műfajok, eltérő terjedelműek, más és más szempontot képviselnek, és talán mindezek alapján vannak öt fejezetre (felvonásra) osztva. Sok irodalmár, irodalomközeli ember, közreműködő – *alkotó* szerepel együtt, minden és mindenki pontosan jegyezve. Érdekes egy kiadvány: valaminek a lélegző része. A „valami” a fő vonalak és részletek pontos tervezésén alapul: ez a „projekt”. Aztán a programsorozat élni kezd: helyszínek, szereplők, cselekvések vonulnak el előttünk, vannak fő- és mellékalakok, fő- és mellékszövegek, sztárok és epizodisták – *társadalom/irodalom/történeti* dráma játszódik le. A kötet tulajdonképpen követi a szemünk előtt játszódó drámát, amelynek mi is részesei vagyunk, s valahogy mindenki alakít rajta. Egy megnyug-

vó állapotot, a dráma pillanatnyi formáját rögzíti a kötet, egyrészt lejegyezve a mozgásfolyamot, másrészt a történes befejezéseként forgatókönyvet dokumentál. Népszínház ez különféle mutatóanyagokkal: mozgásokkal, szövegekkel vagy nem-szövegekkel, hanem mondatokkal, de így is *beszédtörténetekkel*, jelenetekkel, tudománnyal, okulárés tudósokkal és deákokkal, kellékekkel. Az egészet CD-k, fotók, filmek egészítik ki, és teszik megjeleníthetővé. Az egyik fejezet szüli a másikat, *történesek folyománya* szövődik. Élő népszínház szereplői: alkotó-nézői vagyunk. A mozgás nem áll meg, ha valakik kidőlnek a sorból, újak állnak a helyükre.

Úgy is mondhatjuk: *történesdokumentumot* tartunk a kezünkben. Minden eleme értőn-érzőn megkomponált: a légiés-titokzatos külső borító (Scheffer Miklós terve) merengésre hív, a hátsó jelzi a stációkat, fehéren kivillantva az aktuális álmomást, vázolja az előttünk álló és ránk váró utat. Ezt erősítve az utolsó lapokon látható fotókkal: ami van, a jelent – feketén-fehéren, míg a következő program színesben jelez perspektívát. Ritka leletként látjuk Pilinszky színes fotóját Kazinczy Ferenc szerepében, melyet Bódy Gábor *Psychéjében* alakított 1980-ban, és természetesen a tárgyalt vers is olvasható. És ha elfáradnánk, vagy azok számára, akik nem voltak a tethelyen, a végén egy DVD-melléklet a jutalmunk a Pilinszky-műszövegek és az *Apokrif – 1000 hangon* című tévéfilm felvételével.

A kötet rendkívül informatív és gazdag. És tisztelgően udvarias. „Prima”! Erre a díjra jelölték a kiadót 2006-ban. Látjuk, méltán. (Még akkor is így van, ha a megmunkálás során előálló gyűrődés következtében, amelyben a recenzens részeltette a darabot, az, némely eresztékében engedni látszott az alaposságnak. Mindez bizonyára a gyors időzítés miatt választott kötésmódra fogható. Talán egy mondat még alkalmas egy zárójeles javaslatra: a szerzők mellett, státuszuk, netán munkahelyük feltüntetése, az informálás mellett, forrásértékű lehet ifjú böngészőknek.)

(Tárgyalás) Senki ne várja, hogy a recenzens – ha mégoly briliánsan is tudná kezelni a rábízott szójószágot – az összes szöveget érdemben elemezni fogja, és kis csokorba szedve átnyújtja a T. Olvasónak. E részben az egyes fejezetek, illetve az ott szereplő írások főbb jellemzőit, inkább irányait, hangsúlyait villanthatjuk csak föl.

Keretszövegek: **Előszó** (Sipos Lajos) és **Utószó** (Tverdota György) tartják a művet. Sipos Lajos érdekes irodalomtörténeti epizódokat mesél el, már-már meghökkentő információk kerülnek elő az irodalmi élet kulisszái mögül. A jóindulatot a finom leírás is jelzi, nem leleplezni akar, egy sajátos, az étellel velejáró emberi-szakmai magatartás tárul föl. Már tudniillik, hogy Pilinszky és más irodalmi nagyság mennyire ismerte a magyar irodalmat, kortársait s azok munkáit. Kiderül, nem nagyon. „Meglepő, hogy a nagyon tájékozott, a világ művészetében otthonos Pilinszky magánpantheonjában milyen kevesen vannak a magyar irodalomból.” Kit tartott sokra? Számára igazán fontos „Németh László, Babits Mihály

és mindenekelőtt József Attila volt”. Ez mit sem von le a művészek nagyságából, más az informálódás, informálnak lenni, és megint más az alkotás, „alkotónak lenni”. És a mai irodalomnak – netán az iskolának – miért fontos Pilinszky? Mert „azonosulási pontot” kínál; nem baj, ha sokan sokféleképpen magyarázzák, lehetnek – és legyenek – egymás mellett létező értelmezések, ne harcoljanak a kánontáborok, mert „kívül-belül békére van szükségünk”. Gyönyörű indítás. Mert nem irodalom/politikai daczból-tűzből hajtott úzésre, hanem átgondolt értelmezésekre ösztönöz.

Az **Utószó** összefoglal, nem leltárszerűen, de hangsúlyokat elhelyezve, Tverdota György elegáns, személyes hangú gondolatvezetésével. Neki a konferencia alapvetően *élményt* jelentett. Konstatálja, hogy az előadók között mintha „konszenzus” alakult volna ki az *Apokrif* megítélésében. Ez nem csodálható, mert a vers mindenkit lenyűgöz, „kanonikus írás, de nem kinyilatkoztatás, mert emberi alkotás terméke”. Az e hatás alatt állók szakmai-erkölcsi kötelességüknek érezték, hogy megidézve a költőt, szétszedjék a „beszédtárgyat”: írástudói mívésséggel bánjanak részleteivel, óvatos határozottsággal újra és újra megszemléljék, rácsodálkoznak és nyilatkoznak róla. Innét, a mából. Megemlíti a költőnek kijáró kultikus megnyilatkozásokat, az idegen nyelvű fordításokat, Pilinszky vallásosságának az eltérő felekezetekre és az ateistákra gyakorolt hatását, hozzátevé, hogy Pilinszky lírája „nem jámbor”. Inkább azt emeli ki, hogy az előadók is az *Apokrif* „ellenállhatatlan esztétikai hatása” alatt álltak. Kitér Fűzfa Balázs előadására is, amelynek kapcsán mintha a vers irodalomtörténeti besorolásán is eltöprengene: modern vagy posztmodern. Elfogadni (beletörödni?) látszik: „pillanat a posztmodern előtti utolsó pillanatra”. (Aminő kitételnek ezen írás gondolati irányultsága szempontjából később még jelentősége lesz.) Összegezi a konferencia jelentőségét, és kedves kötelességgel a szervezők megérdemelt méltatásával zár.

A keretszövegek közötti fejezetek. Az első az **ÚT** elnevezést kapta, felfoghatjuk, mint Út az Úrhoz, amelyen Pilinszky verse a titokzatos útjelző, A KŐ. Örök úton vagyunk, örök menetelésben, igazodási pontként a költő a Krisztushoz való viszonyulást mutatja föl. A mai ember is olykor úgy érzi, hogy menetelése hiábavaló, Isten magára hagyta, hajlamos megsértődni, bűnbe esni, bűnhődni. Háborog, megtagadja Istent, és szinte észrevétlenül „önmagát nevezi ki mindenhatónak”. Pilinszky számára e modern irány nem lehet üdvözítő: gyermeki alázattal, folyamatosan lépkedve halad, példája a cselekvés. *Várszegi Tibor* ezt veszi át, és azt mondja, „... a modern ember a diszkurzivitáson alapuló elméleti paradigmák felállítására törekedve nem hallhatja meg a logosz csendjét, így megértése is csak különféle jelentések megértésére korlátozódhat *létmegértés* helyett”. (kiemelés Sz. T. Gy.) Ez lehet az apokrif-titok. *Odorics Ferenc* Pilinszky kortársát, Hamvas Bélát említi, aki szerint a transzcendens erőkkel való kapcsolat fenntartására

csak a művész képes, mint „az egyetlen hívő”, kinek ereje szükséges az „aranykor” eléréséhez. Arról az aranykorról beszél, amikor „a látható világ természetes módon kiegészül a láthatatlannal”. Ami az életet létté: egészszé, teljessé, egységgé teszi. Odorics elismeri, hogy az *Apokrif* mélyebb feltárásához „a betű prózai materialitása” szükséges (a hypogrammatikus olvasásmódot érti alatta), mely munka által kimutatható a művészet, a költészet szakrális feladata: „az ébresztés, a figyelmeztetés, annak felismertetése, hogy az ember jóval több anyagi, testi valójánál, és annak átsugárzása, hogy az ember dolga a világban a hagyomány őrzése és továbbadása”. *Jelenits István* a tárgyalt vers mellé, köré számos más Pilinszky-verset hoz fel annak megvilágítására, hogy megértsük a költő „vonulását”. Hogy mit jelent az elhagyás – „elhagyatnak” lenni –, s mit a „hazatérés”? Bibliai képet rajzol fel, kiemeli a bibliai hangot, és Babitsot is megidézve állítja, hogy Pilinszky a modern prófécia beteljesedését fedezte föl mindabban, amit átélt. Bizonyágul előkerül egy Pilinszky-megjegyzés: „A negyvenötben összeomló Németországban elemi erővel született meg bennem a felismerés: ez az a föld, amit Isten elhagyott. Itt valóra vált Babits Mihály modern prófécijája: az emberek elhagyták Istent, most Isten hagyja el a világot”. És megint a vonulás: a „bevonulási ének” az *Introitusz* című költemény kapcsán kerül elő, amelyről megtudjuk, hogy – állítólag – az *Apokrif*hoz kapcsolódó, meg nem valósult ciklus tervezett záródarabja lenne. A katolikus liturgiát említve Jelenits István eljut arra a megállapításra, hogy Pilinszky eme költeményében „nem a szentmise, hanem egy mennyei liturgia bevonulási énekét tartjuk a kezünkben”. S miközben a teremtett világ történelmének titkairól beszél, szíves örömet áll szoba az emberekkel, az írása alá elhelyezett fekete-fehér fényképen (szociográfiai látletet) csendes-mosolygón, figyelmező tekintettel fordul a költő egykori szállásadójához, Jagodics Vitusznéhoz, a Jagodics-pince előtt, alakja mintha jeleznél: V/elem a Világ. A teremtett világ hiteles szociológustudósa ő. (Megjegyzés a képek kapcsán: A szocio- és pszichofotók nem díszítő elemként kerülnek fel a lapokra, funkciójuk van, induló alap: bevezetés a fotóművészetbe.) A fejezet utolsó darabja az *Apokrif* irodalomantropológiai vizsgálatával foglalkozik. *Végh Balázs Béla* KIVONULÁS A SZENTBŐL című írása, „az újraértelmezés nyugtalan szellemétől ébresztgetve”, bővíti az értelmezés szempontjait. „Átértékelő, megértéskompenzáló” olvasatot javasol a szerző, amire a „versszöveg komplexitása, az egyetemes érvényű gondolatok szintézise” lehetőséget ad. Máris az egzisztencialista gondolkodóknál járunk (Heidegger, Jaspers, Sartre), akik az ember elidegenedési folyamatát írták le műveikben. Úgy tűnik, a XX. század eme folyamata tovább gyűrűzik, a tanulmányíró is kötelességének érzi, hogy kitérjen „az önmaga és kora közötti viszony jelzesszerű értelmezésére”: az individuum apoklipszisét éljük, ehhez nap mint nap szükségünk van a költő messianizmusára, az „árva messiásra”, aki „ennek tudatában is vállalja küldetését, látszatra ember, ám

bensőjében terheket, gondokat, lesújtó érzéseket és gondolatokat cipelő Krisztus”.

Személyes közlés: Az írások forgatása, megmunkálása során, bevallom, többször megálltam, s arra gondoltam, csak megérinteni szabadna őket: Uraim, nem vagyok méltó, hogy munkájukba belenyúljak! Olvasni merengő melázással, igen, de véleményt mondani... méltatlan vagyok rá. Reszel a torok, nyikorog a szó, döcög a gondolat – nem én dolgoztam: ők dolgoztak meg engem. A hatalmas, gazdag munkák nagy tudása, összefogott fölmutatása elvitt a *látóhatár végéig, s azon túl*, ahol összeér a föld, az ég, a víz s az ember. Köszönöm, Tudós Uraim, köszönöm!

Ám a recenzens sem kerülheti meg, legalább a maga számára, a mára érvényesnek gondolt további értelmezéseket. Hogy egy kicsit továbbfűzze a szálakat. Merthogy krízis van ma is, megint (mint már oly sokszor a világtörténet folyamán). A már megidézett Hamvas Béla erről ezt írja: „Mert mi a krízis? Amikor az ember vagy az emberiség az érésben megáll, az új stádiumba átlépni nem mer, nem akar, nem tud, akkor mindig krízisbe kerül.” Mindig az aranykorra vágyunk, és egyre messzebb kerülünk tőle. Szerinte az aranykor megvalósításának akadálya a korrupt életrend, „a korszak démona”. Egy, az író-filozófus halálának negyvenedik évére emlékező írás (*Szellem az árokparton*) kiemeli tőle: „a létfenntartás által kompromittált polgár elavult életrendje arról ismerhető fel, hogy a kosztért, a lakásért, a fizetésért, a komfortért mindennemű, főként szellemi kompromisszumra hajlandó, ami tulajdonképpen *létrontás, ontológiai bűn*”. (kiemelés Sz. T. Gy.) A morállal, Istennel és tagadásával Camus is sokat foglalkozott az 1951-ben, Magyarországon csak évtizedekkel később megjelent *A lázadó ember* című munkájában. A hatalmas esszégyűjtemény Fázsy Anikó plasztikus nyelvi-gondolati fordításában, a fordításhoz felhasznált művek tárházával olvasható. Az emberiség története egy krízisfolyam, felekezetre való tekintet nélkül. Boldogságpillanatokra számíthat a harmóniára törekvő ember, s ezt is csak nagy küzdés nyomán érheti el. Merre vegye az irányt, mire hangolódjon, amikor, mint Camus írja: „Napjainkban a bűn felölti az ártatlanság képét, s az ártatlannak kell igazolnia magát.” Az ember esendő voltában hajlamos elfogadni a középszert (ha az nem is célként fogalmazódott meg eredendően előtte), még ha az zsarnokságot jelent is számára; a zsarnokság természetesebbé válik számára a művészetnél. Pedig a művészet kiemelhetné az embert – ha pillanatokra is – a mindennapi jutalom- és büntetésma-lomból, de szívesen bízza magát „a hatalom akarását makogó műveletlen urakra”. Az emberiséget különféle ideológiákra felfűzött próféciaikkal vonzzák, bennük a művészeteket és a tudományt is felhasználva. Amikor Camus ezt boncolja „véres” keménységgel, szól a metafizikai lázadásról, az üdvösség elvesztéséről, a történelmi nihilizmusról. Ez utóbbi kapcsán összeveti a nietzschei és a hegeli fejtegetéseket, és kimutatja az azonosságot is: amennyiben a jelen élet akkor válik botránnyá,

ha megpróbál hinni egy történelmi másvilág javára. A tiszta tudományosság is sok kecsegtetőnek tűnő szenvedést hozott. Azoknak, akik abszolutizálják a gondolkodást, hangoztatva, hogy a tudomány a külső világ abszolút determináltsága alatt áll, azt üzeni: az a valami tulajdonképpen nem tudományos. Az államvallássá avanzsált tudomány (és itt már a XX. században vagyunk), amelyik tagadja a fizikában az „indeterminizmus elvét, a speciális relativitáselméletet, a kvantumelméletet”, nem tudományos. Ezt többek között azzal indokolja Camus, hogy ha a szellem a dolgok visszatükröződése, ha a gazdasági rend határozza meg az elméletet, akkor csupán a termelés múltja írható le, a jövője a „valószínűség tartományában marad”. Következésképp, minden ilyen fölvázolt jövőkép utópisztikus előfeltevések rajza, amelynek változtatása „mindig szükségszerűnek” minősíthető. A bálványra épülő, akár polgári, akár forradalmi társadalom „lerombolódik” a hatalom által; az élő ember leigázható, az ember „a dolog történelmi állapotára csökkenthető”. Ha a halálra ítélt ember, nyilvános kivégzése előtt önként kimondja, hogy halála igazságos, az a „dolgok birodalmába illik”. Az elutasítás azt jelentené, hogy a dolgok gyártott rendjét a gyártott vádlott elutasítja és „emberi természettel állítja újra”. Hajlunk elfogadni, hogy minden bizsonnyal előbb tér meg az ember, s utána olvassa el a tudományos elméleteket, a próféciaikat, az evangéliumot. Az istenséget azért nem lehet a történelemre alapozni, mert – egy kierkegaard-i hivatkozással – azt jelentené, hogy „egy abszolút értéket paradox módon megközelítő ismeretre alapozok”. Az ateista egzisztencializmus szándékában ott a morálteremtés, a kivitelezés akadozik, mert „a történelmi létbe nem visznek be egy olyan értéket, amely idegen a történelemtől”.

Itt érünk vissza az *Apokrif*-kötet első fejezetének címéhez, mint kulcsgondolathoz: Camus embere is „Úton” van. Mit ajánl hát az embernek Camus? A lázadást. Mely „az esztelenség láttán születik meg, igazságtalan vagy érthetetlen helyzetben (...), és rendet követel a káoszban”. Itt ér össze a camus-i tartás Pilinszky reményteljes hitével. „Világomlás idején élünk, s ember szájából a tiszta szó olyan, mint a színarany”, idézi a költőt Reisinger János. Camus-nél az önvizsgálaton, a változtatáson alapuló megtisztító cselekvés, Pilinszky-nél Isten szabadító ereje. Ebben elsősorban magamra vagyok utalva, de nem vagyok egyedül, s ha elég az erőm: „Lázadok, tehát vagyunk!”

Kettejük szellemének találkozása (összeérése bennünk?) nem meglepő. Ugyanis Pilinszky igen nagyra tartotta a francia irodalmat, abban inkább például a klasszikus szépírásokat, drámákat, semmint az „új regény”-t. Nyelvszemlélete irányította a franciák felé, de ilyen minőségben dicsérte az oroszokat, kivált Dosztojevszkijt, mert Pilinszky számára a lét és a nyelv egybeforrott: „a nyelv elsőrendűen nem nyelvészet, még csak nem is költészet, hanem az ember megszentelődésének, a szeretet teljességének és kiteljesedésének a gondja”.

Figyelemre méltónak tekintjük az eddig előforduló évszámokat. Az évszámok jelentőségére (események, eszmék összekapcsolásával) a történész John Lukacs hívja fel a figyelmet, munkáiban igen tanulságosan alkalmazza, újabb és újabb fordulatokat tárva föl ezzel. Tehát 1945: (Pilinszky utalása egy Babits-írásra) modern prófécia, 1952: az *Apokrif* születése, 1959: a vers kötetbeli megjelenése, 1962: (Hamvas-idézet Odoricstól) a művész kapcsolata a transzcendens erővel. És közben 1951: (Camus) Lázadás. Ezek az érzékenységet jelzik, ahogy a művészek reagálnak arra a paradox helyzetre, mely az I. világháború után az ipari társadalmakban induló technikai-ideológiai fejlesztéssel jár, nevezetesen a bomlásra. A XIX. század iparosodásának továbbfejlesztési menetét megakasztja a háború, más vágányokra terelődik a társadalmi fejlesztés: a kapitalizmus mellett az emberiség új horizontja is megjelenik a szocializmus, majd a faszizmus képében. A XIX. század modernsége megtörni látszik, ezt 1936-ban Chaplin a „*Modern idők*” című filmjével jelzi. Hatalmak, életmódok gyürkőznek, mozgásba jönnek a rendszerek. A kapitalista (polgári) demokráciák – a jellegükből következő, saját törvényszerűségeiknek megfelelően működő viszonyrendszerben – átalakulnak, amit az egyes diszciplínák feltárnak, és más diszciplínák születnek. Az iparizációból a posztindusztrialitásba való átmenet szüli a kommunikációelméletet, a szociálpszichológiát, a szociálintropológiát, az egzisztencializmust, a strukturalizmust. Ezek mind az új folyamatok, állapotok leírását – bennük az ember elidegenedését – hivatottak megjeleníteni, értelmezni. A II. világháború sem hozza meg a remélt „kibontakozást”, a békés újjáépítésben sűrűsödnek-erősödnek a zűrzavarok (a nagyhatalmak átalakulnak, folyamatossá válnak az „időszakos” háborúk, éhség, környezeti pusztulás stb.)

A művészet érzékenyen reagál erre: megjelenik az *abszurd*. A francia irodalomban olyan darabok szólnak erről, mint Ionesco: *Kopasz énekesnő* (1949), Samuel Beckett: *Godot-ra várva* (1952), Anouilh: *Becket vagy Isten becsülete* (1959), amelyben ott a drámai dilemma: szolgálhatjuk-e egyszerre Istent és a királyt. Az abszurd helyzetre abszurd választ ad a darab. Sartre tézisdrámái egyszerre magyaráznak, és cselekvést jelölnek ki. A filmek közül, az adekvátnak tekinthető, bő repertoár-ból, itt most csak Jacques Tatit említjük, aki a *létezés humorát* közvetíti, ám míg Chaplin *félt*, addig Tati *szorong* (s ez már az ötvenes évek). Tati a burleszk után „*új filmhumort*” teremt. (Bikácsy) Másként kell tehát szólni, beszélni a jelenségekről, az állapotokról, a helyzetekről, mint korábban. „Nem beszélhetünk, nem írhatunk úgy, mint régen”, nyilatkozta Jacques Derrida 1993-as magyarországi látogatásán; Derrida, „dekonstrukció-elméletével” a hagyományos nyugati gondolkodás leépítését szorgalmazta és kívánta elősegíteni. A posztindusztrialitás folyamatában szükségképpen új tudás jelenik meg, ez, Jean-François Lyotard műve nyomán *A posztmodern tudás*. (E fogalomnak a későbbiek során még jelentősége lesz.)

(**Kifejlet**) Mielőtt tovább folytatnánk a kötet elemzését, foglalkoznunk kell a fenti folyamatok magyarországi hatásaival. Merthogy ezen időközben a rendszerek globalizációja következett be. A különböző ideológiai-társadalmi formációk globalizációba fordultak át: az egykori polgárokból „globalizációs szereplők” lettek, akik a mondializáció tetszetős-sejtelmes kódében kiemelődnek egykoron reálisnak tűnő választási helyzetükből. (Ugyanis: globalizációs szereplő csak kommunikatív van, míg a világban létező, létezését kereső ember még reálisan van. Még él!) Nálunk, a kapitalista rendszertől egészen más gyökerű, jellegű ideológiai-társadalmi viszonyrendszerben, mint láttuk, az írók (művészek) rögtön reagálnak. A tudomány ugyan mással van elfoglalva, helyét keresi, inkább a posztindusztriális tudást közvetíti (elméletek, könyvek, fordítások), saját tudományos filozófiáját és metodikáját egyelőre nem tudja kidolgozni. (Társadalomtudományról beszélünk; ha vannak is – mert akadnak – ilyen, a hetvenes-nyolcvanas években bontakozó szintetizáló-építkező rendszerek, azok alternatívává tételnek a hatalom által.) Pedig, miután a „mi emberünk” is belefutott az apokaliptikus helyzetbe („válság van”), az a feladatunk, hogy immár a posztmodern tudással tudjunk valamit kezdeni. Erre valók ezek a háttérértelmezések, melyek anyagát másik „transzformációs síkra” helyezhetjük át, amikor az *Apokrif*-kötet újabb fejezeteibe fogunk.

Tulajdonképpen egyszerre négy fejezet írásain futunk végig, és közülük egy értelmezés alaposabb kifejtését, „értelmezését” végezzük el. A **VERS**, ha tetszik, „tisztán” a verssel foglalkozik, azt szedi darabjaira. Ki azt keresi, tulajdonképpen „Hány vers az *Apokrif*?”, más a késő modern személyiségkonstrukció lehetőségeiről fantáziál, és az „én”-ben megjelenik a „te” kifejeződése. (Azaz megjelenik a Másik, miként Camus „én” lázadóijában a „mi”). És terelődik a figyelem a „Dolgok – jelek – jelenlét” felé. Fontos lesz „Az írás”. Pilinszky-kapcsolódásokat tár elő a **MÁSOK** hat szélesre nyitó írása, például az *Apokrif* angolul, szerbül olaszul, németül, illetve más írókkal, költőkkel való együtt-tárgyalás. (Itt említjük meg, hogy Pilinszkynek, így az *Apokrif*-nak, van francia fordítása is. A programhoz képest később jelentkező kutatómunka eredményét a projektvezető gondjaira bízva az archívumnak ajánlottuk.) **KÉSŐBB**: öt feldolgozás említi egyrészt „másodlagos Pilinszky teremtéseket”, illetve „*Apokrif*-folytatásokat”. Furcsa cím – **ÉS** – alatt olvashatunk érdekes kiegészítőket, mintegy élményeket az irodalom által (produktumhatás), és a már említett Utószó mellett itt kap helyet a kutatónak, tanárnak, érdeklődőnek egyaránt nélkülözhetetlen *Apokrif*-bibliográfia. (Hafner Zoltán munkája.) Alapos, gondosan a műre fókuszál, ám egy tételt még idevalónak gondolunk: *Beszélgetések Pilinszky Jánossal*. Az 1983-ban megjelent munka „mélybeszélgetései” még közelebb hozzák a költőt, Reisinger János zárótanulmánya nemcsak a könyvet összegezi, hanem kitérő, mély összefoglaló Pilinszky költészetéről. Emlékeztetőül és a dokumentálás pontosságáért olvashatjuk még a folyamatban

lévő *Konferencia- és könyvsorozat* programját. De nem hagyható szó nélkül a két „legjobb” mondat a lehetséges „12 legjobb mondat”-ból. Két mondat csupán... Ezek nem szellemes szerkesztői színező szómozaikok (egyébként azok is), ezek a programsorozat „beszédtörténései”, melyek tulajdonképpen szinte sűrítve-tömörítve összefoglalják, fénycsóvaszerűen kivetik az „egész dolog” szellemiségének lényegét.

Egy tanulmányt azonban alaposabban szemügyre veszünk: „A posztmodern előtti utolsó pillanat. Adalékok az *Apokrif* befejező két sorának értelmezéséhez.” (Fűzfa Balázs) Az Utószó is említi, de inkább az előző részek fejtegetéseiből talán nem meglepő e választás. Vannak más indokaink is. Nevezetesen: a szerző, olyan elméleti szakember, aki otthonosan mozog a tanítás gyakorlóterepén, ráadásul – elemző, kritikai írásai mellett – irodalomtankönyvet is ír. Metodikailag is megfogja a recenzenst, amikor indításként közli, hogy a vers befejező két (kettő) sorának értelmezéséhez kíván adalékokat szolgáltatni. Csak ennyi. És nem több? Mentegetőzik is nyomban, no nem a vállalkozás induló csekély volta miatt, hanem hogy egyáltalán. A mentegetőzés egyben tisztelgés Láng Gusztáv, a Tanár Úr előtt, és egyben illő tanítványi bátorkodás: hogy azért mégis. (A (fiatal) korra való hivatkozás már-már szemtelenség, de gondolom, hogy Láng Tanár Úr is elnézi ezt a „régireg-i tanszéki délutánok” óta derék mesteremberré lett tanítványának.) Fokozza kíváncsiságunkat, hogy „egyelőre” két tétellel: a *Bevezető* és a *Hipotézis* anyaggal szolgálhat. Lássuk, szerinte miről szól az *Apokrif*. „Az *Apokrif* rég nem arról beszél már, amit mond, s rég nem azt mondja már, amiről beszél. Mert mondandója maga a nyelv, az annak mélyrétegeiben bujdoszó ember létezésének kálváriája.” Értelmezésünk sarkpontját képezi ez a megállapítás. És továbbá: „Ez a vers a megszólaló ember maga.” Vizsgálja a nyelvi formát és a poétikai funkciót, s számunkra bizonyítva látszik, hogy vers, így, „a posztmodern felé közelel”. Megjelenik a „szövegmondat”, amely által az állapotból történés lesz, és így cselekvéseken keresztül folyamat jön létre. Meg akarja fejteni a vers „talányát”, keresi a metonimikus kapcsolatokat, azok jelentését, elének hozza a posztmodern típusú jelentésalkotás ismérveit. Teszi ezt oly módon, hogy – miközben összeveti a szöveget Vajda János, Arany és mások szövegeivel – *dekonstruálja* a Pilinszky-szöveget, mint már előtte létezőt, merthogy tulajdonképpen Pilinszky költészete is szakít a létező költészeti formákkal. Itt egy új „beszédmóddal” van dolgunk: a hagyományokkal szakító (vagy annak „nyersanyagát önmaga megszólalásának alapjául vevő”) költészetről és az azt feltáró értelmezési módról: a hagyományokkal szakító (vagy annak „nyersanyagát önmaga megszólalásának alapjául vevő”) *metodikáról*, a *dekonstruálásról*. Mindkét síkon arról is szó van, hogy – miközben „dekonstruálok” – újat, (újra-) építek, mert a szövegelemzés szent, elmélyült munkát kíván, ez amolyan „kézműves munka”, ahogy Derrida fogalmazott.

És benne van a „többnézőpontúság”, mely szóhasználatot a szerző már-már paradoxnak találja, és mentegetőzve „elmés ostobaságnak” tekinti, noha a komoly oximoron-fogalmat használja. Ám vele együtt mi sem győzzük hangsúlyozni a többnézőpontúság jelentőségét; a tágitáshoz, a felfejtéshez segítségül szolgálnak a film-, a képzőművészet, a tudomány összevetéseiből vett argumentumok. Nem véletlenül szerepelnek itt olyan művészeti és tudományos vonatkozások, mint Tarkovszkij, Picasso, Hamvas Béla, Ottlik Géza, Einstein, Neumann, Lobacsevszkij. Mert, mint a megidézett Bolyai János írja: „Semmiből egy új, más világot teremtettem.” Mint a Pilinszky János-teremtette versnyelv – új világszemléletről van szó, új „világmegértési mód” birtokába kerültünk. És mindehhez, ki-ki a saját kalandvágó hajlamának megfelelően hozzáteheti a művészetek terén szerzett egyéb élményeit, nem kihagyva a zenét sem.

Episztemológiai téren bizonyára a magyar irodalomtanításban (is) vannak még fehér foltok: szellős az *episztemé*. Ahhoz, hogy megoldásokról tudjunk nyilatkozni: azaz, hogy gyakorlati tudásunkat *techné*ben jeleníthessük meg, mintha tudást és módszert egyszerre birtokolnánk, tanulmányozzuk e kötetet: *irodalom/tájszociográfiát* tartunk kezünkben. A szerzők, elméleti tudásuk birtokában, képesek a gyakorlati megoldásra, tudják helyesen gyakorolni a mesterségüket, mert a mesterség gyakorlása viselkedésmódként valósul meg náluk, és nem hiányzik az egészből a „*phronészisz*”. Azaz, amitől több lesz a mesterségbeli tudás: *önmaguk uralása*, a *jóra irányuló* döntés képessége és gyakorlása. Amikor az elméleti és gyakorlati szakemberek „a dolgok hatásának befogadására nyitott *engedelmességgel* (kiemelés Sz. T. Gy.) társulva” teljesítik ki tudásukat, mégpedig az egészet átfogóan, akkor már „*értelemtörténe*séről” beszélhetünk, s ezt már az esztétikai tapasztalat táplálja. (Veress)

(Befejezés.) Az ipusztériális létet meg nem élt, a modernség után áhítózó, azt meg nem szenvedő (a szenvedést most felfogó?) magyar halad az Úton. (2008-at írunk.) Mit cipel? Cipel-e keresztet? Tudja-e, mivel jár ez a „vonulás”? Ki a társa? Kinek gyón meg, és akar-e gyónni? Meg akar-e feszülni vagy „Feszítsd meg!”-et kiált? A létértelmezéshez, a lét megértéséhez alapkérdéseket kell feltennünk itt és most. Kant kell ide! Mint a francia iskolákban: 1. Mi az ember? 2. Mit tudhatok? 3. Mit kell tennem? 4. Que m'est-il permis d'espérer? (Azért hozzuk itt franciául, mert a magyar fordításban – „Mit remélhetek?” – a 'mi *adatott meg*' elsikkad. A francia szerintünk alapjában más.) Miért éppen a francia iskolát említjük? Mert ott tanítanak filozófiát, a középiskola mind a kilenc ágában kötelező belőle érettségit tenni, a filozófia az első a vizsgák sorában, a tanórákon bevett módszer az explication de texte, a szövegmagyarázat, azaz a narratívákkal való küzdelem. Nem kétséges: más a franciák létszemlélete és létgyakorlása.

Talán sikerül bizonyítani, legalább közelebb hozni a világlátás *új szemléletének*

jellegét. A megértéshez és megértetéshez mint módszerhez új tartalmú tudásra van szükség. A tanárembernek, mint amilyen magam is vagyok, elsőnek ezt az Alapkérdést kell feltennie: Mit *kell* tudnom? És akkor, az „Úton vonulva” az irány: *bevezetés a filozófiába*. Jacques Tati figurája szorongott; a korszak szorongásának értelmezését Heideggertól kaphatom meg, például ahogy a „világban-benne-lét”, a belevettség szerkezetét jellemzi alapvetően. A heideggeri „Szorongás” mint pedagógiai létező nyomán eljuthatok oda, hogy az – lételméleti értelemben – nevelést jelent. Újra kell elemezni a gondolkodás alakulását a felvilágosodástól a posztmodernig. Ebben megkerülhetetlen – a polgárság és Marx filozófiájának újragondolása – a nyelvelemző filozófia szerepének felismerése. Mert föl kell tenni a kérdéseket: Mi a kijelentés? Mi a nyelv funkciója? Következzék a strukturalizmus nyelvelemlete, a hermeneutika. El kell végezni a „fogalom dekonstrukcióját”; a nyelvi jelek együttese nyomán eljuthatunk a szövegig, annak „gyönyörűségéhez”. Meg kell próbálkozni a digitális kód nyelvével is, mert az Lyotard szerint „a posztmodern (posztindusztriális) társadalom olyan tudományos tudása, amely kiküszöböli a kétértelműséget”. Más árnyalatot (értelmet!) kaphat a manapság sokat hangoztatott „kommunikációs kompetencia”. Ehhez alapjában véve dialóguskészségre van szükség, olyanra, melynek során a dialógus nem „torzul az uralmi struktúrák újratermelésének eszközévé”. Mindezekkel együtt nagyobb az esély a „kultúra és sors” (Szmodis) összefüggéseinek nyomára bukkanni.

Az irodalom nagy lehetőség az emberi cselekvés felmutatására és elemzésére. Mert az ember boldog és szabad akar lenni. És ki akarja fejezni önmagát. Megint, és mindig. Hogy életét ne élje abszurd-börtönben, választhat, dönthet létezéséről: „Az ember arra ítéltetett, hogy szabad legyen”, írja Sartre. Az ember mint „értelemteremtő lény” számára a szabadság döntést jelent, amely nem szünteti meg a „kockázatot”. Miután a valóság tettekben jelenik meg, a tettek nagy jelentősége van: az egyén „felelős mindazért, amit tesz”. A szabadság „elkötelezettséget” jelent. No, itt nyertünk két fontos fogalmat, amelyek ez idáig nem fordultak elő: *felelősség* és *elkötelezettség*. (Nagy) (Ez utóbbi esetében természetesen nem pártideológiai megfontolásokról van szó, ezt Sartre is folyamatosan elmagyarázta kritikusaiknak.) Erre példa Pilinszky felelős elkötelezettsége, az „úton levéshez az *engedelmesség*” is hozzátartozik. És már a posztmodern tudás etikai következményeinél tartunk, oda jutottunk vissza. Tehát cselekvés beszédhelyzetekben kommunikatív beszédaktusokkal, diskurzus az „uralommentes kommunikáció” jegyében. Az *ismeretelmélet alapjait a kommunikációelmélet* segítségével is újraértelmezhetjük.

A „12 legszebb magyar vers” programsorozat első állomásának kötetében („*Szeptember végén*”) Margócsy István így búcsúzott: „A magyar irodalmi közvélemény nyilván még sokáig fogja keresni azokat az újabb narratívákat, melyeket majd szélesebb körben elfogad a régiek helyett, az iskolai magyarirodalom-oktatás nyilván

nem könnyen fogja megemészteni, hogy lassan véglegesen le kell mondania a régies történeti megközelítés jól begyakorlott gesztusairól...” Na, most már a második lépést is megtettük „az újat kereső úton”. Merthogy, mint azt e tárgyalt kötet bizonyítja (és a recenziens folyvást bizonygatja) *új jelek* vannak jelen, s jeleznek az irodalom útján. Például Fűzfa Balázs mint tankönyvíró, saját elemző értekezését bocsátja az érdeklődők rendelkezésére. Ez – miként az egész itt tárgyalt kötet, valamint a *Miért szép?* verselemzés-gyűjteménye, amely, mint tudom, igényes gyakorló magyartanárok kedvelt és hasznos anyaga – tulajdonképpen „tanítási útmutatónak” számít. Nem technikai lépésleírásként, hanem használati útmutatóként, értelmezési alapként – megint a hermeneutika – megismerés és módszer, episztémé és techné, sőt folytatásként: phronészis mindenekelőtt. Így lesz egy versből (és befogadó-közvetítő-alkotói invencióból pattant) akciósorozat egyszerűsmind értelmező, módszertani segédeszköz magyartanároknak meg irodalom/társadalom/közeli jó szándékú embereknek. Befejezésül tehát folytatást ajánlunk: reméljük, hogy az *Apokrif*-kötet, bővülve ezen „hozzáadott” értelmezéssel is, elegendő anyagot és érvet szolgáltat „azonosulási pontok” megtalálásához.

Irodalom

- ANDERSON, James A.: A kommunikációelmélet ismeretelméleti alapjai. (Társadalmi kommunikáció sorozat. Szerk.: Bátor-Hamp-Horányi) Typotex, 2005.
- BIKÁCSY Gergely: Bolond Pierrot moziba megy. A francia film ötven éve. Héttorony Könyvkiadó, Budapest Film, 1992.
- CAMUS, Albert: A lázadó ember. (Fordította: Fázsy Anikó) Nagyvilág, Bp., 1999.
- FERCH Magda: Francia kapcsolataim. Athenaeum, Bp., 2005.
- FÜRST, Maria: Bevezetés a filozófiába. (Fordította: Csikós Ella. MATÚRA Tankönyv) IKON Kiadó, Bp., 1993.
- MAGYAR Miklós: Regény vagy „új regény”? Modern Filológiai Füzetek 11. Akadémiai kiadó, Bp., 1971.
- Mészáros Vilma: Camus. Gondolat Kiadó, Bp., 1973.
- Nagy Géza: Az egyedi egyetemes (Jean-Paul Sartre). Egy polgár filozófus-művész egyéni és társadalmi kalandja a XX. században. Modern Filológiai Füzetek 31. Akadémiai Kiadó, Bp., 1980.
- SARTRE, Jean-Paul: Módszer, történelem. Egyén. Válogatás Jean-Paul Sartre filozófiai írásaiból. Gondolat Kiadó, Bp., 1976.
- SARTRE, Jean-Paul: Mi az irodalom? Gondolat Kiadó, Bp., 1969.
- SEARLE, John R.: Elme, nyelv és társadalom. (MesterElmék. Fordította: Kertész Balázs) Vince Kiadó, Bp., 2000.
- TORDAI Zádor: Egzisztencia és valóság. Akadémiai Kiadó, Bp., 1967.

- SZMODIS Jenő: Kultúra és sors. A történelemfilozófia lehetőségei. Mezopotámia kultúrájáról. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2007.
- VERESS Károly: A módszerprobléma – hermeneutikai megvilágításban. In: Veress Károly (szerk.): Szempontok a filozófiai módszerprobléma vizsgálatához. Kolozsvár, Pro Philosophia, 2002.
- Théâtre d'aujourd'hui. (Mai francia színház.) 1–2. Éditions du Progrès, Moszkva, 1968. Strukturális. 1–2. kötet. Modern könyvtár 207–208. (Válogatta: Hankiss Elemér) Európa Kiadó (évszám megjelölése nélkül, a tanulmányokat követő évszámok az ötvenes-hatvanas éveket jelöli).
- A francia irodalom a huszadik században. I–II. kötet. (Szerk.: Köpeczi Béla) Gondolat Kiadó, Bp., 1974.
- Beszélgetések Pilinszky Jánossal. (Válogatta és szerkesztette: Török Endre) Magvető Kiadó, Bp., 1983.
- Szeptember végén. A tizenkét legszebb magyar vers 1. (Alkotó szerkesztő: Fűzfa Balázs) Savaria University Press, Szombathely, 2008.

Gál Elemér

Lovasok a temetőben

A százados komoran, gondterhelten vezeti lovasait. Elöl üget, kissé leszakadva egységétől. Fürkésző, ideges tekintete mintha megfelelő hely után kutatna a mára kijelölt gyakorlatra, pedig nem is a tájat kémleli, hanem csak annyi az egész, hogy nem akar szembenézni embereivel. Ma kerüli legényeinek szemsugarát. Azoknak ma tisztább és erősebb a fényük.

A szakasznyi legénység, bizonyára, arra gondol, hogy a százados csak azért lovagol előre, hogy alkalmas terepet derítsen fel a mai mozgáspróbákhoz, hiszen díszszemlére készülődnek. Valahogy jó is egy vezér, aki a csapat nevében és érdekében töri az agyát. Addig mindenki a maga lelki bugyraival játszadoxhat, törődhet a maga kisebbik világával: otthon jár valahol, vagy álmodozik valakiről. Így nem érezni annyira, hogy kemény a nyereg... A katonák nappal, éber állapotban is tudnak álmodni, ami csak a képzelet játéka, hogy jobban elviseljék a valóságot. Az apró, pici álmok a hit őrzői és a katona hit nélkül nem tud élni, csak így térhet vissza azokhoz, akiktől elszakadt. Ezért kellene az álmok, a megmentő álmódzások... A legények könnyedén ügetnek, szabályosan ülik meg a lovat, és inkább a kengyelvason állanak, csak látszólag ülnek a nyeregben, a le- és felemelkedő test csak minden második ütemre érinti a kifényesült nyereg domborulatát, hogy ne gyötörjék a jó állatot.

Itt minden olyan tökéletes és pontos, egyik sem létezhet a másika nélkül. Egy-másra váró igyekezet, kölcsönös odafigyelés, talán még több szeretet, tiszta összhang kapcsol egybe lovast és lovat. Mintha még a lovak járnának a lovasok kedvébe. Csinosan táncoltatják farukat, mint amikor fiatal lányok tetszeni akarnak. Ezt árulja el elégedett horkantásuk, ahogyan rázzák a zablát, riszálják gömbölyű farukat, de még a tüszentésük is inkább kacagáshoz hasonlít. Egyszerűen, csak velük a jókedv.

Aztán megérkeznek a tethelyre.

A százados elgondolkozik, hogy a legények nem gyanítanak még semmit. Most még borúsabbnak érzi a lelkét, eddig nem is igen tudta, hogy lelke van... És ezek a fiúk fogják-e teljesíteni a parancsot?...

Egy temetőbe érkeztek... Egy elhagyatott, félreeső temetőbe. Messze a várostól, de még messzebb az emberektől. Egy kísérteties temetőbe. Nem vezet ide se út, se ösvény. Majdnem frissen hantolt sírok domborodnak, alig verte fel őket a gyom. Se fejfa, se kereszt, semmi jel a kishasú halmokon – a végső búcsúra. Mintha ezt tiltaná valaki. Mégis érezni a levegőben, hogy ez temető. Itt nem hangzott el a halott fölött beszéd, a pap se kísérte az utolsó útra. Ezek jeltelen sírok. Titokzatos

hantok. Még egészen frissek. Talán csak egy hete hányták össze a földet hevenyészett kupacba. Nagyon siethettek vele, de lehet, hogy sötétben dolgoztak a lapátok. ... Madarak füttye se hallik ide. Ijesztő, ember került hely. Még lábnyomok se vezetnek erre. Köröskörül, ahol nincsenek sorakozó sírhalmok, makacs erős gazok indáznak sűrűn. Nem bolyonganak itt kereső társak, valakit felkutató barátok. Nem tudja senki, ki van ott a hant alatt.... Mintha tilos volna idejárni, bünt követne el a belépő, de nem is lenne tanácsos betévedni. Nem őriz senki, mégis félelmetes. Itt a félelmetes fegyőr a némaság, a mély hallgatás, az ijesztő csend. Az alig rezzenő fák levelei, mintha titkos ügynökök szemei volnának, klorofill-felvévőikkel azonnal jelentenének mindent.

A legények szótlanok, mélyebb a csend a szokottnál. Nem jut eszükbe cigarettára gyújtani. Máskor zümmög a halk beszéd a parancstalanság szünetében, most némán, odacövekelve merevednek lovaikkal együtt, mint valami hátborzongató fejfák. Nem néznek a parancsnokra, mégis tőle várják a feloldást, mondjon már valamit. Miért hozta ide őket?

A parancsnok megpaskolja lova nyakát, pedig most erre sincs szükség, belefog minden fölösleges tétova mozdulatba, csakhogy húzza az időt, ne kezdje még...

Hanem a fiúk fejéből egyre jobban kiáll a nagy kérdőjel: De mit kell itt csinálni? Mit lehet itt gyakorolni? Miért jöttek ide? A temetőért?...

A lovak néha prüsszölnék, reszketnek az orrcimpák, az éles paták kapavágásai fényes íveket marnak a júniusi földbe, a horkanó lófejek sörényüket rázzák, összekocognak a szerszámok, sivít egy-két farokcsapás, és most ennyi helyettesíti az emberi beszédet.

De hát, nem lehet estig várni, a százados kiadja a parancsot:

– Ló-ról!... Gyakorlathoz készülj!

A vezényszó hangja érdes volt, a megszokottnál rekedtebb, de most nem a lovak vetették fel a fejüket, hanem a fiúk. Igaz, csak egy pillanatra, mintha a júniusi levegőben meglebbenő sűrű ágak más szagot hoztak volna. Azért teljesítették a kurta parancsot, de nem szóltak egymáshoz. Szemük a behorpadt, furcsa kis hantokat tapogatta...

Levetették magukat a nyeregből, igazítottak a hevederen, lószerszámon; tányérsapkájukról, belülről, leengedték az állszíjat, fejükre csapták, a vékony szíj csattanva feszült az állra, és várakoztak a ló mellett.

Elhangzott az újabb parancs, amelyet már jól ismertek. Félkaréjba álltak fel kettesével, de olyan furcsa felállásban ezúttal, hogy minden pár előtt egy sírhant feködött. Most már támadt egy kis nyugtalanság, mozgolódott valami bennük. A lelkekben nagy volt a döbbenet. Már sejtették, hogy a következő parancs vágta vagy ügetés lesz, mintha ott nem is volna sír, csak a pusztaság hosszú vágtaéhoz.

És a parancs elhangzott. Először csak lépés, majd könnyed ügetés körbe. A lovak

lába azonban még csak véletlenül se botlik sírhantba. Hátha a második körben, reménykedik a százados. Akkor se, sohase, akárhány körben futtatja rájuk, a sírok érintetlenek, mintha úgy volnának tanítva ezek a lovak, hogy az ilyen kis buckákat csak átlépni szabad, nagyobb iramban pedig átugrani.

Kezd nyugtalankodni a százados. Ideges rángások cikáznak szájszögletén. Baj lesz, ha ilyen jók ezek a lovak. Kik tanították erre őket? Ha ebből nem lehet kitéríteni őket, azt kell jelentenie, a parancsot nem hajtotta végre. Ez lázadás! A katona azért van, hogy teljesítse a parancsot, különben nem katona. Egyenlővé tenni a föld színével ezeket a hompokat! Így szól a parancs. Még a madár se vegye észre, hogy itt valamikor sírok voltak. Ha nem változtat, kudarcba fullad a parancs.

Vágtát rendel el. A lovak fújtatnak, kitágulnak az orrcimpák, horkannak nagyokat, a puha földet dobogtatják a vasalt paták, de a sírokat megint csak átugorják, mégpedig szépen, látványosan, méltóságteljesen, mintha a könnyűlovasság indulójára vonulnának úszva a levegőben, hullámozva, valahol fönny a magasságokban, és mintha írnanak valamit az égbe.

A százados megretten. Megfordul a világ? A lovak vették át a hatalmat? A lovas, a huszár már nem ura a gyeplőnek, sarkantyújának, térdének, nyeregnek, kantárszárnak, kengyelnek és egész tudományának? Hol a férfi? Uramisten, mi történik itt? ...

Újabb parancs! Gyors vágta, szédületes vágta, földrengések robaját keltő irgalmatlan, dübörgő száguldás, hogy fáj a földnek.

Hiába.

A lovak akkor se botlanak sírokba ... izzadságul már emberi könny talán s barna testükön a fehér hab a halál veritéke.

Százados úr, rémkép ez vagy valóság? – kérdezi a kalimpáló agyvelő. Tenni kell valamit, valami mást, ami célhoz vezet. Vége a tekintélynek! A parancsot teljesíteni kell... Még tíz perc, vagy talán annyi se, be kell fejezni a planírozást, az átkozott munkát, és jelenteni a fővezérnek. Ezt csak ő tudja egyedül, a százados... Agya erősebben lüktet, pokoli erővel, szíve csak szuszog, csurog róla a veriték, szenved már ő is, mint Krisztus a keresztfán, de most ördöggé kell válnia... Eltiporni a hantokat! Minden áron. Ez a parancs.

Előveszi a korbácsot. Most először, annyi év után. Rácsap a lovára, hogy mutassa be, miként kell megugratni a betanított állatot. Paripája, Délceg, meglódul, szélesbesen száguld – a sírok felett ő is...A legények utána. A lovak megbokrosodnak, rájuk ragad a példa, örült kavargásban utánozzák a vezérlovat. Megbomlik a rend, a lovasok csak ingadozó bábuk a nyeregben, de valójában nem is ülik a nyeret, a kengyelvason tartják magukat meghajolva lazán és előrebukva; a habzó testű nyergesek csak úsznak a sírok felett – megtanulták jól, hogyan kell akadályokat legyőzni.

A százados már nem tudja, mit cselekszik. Eldobja a korbácsot, véletlenül fennakad a faágon. Lecsüng róla, mint egy kígyó.

Utolsó kísérletre szánja el magát a százados. Eszelősen ordít, de valami elveszi a hangját, alig kap levegőt, mégis parancsolja, hogy a lovak farolva hátráljanak, ne lássák, mi van előttük.

És most a legények erősen szorítva térdükkel hűséges társuk oldalát, hátrálásra kényszerítik. Beleropognak az erős csontok.

Most aztán repedeznek a hantok, bomlanak a sírok, ha lassan is, de a fölsebzett föld kitarja magát, és ahogy a szakasz így, hátrálva halad, egyre kevesebb a hant, már csak földkupac, finom vakondtúrás, lópatákkal elegyengetett sima föld – az egész temető...

A százados azt mondja, elég.

Mintha traktorok lóereje szántott volna itt, olyan egyenes, olyan szép termőfölddé vált ez a gizgazos, hompos temető. Gőzölög a föld fekete vére.

A volt temető most egyenlő a föld színével. Talán csak a rezgő akácok emlékeznek arra, kiket hantoltak ide egykor titokban, hogy ne tudja nevüket senki.

Befejeződött a borzalmas mű, és a százados halk megállj-t parancsolt. Csak úgy nyeregben ülve pihent mindenki. Fáradt volt ló és ember. A lovak a frissen felfordított földet szagolták, az emberszemek csak nézték, mit műveltek.

A százados levette tányérsapkáját, de inkább csak a fejét emelte ki belőle, és megtörölte izzadt homlokát. Nagyot sóhajtott, hosszan... Nézte a földet, amelyet lovak patája boronált porhanyó humusszá. Igen, mert alatta, ő már jól tudja, homo sapiensek alusznak, ártatlanul hulltak oda, és várják a feltámadást. Ő, a százados már sejti, hogy itt valamikor még lesz halotti beszéddel temetés, de most erről még nem eshet szó...

A lombok közül lelopakodó júniusi napsugár most már koronátlanul sütheti a tiszt sapkátlan fejét, és látja, hogy a feltépett földre egy kismadár száll, csipegetni valamit, azt hitte, hogy tavaszi szántás.

Lőkös Péter

Paul Leypolt krónikájának egri vonatkozása

1582-ben az észak-németországi Lübeckben *Chronica der Alten Sachssen in Siebenbürgen / auch etzlicher fürnemer Ungarischen Historien und geschichte / durch eröberung und erbawung derselbigen Schlösser und Stette aus befehl der Röm. Key. Mayest. durch den Röm. Key. Mayest. Feldtöbrister Herr Lazari von Schwendi manche Ritterliche that begangen* (A régi erdélyi szászok valamint néhány nevezetesebb magyar történet és esemény krónikája. Római Császári Felsőge tábornokának, Lazar von Schwendi úrnak több vitézi tette, melyeket ezen országok várainak és városainak Római Császári Felsőge parancsára tett meghódításával és felépítésével vitt véghez) címmel egy rövid krónika jelent meg a híres-hírhedté vált ifjabb Johann Balhorn nyomdájában.¹ A szerzőről, Paul Leypoltról alig tudunk valamit. Johann Martin Schamel naumburgi tudóslexikonja nevét nem említi², jöllehet a krónika címlapja szerint Leypolt naumburgi (Türingia) származású vagy illetőségű volt.³ Az ajánlásban a szerző annyit közöl magáról, hogy egy ideig Erdélyben tartózkodott, de hogy mikor, miért és meddig, nem tudjuk. Amint itt írja, Erdélyben sok úrnál és hatalmasságnál tudakozódva szorgalmasan feljegyezte az erdélyi szászok dicső történetét és győzelmeit 1143-tól 1581-ig.⁴ Hogy kik voltak ezek a személyek, nem derül ki. Írott forrásokat viszont használt, amint erről alább még szólunk. Minden esetre Leypolt műve az első nyomtatásban is megjelent német nyelvű mű az erdélyi szászok történetéről, amely szélesebb olvasóközönségnek készült.⁵

A krónika középpontjában az erdélyi szászok története mellett a közép- és

¹ A nyomtatványban a krónika mellett még további két szöveg olvasható: az egyik a török–magyar párbajvívás szokásáról, csodákról és különös esetekről, a másik két csodatévő szepességi kútról szól.

² Jo. Martini Schamelii Numburgum literatum, in quo viros, quos vel protulit Numburgum, urbs ad Salam Episcopalis, vel fovit ac aluit, eruditione aut scriptis praestantes, secundum temporum seriem breviter recenset. Lipsiae, Sumpt. Haered. Lanckisianorum, 1727.

³ A műre a faksimile kiadás alapján hivatkozunk, ami az alábbi kötetben olvasható: *Chronica unnd Beschreibung der Türckey. Mit eyner Vorrhed D. Martini Lutheri. Unveränderter Nachdruck der Ausgabe Nürnberg 1530 sowie fünf weiterer „Türkendrucke“ des 15. und 16. Jahrhunderts.* Mit einer Einführung von CARL GÖLLNER. Köln/Wien, Böhlau, 1983 (= Schriften zur Landeskunde Siebenbürgens, 6), 233.

⁴ Uo. 236.

⁵ GÖLLNER, CARL: *Einführung.* In: *Chronica unnd Beschreibung der Türckey. Mit eyner Vorrhed D. Martini Lutheri. Unveränderter Nachdruck der Ausgabe Nürnberg 1530 sowie fünf weiterer „Türkendrucke“ des 15. und 16. Jahrhunderts.* Mit einer Einführung von CARL GÖLLNER. Köln/Wien, Böhlau, 1983 (= Schriften zur Landeskunde Siebenbürgens, 6), XXIV.

délkelet-európai térség törökellenes harcai állnak. Az egri helytörténettel foglalkozók számára azért érdekes e mű, mert a szerző a többi törökellenes csatához, ostromhoz képest viszonylag bővebben szól az 1552-es egri ostromról. Igaz, nem az 1552-es esztendő történéseinél, hanem 1564-nél. Írásunkban arra a kérdésre próbálunk meg választ adni, hogy vajon pusztán tévedésről van szó, amikor Leypolt 1564-re datálja az egri ostromot, vagy esetleg szándékosság húzódik meg mögötte.

A mű műfaját tekintve évkönyv (annales). Ebből fakadóan a legtöbb eseményt általában röviden, egy mondatban említi. A jelentősebb csatákról azonban kicsit bővebben ír, 1564-től pedig beszámolóit egyre hosszabbak. 1561-ig fő forrása a *Brassói falikrónika*, amely egykor a brassói Fekete-templom belső falain volt olvasható.⁶ E műnek majdnem minden eseményét lefordítja szó szerint. (E falikrónika volt egyébként Leypolt forrása az 1421-es, 1432-es és 1438-as török betörések leírásánál is, nem pedig Thomas Bomel krónikája, ahogy Carl Göllner vélte.⁷) 1561 után viszont csak néhány eseményt vesz át a *Brassói falikrónikából*, itt már más (eddig még nem azonosított) forrásai is voltak. Hogy a *Brassói falikrónika* szövegéhez hogyan jutott hozzá, nem tudjuk, mindenesetre volt rá lehetősége, hiszen ismert, hogy e műről még a 16. században két erdélyi szász, Martin Oltard (1546–1591), illetve Paul Kerczius (†1600) is készített egy-egy másolatot.⁸

Leypolt datálásai nem mindig pontosak és a történelmi tényeknek nem megfelelő megállapítások is olvashatók a krónikában. A jeles 18. századi német történetíró, August Ludwig Schlözer épp emiatt ostobának nevezte a művet.⁹ A krónika az 1143-as esztendővel, a szászok II. Géza (1141–1162) általi Erdélybe telepítésével kezdődik. II. Gézát Leypolt – nyilván Géza fejedelemmel (†997) összekeverve – az első keresztény erdélyi fejedelemnek nevezi, aki kiűzte a pogány szaracénokat onnan (lerombolva pogány városukat, amelynek helyén ma Gyulafehérvár áll), és betelepítette oda a szászokat. Vagyis úgy tűnhet, mintha a szászok lettek volna a középkori Erdély első keresztény lakói. Ezt követően a krónikás felsorolja a szászok által a 12. és 13. században alapított fontosabb erdélyi városokat (Medgyes, Szászsebes, Nagyszében, Kolozsvár, Segesvár, Szászváros, Brassó, Beszterce, Nagyenyed) alapításuk évszámával. E két évszázad egyéb eseményeiről – a szászsebesi templom építésének megkezdését, a váradi apátság alapítását és a két tatárbetörést leszámítva – egyáltalán nem is szól. A 14. századtól

⁶ A *Brassói Falikrónikáról* ld. LÖKÖS PÉTER: *A brassói falikrónika*. In: Könyv és Könyvtár 26 (2004), 211–224.

⁷ *Chronica unnd Beschreibung der Türckey*, XXIV.

⁸ LÖKÖS, 211.

⁹ SCHLÖZER, AUGUST LUDWIG: *Kritische Sammlungen zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. Erstes Stück. Urkunde*. Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht, 1795, 3.

kezdvé a törökellenes harcok állnak a mű középpontjában. Jelentős csatákat éppúgy megemlít, mint a török kisebb betöréseit Erdélybe. A törökellenes küzdelem első fontos eseménye a nikápolyi csata, amelyet 1385-re datál, holott forrása, a *Brassó falikrónika* ezt helyesen 1396-nál említi. Ráadásul Leypolt azt állítja, hogy a nikápolyi csatában Zsigmond győzött. Véleményem szerint itt nem tévedésről vagy fordítási hibáról van szó, hiszen a nikápolyi vereség elég ismert történelmi esemény volt akkoriban is, hanem tudatos ferdítésről, azért hogy a német–római császárt tegye meg győztesnek. Ezt a feltételezést megerősíti az is, hogy később az erdélyi százszok mellett a császári csapatoknak és hadvezéreknek (Lazar von Schwendi, Johannes Rueber, Karl Rueber, Friedrich von Žerotin, Nikolaus Salm) mindig döntő jelentőséget tulajdonít a törökellenes küzdelmekben, a mű címében – mint láttuk – Schwendi tetteit külön is megemlíti.

Álljon itt azonban néhány további példa a csúsztatásokra, téves adatközlésekre, amelyek alátámasztják, hogy a nikápolyi csata leírásának esetében nem fordítói hibáról vagy tévedésről van szó. A várnai csata kapcsán ezt írja szerzőnk:

*A régi erdélyi százszok Szent Márton nap estéjén nagy csatát vívtak Szászsebesnél a törökkel, amelyben László király, és Cezarini Julián kardinális, aki az egyezséget nem tartotta be, meghalt. Hunyadi János erdélyi vajda épphogy el tudott menekülni.*¹⁰

Itt összemossa a török 1442-es erdélyi betörését a várnai csatával, jóllehet forrása, a *Brassói Falikrónika*, helyesen tudósít a várnai ütközetről. Így a korabeli német olvasó ebből azt tudhatta meg, hogy a százszok vívtak fontos csatát 1444-ben Szászsebesnél a törökkel, amelyben I. Ulászló és Cezarini Julián meghalt.

A nándorfehérvári diadal kapcsán a százszok vitézségét Hunyadi János előtt említi:

*Mehmet török császár 10000 emberrel megostromolta Nándorfehérvárt, de a régi erdélyi százszok, Hunyadi János és Kapisztrán megvédték.*¹¹

A nándorfehérvári csatában erdélyi százszok is részt vettek, de a győzelem nem elsősorban az ő érdemük volt.

Az 1479-es a kenyérmezei csata esetében is csak a százszok jelentőségét hangsúlyozza:

*A régi erdélyi százszok és Báthory István erdélyi vajda, az első fejedelem ebből a nemzetségből, Szent Kálmán napján Kenyérmezőn 65000 törököt ölt meg.*¹²

A soknemzetiségű magyar seregben valóban vitézül harcoltak százszok is, amint

¹⁰ *Chronica unnd Beschreibung der Türckey*, 239–240. (A műből vett idézeteket Lőkös Péter fordította magyarra.)

¹¹ Uo. 240.

¹² Uo. 241.

erről Bonfini tudósít¹³, de korántsem ők alkották a sereg fő részét. Talán az adhatta az alapot Leypolt kijelentéséhez, hogy Bonfini szerint a szászok maguknak kérték az első csatasort.¹⁴

Látható tehát, hogy Leypolt minden fontosabb 15. századi, Erdélyhez közel eső csatában, a szászok jelentőségét emeli ki. Felvetődik a kérdés, hogy vajon véletlen-e az, hogy mindig a jelentős csatáknál találkozunk ezekkel a téves megállapításokkal? Véleményem szerint nem, hanem itt tudatos változtatásról van szó, hiszen Leypolt egyébként mindig pontosan le tudja fordítani a latin forrást. A szerzőnek ezekben az esetekben az a célja, hogy kiemelje a szászok jelentőségét a törökellenes harcokban, Magyarország és Erdély, sőt egész Európa megvédésében.

Térjünk rá ezután az egri ostrom leírására. Az 1564-es esztendő eseményeinél ez olvasható:

II. János megszerzi Szatmár várát, Újvárost, Atyavárat, Tokajt, Szendrőt és továbbbi más várakat, ezeket nagy vérontással és árulással is elfoglalta és bevette. De Miksa római császári felség, hogy az ellenséggel szembeszálljon, Felső-Magyarországra küldi a tekintetes Lazarus von Schwendi urat, a római császári felség kapitányát 30000 emberrel. Ez a Schwendi úr télen három hónapig ostromolja Tokajt, és nagy vérontással és heves ostrommal elfoglalja, egy zászlóalj német zsoldossal és száz kék gyalogossal megszállja, a parancsnokot most Karl Rubernek hívják. Eme erőd elfoglalása után tekintetes Schwendi úr egész seregével Szatmár felé indul, János vajda pedig Erdélyből 60000 emberrel Schwendi úr ellen vonul. Nagy csatát vívnek, amelyben mindkét oldalon sok ezer ember esett el. A tatárok, akik szintén körülbelül 60000-en voltak, lerombolják Szerencs várát, sok asszonyt és gyereket visznek fogolyként a nyomorúságba. Az erdélyi határnál fekvő Újvárost két éven belül háromszor dúlták és égették fel árulásuk miatt, egyszer a török, kétszer pedig Schwendi úr. Schwendi úr a szatmári várát is hatalmas nagyra építteti, és nagy költséggel a Szamos vizét a vár köré vezetteteti és a várát két zászlóalj zsoldossal megszállja, akik még ma is megszállva tartják. Parancsnokuk egy Aggoran gróf.¹⁵ Lazarus von Schwendi úr előre nyomul és nagy nehézségek árán és költséggel elfoglalja Szendrő várát és városát, Murányt és Krasznahorka várát a töröktől. Összegezve: Schwendi úr oly nagy dicsőséget és tiszteletet szerzett Magyarországon, hogy a mai napig sem felejtették el. A török 60000 emberrel hat hétig táborozott Egernél, hevesen ágyúzva és ostromolva, jóllehet a császári katonaság a várban nem volt több három zászlóalj gyalogos zsoldosnál. A török a hátsó várban megkaparintott egy istállót, az istállót heves ostrommal elfoglalta, de isteni segítséggel a császári

¹³ BONFINI, ANTONIO: *A magyar történelem tizedei*. Ford. Kulcsár Péter. Budapest, Balassi, 1995, 845–847.

¹⁴ Uo. 845.

¹⁵ Erasmus Mager.

*katonaság ismét kiverte őket az istállóból és a várból, a várat pedig megtartották. A török körülbelül 10000 embert veszített. Egy zászlóalj zsoldos tartja megszállva, parancsnokuk egy Golnitzscher.*¹⁶

Az egri ostromleírás rövidségéből fakadóan nem lehet pontosan megállapítani, hogy mi volt Leypolt forrása. A 16–17. századi külföldi szerzőktől származó egri ostromleírások forrása szinte mindig Ascanio Centorio 1566-ban Velencében kiadott *Commentarii della guerra di Transilvania* (Kommentárok az erdélyi háborúhoz) című krónikája volt. Itt azonban ez nem valószínű, mert az itáliai krónikás nem említi istálló elfoglalását (ami nyilván valami félreértés lehet), és Leypolt szövegéből hiányzik a Centorio-féle leírások két állandó motívuma, a fekete lepellel letakart, várfalra helyezett koporsó, és a két egri amazon vitézsége, amelyeket a külföldi krónikák előszeretettel vesznek át. A német krónikás nem említi a védők és az ostromlók vezéreinek nevét sem. Az ostromlók létszáma azonban itt is – mint a legtöbb külföldi szerző ostromleírásában – 60000 fő. A törökök vesztesége a külföldi krónikákban általában 8000 fő, itt 10000. Helytelenül adja meg az ostrom időtartamát is, ami valójában négy hét volt.¹⁷

A leírás a mű leghosszabb bekezdésének végén olvasható, amely bekezdésben a szerző Lazar von Schwendi császári tábornok dicső tetteit említi. Úgy tűnhet tehát az olvasó számára, mintha Eger megvédése is ezek sorába illene. Szerintünk nem figyelmetlenség miatt került ide az egri ostrom leírása, hanem azért, hogy a császári hadak törökellenes sikereit kiemelje. És ezért nem lehet véletlen az sem, hogy az egri védők itt csak császári zsoldosok, Dobó Istvánról és a helybéliekről nem szól egy szót sem, jóllehet a *Brassói falikrónika*, és más korabeli krónikások (például Thomas Bomel, Michael Siegler, Ascanio Centorio) is kiemelik, hogy Eger a magyarok helytállásának köszönhetően menekült meg. Innentől kezdve egyébként Leypolt a későbbi eseményeknél is kiemeli a fentebb említett császári hadvezérek tetteit. Az sem véletlen, hogy épp 1564-től lesznek hosszabbak az egyes esztendőkhöz tartozó szakaszok, hiszen Schwendi 1665-ben jött Magyarországra.

A mű tendenciózus jellege – az erdélyi szászok és a császári csapatok jelentőségének hangsúlyozása a törökellenes harcokban – minden bizonnyal összefügg

¹⁶ Uo. 246–247. – Az utolsó mondatban említett Golnitzscher nem más, mint Kolonics Bertalan, aki 1576-tól 1583-ig volt egri várkapitány. Kolonics nevének megemlítése azt bizonyítja, hogy Leypolt naprakész információkkal rendelkezett.

¹⁷ Nem túl valószínű, de elméletileg elképzelhető, hogy Leypolt itt is két eseményt mos egybe. 1580 júniusában ugyanis az egri végvári vitézek korábbi, többek között épp Kolonics Bertalan és Karl Rueber tokaji főkapitány vezetésével végzett Hatvan elleni rajtaütését megbosszulandó, a törökök Eger alá vonultak, és bár a várost nem foglalhatták el, a környéken nagy dúlást végeztek. Ld. BITSKEY ISTVÁN: *Balassi Bálint egri éveiről*. In: Agria. Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve 33 (1997), 631–633.

Erdély akkori politikai helyzetével. A krónika – mint fent említettük – 1582-ben jelent meg, tehát nem sokkal az önálló Erdélyi Fejedelemség megszületése (1570) után. A magyar nemesség (a három erdélyi nemzet egyike) ekkor megpróbálta a szászok jogait megnyirbálni, őket jobbágysorba süllyeszteni, mondván, hogy ők csak jövevények, idegenek (hospites, inquilini) Erdélyben.¹⁸ Az erdélyi szászok fenyegetett önállóságát védő erdélyi szász államférfiak, tudósok többek között a wittenbergi eredetű gót-géta-dák-szász gót eredettanban láttak segítséget politikai céljaik eléréséhez. E tan szerint a szászok az egykor Erdély területén élt gótok utódai és mint ilyenek, Erdély őslakói.¹⁹ Ez magyarázza, hogy Leypolt mindig a régi szászokként („die Alten Sachsen”) említi őket, ezzel is autochton voltukat kívánta aláhúzni. Az erdélyi szászoknak ebben a helyzetben mindenképp kapóra jött egy ilyen mű, bár az sem kizárt, hogy épp az ő ösztönzésükre született meg. A mű császárpártisága is ezzel függhet össze. Erdély ugyanis a speyeri egyezés után de iure a Magyar Királyság része maradt, amelynek trónján ekkor a Habsburgok ültek, szerzőnk ezért hangsúlyozza a császári hadvezérek, seregek jelentőségét a törökellenes küzdelmekben.

¹⁸ KLEIN, Karl Kurt: *Das 'Rätsel der siebenbürgischen Sprachgeschichte'. Die Goten-Geten-Daken-Sachsengleichung in der Sprachentwicklung der Deutschen Siebenbürgens.* In: Uő.: *Transsylvania. Gesammelte Abhandlungen und Aufsätze zur Sprach- und Siedlungsforschung der Deutschen in Siebenbürgen.* München, 1963 (= Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission, Bd. 12), 90–139, itt 114. – A gót eredettanról magyarul ld. HORVÁTH Sz. Ferenc: *A germán kontinuitás mítosza Erdélyben.* In: *Mítoszok nyomában... Mítoszképzés és történetírás a Duna-tájon. Tanulmányok.* Főszerk. Miskolczy Ambur, szerk. Hausner Gábor, Kincses Katalin Mária. Budapest, 2004 (= Transylvania Varietas), 81–89.

¹⁹ KLEIN, 129.

Standovár Ágota

Paplan ok

A paplant Angliából hoztam neked
a bélését hullató régi takaród helyett.
Amikor majd nem együtt bújunk alá
– talán csak képzeltem –
köréd fonódva tartja bent a szeretetet.
De te megmondtad rövid.
Én állítottam, a méret megegyezik.
És nekem adott igazat a huzat.
Most mégis gyomron vágott a büntudat,
ha nem lenne rövid, nem lógna ki a nagyláb-
ujjad, és ha visszacseréljük az újat az öregre,
nem a tetején kell megkefélned az exed se.
De nekem ne panaszkodj! Az én derekam fáj.

Pulóver

Mintha egy kinyúlott pulóver
lenne a kapcsolatunk.
Azt hiszem norvégmintás,
de ez csak annyiból érdekes,
hogy amikor bontani kezdem
a hozzád fűződő érzelmeimet,
a többféle színt
gombolyagokra választom el.
Most bontok és tekerek.
Bevallom, magam is unom.
Igaz, fejtegetni a szálakat könnyebb,
mint az egyszer már volt pulóvert
újraakötni szépre a bontott fonalból.
De egyelőre nem gondolkodom
– a monoton munka közben – azon,
megéri-e bíbelődni a mintákkal,
vagy egyszerűen legyen csak bordás
pulóver, két sima, két fordított.

korrektúra

ha csak firka lennél
előttem a papíron
radírral formálnám alakod
vagy fognám az ollót
nem törődve a rajzzal
kedvem szerint haladnék
hol a vonalak mentén
hol meg belevágva testedbe
fájdalmad belőlem
stigmákat sercenne
míg a jelekből rájönnél
a te hiányod én vagyok

fakír vagyok

ha megérkezem
sír majd cipóm kopogása
a régi kulcs
nem harap már a zárba
és hiába áll minden bútor
ugyanott mint nemrég
fogásra dobott kabátom
tudja hogy csak vendég
mert padlóra ejtett
kristályváza lett az életem
és a vérző talpú fakír is
magam vagyok
legyezem
az együtt készített
ebédek illatát
az egymásnak feszülő testek
verejték szagát
remegő orrlyukakkal
ugrásra készen
nyelem a jussom
indulhatok

*Tóth Irén***Tűztánc**

Ma éjjel álomban
hold szélén táncoltam.
Ma éjjel álomban
tűz voltam, lángoltam.

Holnap majd víz lennék,
kék tenger cseppenként.
Holnap majd víz lennék,
kék cseppek tengerként

Tűz lennék, víz lennék.
gyújtánék, oltánék,
álmodban ott lennék,
gyújtánék, oltánék

Parázson láng lobban,
szikrát fog álomban.
Régi láng, új szikra,
holnap jön, alszik ma.

Ma éjjel álomban
hold szélén táncoltam.
Ma éjjel álomban
tűz voltam, lángoltam.

Ma éjjel álomban
vágó voltam álmodban,
ma éjjel álomban
csak érted táncoltam.

Kitakar – betakar

Hol kitakar, hol betakar,
aztán szalad tovább,
lobogtatva megkopott zászlaját.

Hol kitakar, hol betakar,
valami meleg, fura fénnel,
és az élém taszajtott széken
nem helyet kínál,
csak vet egy újabb gáncsot.
Nincs más irány,
szembe nem lehet a széllel,
mert hol kitakar, hol betakar
nappal, és minden éjjel,
hol feldob, hol elkap,
hol elejt és rámtapossa
mások vétkeit,
majd megbocsájtja nyomorúságom,
aztán megint csak kitakar,
hogy lássátok meztelenségem,
majd durva darócot dob a nyílt sebekre,
s gennybe égnek az anyagszálak,

csak fokozzák a lázat.

És már fájdalom sincs néha, csak ájulás,
amíg hús szél nem fújja át a testem,

mert engem
hol kitakar, hol betakar

az élet.

E számunk szerzői

- András Sándor (1934) Székelyudvarhely
Anga Mária (1955) Eger
Antal Attila (1956) Nyíregyháza
Ádám Tamás (1954) Budapest
Bak Zsuzsanna (1985) Maklár
Bakonyi István (1952) Iszkaszentgyörgy
Balázs Beáta (1984) Etes
Balázs Tibor (1958) Budapest
Bán Olivér (1977) Miskolc
Bene Zoltán (1973) Szeged
Bereti Gábor (1948) Miskolc
Bertha Zoltán (1955) Debrecen
Bihari Sándor (1932) Budapest
Bozók Ferenc (1973) Kecskemét
Busku Anita Andrea (1978) Tiszaújváros
Cseh Károly (1952) Mezőkövesd
Cseke Péter (1945) Kolozsvár
Csorba Piroska (1952) Miskolc
Farkas Gábor (1977) Szigetszentmiklós
Fátyol Zoltán (1954) Debrecen
Fecske Csaba (1948) Miskolc
Finta Éva (1954) Sárospatak
Gacsályi József (1944) Szekszárd
Gál Elemér † 2007
Gittai István (1946) Nagyvárad
Goron Sándor (1975) Nagyvárad
Györgyei Géza (1949) Miskolc
Jagos István Róbert (1974) Szeged
Kabai Zoltán (1970) Miskolc
Karádi Márton (1985) Mosonbánfalva
Katona Kálmán (1956) Borsodivánka
Kis Pál István (1951) Szekszárd
Kiss Benedek (1943) Budapest
G. Komoróczy Emőke (1939) Budapest
Konczek József (1942) Pomáz
Korányi Mátyás (1975) Budapest
Korpa Tamás (1987) Szendrő
Ködöböcz Gábor (1959) Eger
Kusper Judit (1976) Eger
Lipcsei Márta (1943) Nagyvárad
Lőkös Péter (1966) Eger
Lukáts János (1943) Budapest
Mátyus Aliz (1948) Budapest
Németh Péter Mikola (1953) Vámosmikola
Nyilasi Balázs (1950) Budapest
Oláh András (1959) Mátészalka
Oláh János (1942) Budapest
Papp Tibor (1936) Budapest
Pataki István (1953) Bihar
Pécsi Györgyi (1958) Budapest
Posta Marianna (1983) Eger
Sarusi Mihály (1944) Békéscsaba
Serfőző Simon (1942) Miskolc
Standovár Ágota (1961) Pécs
Szabó Bogár Imre (1944) Miskolc
Szakolczay Lajos (1941) Budapest
Szent Ernő (1938) Kisújszállás
Szűk Balázs (1960) Debrecen
Sz. Tóth Gyula (1945) Budapest
Tóth Irén (1960) Budapest
Tüzes Bálint (1951) Nagyvárad
Verók Attila (1975) Eger
Vitéz Ferenc (1965) Debrecen